

Ekim- 2016
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZİ Yunus FURUNCU
KARŞILIKLI BAĞIMLILIK EKSENİNDE ENERJİ BAĞIMLILIĞI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

**KARŞILIKLI BAĞIMLILIK EKSENİNDE ENERJİ
BAĞIMLILIĞI VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Yunus FURUNCU

Düzce

Ekim, 2016

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

**KARŞILIKLI BAĞIMLILIK EKSENİNDE ENERJİ BAĞIMLILIĞI
VE GÜVENLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Yunus FURUNCU

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

**Bu tez çalışması Düzce Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Araştırma Projeleri
Başkanlığı (DÜBAP) tarafından desteklenmiştir.**

Düzce

Ekim, 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalında oy birliği ile DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Yrd. Doç. Dr. İlhan SAĞSEN (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye (Danışman) Doç. Dr. Zafer AKBAŞ (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Prof. Dr. M. Selami YILDIZ (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Prof. Dr. Mehmet DALAR (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Doç. Dr. M. Akif ÖNCÜ (İmza)

Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

10/10/2016

Prof. Dr. M. Selami YILDIZ

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığına tezin herhangi bir kısmının bu üniversite yada başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

10/10/2016

Yunus FURUNCU

ÖZET**KARŞILIKLI BAĞIMLILIK EKSENİNDE ENERJİ BAĞIMLILIĞI VE
GÜVENLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ****FURUNCU, Yunus****DOKTORA TEZİ- İşletme Anabilim Dalı****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ****Ekim 2016, 215 Sayfa**

Geçen yüzyıllarda olduğu gibi, 21'inci yüzyılda da dünya devletlerinin üzerinde hassasiyetle duracağı en önemli konulardan biri enerjidir. Çünkü teknolojik gelişmeler baş döndürücü bir hızla gelişmekte ve bir o kadar da insanlığı enerjiye bağımlı hale getirmektedir. Enerji, ülkelerin sosyal ve ekonomik açılardan gelişmelerinin en temel ihtiyaçlarından biridir. Devletler özellikle sürdürülebilir ekonomik kalkınma için vazgeçilmez bir girdi haline gelen enerjiyi, arz güvenliğini sağlamak için enerji kaynaklarını temin etme ve çeşitlendirme gayreti içerisinde girmişlerdir. Çalışmada Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık yaklaşımı temel alınarak, ekonomi ağırlıklı olarak güvenlik ve enerji konuları irdelenmektedir. Türkiye'nin enerji ithal ettiği ülkelerle ilişkilerine ve bu ülkelerin izlediği politikaların Türkiye enerji stratejisini etkileme ve belirleme potansiyeline sahip olduğu varsayılmıştır.

Çalışmada Türkiye'nin enerji bağımlılığı ve ulusal güvenlik bağlamında enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile ekonomik ilişkileri incelenmiştir. Tükettiği enerjinin dörtte üçünü ithalat yoluyla karşılayan Türkiye, enerji alanındaki olumsuz gelişmelerden etkilenme olasılığı bulunmaktadır. Çalışmada bu olumsuz durumlar karşısında ulusal güvenliğin etkilenmemesi için Türkiye'nin enerji aktörü rolünün kuvvetlendirilmesi ve bölgesel enerji aktörleriyle karşılıklı bağımlılığının sağlanmasının ve güçlendirilmesinin analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Karşılıklı Bağımlılık, Enerji Bağımlılığı, Ulusal Güvenlik, Enerji Stratejisi, Enerji Ticareti

ABSTRACT**RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY DEPENDENCE AND
SECURITY IN THE AXIS OF INTERDEPENDENCE: THE CASE OF
TURKEY****FURUNCU, Yunus****DOCTORATE THESIS (Ph D) -Division of Business****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Zafer AKBAS****October, 2016, 215 Pages**

As it was in the past century, also in 21st century, the most crucial issue that the world countries put emphasize is the energy. The reason is that the technology is developing incredibly fast and as a result is making the humanity more dependent to energy. Energy is one of the most basic needs of social and economic development of the country. Particularly, the states struggle to find the energy, which has become an indispensable input for sustainable economic development by using uninterrupted, safe, clean and cheap methods and also in order to ensure the supply security, they work hard to diversify their sources. In this study security and energy issues are discussed within the scope of interdependence approach of Keohane and Nye. We concentrate on Turkey's energy relations with countries that have energy sources. It is elaborated that these countries have potential to influence and determine energy strategy of Turkey. In this study is discussed Turkey's energy dependence and national security in the context of economic relations between countries which have energy resources. It is especially focused on energy resources, diplomatic, political and socio-cultural relationship between Turkey and those countries.

In the study, Turkey's energy dependency and economic relationships with the countries which have energy sources in respect of national security are reviewed. Turkey imports three out of four of its energy consuming and has the possibility of getting influenced from negative developments in energy area. In the study, an analysis focused on the subjects of Turkey's energy actor role being strengthened against these negative situations for protecting its national security and providing and strengthening interdependence with regional energy actors.

Keywords: Turkey, Interdependence, Energy Dependence, National Security, Energy Strategy, Energy Trade

ÍTHAF

Aileme

TEŞEKKÜR METNİ

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde fikir ve önerileriyle çalışmanın her aşamasında rehberlik yapan ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. Zafer AKBAŞ'a çok teşekkür ederim.

Tez çalışmama yapmış oldukları yapıcı katkılardan dolayı tez izleme jürisinde bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ'a, Doç. Dr. Mehmet Akif ÖNCÜ'ye, Prof. Dr. Mehmet DALAR'a ve Yrd. Doç. Dr. İlhan SAĞSEN'e teşekkür ederim. Bununla birlikte, doktora eğitimim süresince akademik gelişimime katkı yapan çok kıymetli hocalarıma, beni sürekli motive eden, tez çalışmamda katkısı olan arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, her zaman bana maddi ve manevi desteklerini sunan, eğitim hayatım boyunca yardımlarını esirgemeyen anneme, babama, varlığıyla hayatımıza renk katan biricik kızıma, tüm aileme ve çalışmalarım boyunca benden desteğini esirgemeyen üstün bir özveri ile yardımcı olan sevgili eşime çok teşekkür ederim.
10/10/2016

Yunus FURUNCU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İTHAF.....	v
TEŞEKKÜR METNİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	3
1.2. Araştırmanın Önemi.....	3
1.3. Problematik	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	5
2. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Teoriler Işığında Bağımlılık ve Güvenlik İlişkisi	6
2.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı	7
2.1.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Etkilenme Derecesi (Vulnerability).....	11
2.1.1.2. Doğrudan ve Dolaylı Karşılıklı Bağımlılık.....	13
2.1.1.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (Complex Interdependence)	14
2.2. Ulusal Güvenlik ve Bağımlılık Kavramları	18
2.2.1. Bağımlılık Kavramı.....	19
2.2.2. Güvenlik Kavramı.....	20
2.2.2.1. Değişen Güvenlik Kavramı.....	20
2.2.2.2. Ekonomik Güvenlik Kavramı	22

2.2.2.3.	Enerji Güvenliği	24
2.2.3.	Enerji ve Bağımlılığın Güvenliğe Etkileri	28
2.2.4.	Jeopolitik Durumun Enerji Bağımlılığına Etkileri	29
2.2.5.	Enerji Kaynaklarının Bulunduğu Bölgedeki Çatışmalar ve Enerji Güvenliğine Etkileri	32
2.2.6.	Güvenlik Kavramının Enerji Bağımlılığıyla İlişkisi	33
2.2.7.	Karşılıklı Bağımlılık İlkesi Çerçevesinde Güvenlik ve Enerji.....	37
2.3.	Enerji ve Enerji Boyutları	38
2.3.1.	Enerjinin Tanımı	39
2.3.2.	Kaynaklarına Göre Enerji	40
2.4.	Bölüm Değerlendirmesi	41
3.	DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ PROJELERİ.....	45
3.1.	Dünyada Enerji Kaynaklarının Durumu	45
3.2.	Enerji İthal ve İhraç Eden Ülkeler	50
3.3.	Büyük Enerji Projeleri ve şirketleri.....	54
3.3.1.	Enerji Projelerinin Ortaya Çıkma Nedenleri.....	57
3.3.1.1.	Enerji Talebi.....	57
3.3.1.2.	Jeopolitik Durum.....	58
3.3.2.	Enerji Projelerinin Sonuçları.....	58
3.3.2.1.	Siyasi Sonuçlar.....	59
3.3.2.2.	Ekonomik ve Ticari Sonuçlar.....	60

3.4.	Küresel Bağlamda Enerji Fırsatları ve Sorunlar	60
3.5.	Bölüm Değerlendirilmesi	62
4.	BÖLÜM: RUSYA-AB VE ORTA DOĞU-JAPONYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN ENERJİDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK	63
4.1.	Rusya-AB Örneği.....	63
4.1.1.	Rusya'nın Enerji Kaynakları.....	63
4.1.2.	AB'nin Enerji İthalatı.....	65
4.1.3.	Rusya ve AB Ekonomik ve Ticari İlişkiler	67
4.2.	Orta Doğu-Japonya Örneği	72
4.2.1.	Orta Doğu'nun Enerji Kaynakları	72
4.2.2.	Japonya'nın Enerji İthalatı	72
4.2.3.	Orta Doğu-Japonya Ekonomik ve Ticari İlişkileri.....	72
4.3.	Bölüm Değerlendirmesi	73
5.	BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI VE BAĞIMLILIĞI	75
5.1.	Türkiye'nin Enerji Kaynaklarının Durumu.....	80
5.2.	Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Orta Doğu ve Kafkasya'nın Yeri	94
5.3.	Türkiye'nin Enerji İttifakları.....	96
5.4.	Nükleer Enerji Projeleri ve Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Etkisi	100
5.5.	Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Türkiye'nin Enerji Stratejisindeki Yeri.....	105

5.6.	Doğal Gaz ve Petrol Depolama Tesislerinin Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Etkileri	107
5.7.	LNG Terminallerinin Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Katkıları	110
5.8.	Türkiye'nin Enerji Arama Faaliyetleri.....	111
5.9.	Bölüm Değerlendirmesi	113
6.	BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN ENERJİ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ	114
6.1.	Türkiye'nin Enerji Politikası.....	114
6.1.1.	Güvenli Transit Ülke Olarak Türkiye'nin Enerji Tedarikindeki Bölgesel Rolü	116
6.1.2.	Enerji Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri.....	119
6.2.	Türkiye'nin Ulusal Güvenliğinin Enerjide Fırsat ve Tehdit Durumu	122
6.2.1.	Orta Doğu ve Kafkaslardaki Enerji Fırsatları	122
6.2.2.	Türkiye Jeopolitik Durumunun Enerji Güvenliğine Etkileri	124
6.3.	Türkiye Enerji Stratejisinin Karşılıklı Bağımlılık Bağlamında Ulusal Güvenliğine Etkileri	126
6.3.1.	Bölgesel İttifakların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Katkıları.....	128
6.3.2.	Uluslararası Örgütlerin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Katkıları	130
6.3.3.	Türkiye'nin Enerji İhraç ve İthal Eden Ülkeler ile İlişkileri ve Bu İlişkilerin Enerji Güvenliğine Yansımaları	130
6.3.4.	Türkiye'nin Enerji İthal Ettiği Ülkelerle Ekonomik ve Ticari İlişkileri ve Enerji Güvenliğine Etkileri.....	132
6.3.4.1.	Rusya.....	132

6.3.4.2.	İran	136
6.3.4.3.	Azerbaycan.....	141
6.3.4.4.	Irak	143
6.3.4.5.	Kazakistan.....	145
6.3.4.6.	Cezayir	147
6.3.4.7.	Suudi Arabistan.....	147
6.3.4.8.	Nijerya.....	150
6.3.4.9.	Katar.....	152
6.3.4.10.	Kolombiya.....	152
6.3.5.	Türkiye'nin Enerji İlişkilerinin Karşılıklı Bağımlılık ve Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi.....	154
6.3.5.1.	Türkiye'nin Doğal Gaz Ticareti Yaptığı Ülkelerle İlişkilerini Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi.....	155
6.3.5.1.1.	Rusya.....	155
6.3.5.1.2.	İran	159
6.3.5.1.3.	Azerbaycan.....	163
6.3.5.2.	Türkiye'nin Petrol Ticareti Yaptığı Ülkelerle İlişkilerini Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi.....	166
6.3.5.2.1.	Irak	168
6.3.5.2.2.	İran	170
6.3.5.2.3.	Rusya.....	173
6.3.5.2.4.	Azerbaycan.....	174

6.3.5.2.5. Suudi Arabistan.....	176
6.3.5.2.6. Kazakistan.....	178
6.3.5.2.7. Diğer Ülkeler.....	179
6.3.5.3. Türkiye'nin Diğer Enerji Kaynaklarıyla Yaptığı Ticaretin Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi.....	179
6.4. Bölüm Değerlendirmesi	181
Sonuç	183
Kaynakça	187

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Enerji Güvenliği Konusundaki Perspektiflere Göre Ülkelerin Gruplandırılması.....	27
Tablo 2: Ülkelerin Petrol Tüketimi (milyon ton)	45
Tablo 3: Ülkelerin Birincil Enerji Tüketimi (mtep)	46
Tablo 4: Ülkelerin Doğal Gaz tüketimi Oranları.....	47
Tablo 5: Dünya Birincil Enerji Arzı 2035 Yılı Tahmininde Kaynakların Payı .	49
Tablo 6: 2013 Yılı Dünya Ham Petrol İthalat ve İhracatı (milyon ton).....	50
Tablo 7: 2013 Yılı Dünya Doğal Gaz-LNG İthalat ve İhracatı (milyon ton).....	52
Tablo 8: Ülkelerin Kömür Tüketimi (mtep).....	54
Tablo 9: AB'nin Artan Enerji Bağımlılığı	69
Tablo 10: Orta Doğu Ülkelerinin İhracattaki Petrol Oranları (2013)	72
Tablo 11: 2011 Yılı İtibariyle Türkiye'nin Genel Enerji Dengesi (Bin TEP)..	75
Tablo 12: Türkiye Enerji İthalatı	76
Tablo 13: 1995-2013 Yılları Arasında Türkiye'de Genel Enerji Dışa Bağımlılık Oranları.....	77
Tablo 14: Türkiye'nin Enerji İthalatında Dünya Sıralaması	80
Tablo 15: Türkiye Toplam Birincil Enerji Arzında Kaynakların Miktarı ve Payı	82
Tablo 16: 2005-2014 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³).....	87
Tablo 17: Planlanan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri	91
Tablo 18: Türkiye'de Elektrik Üretimi (2014)	93

Tablo 19: BOTAŞ Boru Hatlarıyla Doğal Gaz Alım Sözleşmeleri.....	96
Tablo 20: Mineral Yakıt ve Yağ İthalatında Alt Fasıllar	96
Tablo 21: Yıllara Göre Ay Sonu Doğal Gaz Stok Miktarları (Milyon Sm³).....	109
Tablo 22: 2007-2014 Yılları Doğal Gaz Üretim Miktarları (Milyon Sm³).....	111
Tablo 23: Avrupa'nın Rus Doğal Gazına Bağımlılık Oranı	120
Tablo 24: Türkiye'nin Genel Enerji Dengesi (1990-2013)	127
Tablo 25: 2013 Yılı Dünya Petrol Ticareti.....	131
Tablo 26: Türkiye Rusya Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)	132
Tablo 27: Rusya'ya Yapılan İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı.....	133
Tablo 28: Rusya'ya Yapılan İthalat ın Sektörlere Göre Dağılımı.....	134
Tablo 29: Türkiye İran Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)	136
Tablo 30: Türkiye'nin Toplam Ticaretinde İran'ın Payı 1980-2014 (Milyon Dolar).....	137
Tablo 31: İran'nın Toplam Ticaretinde Türkiye'nin Payı 1980-2014 (Milyon Dolar).....	138
Tablo 32: İran'dan Türkiye'ye Yapılan İthalat Fasılları.....	139
Tablo 33: Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar).....	141
Tablo 34: Türkiye'den Azerbaycan'a Yapılan İhracat Fasılları.....	142
Tablo 35: Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (milyon Dolar)	143
Tablo 36: Türkiye Irak Yapılan İhracat Fasılları.....	144
Tablo 37: Türkiye – Kazakistan Dış Ticaret Göstergeleri (milyon Dolar).....	145

Tablo 38: Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Doları).....	147
Tablo 39: Türkiye- Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)	148
Tablo 40: Türkiye Suudi Arabistan Yapılan İhracat Fasılları.....	149
Tablo 41: Türkiye-Nijerya Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)	150
Tablo 42: Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar).....	152
Tablo 43: Türkiye-Kolombiya Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)	152
Tablo 44: Ülke Bazında Doğal Gaz İthalatı (milyon m³).....	156
Tablo 45: 2012, 2013 ve 2014 Yıllarında Rafinerici Lisansı Sahiplerinin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı	166
Tablo 46: Irak Enerji Görünümü.....	169
Tablo 47: Suudi Arabistan Ekonomisinin Temel Özellikleri (2010-2013).....	177

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Petrol Fiyatlarını Etkileyen Jeopolitik ve Ekonomik Olaylar	33
Şekil 2: Rusya'nın Petrol ve Petrol Türevlerinin Üretimi ve İhracatı	64
Şekil 3: Rusya'nın Fosil Yakıtlar (Petrol ve Doğal Gaz) İhracatından Elde Ettiği Gelir	65
Şekil 4: 27 Avrupa Ülkesinin Rusya'dan Yaptığı Doğal Gaz İthalatı 2000-2008	66
Şekil 5: Japonya'nın Ünelere Göre Enerji İthalatı	73
Şekil 7: Türkiye Enerji Tüketiminde Kaynak Oranları.....	79
Şekil 8: Türkiye Petrol Üretimi ve Tüketimi	81
Şekil 9: Türkiye Birincil Enerji Üretimi ve Arzı.....	84
Şekil 10: Türkiye'nin Petrol Tedarik Kaynakları 2014.....	84
Şekil 11: Türkiye'nin Kaynaklarına Göre Doğal Gaz Tedariki 2013	85
Şekil 12: 2011 Toplam Doğal Gaz Arzının Karşılıandığı Kaynakların Payı.....	86
Şekil 13: Türkiye'nin Ülkeler Bazında Doğal Gaz İthalatı	88
Şekil 14: Türkiye Kömür İthalatı	89
Şekil 15: Doğal Gaz Depolama Tesisleri ve Projeleri	109
Şekil 16: 2004-2014 Yılları Arasında Türkiye Petrollerinin Hidrokarbon Üretim Miktarı	112
Şekil 17: 1990-2013 Türkiye Enerji İhtiyacının İthalat ile Karşılanma Oranı	126
Şekil 18: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İran'dan Doğal Gaz İthalatı	159
Şekil 19: 1990-2010 Yılları Arasında Petrol'ün Türkiye-İran Ticari İlişkilerindeki Yeri	170
Şekil 20: Türkiye'nin Petrol Alımı 2011-2013	171

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Tarihin her döneminde enerji kaynakları insanlar için vazgeçilmez olmuştur. Önceleri az sayıda, kolay bulunan ve basit olan bu kaynaklar; zamanla çeşitlenmeye, daha zor bulunmaya ve daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Sanayi devrimi insanoğlunun enerji kaynaklarıyla olan ilişkisini geri dönülmez bir şekilde değiştirmiştir. Teknolojik ilerleme ile birlikte bu durum enerji talebini arttırmış ve enerjiyi ekonominin en önemli unsuru haline getirmiştir. Öyle ki ekonomilerin güvenlikleri artık enerji konusunda çok hassas duruma gelmişlerdir.

Dünyadaki hızlı dönüşümden güvenlik kavramı etkilenmiştir. Bundan böyle ülkelerin güvenliğinden söz edilirken, asker sayıları veya sahip oldukları silahları değil, ülkelerin ekonomik güçlerini de aynı şekilde göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ekonomi faaliyetleri ülke güvenliği için önemli hale gelmiş ve ekonominin en önemli unsularından biri de enerji olmuştur. Ekonomik kalkınma, enerji kaynakları olmayan bir ülke için enerji projeleri ve diğer ülkelerle enerji ittifakları son derece hayati bir durum haline gelmiştir. Öyle ki enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler enerji ithal eden ülkelerin siyasi ve ekonomik durumlarını etkilemektedirler. Bu ülkeler bunu bir silah gibi kullanmakta ve kendi siyasi nüfusunu ve etkisini yaymaktadır. Enerji artık yalnızca ticareti yapılan değerli bir varlık değil, aynı şekilde ulusal güvenliğin ve ekonomik refahın en stratejik unsurudur.

Karşılıklı bağımlılık en geniş anlamı ile uluslararası aktör ve faktörlerin birbirlerini önemli ölçüde ve karşılıklı şekilde etkiledikleri durum olarak ifade edilmektedir. Öncelikle bağımlılık kavramı bir devletin stratejisinin diğer bir devlet tarafından belirli bir ölçüde belirlenebildiği bir etkileşim biçimini ifade ederken karşılıklı bağımlılık bu bağımlılığın her iki taraf içinde geçerli olduğu etkileşim biçimini ifade etmektedir. İttifak yapma durumundan farkı ise taraflar için sadece olumlu sonuçlar doğuran çıkar birliktelikleri karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Tarafların hareket serbestliği maliyetler göz

önünde tutularak bir ölçüde kısıtlanmakta, yani her iki taraf içinde çıkar elde etmek için bir maliyete katlanma söz konusu ise karşılıklı bağımlılık ilişkisi olarak adlandırılmaktadır. Bu durumu enerji tedarikçileri ve ithalatçıları için de söz konusu olmaktadır. Öyleki bu devletlerin birbirleriyle yaptıkları ticari ve ekonomik ilişkilerini sonlandırma serbestliği belli bir maliyete katlanmalarını gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye, dünya birincil enerji kaynaklarının yarısından fazlasının bulunduğu Orta Doğu ve Hazar Havzası'na coğrafi, ekonomik ve kültürel açıdan tarihi bağlar ile bağlı olan bir ülkedir. Hiçbir denize bağlantısı olmayan Hazar Bölgesi gibi kaynakların Avrupa Birliği pazarlarına iletilmesinde köprü görevi üstlenerek jeopolitik ve jeoekonomik durumunu güçlendirmekte olan Türkiye, gelecekte ihtiyaç duyacağı enerjiyi bu kaynaklardan sağlayarak, kendi enerji güvenliğini garanti altına almak durumundadır. Türkiye'nin dünya enerji güvenliğinde ve iletim hatlarında söz sahibi olması stratejik ve ekonomik olarak bölgesel güç olma olasılığını artırmaktadır. Böylece Türkiye'nin ekonomik istikrarı ve güvenliği kalıcı olmakta ve bölgesel aynı zamanda küresel istikrara büyük etki etmekte olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin doğal gaz ve petrole olan bağımlılığının oluşturduğu veya oluşturabileceği olumsuz etkileri yok etmek ve ulusal güvenliğin sağlanması için, bu kaynaklara sahip olan ülkelerle ortaklıkların ve projelerin geliştirilmesi son derece önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın uygulaması olarak Türkiye seçilmiştir. Türkiye bulunduğu coğrafi konum itibarıyla, birincil enerji kaynaklarına sahip olan bölgeler ve yüksek miktarda enerji ithalatçısı konumunda olan ülkelerle komşu ülke konumunda bulunmaktadır. Son zamanlarda uluslararası arenada oyun kurucu ve etkin stratejileriyle ön plana çıkan Türkiye'nin enerji oyuncularından birisi olması yapmakta olduğu veya yapacağı enerji ortaklıkları ve projelerle ivme kazanacaktır. Türkiye enerji üssü konumunu güçlendirecek stratejileri geliştirerek ve ortaklıklar yaparak bu alandaki konumunu etkinleştirmeyi istemektedir.

Çalışma, Türkiye'nin enerji bağımlılığı ile ulusal güvenlik ilişkisine dönük bir incelemedir. Bu çalışmanın amacı enerji bağımlılığı ve ulusal güvenlik ilişkisini karşılıklı bağımlılık yaklaşımını ile analiz etmektir. Araştırma Türkiye'nin enerji

bağımlılığı ve güvenliği ile ilgili yayımlanmış güncel raporlar, değerlendirmeler, makaleler ve kitaplar ile gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle kuramsal çerçeve bölümü altında karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ile enerji, bağımlılık ve güvenlik kavramları incelenmekte ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkileri açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde ise dünya enerji kaynakları ve enerji projeleri, dördüncü bölümde ise enerjide karşılıklı bağımlı olan Rusya-AB ile Orta Doğu-Japonya örneklerine bakılmaktadır. Beşinci bölümde Türkiye'nin enerji bağımlılığının haritası çıkarılmakta ve mevcut projelerin enerji bağımlılığına etkileri ele alınmaktadır. Altıncı bölümde ise Türkiye enerji bağımlılığı ile ulusal güvenlik arasındaki ilişkisi Türkiye'nin enerji ilişkisi olduğu ülkelere bakılarak karşılıklı bağımlılık bağlamında incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise karşılıklı bağımlılık kapsamında Türkiye'nin enerji bağımlılığı ile güvenliği için çıkarımlar yer almaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Enerji bağımlılığı ile ulusal güvenlik arasında bir bağ olduğu varsayımından hareketle bu etkinin hangi yönde olduğu belirlenmektedir. Söz konusu ilişkinin somut olarak ortaya konulması amacıyla örnek vaka olarak Türkiye incelenmektedir. Türkiye yenilebilir enerji kaynaklarını daha aktif kullanarak ve enerji üreten ülkeler ile jeopolitik konumunu ön plana çıkararak yapacağı ittifaklarla enerji güvenliğini garanti almak durumundadır. Bu amaçla çalışmada aşağıdaki hipotez test edilmektedir.

- Türkiye enerji üreten ve tüketen ülkelerle işbirliğini artırır ve özellikle; enerji kaynakları ile enerji pazarları arasındaki doğal köprü konumunu çeşitli enerji kaynakları açısından bir hub haline getirebilirse, özellikle linyit ve yenilenebilir enerji kaynaklarını yetkin bir şekilde kullanabilirse enerji bağımlılığını minimize edebilir ve ulusal güvenliğini güçlendirebilir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Günümüzde enerji; bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesi ile güvenliğine doğrudan ve dolaylı etkisiyle, sürükleyici gereksinimlerden biri olarak kendini

göstermektedir. Bu sebeple Türkiye, uluslararası sistem içinde varlığını korumaya ve geliştirmeye çalışan bir ülke olarak, ihtiyaç duyduğu enerjiyi güvenilir kaynaklardan ucuz, kesintisiz ve çevreye karşı duyarlı şekilde, aynı zamanda farklı ülkelerden elde etmek durumundadır.

Çalışmadan elde edilecek sonuçların özellikle:

1. Enerji bağımlısı ülkelerin bağımlılıktan kurtulmaları için karşılıklı bağımlılık yaklaşımı bağlamında izlemeleri gereken birçok yolun olduğu ifade edilmektedir.
2. Karşılıklı bağımlılığın artması ülkeleri birbirlerine daha fazla yaklaştırdığı ve çatışma ortamını ortadan kaldırarak devletleri çözüm odaklı eğilimlere yönlendirdiği görülmektedir.
3. Türkiye'nin enerji bağımlılığına, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı bağlamında bir değerlendirme yapılmaktadır.
4. Türkiye'nin enerji bağımlılığını azaltmak için birçok öneri ve yaklaşımların olduğunu göstermektedir.
5. Türkiye'nin enerji bağımlılığının nasıl ulusal güvenliğini etkilediği ortaya çıkarılmaktadır.
6. Çalışma, enerji bağımlılığının azaltılması konusunda günümüz koşullarına göre alınması gereken tedbirleri ve atılması gereken adımları göstermektedir.

1.3. Problematik

Çalışmanın problemini Türkiye'nin öz kaynaklarının sınırlı bir ülke olmasının ulusal güvenliğini olumsuz etkilediği düşüncesinden hareketle bu sorunu nasıl aşacağını incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin enerji güvenliğinin ne gibi zayıf yönleri ve bu yönlerin oluşturacağı olumsuz etkilerin neler olduğu incelenmiştir. Çalışmada hangi enerji politikalarının izlenmesinin Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılamasına en çok katkıyı sağlayacağı ve böylece ulusal güvenlik sorununun aşılabileceği sorgulanmıştır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma enerji bağımlılığı ve ulusal güvenlik ilişkisi Keohane ve Nye'nin ön plana çıkardığı karşılıklı bağımlılık yaklaşımı kullanılarak analiz edilmektedir. Öncelikle karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çalışmanın kuramsal çerçevesi olarak ele alınmakta ve Türkiye'nin enerji bağımlılığı ile ulusal güvenlik ilişkisi ilgili bölümlerde analiz edilmektedir. Çalışma, konuyla ilgili kitap, makale ile resmi kuruluşların internet sayfalarındaki bilgilerden ve diğer dijital verilerden faydalanılarak yapılmış nitel bir araştırmadır. Örnek vaka olarak Türkiye seçilmiştir.

2. BÖLÜM: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Teoriler Işığında Bağımlılık ve Güvenlik İlişkisi

Güvenlik kavramı birçok boyutta değerlendirilmektedir. Devlet boyutunda güvende hissedebilmek ulusal ve askeri güvenlik öncelikli olarak ifade edilmektedir. Ulusal ve askeri güvenliğin konusunu gerekli bilginin sağlanması açısından araç, diğerlerini kendine saldırmaktan vaz geçirme açısından strateji ve kendine saldırılması halinde veya kendini başarı ile savunabilme olanağına sahip olması açısından silahlanma oluşturur. Güvenlik kavramı 1947 ve 1989 yılları arasında sadece bu bakış açısıyla değerlendirilmiştir (Brauch, 2008: 8). Daha sonraki yıllarda ekonomik ve siyasi alandaki tehdit algılamaları da güvenlik kavramının kapsamına girmiştir ve bu doğrultuda askeri kuvvetlerden daha çok ekonomik ilişkilerle bağlantılı işlevlerde kullanılmaktadır (Buzan, 2008: 108).

Uluslararası sistemde son zamanlarda hissedilebilir hale gelen değişimin nedeni, uluslararası ticaret hacminin artması ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucunda devletlerarası ve uluslararası örgütlerin etkileşiminin çoğalmasındır. Bu dönemde söz konusu değişimlere bağlı olarak uluslararası politikanın yapısında önemli değişiklikler izlenmeye başlanmıştır. İlk olarak devletler, tüketim mallarından tutun da güvenliğe kadar farklı alanlarda birbirlerine daha çok bağımlı hale gelmeye başlamışlardır. İkinci olarak tecrübe edilen ekonomik ve siyasi gelişmeler karşısında egemenlik kavramı değişime uğramış, devletlerin karar verme kapasitesi aşınmaya başlamıştır. Son olarak devletler, aralarındaki etkileşim arttıkça, dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan değişimlerden daha çok etkilenir hale gelmişlerdir (Burchill, 2005: 5-10).

Uluslararası ortamda devletler çıkarlarını maksimum yapmak için bağımsız karar verme serbestliklerinden feragat etmek durumunda kalmaktadırlar (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 64). Keohane ve Nye'a (1987: 3-4) göre uluslararası ilişkileri devletlerarası bir güç mücadelesi olarak gören ve askeri güç kullanımına ayrı bir önem veren geleneksel realist analizler, yaşanan bu değişimleri açıklamakta

yetersiz kalmaktadırlar. Kısacası, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı uluslararası politikada dışsal değişkenlerin ağırlığının arttığını ve buna paralel bir şekilde uluslararası arenada bir sosyalleşme ve güvenlik algısının değişim yaşandığını ileri sürmektedir.

2.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemde aktörler ve olaylar arasındaki etkileşim durumunu açıklamaya çalışmaktadır (Nye, 2007: 210). Uluslararası ilişkiler bağlamında kavram ilk kez 1914 yılında Norman Angell tarafından, ilerleyen dönemde Francis Delaisi (1925) ve Ramsay Muir (1933) tarafından kullanılmıştır. Kavramın Uluslararası İlişkilerde yaygın olarak kullanılmaya başlaması 1970’li yılların başına, Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye öncülüğünde uluslararası ilişkilere açıklama getiren bir yaklaşım haline gelmesi ise 1970’li yılların ikinci yarısına rastlamaktadır (Griffiths, 2009: 105-114).

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının çıkışını düşünürsek, Reinhard Meyer 18. yüzyılda liberal ekonomi temelinden ve merkantilizmin kritik analizinden etilenmiştir. Bu haliyle karşılıklı bağımlılığın ifadesi, uluslararası ilişkilerin idealist görünümüyle ifade edilmiştir. Serbest ticaret, dünya toplumu ve dünyanın karşılıklı bağımlılık esaslarının devamı oluşturulduğu iddia etmektedir. Bu bakımdan diğer ekonomi aktörlerinin serbest ticaret aracıyla uluslararası iş bölümü geliştirildi. Öyle ki bu oluşturulan karşılıklı bağımlılık uyumu oluşturmakta ve çatışmayı önlemektedir (Lehmkuhl, 2001: 194). Keohane ve Nye realizm ve liberal gelenek ile değişim örneklerini 1970’lerde yazdıkları kitapta açıklamaya çalışmışlardır. ABD’nin zayıflaması, dışsal şoktaki zarar görülebilme, uluslararası liderlik ve koordinasyonluk stratejisinin parçası olabileceğini ileri sürmüştür. Dünyanın tartıştığı küresel meseleler için işlevsel bir uluslararası politika oluşması kolektif liderlik ile mümkün olduğunu belirtmiştir (Keohane, Nye, 1989: 12).

1970’li yılların sonlarına doğru çoğulcu yaklaşım doğrultusunda ön plana çıkan, Nye ve Keohane’nin savunduğu karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, günümüz olay ve durumların analizini yapmada hala etkili bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte dünyadaki düzenin önemli derecede

değişmesine rağmen, devletlerin arasındaki ilişkilerin daha da etkileşim halinde olduğu günümüzde, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da realizme göre daha etkili cevaplar verebilmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, uluslararası alanda yaşanan problemlere tek başına cevap vererek, tamamen sağlıklı bir zemin oluşturacağı öne sürülmekle birlikte bazı konularda, yönetsel anlamda çözümü hedefleyen bir yol göstericilik yaparak teorik bir çerçeve çizdiği ifade edilmektedir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 889). Karşılıklı bağımlılık bakış açısı küresel düzeyde yaşanan uluslararası problemlere çözüm üretmede ve işbirliğini sağladığı takdirde kabul göreceği saygınlığının ve öneminin ön plana çıkacağı düşünülmektedir.

Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte yeni konu ve aktörlerin ortaya çıkması ve artan karşılıklı bağımlılık ile beraber uluslararası sistemde geleneksel devlet yaklaşımının yetersiz kaldığı görülmüştür. Temel aktörü devlet olan uluslararası sistemin yetersiz ve eksik kaldığı durumlarda, devlet dışı aktörlerin bu görevleri üstlenmesi karşılıklı bağımlılığı ön plana çıkarmıştır (Kürkçüoğlu, 2005: 311). Artık uluslararası arenada uluslararası örgütler görülmeye başlanmış ve uluslararası gündemi etkisi altına almaya başlamışlardır.

Karşılıklı bağımlılık, devletler arasında çok sayıdaki etkileşim kanallarının oluşturduğu bağlantı ve ilişkilerin, belirsiz bir hiyerarşik gündem ile uluslararası sistemde neden olduğu karmaşık durumlar toplamıdır (Keohane ve Nye, 2001: 7). Bir devletin diğerine ihtiyacı çoğunlukla daha fazla olabilmektedir. Budan dolayı bu konumda diğer devlet için fevkalade bir güç oluşmaktadır. Bu devletlerin ikisi de değişik aşamalarda olmakla birlikte ilişkilerinin devamına yönelik arzu ve gayret göstermeleri beklenmektedir (Wagner, 1988: 468-470).

Bağımlılık ile ilgili ifadede bir tarafın tamamen diğer tarafa egemen olması belirtilirken, karşılıklı bağımlılıkta iki grubunda açık bir maliyeti söz konusu olduğu görülmektedir. Bu sebeple, iki taraf için oluşan durumda karşılıklı bağımlılıktan söz konusu olabilmesi, iki aktör arasında bir maliyetin sözü ediliyor olması ve oluşan maliyetin aktörlerin hareket özgürlüğüne sınırlama oluşturmasına bağlı olmaktadır. Fakat bu devletler arasındaki karşılıklı etkileşim, iki aktöre de sadece kazanç sağlıyorsa, burada karşılıklı bağımlılık yaklaşımından söz etmek mümkün değildir

(Keohane ve Nye, 8: 2001). Yani ilişkiler sadece çıkar üzerine kurulmuş ve ilişkinin sonlandırılmasında her hangi bir maliyete katlanma söz konusu değilse orada karşılıklı bağımlılıktan söz etmek mümkün değildir. Örnek olarak uluslararası enerji projeleri bu kategoride değerlendirilebiliriz.

Karşılıklı bağımlılığın konusu ekonomik, ekolojik, sosyolojik meseleler veya uluslararası güvenlik sorunları olabileceği gibi, konusuna göre karşılıklı bağımlılık ilişkisi ekonomik, teknolojik, ekolojik veya stratejik karşılıklı bağımlılık olarak farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Morse, 1976: 666-671). Devletlerarasında oluşan etkileşimler, devletlerin birbiriyle oluşturdukları resmi düzey haricinde oluşan ilişkileri haricinde gerçekleşen bağlantılar vesilesiyle artış göstermektedir. Bu şekilde devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık seviyeleri de artmaktadır (Holsti, 1978: 521). İletişim kanallarının sayısındaki yükseliş aynı zamanda etkileşim düzeyini de yükseltmekte, bunların sonucunda da uluslararası konuların adeta tamamını devletlerarası önemli başlıklar haline getirmektedir. Karşılıklı bağımlılık askeri gücün kullanılmasını ve bu gücün kullanma ihtimalin devletlerin dış politika ajandalarındaki ehemmiyetini azalttığı görülmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 87).

Sosyal bilimlerdeki en temel anlamı ile karşılıklı bağımlılık iki veya daha fazla taraf arasındaki ilişkiyi sonlandırma veya ilişkinin seviyesini düşürme sonucunda ortaya çıkacak olumsuz sonuç ve maliyetlerin kaba bir şekilde eşit olduğu ilişki durumu olarak ifade edilmektedir (Griffiths, 2008: 160). Daha bütüncül bir ifade ile karşılıklı bağımlılık: uluslararası aktörlerin politika ve tasarrufları üzerindeki özerkliğe sınırlama getiren maliyet hesaplamalarını temel alan bir uluslararası politika yaklaşımıdır (Keohane, 2002: 14).

Uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılık yaklaşımını ön plana çıkardığı, iki aktör arasında olumsuz olarak tanımlanabilecek herhangi bir olay, her iki aktör için de bazı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Öyle ki, her durumda iki aktör arasındaki ilişki, aktörün biri için diğer aktöre göre daha çok önemli olmaktadır. Bu aktörlerden birinin diğerine ihtiyacı her zaman için daha çoktur. Böylece gereksinimi daha az olan diğer aktör önemli bir pazarlık gücü elde etmiş olur. Yalnız her durumda iki aktör de münasebetin sağlıklı biçimde devam ederlerse her iki taraf da çıkar elde etme durumuna sahiptir. Bu durum karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bu manada, aktörlerden birinin karşı tarafla olan ilişkisi üzerinde belirli yönlendirmeye ve tayin edici bir duruma sahiptir. Bu durum bir eşit olmayan güç münasebetinin yönlendirdiği bağımlılık pozisyonunun tersine; karşılıklı bağımlılık yaklaşımlarında, her iki aktörde de değişik seviyelerde bulunmakla beraber ilişkinin sürmesine yönelik arzu ve gayret içerisinde bulunmalıdır (Wagner, 1988: 468-470).

Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık yaklaşımının kuramsal analizini yaparken, belirttiğimiz olgular haricinde, çalışmalarının ismini tayin ederken ön plana çıkardıkları güç ve karşılıklı bağımlılık (power and interdependence) münasebeti üstüne konsantre olmuşlardır. Ekonomik, siyasal ve askeri güç temelli fonksiyonel ilişkiyi önemsenmediğini belirleyen Keohane ve Nye, güç ile karşılıklı bağımlılık arasındaki ilişkinin açık bir şekilde ortaya çıkarılmasının, aktörler arasındaki ilişkilerin kalitesini belirleyen bazı kavramlara ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir (Keohane ve Nye, 1987: 8). Öyle ki uluslararası arenada ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık şartlarında, aktörlerden tekinin diğer aktör üzerindeki pazarlık gücü, diğer aktörün bu karşılıklı bağımlılık ilişkisine karşı hassasiyetine ve etkilenme derecesine ne derecede duyarlı olduğuna bağlıdır (Kroll, 1993: 322-323). Chan (1984: 235) bu keyfiyeti, Orta Doğu petrollerine büyük devletlerin duydukları ihtiyaç çerçevesinde biçimlenen bağlarını misal olarak vermektedir. Avrupa devletleri, ABD ve Japonya'nın Orta Doğu petroleri hakkında hassasiyetleri aşağı yukarı benzer olmakla beraber, bölgedeki petrolle alakalı olması ihtimal dahilindeki negatif gelişmelerden etkilenme mertebesi benzer düzeyde olmamaktadır. Bu manada, Orta Doğu Devletlerinin bu devletlerle rastgele bir mevzuda yapacakları müzakerede ellerinde olan pazarlık gücü de değişmektedir. Misal olarak petrol tüketiminin takriben %75 miktarını bölgeden ithal eden Japonya en bariz şekilde etkilenme derecesi oluşmuş durumdadır. Japonya'yı Orta Doğu'dan genel tüketiminin aşağı yukarı %65'ini ithalatını yapan Avrupa Ülkeleri aynı şekilde %25 nispetinde Orta Doğu enerji kaynaklarına ihtiyacı olan ABD takip etmektedir. O halde, Orta Doğu Devletleri ile Japonya arasındaki ilişkilerde pazarlık gücüne en kuvvetli sahip olacak taraf Orta Doğu Devletleri olmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının oluşması dünya ticaretinin birbirine entegre olmasının sonucudur. Nye ve Keohane (2001:9) göre nerede bir maliyetli bir etki

varsa orada karşılıklı bağımlılık vardır. Öyle ki karşılıklı bağımlılık ilişkisi ayrıcalıkları ortadan kaldırdığı için maliyet her zaman oluşmaktadır. Örnek olarak Asya finans krizini verebiliriz. Kriz Avrupa, Kuzey Amerika ve Latin Amerika ekonomilerini etkisi altına aldı ve bütün dünyaya yayıldı. Uluslararası politikada neden olan bu ilişkiler karşılıklı bağımlılığın konseptini içermektedir. Karşılıklı bağımlılık, uluslararası ticaret ve para politikası alanındaki uluslararası karşılıklı bağımlılığı ön plana çıkaran klasik teori çerçevesindeki ekonomi düşüncelerin bir parçası olmaktadır. Onların ideolojik kökleri klasiklerin Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi düşüncelerine dayandırılan serbest ticaret ve politik liberalizmden gelmektedir (Siegfried ve Spindler, 2006: 93).

Yeni Gerçekçiler içinden bazı bilim adamları karşılıklı bağımlılık yaklaşımını marjinal seviyede bir teori olmasıyla eleştiri getirmişlerdir. Waltz, karşılıklı bağımlılığı bir hayal olduğunu söylemiş ve güvenlik durumunun artırmanın ülkeler açısından en önemli dış politika amaçları içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir. Askeri konuları yüksek politika olarak belirten Waltz'a göre, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı kuramcılarının ortaya koyduğu refah ve zenginliği çoğaltan politikalar sekonder politika alanına girmekte ve oldukça daha az seviyede önemiyet yüklenmektedir. Ülkelerin uluslararası politikadaki rolünü küçük görmekle de tenkit edilen karşılıklı bağımlılık, günümüzde farklı sahalarda ülkelerarasındaki ilişkileri etkilemekte olduğu hali hazırdaki uluslararası düzenin hakikatlerini görmediği şeklinde eleştiri getirilmiştir (Morse, 1972: 30-33).

2.1.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Etkilenme Derecesi (Vulnerability)

Karşılıklı bağımlılıkta ilişkinin kalitesini ve gücünü anlamak için hassasiyet ve etkilenme derecesi olarak iki ölçüm bulunmaktadır. Hassasiyet, bir ülkenin yerine diğer bir ülkeyi maliyetli değişimi ne kadar çabuk yerine getirme derecesini ifade eder (Keohane, Robert, Nye, 1977: 12). Sadece ülkeler arası ticaretin başarısızlık veya değişimin maliyeti değil, hükümetlerdeki ve şirketlerdeki alım-satım işlemlerindeki değişimin maliyeti hakkındadır. Bu bağlamda sistemdeki hassasiyet sadece devam eden politika çerçevesiyle değil, aynı zamanda sosyal, politik ve ekonomik seviyede ve onların birbirleriyle olan işlemleriyle ilgilidir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi bir taraf maliyetten hızlı bir şekilde kaçınmak için politikasını

oluşturduğu zaman diğer tarafın değiştirilmesiyle başlatılır. Keohane ve Nye hassasiyet örneğini 1971 petrol krizi ve onun Japonya, Avrupa ve Amerika'ya etkilerini ve yabancı petrolün büyüyen maliyet işlevi ve petrol fiyatlarının yükselmesi durumunu örnek olarak vermektedir (Keohane, Robert, Nye, 1977: 13). Karşılıklı bağımlılığın hassasiyetine Uluslararası Para Fonu (IMF) başka bir örnek olarak gösterilmektedir. Avrupa devletlerinin para politikasındaki değişikliğe hassas oldukları gibi, Amerika Dolarının altınla değişimindeki Avrupa kararlarına hassas oldukları örnek olarak verilmektedir (Siegfried ve Spindler, 2006: 94).

Etkilenme derecesi ise bir aktörün dış olayların hareket tarzı değişir değişmez zorlanmasıyla sorumluluğunu oluşturduğu yükümlülük olarak açıklanmaktadır. Hareket tarzının çerçevesi değiştirilmekte ve dış ortamdaki maliyet ayarının düzenlenmesi farklı hareket tarzını mümkün kılabilir (Keohane, Robert, Nye, 1977: 13).

Farklı ülkeler farklı politika alanlarında etkilenme derecelerine sahiptirler. Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığın etkilenme derecesini uluslararası sistemi değiştirme ihtimalini devletlere etkilenme derecesi veren stratejik boyutu içine aldığı ifade etmiştir. Devletler gücün kaynağı olarak simetrik olmayan karşılıklı bağımlılığın avantajını ve uluslararası organizasyonlara etkilerini deneyeceklerdir (Siegfried ve Spindler, 2006: 94). Christiane Lemke'nin (2001: 24) kitabında enerji tedariki üzerinde dünya pazarı bağımlılığını etkilenme derecesi ile hassas karşılıklı bağımlılık arasında ayırım yapar ve çift taraflı karşılıklı bağımlılık olduğunu ifade edilmektedir. Böylece bu karşılıklı bağımlılık ham madde kaynaklarının ekonomik bağımlılığı gibi devletleri daha fazla etkilenme derecesi durumuna getirmektedir. Radikal hareketlerdeki toplumun etkilenme derecesi maliyet dağılımının azalması ve değişmesiyle ilgili ulusal politikayı uygulama kabiliyetine bağımlıdır (Keohane, vd. 1977: 13).

Karşılıklı bağımlılık teorisinin sonucu olarak çıkan hassasiyet (sensitivity) ve etkilenme derecesine (vulnerability) kavramlarının farkını anlamak olayların analizi için önemlidir. Hassasiyet bir ülkenin diğer bir ülke veya ülkelerin politika değişikliklerine karşı hassas olması durumudur. Bu duyarlılık devletler tarafından alınacak politika tedbirleri ile kolay bir şekilde giderilebilir niteliktedir ve belirli bir

maliyete sebep olması da şart değildir (Özdemir, 13). Oysa etkilenme derecesine (vulnerability), devletlerarası ilişki ve etkileşimin daha kuvvetli olması nedeni ile politika değişimleri sonucunda ciddi bir maliyete maruz kalma durumudur. Etkilenme derecesi ile devletlerin dengeleyici ve giderici politikaları daha zor güdeceği, zarar verme oranı ve maruz kalınan maliyetin çok daha yüksek olduğu bir bağımlılık derecesine işaret edilmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 13-15). Bir başka deyişle hassasiyet ve etkilenme derecesi (vulnerability) birbirlerinden etkinin boyutu, maliyeti, politik manevra olanağı, etkiye karşı koyma ve alternatif üretme gücü gibi noktalarda farklılaşmakta olduğu görülmektedir (Baldwin, 1980: 489-492).

Realistler güç kavramını merkeze alıp uluslararası sistemi bir güç mücadelesi olarak tanımlarken, Keohane ve Nye devletlerin zayıflıklarını vurgulayıp, uluslararası sistemi bu zayıflıkların giderilmesi için iş birliği geliştirilmesi üzerinden tanımlayarak, değişen uluslararası sisteme bir açıklama ve çözüm getirmeye çalışmışlardır (Richardson, 2008: 222-233). Uluslararası sistemde yaşanan değişimler devletleri zayıflatmakta ve bu etkilenme derecesi (vulnerability) halinin devletlerin fazla zarar görmemeleri için iyi yönetilmesi gerekmektedir.

2.1.1.2. Doğrudan ve Dolaylı Karşılıklı Bağımlılık

Bu bağlamda karşılıklı bağımlılığın oluşumu, devletlerin karşılıklı ilişkileriyle birbirlerine bağlı olması ve ekonomik, politik ve askeri doğasını değiştirdiği varsayılır. Bu değişiklikler bir devlet için avantaj, başka bir devlet için de dezavantaj sonucunu çıkarabilir. Richard Cooper, fiyat ve faiz ilişkisiyle bütünleşebilen bu değişikliklerin ekonomik maliyet ve enflasyon etkisini önermektedir. Bununla birlikte karşılıklı yaklaşımın dolaylı ve dolaysız ayrımını belirlemek için hassasiyetlik ve etkilenme derecesi gibi iki ölçüt bulunmaktadır (Meyers, 295: 1979).

İkinci dünya savaşından sonra doğrudan ve dolaylı karşılıklı bağımlılık olarak ortaya çıkmıştır. Lehmkuhl'e (2001:196) göre doğrudan karşılıklı bağımlılık; iki blok ve onların temsilcisi iki süper gücün karşılıklı bağımlılığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda doğrudan karşılıklı bağımlılıkta yatay ve dikey yapı ortaya çıkmaktadır. Dolaylı karşılıklı bağımlılıkta ise iki süper güç düşük seviyede kendi müşterileri arasındaki çatışmaya girmektedir. Lehmkuhl dolaylı karşılıklı bağımlılığa

Çin Hindu Orta Doğu Savaşını örnek vermektedir. Bu savaşta direk olarak bir çatışma oluşmamıştır. Dolaylı karşılıklı bağımlılık iki blok veya üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin tanımlanması için resmedilmiştir.

2.1.1.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (*Complex Interdependence*)

20. yüzyılın ikinci yarısında kitle iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerleme ön plana çıkmaktadır. Bu ilerlemenin büyük değişimlere neden olduğu proste, uluslararası düzendeki kargaşa ve inceleme birimleri arasındaki etkileşimin kurgusunu oluşturduğu bu durum, karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramıyla açıklanmaktadır. Uluslararası düzende terörist yapılar da içinde bulunmak üzere ülkeler dışındaki tüm aktörlerin ehemmiyetine ilgi gösteren ve bu istikamette devlet merkezli gerçekçi örneklerin düzenlenmesi gerektiğini savunan Keohane ve Nye, ayrıca kitle iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemenin üzerine yoğunlaşmıştır. Bu ilerlemenin katalizör işlevi gördüğü süreçte, küresel düzeydeki anarşi ve inceleme birimleri arasındaki ilişkinin yapısını oluşturduğu durum, karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı ile açıklanmaktadır. Küresel düzeyde devletler arasındaki etkileşimlerin artarak fazla kompleks bir duruma geldiği ve bu durumun sözü edilen devletleri karşılıklı olarak daha müdafaasız aynı zamanda karşılıklı gereksinim açısından fazla duyarlı olduğunu karmaşık karşılıklı bağımlılık savunmaktadır (Işıksal, 2004: 139-140).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ise üç başlık altında toplanmaktadır.

- Aktörler ve toplumlar arası iletişim kanallarının çoğalması
- Uluslararası ilişkilerin gündeminde sabit önem sırasının ortadan kaldırılması,
- Askeri gücün öneminin azaltılması (Keohane ve Nye, 1977: 24-29).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık birçok aktör arasındaki karmaşık etkileşimi ifade eden bir durumdur. Bir başka ifadeyle, karşılıklı bağımlılıkta devletler birbirlerinden etkilenmektedirler. En güçlü olan devletler bile simetrik olmayan güç ilişkisi sebebiyle zayıf bir devlet tarafından politikalarında değişiklik yapması hususunda yönlendirile bilinmektedir. Önemli olan, politika ve strateji değişikliğinin

ne kadar maliyet doğurmakta olduğu üzerinde durulmalıdır. Karşılıklı bağımlılık neticesinde oluşan duyarlılık, devletlerin uluslararası ortamda ne kadar rahat hareket etmekte olduğunu belirleyen bir unsur olmaktadır. Savunmasızlık zamanları ise, istisnai bir durum olarak, devletin zor durumda olması sebebiyle daha fazla maliyete rıza göstermesine neden olacağı görülmektedir (Özdemir: 2008, 132).

Güç elde etmek için sorunlar arası ilişki kurma ve ajanda oluşturma stratejileri, uluslar-ötesi ve ülkeler-ötesi bağlantıların yönetilmesi ve milletlerarası örgütlerin devreye sokulması gibi yöntemler, karmaşık karşılıklı bağımlılık ortamında ön plana çıkarılan yöntemlerdir. Problemler arası ilişki kurma, askeri gücün davranışları biçimlendirme kabiliyetinin yavaş yavaş azaldığı bir durumda askeri veya ekonomik mevzuları birbiriyle istibatlandırarak arzu edilen mevzuların politikleştirilmesini veya yararlı mevzularla yararlı olunmayanları irtibatlandırarak istenilen neticelerin elde edilmeye çaba harcadığını belirtmektedir (Özdemir, 2008: 133). Keohane ve Nye gündem sıralamasının gereksiz olduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda karmaşık karşılıklı bağımlılık bulunan devletlerde askeri gücün bir politika aracı olarak kullanılmasında daha fazla maliyet olmasından dolayı askeri güce başvurma noktasında kısıtlama bulunmaktadır (Keohen, Nye, 1987: 86).

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın birinci sıradaki özelliği ile toplumlar arasında etkileşim ve bağlantı sağlayan kanalların miktarındaki bariz çoğalmaya dikkatleri çekilmektedir. 20. Yüzyılın sonlarında ülkelerin resmi münasebetleri ve üst düzey devlet sorumluları arasındaki resmi olmayan ilişkiler dışında da toplumlar arasında bağlantı oluşturan kanallarda artış oluşmuştur. Çok uluslu şirketler, bankalar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi uluslararası birimler bu kanallara örnek gösterilmektedir. Uluslararası iletişim kanallarındaki bu çoğalma sebebi çok uluslu şirket ve kuruluşların almış oldukları ulus-ötesi kararlar, ülkelerin iç politikalarını da birbirine benzetmekte ve iç-dış politika farklılaşması ortadan kalkmaktadır. Bu durumda, ülkelerarasındaki etkileşim, birbirleriyle resmi seviyede oluşturdukları münasebet haricinde oluşan bu tür irtibatlar yardımıyla çoğalma oluşturmakta ve ülkelerin karşılıklı olarak karşılıklı bağımlılık seviyelerini artırmaktadır (Holsti, 1978: 521).

Uluslararası ortamın eski sürecinden farklı olarak, yeni dönemde, terörist örgütlenmelerin de içerisine dâhil edilebileceği birçok yeni aktörün bulunduğu ve bu süreçte, devlet merkezli yapının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ifade eden Keohane ve Nye, bu farklılığın oluşmasında kitle iletişim araçları ile teknolojik gelişmelerin de çok büyük etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Aktörlerin sayısının arttığı uluslararası ortamın bu yeni karmaşık yapısı içerisinde gelişmeleri karmaşık karşılıklı bağımlılık (complex interdependence) kavramının ayrıntılı bir şekilde ele alacağı ifade edilmiştir. Aktörlerin sayısının artması ile birlikte ilişkilerin de artması neticesinde, aktörlerin birbirlerine karşı daha savunmasız ve bağımlılık hususunda daha hassas olduklarını öne sürülmüştür (Işıksal, 2004: 139-140).

Toplumları birbirine bağlayan, devletlerin resmi organlarının ve devlet adamlarının yer aldığı resmi iletişim kanallarının dışında çok uluslu bankalar ve şirketler gibi uluslararası örgütlenmeler veya hükümetel olmayan elitler bulunmaktadır. Öyle ki uluslararası sivil toplum kuruluşları ve kitle örgütleri üyeleri arasında yüz yüze veya bir takım iletişim araçlarıyla kurulan ilişkiler gibi gayri resmi iletişim kanalları da bulunmaktadır. Uluslararası toplumsal ilişkileri öyleyse temelde devletlerarası ve hükümetler ötesi ilişkiler olarak iki grupta toplamak mümkündür (Arı, 2010: 409-410).

Keohane ve Nye, kompleks karşılıklı bağımlılığın ikinci niteliği olarak ise, uluslararası alanda üzerinde durulan konular gündemin belli bir öncelikler hiyerarşisinden yoksun olduğunu göstermektedir. 1970'lerden sonra tecrübe edilen olaylar sonucunda ülkelerin dış politika gündemlerini belirleyen mevzu ve hadiseler artmış ve çeşitlenmiştir. Askeri ve güvenliği ilgilendiren olayların dış politika gündeminin üst noktasında yer aldığı zamanlarla kıyaslandığında, artık uluslararası politikanın sahasına çok fazla mevzu girmiştir. Bundan dolayı gündem mevzularını iç ve dış politika sorunları şeklinde farklılaştırmayı ve bir hiyerarşi dahilinde ifade etmeyi olanaksız hale getirmiştir. İletişim kanallarının miktarının fazlalaşmasıyla ülkelerarasındaki etkileşim oranının da artması, uluslararası diplomatik problemlerin bütününe ülkeler için çözülmesi gereken başlıklar haline getirmiştir (Smythe, 1980: 137).

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın üçüncü özelliği, askeri gücün ehemmiyetinin ve foksiyonunun maziye oranla açık bir şekilde öneminin düştüğü varsayılmaktadır. Bu duruma göre sanayileşmiş demokratik devletler içerisinde oluşan karşılıklı bağımlılık durumu, bu ülkelerin karşılıklı olarak askeri güç uygulamasını da kapsayan saldırma olasılığını ortaya çıkmasını büyük ölçüde azaltmaktadır. Gerçekten Keohane ve Nye, 1972’de yazdıkları Transnationalism adlı eserlerinde bu duruma temas etmişler ve misal olarak Fransa’nın, De Gaulle aracılığı ile yönetilen her alanda müdafaa stratejisini ve Kanada’nın da ABD ile çatışma düşüncesini bıraktığını ifade etmiştir. Bundan başka, Almanya ve Fransa gibi mazileri çatışma ve savaşla geçmiş bu devletler, bundan böyle birbirlerinden çatışma ile ilgili olumsuz bir algı almamaktadır. Bu vaziyet, karşılıklı bağımlılığın askeri gücün değerlendirilme olasılığını aynı zamanda olasılığın ülkelerin dış politika ajandalarındaki ehemmiyetini düşürdüğünü belirtmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 87).

Askeri gücün pahalı olmaya başlamasıyla birlikte geçmiş zamanda iktisadi gücü fazlaştırma maksadıyla bir vasıta olarak başvuru olan işgal veya askeri güç seçeneklerini değerlendirme, yerini karşılıklı bağımlılık durumunda devletlerin kendi istekleriyle kaba güç ortaya koymadan etkilemeye katılması durumunu göz önüne koymaktadır. Bu zaman içerisinde, kuvvet daha az taşına bilinir, daha az zorlamacı ve fazla sayıda maddi olmayan unsurlardan oluşan bir pozisyon meydana gelmekte ve ülkeleri tesir altına alma vasıtaları milletlerarası örgütler, küresel firmalar olmaktadır. Nye, milletlerarası sistemde askeri ve ekonomik zorlama yerine ön plana çıkmakta olan devletleri etkileme becerisini ve kapasitesini yumuşak güçle izah etmektedir (Nye, 1990: 153-171).

İlişki düzeyinde karmaşık karşılıklı bağımlılığa sahip olan ülkelerin askeri güç aracılığıyla problemlerini çözebilme ihtimalleri azalmıştır. Günümüzde askeri güç, daha çok karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunmayan devletler ve aktörler üzerinde uygulanmaktadır. Ayrıca ittifak oluşturan yapıların karşı taraflar ile olan siyasi ve askeri ilişkilerinde askeri güç önemli bir unsur olurken, müttefik grubun içerisinde ekonomik sıkıntılarının çözülmesi noktasında etkili bir unsur olamamaktadır. Bu tarz

durumlarda da aktörler karşılıklı bağımlılıktan istifade ederek neticeler alabilmektedir (Arı, 2010: 412).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık koşulları içinde, Nye ve Keohane, devletdışı aktörleri dünya politikalarına olası direk katılımcılar olarak algılanırlar. Cemiyetler arasında fazla miktarda ilişkinin olması, transnasyonel aktörlerin, devletler arası münasebetlerin ve uluslararası yapıların dünya politikasında etkin olmalarını göstermektedir. Nye ve Keohane, çok uluslu şirketler, özel bankalar ve farklı yapılar gibi transnasyonel aktörlerin iç ilişkileriyle birlikte dış ilişkilerin de alışagelmış bir parçası haline geldiklerini ifade etmektedir (Geeraerts, 1995: 7-8).

2.2. Ulusal Güvenlik ve Bağımlılık Kavramları

Ulusal güvenlik kavramının değişik biçimlerde tanımlandığı görülmektedir. Misal olarak ulusal güvenliği bir devletin kendine has değerleri dış tehditlerden koruma kapasitesi olarak ifade edilirken; başka bir tanımda ise ulusal güvenliği, bir devletin kendisine gelen bir tehdidi bertaraf etmesi veya bu saldırıya karşı harekete geçerek galip gelebilmesi olarak açıklamaktadır (Ayoop 1995: 5). Yine başka bir tanımlamada ulusal güvenlik; bir devletin kendi sınırları ve menfaatlerinin, diğer ülkelerin saldırı ve tehditlerinden uzak olması durumudur (Dağ, 2004: 391). Başka bir açıklamada ise ulusal güvenlik; ülkelerin ve cemiyetlerin olumsuz tavırlarından kurtulma arayışları ve rakip kuvvetlere karşıt hür kimliklerini ve foksiyonel birliklerini muhafaza yetenekleridir (Mazlum, 2003: 336).

Dünyadaki enerji kaynaklarının güvenliği, sadece kaynak sahibi ülkelerle sınırlı bir konu değildir. Kaynakları ithal eden ve taşımayı sağlayan ülkelerin de bu güvenliğin sağlanmasında önemli bir katkısı ve sorumluluğu vardır. Kaynakların güvenliği açısından, birinci öncelikli konu rezervlerin korunması, geliştirilmesi ve küresel düzeyde rezervlere ilişkin gelecek projeksiyonlarına hazırlıklı olunmasıdır. Kaynak ülkenin istikrarı da çok önemlidir. Kaynak ülkenin istikrarı, ulaştırma ve pazar bağıını zayıflatmayacak veya kesintiye uğratmayacak bir düzeyde tutulmalıdır. Aksi durumda o ülkeye istikrar sağlayıcı müdahaleler yapılması söz konusudur. Örneğin, 1973“lerdeki petrol krizinden sonra ilk defa enerji kaynaklarıyla ilgili küresel bir güvensizlik ortamı oluşmuştur. Yaşanan kriz sonrası, enerji güvenliği

kavramı oluşmuş ve sonuç olarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, enerji politikalarının önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Uğurlu, 2009: 108).

Keohane ve Nye, 1970'lerden itibaren yaşanan gelişmeler sonrasında devletlerin dış politika gündemlerini oluşturan konu ve olayların çoğaldığına dikkat çekmekte, günümüzde askeri ve güvenlik temelli konulara ek olarak pek çok konu ülkelerin gündemine dahil olduğu görülmektedir. Bu gelişmenin iletişim kanallarının sayısındaki artış ile doğrudan bağlantılı olduğunu savunan Keohane ve Nye, bu sürecin devletleri uluslararası örgütlenmeler aracılığıyla işbirliği ve dayanışma içerisinde hareket etmeye yönelttiği görüşündedirler. Bu doğrultudaki bakış açısı, 1970'lerden itibaren vites yükselten Avrupa entegrasyonu çabalarının analizinde de açıklayıcı olabilmektedir. Bu çapta bir entegrasyon hareketinin gerçekleşmesi ve bir birliğin oluşturulmasına zemin hazırlayan aktör düzeyindeki faktörler bir yana bırakılırsa, uluslararası sistemin yapısına dayanan faktörlerin başında küreselleşme süreciyle paralellik arz eden karşılıklı bağımlılık olgusunun geldiği söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkması ise güvenlik ile ilişkili olduğu görülmektedir.

2.2.1. Bağımlılık Kavramı

Dos Santos (1975: 39-40) bağımlılığı, bazı devlet ekonomilerinin tabi oldukları başka ekonomilerin gelişme ve genişlemeleri ile koşullanmalarıdır şeklinde tanımlamaktadır. Santos, belli sayıda ülkenin gelişip büyüdüğünü, kendi kendilerine yetebildiğini ve refaha ulaştığını ifade ederken, diğer ülkelerin bu gelişmeyi ancak bağımlı oldukları büyük ülkelerin genişlemesinin bir yansıması olarak gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir.

Samir Amin'e (1993: 45) göre bağımlılık, küresel dağılımdaki eşitsizliğin kaynağı ya da sonucu değil, kapitalizmin dünya ölçeğindeki kutuplaştırıcı yayılmasının ayrılmaz bir unsurudur. Ona göre bağımlılık iddia edildiği gibi popülerliği yitirmiş demode bir olgu değil, hiçbir zaman önemini kaybetmeyecek bir kavram olup, küreselleşme ve kapitalizmin kilit unsurudur.

Bağımlılık bir çözümleme yöntemini, az gelişmişliği incelemede bir bakış açısını niteleyen terim olarak kullanılmaktadır. Burada vurgulanmak istenen olgu, bağımlılığın bir yöntem, bir metodoloji ve uluslararası ilişkilere yaklaşım biçimi

olduğudur. Başka bir söylem ile bağımlılık kavramı, dünya sisteminin kavramsallaştırma biçimi olarak ifade edilmektedir (Gülalp, 1983: 133).

Wallerstein (2002: 13) bağımlılık olgusunu, kapitalistlerin gitgide daha çok sermaye biriktirme çabası neticesinde küresel üretim süreçlerinin karmaşıklaşması ve bunun sonucu olarak da, bazı toplumların diğerlerine daha da muhtaç hale getirilmesi olarak tanımlamaktadır.

2.2.2. Güvenlik Kavramı

20. yüzyıl siyasal olaylarının sonrasında daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Baylis'e (2012: 156) göre daha çok askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenliğin temel ilgi alanı devletlerin kendilerine yönelecek tehditlerine karşı geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetlerdir. Güvenliğin nedeni olarak tehdit, tehdidi uzaklaştırma aracı olarak güç, bu gücü ortaya koyan eylem, güç ve eyleme zemin hazırlayan politika ulusal güvenlik politikasının bileşenlerini oluşturmaktadır (Birdiqli, 2011: 150). Özellikle politikaya yapılan atıfların getirisiyle ulusal çıkarlar ve tehditler ulusal güvenlik için önemli kavramlardır. Ulusal çıkar kavramı ekonomi ve siyasal önlemler için belirleyici olmuştur. Tehditler ise göreceli olduğu için korunmak istenenler özneye göre değişiklik göstermiştir.

Bir ülke dış politika yapımında, bölgesel ve küresel yaklaşımların sergilenmesinde belirli amaçların üzerinde daha yoğun olarak durur ve değişik faktörleri de etkilemeye çalışır. Her devletin gücü, imkânları ve ihtiyaçları farklı olduğundan küresel/bölgesel ortama göre planlar yaparak sistemde devamlılıklarını sağlamaya çalışırlar. Her devletin öncelikli hedefi güvenlik ve gelişme endeksli olmaktadır. Bu hedefe ulaşılması için jeopolitik konum, ekonomik, sosyal ve siyasal yapının; ardından bölgesel ve uluslararası konjonktürün etkileri de dikkate alınmalıdır.

2.2.2.1. Değişen Güvenlik Kavramı

Soğuk savaşın son zamanlarında iki kutup arasındaki nükleer gerilimin azalması ile birlikte daha önceleri üstünde durulmayan ekonomik, çevresel,

toplumsal, siyasi gibi sorunların güvenlik ilişkilerini etkilediği gerçeğinin su yüzüne çıkması yatmaktadır (Açıkmeşe, 2011: 47).

Bu dönemde birçok araştırmacı güvenlik kavramını genişletme gayreti içine girmiştir. Bilhassa Buzan'ın *People, States and Fear* adlı çalışmasıyla Ullman'ın *Redefining Security* adlı yazmış olduğu makale askeri olmayan sahadaki kaygıları da güvenlik kavramı içerisine alarak değerlendirme yapılmıştır (Buzan, 1983: 129–153).

Güvenliğin genişletilmesi konusunu Ullman (1983: 123) popüler çalışmasında ulusal güvenliği askeri açıdan tarif etmek hakikatin fotoğrafını yanlış çekmektedir şeklinde ifade etmiştir. Buna ilave olarak, Ullman bir ülkede bulunanların refah düzeyi kısa süre içerisinde ve şiddetli olarak azaltan tehditleri ülke güvenliğinin yeniden değerlendirilmesi gereken durumlar olarak belirlemiştir. Myers (1989: 23-24) ise birçok devletin ekonomisinde kendi yeraltı ve yer üstü kaynaklarının önemli olduğunu, bu kaynaklara yönelik olumsuzluklar ve tehditlerin ekonomiyi dolasıyla halkın yaşam şeklini etkileyeceğini ifade etmektedir. Myers, bu olayın ekonomik ilerlemenin düşmesinin ya da kesilmesinin ciddi sosyal problemlere neden olacağını belirtmekte ve bundan dolayı da siyasi sistemlerde kargaşaların olacağını söylemektedir. Enerji kaynaklarındaki olumsuzluklar büyüme ve ülke güvenliğini etkilemekte ve böylece değişen güvenlik kavramına örnek teşkil etmektedir.

Yaşam kalitesini doğrudan veya dolaylı bir şekilde baskı veya tehdit eden olgular güvenlik sorunu olarak adlandırılmaması gerektiğini daha çok askeri konuların güvenlikle ilişkili olduğunu geleneksel güvenlik yaklaşımı savunucuları dile getirmektedir. Örneğin, toplumu tehdit eden salgınlar ile balistik füzelere karşı toplumu korumak birbirinden farklı gibi gözükmektedir (Freedman, 1998: 35). Buradaki temel düşünce, ulusal güvenliğin askeri parametreler ile düşünülmesi gerektiğini ve devletlerin güvenliğine yönelik askeri olmayan tehditlerin güvenlik problemi gibi düşünülmemeyeceği belirtilmiştir. Bu durum günümüzde etkisini kaybetmiş durumdadır.

Gelenekselci yaklaşım ulusal güvenliğin sadece askeri tarafını dikkate almakta ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle güvenliğin boyutlarının farklılaşmadığını, ekonomik, çevre, kimlik, toplumsal güvenlikler ve askeri güvenlik gibi değişik

manalar olmadığını, güvenliğin değişik şekilleri olduğunu belirtmektedir (Baldwin, 1997: 23). Bu bakış açısıyla, farklılaşan dünya şartlarının ve ortaya yeni çıkan mevzuların yeni kavramlara ihtiyaç olmadığını, güvenlik çalışmaları sahasını genişletilmiş bakış açısıyla tarif etmeye çalışmanın onun entelektüel tutarlılığını ortadan kaldıracığını öne sürülmektedir.

Günümüzde etnik çatışmalar, ülkelerin iç istikrarsızlıkları, hava kirliliği, göç, insan hakları, kaçakçılık ve terörizm gibi yeni tehdit ve risk alanları kitlesel olan tehdit kavramı yerini almaya başlamıştır. Bundan sonra barış ve güvenlik, sadece askeri güvenlik ile ilgi değildir. Eskiden belirlenen askeri tehdidin yerine, birbirinden ayrılamayan iç içe geçmiş ve önlenmesi zor tehditler ulusal güvenliği etkiler bir konumda bulunurken, tehdit kavramı da günümüzde çok yönlü ve boyutlu, değişken, karmaşık ve belirsiz hale gelmiştir (Öke, 2001: 55). Örneğin enerji kaynaklarındaki sorunlar diğer alanlara yayılarak bir sorunlar yumağı oluşturmakta ve böylece ekonomik ve ulusal güvenlik zaafa uğramaktadır.

2.2.2.2. Ekonomik Güvenlik Kavramı

Serbest piyasa açısından ekonomik güç maksimum toplam kazanç ekonomik güvenliği temsil ederken, devlet açısından sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabildiği üretim ve tüketim dengesinin sağlanabilmesi, uluslararası açıdan ise küresel barış ortamını destekleyen istikrarlı, adil ve rekabet edilebilir bir ticaret sisteminin oluşturulması ekonomik güvenlik kavramı olarak tanımlanabilir.

Czeslaw Mesjasz (2008: 125-150) ekonomik güvenliğe yönelik tehditleri şöyle sıralamıştır: Doğal kaynakların arzına bağımlılığın yarattığı hassasiyetler ve tehditler: Bu konudan Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler tükenen ve getiri kaynağı olan doğal kaynakların ekonomik dengelere olan etkisi görülmektedir. Askeri ve siyasi alandaki dengelerin küresel düzene olan etkisi ise tartışılmayacak bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal kaynakların bulunduğu topraklarda yaşayan halkın yaşam koşulları bu kaynakların değeriyle doğru orantılı olmamakla birlikte tezatlıklar da içermektedir. Dışsal etkiler altında bulunan bu bölgelerin ekonomik durumu sadece yerel yapıların bozuklukları ile açıklanamaz. Küresel boyutta oluşan hassasiyetleri ve tehditleri dikkate almak gereklidir.

Dünya ticaret hacminin yarıya yakını enerji kaynakları ticaretinden oluşmaktadır. Enerji sektörü dünyanın en güçlü sektörü olup yeri geldiğinde bir silah gibi kullanılmaktadır. Böyle değerlendirildiğinde enerji, bu istikamette yapılan güvenlik tanımlandırmalarının ve belirlenmesinin de enerji güvenliği ifadesiyle alakalı olduğu ifade edilmektedir (Özden, 2006: 59-67).

Ekonominin güvenliğini sağlamak güvenliğin ekonomisini sağlamak esas meseledir. Ekonominin güvenliği ise üç etapta oluşmaktadır. İlk etapta, ekonomik yapının uluslararası standartlarda imalat, rekabet ve kalite olanaklarına sahip olmasının temin edilmesidir. Sonraki etapta, ekonomik yapının imkanlar ile donatılmasını ve devam ettirilmesini sağlayacak bir metoda sahip olmasının sağlanmasıdır. Son etap ise, ekonomik yapının fiziki ve stratejik emniyetinin teminat altına alınmasıdır. Modern güvenlik tutumunun yarınlarında ekonominin güvenliğiyle güvenliğin ekonomisi arasındaki münasebet zeminini koruyacağı benzemekte ve ekonomik olarak meydana gelen tehditler güvenlik açısından değerlendirildiğinde birincil seviyeye çıkartılacağı görülmektedir (Demir, 2002: 35). Enerji kaynaklarındaki herhangi bir dengesizlik ekonomileri derinden etkilemektedir. Dünya ticaret sistemi bir birinden izole olmadığı için de bu etkiler dünya genelinde görülmekte ve ülkelerin ulusal güvenliklerini etkileyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak üç başlık altında ifade edileceği belirtilen ekonomi ve güvenlik arasındaki ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır (Terriff, 1999: 137). İlki, doğrudan ülkenin gücü ve aynı zamanda güvenliğiyle ilişkili olarak ekonomik güç ve kapasite biçiminde olduğu belirtilmektedir. Bazı ülkelerin ekonomik kapasitesi diğer ülkelere milletlerarası düzeyde güç ve güvenlik oluşturan esas öğelerdendir. Enerji kaynakları, tarım arazileri ve mineraller milli gücü meydana getiren hayati etkenler olarak ifade edilmektedir. Bunlarla beraber sermaye, bilgi teknolojisi ve iş gücü gibi üretim etmenleri de ekonomik güvenliğin en mühim öğelerini oluşturmaktadır. İkinci olarak, ekonomik yaşam kalitesinin direk ulusal güvenlik konusu içerisinde bulunmasıdır. Uluslararası sistem içerisinde zayıf ve güçsüz bir ekonomi direk devletin güvenliğini etkileyeceği gibi aynı zamanda egemenliğini de olumsuz yönde tesir etmektedir. Bu durum az gelişmiş veya gelişmekte olan devletler için özellikle

aşırı miktarda borcu olan ve dışa bağımlılığı yüksek olan devletler için geçerlidir. Ekonomi ve güvenlik arasında irtibatı meydana getiren son başlık, ekonomik araçların bir ülkenin hedef aldığı diğer ülkenin politikasını kendi güvenlik menfaatleri istikametine çevirmek maksadıyla baskı veya mükafatlandırma vasıtası olarak yönetilmesi, kısacası ülkenin birtakım güvenlik hedeflerini hayata geçirmede ekonomik vasıtalardan yararlanmasıdır (Terriff, 1999: 137-146).

Ekonomik güvenliğin diğer güvenlik alanları ile olan bağından kaynaklanan sebep sonuç ilişkileri, analizinin zor hatta mümkün olmadığı karşılıklı ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Ekonominin kendisi de piyasaya bağlı olması nedeniyle başlı başına güvenli olmayan bir referans nesnesidir. Ekonomi sosyal bir bilim olması sebebiyle de çok sayıdaki değişkenden kaynaklanan belirsizlikleri içermektedir (Czeslaw, 2008: 129).

2.2.2.3. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği alanında yapılan çalışmalarda, birbirinden farklı enerji güvenliği tanımları kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında, daha genel kapsamlı tanımlar da kullanılmaktadır. Enerji güvenliğini toplum ve ekonominin gereksinimi olduğu enerjiyi güvenilir, zamanında, kesintisiz, temiz olarak ve aynı zamanda makul fiyatlarla sağlayabilmek ve enerji arz güvenliği açısından bu kaynakları çeşitlendirmektir (Pamir, 2007: 57). Enerji güvenliği ulusu ve ekonomisini koruyabilecek miktarda enerji arzını güvence altına almaktır (Nautilus Institute for Security and Sustainability, 1999: 42).

Enerji güvenliği, enerji üretim, iletim ve kullanımının uluslararası politik ve askeri uzantılarıdır. Bu noktada, enerji güvenliği, enerji piyasası ve ulusal güvenlik arasındaki bağ konumundadır ve ekonomik ve politik-askeri eksenler olmak üzere iki temel eksen üzerine oturmaktadır (Deutch, 2010: 1). Görüldüğü üzere, Deutch'un tanımı, enerji güvenliği konusunu ulusal güvenlik kapsamında ekonomik, politik ve askeri alanlardaki uzantılarıyla ele almaktadır.

Enerji güvenliği kavramı yakından incelendiğinde, konuya ilişkin literatürde enerji güvenliği kavramına getirilen tanımlamalarda ülkelerin enerji kaynaklarına sahip olup olmama, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri, enerji kaynaklarına

yakınlık, enerji kaynaklarının ticaret yolları üzerinde olup olmama gibi kriterlere göre enerji güvenliği kavramına yüklenen anlamların farklılaştığı ve farklı değerlendirmelerin ortaya çıktığı görülmektedir (Yergin, 2006: 69-82.). Ayrıca, enerjinin tüm ekonomilerin varlığını devam ettirmesi ve büyümesinde ana girdi olması gerçekliğinden hareketle, enerji kaynaklarının gittikçe artan bir ölçüde küresel güç mücadelesinin önemli bir boyutu haline gelmesi de kavramın tanımına yönelik değerlendirmeleri farklılaştırabilmektedir.

Bir başka deyişle, örneğin petrol ihraç eden bir ülkenin enerji güvenliği kavramından anladığı ile petrol ithal eden bir ülkenin bu kavramdan ne anladığı farklılaşmaktadır. Petrol ithal edenler içerisinde de ülkelerin ekonomik gelişme düzeyleri, küresel güç mücadelesindeki konumları veya enerji yollarında bir transit ülke olma konumlarına göre kavrama dair farklı bileşenler ön plana çıkarılabilmektedir. Bu durum da, kavramın tanımlanması ve teorik bir çerçeve olarak ele alınmasını zorlaştıran unsurlar olarak değerlendirilebilir. Kavramın muhtemelen bu özelliği dolayısıyla enerji güvenliği üzerine yapılan birçok çalışmada kavramın tanımlanmasından kaçınılmış ve sadece konunun ulusal güvenlik bağlamında artan önemine vurgu yapılmıştır.

İki farklı yaklaşımın olduğu enerji güvenliği kavramı enerji ve güvenlik ağırlıklı olarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu bakış açısından bir tanesi enerjiye öteki de güvenliğe önem vermektedir. Bu bakış açılarından güvenliğe önem veren tanım, daha çok enerji arama, üretim, geliştirme, çevrim, iletim, pazarlama, dağıtım vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda tüketim ağındaki işletmelerin her türlü tehdit ve saldırıya karşı korunması manasına gelmektedir. Enerjiye ağırlık veren tanım, yeterli ölçüde çevre dostu ve kaliteli enerjinin ucuz fiyatlarla ve aralıksız olarak temin edilmesi şeklinde nitelendirilmektedir (Ediger, 2007:3).

Enerji güvenliğinin öncelik konular arasına girmesinin belli başlı sebepleri bulunmaktadır. Başlıca sebepler;

1. Enerji üreten ve ihraç eden devletlerdeki politik ve ekonomik istikrarsızlıklar ve boşluklar

2. Artan enerji talebiyle ortaya çıkan enerji arzı sorununun oluşturacağı istikrarsızlık
3. Enerji projelerine yapılması gereken yatırımın büyük olması ve bunun için ihtiyaç duyulan finansmanın kolay temin edilemiyor olması
4. Enerji nakillerinde meydana gelebilecek sıkıntılar ve kesintiler özellikle Ticaret yolları üzerindeki noktalardaki kargaşalar
5. Çevresel sorunların olmaması için üstlenilen sorumlulukların yerine getirilmesi için oluşan baskılar,
6. Petrol fiyatlarındaki yükselişlerin kalıcı olması ve bu durumun ekonomiler üzerinde oluşturacağı negatif baskılar olarak özetleyebiliriz (WEC, 2015: 2).

Bir devletin kendi enerji kaynakları olması ve bu kaynakları kullanabiliyor olması kendi enerji güvenliğini sağlamanın en kolay yoludur. Fakat özellikle fosil enerji kaynakları (petrol, doğal gaz) dünya üzerinde eşit miktarda dağılmamıştır. Belli bölgelerde toplanan bu fosil kaynaklara sahip ülke sayısı da fazla değildir. Bu durum, enerji güvenliği mevzusunda devletleri enerji kaynağı noktasında aynı zamanda enerji ithal edilen devlet konusunda farklılığa yönlendirmiştir. İthal edilen enerjiyi farklı ülkelerle çeşitlendiren ülkeler diğer ülkelerin enerji konusundaki olumsuz tutum ve davranışlarını önlemiş ve kendi ülkelerinin güvenliğini bir nebze de olsa kurtarmaktadırlar. Enerjide kaynakları çeşitlendirme ise ülkeyi oluşabilecek enerji kaynağı darboğazında farklı enerji kaynaklarını bulmasına ve enerjinin temini noktasında elini kuvvetlendirmektedir. Bunu yapabilmek için ülkenin enerji sistemlerini farklılaştırması gibi alternatifleri değerlendirmesi enerji güvenliği açısından önemlidir. Örneğin elektrik üretimini sadece doğal gaza dayalı değil kömür ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla sağlamak enerji güvenliği açısından hayati bir durumdur (Yergin, 2006: 69-82).

Enerji güvenliği, kaynakları çeşitlendirme, enerji arz ve geçiş yollarının güvenliği, çevreye duyarlı ve yeterli miktarda enerjinin makul fiyatlar ile tedarik edilmesidir. Enerjinin güvenli ve ihtiyaç duyulan miktarda tanımıyla kullanılacağı ekonominin gereksinimlerini karşılayacak gibi kesintisiz olması anlaşılmaktadır. Dünya enerji kaynaklarındaki önemli bir kesilme, enerji ithalatlarındaki bağımlılık

seviyesine bakılmaksızın, ülkelerin ekonomisini, ekonomi-politik hedeflerini olumsuz olarak etkileyebilecektir. Bu nedenle enerji sağlama güvenliği, enerji sağlama zincirinin tüm kısımlarını oluşturan ulusal ve uluslararası enerji alt yapısının verimliliğine bağlı olmaktadır. Enerji güvenliğini sağlayabilmek için küresel enerji sağlama kaynaklarını ve tiplerini genişletmek, enerji pazarını etkili yönetmek gerekir (Dokuzlar, 2006: 32).

Enerji güvenliği, tanım olarak farklılıklar göstermekle birlikte, her tanımda yer alan ve vurgu yapılan dört unsuru içermektedir. Bunlar, enerji kaynağının hazırda var olması, bu kaynaklara güvenli bir şekilde ulaşılabilirliği, makul fiyatlarla elde ediliyor olması ve son olarak enerji tedarikinin aralıksız sürekli devam ediyor olmasıdır (Kruyt vd. 2009: 2167).

Tablo 1: Enerji Güvenliği Konusundaki Perspektiflere Göre Ülkelerin Gruplandırılması

Ülkeler Grubu	Enerji Güvenliği Öncelikleri
Sanayileşmiş ve net enerji İthalatçısı ülkeler	Enerji arzının kesilmesinin önlenmesi Enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi Enerji altyapısı güvenlik endişeler İthal kaynaklar üzerindeki bağımlılığı azaltmak için teknolojik çözümler
Orta gelirli ve net enerji ithalatçısı olan ülkeler	Artan enerji talebini ithal kaynaklarla karşılama yeteneğine sahip olunması Kaynak geliştirme ve altyapı yatırımları için sermaye finansman ve güvenliği sağlamak İnsanların temel enerji ihtiyaçlarının karşılanması ve efektif bir enerji talebinin yaratılması
Düşük gelirli ve net enerji ithalatçısı ülkeler	Artan enerji talebini ithal kaynaklarla karşılama yeteneğine sahip olunması Kaynak geliştirme ve altyapı yatırımları için sermaye finansman ve güvenliği sağlamak İnsanların temel enerji ihtiyaçlarının karşılanması

Kaynak: World Bank Group, Energy Security Issues, Washington, 2005: 4

Enerji güvenliği, bundan yıllar öncesinde sadece petrol kaynaklarına erişim ve bu kaynakların savunması manasına gelirken, şimdiki zamanda petrol rezervlerinin azalması ve hava kirliliği olayların çıkmasıyla beraber bu tanım farklılaşmaktadır. Günümüzün yeni enerji güvenliği, daha çok yenilenebilir enerji kaynakları ve ülkelerin ellerinde bulunan yerel kaynakların kullanılması ile kaynak çeşitliliği artırma amacına üzerine yoğunlaşmıştır (Sevim, 2009: 94-95).

Tüketimin gerçek şekilde hesaplanması ve buna göre enerji tedariki yapılması oldukça önemlidir. Daha sonra bu hesaplardan tahmin yürüterek, üretimin nasıl ve hangi kaynaktan ne miktardan tüketilerek üretileceği, üretim altyapılarının yapılması adına hangi miktarda yatırım ve finansmana ihtiyaç duyulacağı ve eğer gereksinim olması halinde kaynakların nerelerden, ne kadar ithal edilmesi gerekeceği ve hangi nakil yollarının problemsiz ve makul fiyatlarla bir şekilde yurda getirileceği hesaplanmalıdır (Pamir, 2005: 61).

2.2.3. Enerji ve Bağımlılığın Güvenliğe Etkileri

Günümüz koşullarında hem ekonomik hem de savunma açısından önemi gitgide fazlaşan stratejik bir konuma yükselen enerji ile birlikte en çok üzerinde durulan konulardan birisi artık enerji güvenliğini olmuştur. Enerji güvenliği, devletlerin ulusal ve uluslararası düzeyde ilgilendikleri aynı zamanda ekonomik güvenlik ve ulusal güvenliğin yaşamsal unsurları içerisindeki konumunu hızlı bir şekilde almıştır. Gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde enerjinin daha verimli ve daha fazla tüketildiği görülmektedir. Bu sonuç, ekonomi bilimi açısından rast gele ortaya çıkmış bir sonuç değildir. Öyleki bir devletin büyümesini ve yükselmesini devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu enerjiyi kesintisiz bir şekilde elde edebilmesi gerekmektedir. Enerjiye, genel olarak baktığımızda hayatın vazgeçilmez bir parçası, özel olarakta insanların yaşam ve yaşam kaliteleri için stratejik olarak ön plana çıkan bir varlıktır (Pamir, 2007: 2).

Enerji kullanımı ülkelerin iktisadi ve sosyal düzeylerini ve kalkınmışlığının bir oranı aynı şekilde en önemli insani ihtiyaç olarak hem insanoğlu yaşamında hemde ekonomik etkinliklerde çok büyük öneme sahiptir. Enerjiye verilen bu ehemmiyet şuanda yeryüzü siyasetini yöneten stratejik bir varlık olarak uluslararası

boyutta iktisadi, sosyal ve coğrafi sistem sonraki yıllarda en çok belirleyicisi olarak ön plana çıkmaktadır. Enerjinin temininde meydana gelen problemlerin, uluslararası arenada rekabeti direk etkilemesi, devletlerin üretim yapılarını şekillendirmesi, bütçe dengelerini aşırı derece tesir altında bırakması ve bütçe açıklarının esas tayin edicilerinden biri olması, enerji mevzusunu dünyanın en ehemmiyetli ajanda maddelerinden biri olmasına sebep olmuştur (Bilginöglü, 2012: 2).

Enerjiyi teknik sorun olarakta gördüğümüzde mevcut üretim-tüketim teknolojilerinin iyileştirilmesi veya son model teknolojilerin kullanılması ile beraber, ekonomilerin üretim prosesinde veya insanların günlük yaşamlarında tükettikleri benzer büyüklükteki enerji ile bugün, geçmiş zamandan daha çok ihtiyacın giderilebileceği farz sayılmaktadır (Krugman ve Wells, 2010: 373). Bu düşünceye göre, teknoloji ilerledikçe bu probleminde çözüleceği düşünülmektedir. Bazılarına göre enerji, ekonomik bir problem olarak ifade edilmekte ve bu sorunun hızlı artan petrol fiyatlarıyla beraber bu yükselişlerin diğer enerji kalemlerinin de fiyatlanmasına neden olacak enerjinin elde edilmesi zor bir varlık haline gelmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Kavrakoğlu, 1981: 1).

Bir devletin diğer bir devletin politika ve davranışlarını etkileyebilme kapasitesi her zaman gerçek güçle paralellik göstermez. Bazı durumlarda önemli bir koza sahip küçük devletlerde büyük devletlerin politika ve davranışlarını etkileyebilme fırsatına sahip olmaktadırlar. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık yaklaşımına göre bir devletin diğeri üzerindeki etkisinin ve gücünün kaynağı bağımlılıktır, etki ve gücün miktarı ise bağımlılık derecesi ile orantılıdır (Keohane ve Nye, 1987: 11-15). Dolayısıyla hassasiyet ve etkilenme derecesi devletlerin politika ve davranışlarının etkilenme şeklini ve koşullarını ortaya koyan kavramlar olarak ortaya çıkmaktadırlar (Arı, 2002: 424-425).

2.2.4. Jeopolitik Durumun Enerji Bağımlılığına Etkileri

Siyasi coğrafyadan doğan Jeopolitik, siyasi coğrafyanın ülkelerle muhtemel yarar ve zararlara bakarak çıkarımda bulunur. Bu kuram doğrultusunda jeopolitiğe devletin coğrafyasına bağımlı olarak tanımlanan politikaları ilişkilendiren bir kavram olarak görebiliriz. Araştırmaya değer konular içerisinde deniz rotaları, su ve enerji

nakil ve doldurup boşaltma merkezleri gibi coğrafi etmenlerin ön plana çıktığı kara parçalarını kontrol etmek ulusal politikalarda önemli olduğu belirlenmiştir (Arda, 2003: 310).

Türkiye'nin kendine has kendine özel jeo-stratejik durumu, ekonomi alanında da ehemmiyetli neticeleri beraberinde getirmektedir. Bu durum, Türkiye'yi enerji boyutunda ön plana çıkarmaktadır. Dünyanın enerji kaynakları açısından en zengin coğrafyalara sınır olan Türkiye, petrol ve doğal gaz rezervlerinin Doğu-Batı yönünde nakledilmesi hususunda ekonomik açıdan en uygun ve en az maliyetli taşıma yolu nda olduğu belirtilmektedir. Türkiye'nin gayretleri ve çabaları sonucu Doğu-Batı Enerji Koridoru Projesi'nin hayat kazanması, bölgesel olduğu kadar uluslararası anlamda da ekonomik neticeler ortaya çıkaracaktır (Bayar, 2008: 34).

Ana arteri olma hedefi güden Türkiye; Rusya, Norveç ve Cezayir gibi ülkelerin ardından doğal gaz alanında Avrupa'nın dördüncüsü olma yolunda ilerlemekte ve Doğu-Batı ve Kuzey-Güney rotalarında, üreticiyle tüketici devletler içerisinde güvenilir bir geçiş ülke vazifesini üstlenmek istemekte ve aktif bir enerji durağı ve merkezi pozisyonu elde etme doğrultusunda da çabalar içerisindedir. Doğu-Batı doğrultusunda Türkiye üzerinden transfer edilmesi ve Hazar havzasıyla birlikte Orta Doğu doğal gaz rezervlerini Avrupa'ya taşınması düşünülen boru güzergahları, Güney Gaz Koridoru ismiyle adlandırılmaktadır. Avrupa'nın enerji çeşitliliği gayretlerinin esasında meydana gelen projelerle Türkiye, Yunanistan ve İtalya'nın Güney Gaz Koridoru adı altında kendi şebeke hatlarının birbirlerine birleştirilmesi de bulunmaktadır (MFA, Türkiye'nin Enerji Sreatejisi, 2015).

Enerji kaynaklarına sahip konumdaki ülkeler doğal gaz ve ham petrolün güvenli yollar ile düzenli bir şekilde talep edilen piyasalara gönderilmesi istemektedir. Burada Türkiye'nin jeo-politik önemi artmakta ve konumu gereği Türkiye en az bu enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler gibi kayda değer duruma gelebilecek özel bir lokasyonda yer almaktadır (Elmas, 2012: 17). Bu manada Türkiye açısından enerji kaynaklarını Avrupa'ya Türkiye üzerinden enerji ihraç edecek potansiyele sahip ülkeler oldukça önemlidir. Zira Türkiye Orta Doğu'yu, bölgenin gaz ve petrol kaynaklarına erişimi üzerindeki kaygılarının yanı sıra, küresel

güç mücadelesinde de önemli bir stratejik bölge olarak görmektedir (Ehteshami ve Elik, 2011:643).

Orta Doğu bölgesi enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin bölgesi olarak kabul edilen alan, Hazar bölgesine olan yakınlığı ve enerji ihtiyacını kesintisiz ve güvenilir şekilde tedarik etmek isteyen Avrupa ülkeleri için en önemli geçiş coğrafyasında Türkiye yer almaktadır. Bilhassa Hazar Havzası'nın sahip olduğu bol miktardaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya iletilmesinde, Doğu-Batı geçiş ülkesi olma fırsatını elinde bulundurmaktadır. Türkiye sahip olduğu boru hatlarına ilaveten, pek çok yeni projeye de katılmıştır. Bu projelerin başarılı bir şekilde sonlandırılmasıyla Türkiye, yakın zamanda Doğu- Batı Enerji Koridoru görevini üstlenmesinin yanında, Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmaya da aday, AB devletlerini enerji buhranından çıkaracak önemli bir enerji aktörü olma yolunda ilerleyecektir. Böylece AB ile yapılacak enerji orta, tam manasıyla üyelik sürecinde Türkiye'nin elini rahatlatmak ve sürecin hızlanmasını sağlayacaktır (Bayraç, 2009: 135).

Enerji akım haritasına bakıldığında Türkiye'nin merkezde yer aldığı görülmektedir. Doğu-batı ile kuzey-güney istikametindeki enerji akımı değişmesi veya yoğunlaşması Türkiye'yi yakından ilgilendirecektir (Akdemir, Kuşçu, 2012: 87). Türkiye'nin de yer aldığı coğrafi konumu ve stratejik önemi bu değişimlerden avantajlı bir pay çıkarabilecek konumdadır.

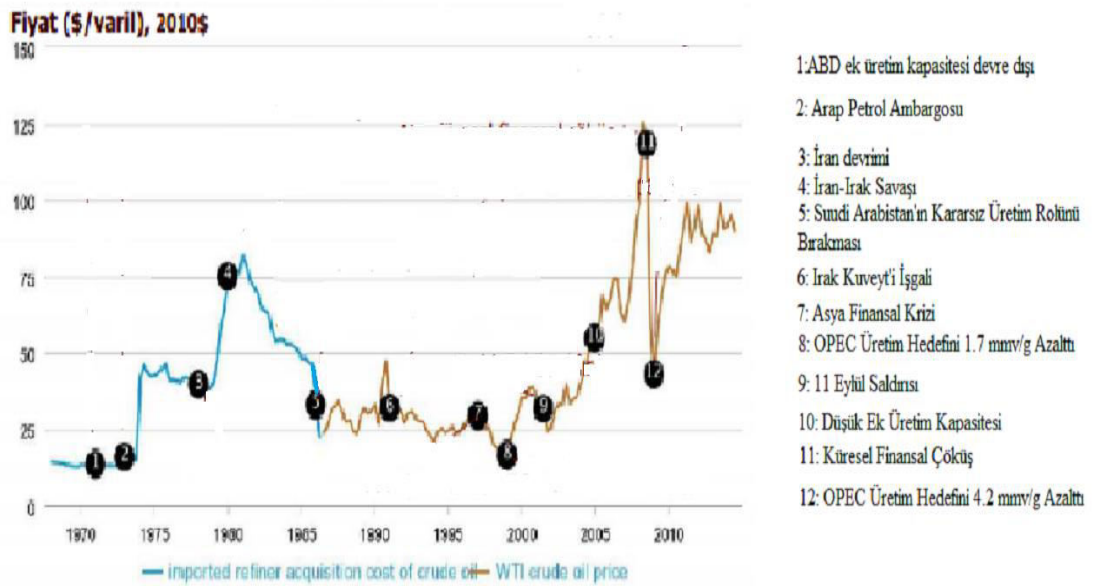
Türkiye, jeostratejik konumu ve enerji kaynakları koridoru üzerinde bulunuyor olması nedeniyle uluslararası rekabete dahil olmuş ve bu nedenle de çeşitli fırsatlar ve tehditlerle karşılaşmıştır. Türkiye jeostratejik ve jeopolitik konumu ve tarihsel ve kültürel özellikleri nedeniyle enerji arz edicisi ülkelerle çeşitli düzeylerde ilişkiler kurma olanağına sahiptir. Türkiye, izleyeceği rasyonel ve çok taraflı politikalarla gerek Türkiye ve gerekse bölge için çok büyük siyasal ve ekonomik sonuçlar elde edebilir. Bu sonuçlar da bir takım olası tehditlerin ortadan kaldırılması ve doğacak fırsatlardan en iyi şekilde yararlanılması şeklinde ortaya çıkabilir (Akbaş ve Karadağ, 2010: 46).

2.2.5. Enerji Kaynaklarının Bulunduğu Bölgedeki Çatışmalar ve Enerji Güvenliğine Etkileri

Hazar Bölgesi enerji kaynaklarıyla ilgilenen Batılı ülkelerin en önemli gündem maddelerinden biri, açık denize kapalı sahalarda bulunan petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya pazarlarına sunulabilmesi için uygun fiyatlı olması ve güvenilir bir boru hattı sistemlerinin oluşturulmasıdır. Belirtilen boru hattı sisteminin yapılması iki nedenden dolayı zor görünmektedir. Bunlardan birisi büyük miktarda sermayeye gereksinim olması, ikinci olarakta bölgenin karmaşık jeopolitiği nedeniyle kargaşa ve savaşın hakim olması sıralanmaktadır. Ayrıca enerji kaynaklarını tüketim merkezleriyle birleştiren boru hatları, geçtiği rotaları da çok önemli hale getirmektedir. Gelişmiş ülkeler açısından kaynak ülke veya taşıyıcı ülkelerdeki yönetimlerin niteliğinden ziyade çok daha önem taşıyan nokta, bu ülkelerdeki enerji güvenliğini koruyacak iç istikrarın sağlanmış olup olmadığıdır (Birsell, 2006: 81).

Hidrokarbon zengini bölgelerde siyasi risk artmaktadır. 2000 yılından itibaren yeni bir İsrail-Arap çatışması patlak verdiğinde hidrokarbon fiyatlarındaki büyüme tutarlılık göstermiştir. O zamandan beri yüksek petrol fiyatları bu bölgede gerilimdeki artışları yansıtmıştır. ABD'nin Irak'a müdahalesi, İran'ın nükleer programı durumunun kötüleşmesi, Lübnan'daki 30 gün savaşı enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerindeki çatışmalardan bazılarıdır (Bayar, 2008: 4).

Şekil 1: Petrol Fiyatlarını Etkileyen Jeopolitik ve Ekonomik Olaylar

Kaynak: EIA, Thomson Reuters

Enerji güvenliği sağlanabilmek adına, enerji kaynaklarının elde edildiği veya üretildiği bölgelerin güvenliğine, aynı zamanında enerji kaynakları açısından çeşitlendirmeye gidilmesi, rezervlerin depolanması, uluslararası alanda işbirliğine, taşıma hatlarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca devletler için enerji güvenliğini sağlamak adına, alternatif enerji kaynaklarının oluşturulmasında özellikle seçilen bölgeler ve devletlerin çatışmalardan uzak, istikrarlı, olmaları güvenliğinin zedelenmemesi için önemli noktalardandır. Türkiye'nin enerji ihtiyacını, Rusya'nın çevresinden sağlamaya çalışması kuşkusuz güvenliğini de etkilediği açıktır. Putin Yönetimi; Avrasyacı bir bakış açısıyla enerji politikalarını belirlemekte; aynı zaman bu bakış açısıyla Hazar Havzası ve Kafkasya'da, Türkiye'nin enerji güvenliğini ve politikalarını olumsuz etkilemektedir (Akgül, 2007: 131).

2.2.6. Güvenlik Kavramının Enerji Bağımlılığıyla İlişkisi

Enerji arz güvenliği; erişilebilirlik aynı şekilde kabul edilebilirlik ilkelerini içeren bir kavram olarak görülmektedir. Bu aşamada bakıldığında enerji güvenliği, makul fiyattan ve ihtiyaç duyulan miktardaki enerjiyi tedarik etme olarak

betimlenmektedir (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 106). Enerji arz güvenliğinde en hayati olan arzın ve talebin değişik coğrafyalarda yer alması sebebiyle, enerji ihtiyacının yerine getirilmesinde, üretim ve nakil güvenliğinin garanti altına alınmasıdır. Enerji güvenliği kavramı devletlerin enerji kaynaklarına sahip olup üreticisi olması veya kıt kaynaklara sahip olup enerjisini dışarıdan alan tüketici pozisyonunda olma durumuna göre değişmektedir. İhtiyacı fazla ama kendi kaynakları tükettiği enerjiyi karşılamadığı için, dışarıdan enerji tedarik etmek durumunda olan devletler bakımından enerji arz güvenliği ne kadar önem arz ediyorsa, tükettiği enerjiden daha fazla enerji üretimi yaparak dışarıya ihraç eden ülkeler için de enerji talep güvenliği o kadar ehemmiyetlidir. Burada belirttiğimiz şekilde baktığımız zaman enerji güvenliği; ülkelerarası bir durum olmasının yanında, üretici ve tüketicilerin karşılıklı olarak birbirine ihtiyaç duyduğu durumlardan biri olduğu görülmektedir (Ediger, 2007: 5).

Enerji güvenliği açısından, kaynak sahibi ülkeler ve enerji ithalatı yapan ülkelerin bakış açılarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Enerji kaynakları sahibi ülkeler için, enerjiye olan talep, satılan enerjinin fiyatı ve bu fiyatın yeni yatırımlar yapmaya imkan verecek seviyede olup olmaması, talebi karşılayacak seviyede üretim yapılıp yapılamayacağı ve transit ülkelerin güvenilirliği gibi faktörler enerji güvenliği kapsamında değerlendirilmektedir (Shadrina, 2010: 29). Enerji kaynakları yeterli olmadığı için enerji ithalatı yapan bir ülke, enerji tedarikinde oluşacak olumsuzluklara karşı ekonomisinde meydana gelebilecek şokları ekonomisinin sürdürülebilirliği açısından, zamanında ve uygun fiyatlarla enerjiyi sağlayabilme arayışı içinde olmaktadır. Bu nokta, enerji güvenliği konusunun dış politika ve ulusal güvenlik alanları ile olan bağıntı oluşturması açısından önem arz etmektedir

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin günümüzdeki en önemli hedefi, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Enerji, sürdürülebilir büyümenin ekonomik ve sosyal boyutlarının tümü ile yakından ilişkili olup, aynı zamanda iç ve dış politikaların şekillenmesinde son derece önemli bir parametredir (Saygın, 2004: 32). Ülkeler açısından sağlıklı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve bunun yanında ekonomiyi oluşturan bireylerin yaşam kalitesinin ve refah düzeyinin yükselmesi, üretim ve üretim artışının istikrarlı bir süreç izlemesine bağlıdır.

Sürdürülebilir büyüme hedefine ulaşılabilmesi için enerji kaynaklarına ihtiyaç olduğu kadar bu ihtiyacın zamanında ve kesintisiz olarak temin edilmesi de istikrarlı bir ekonominin tesisi için önemlidir. Aksi halde enerji girdisinin temininde ya da miktarında yaşanabilecek olası sıkıntılar ve aksamalar, üretim hacminin düşmesine, refah kaybına ve istikrarlı bir büyümenin sağlanamamasına yol açabilmektedir (MÜSİAD, 2006: 5).

Bir ekonomide enerji ihtiyaç hâsıl olduğunda temin sıkıntısının önüne geçilebilmesi anlamında enerji temin edilen bazı kaynaktan oluşabilecek muhtemel bir düşüş, bitme veya sona erme gibi problemlerin ortaya çıkmasına karşı tedbirler ortaya konulması, ülkedeki ekonomik, sosyal aynı zamanda siyasi istikrarın temini için büyük önem arz etmektedir. Hem ulusal hem de milletlerarası alanda üzerinde en fazla konuşulan gündemin öncelikli konuları arasında, ülkelerin enerji ihtiyacına cevap verecek şekilde enerji kaynaklarına zamanında, hem uygun fiyatlarla ve hem de sürekliliğin devam etmesi durumu şeklinde ifade edilen enerji arz güvenliği gelmektedir (İpek, 2013: 11).

Enerji arz güvenliği, kaynak ülkedeki enerji üretiminin azalması, değişen iklim şartları, terörist saldırıları ya da siyasi kriz gibi birçok ekonomik, siyasi ve sosyal değişkenlerden etkilenmektedir (Löschel vd., 2010: 1665). Enerji ithalatçısı ülkeler perspektifinden bakıldığında enerji arz güvenliğini sağlamanın en önemli yolu enerjide çeşitliliğe gidilmesidir. Enerjide çeşitliliğin sağlanması üç temel faktör üzerine kuruludur. Bunlardan ilki, kullanılan enerji türlerinin çeşitlendirilmesi; ikincisi, enerjinin ya da enerji kaynaklarının temin edildiği ülkeler açısından çeşitlendirilmeye gidilmesi; bir diğeri de enerji transport yollarının bulunduğu devletler ve bölgelerdeki oluşabilecek olumsuz durumlar açısından güzergâh olarak çeşitlendirilmeye gidilmesidir (Sevim, 2012: 4387). Enerji kaynaklarına sahip olmayan ve dolayısıyla enerji üretemeyen bir ülke, enerji ithal etmek durumundadır.

Petrol ve doğal gaz ithalatında, önemli olan sorun ülkenin ithalat bağımlılığıdır. İthalat bağımlılığının ekonomik ve politik sonuçları vardır. Ekonomik olarak temel sorun olası bir arz probleminin yol açacağı fiyat şokunun ekonomik krize yol açmasıdır. Bunun yanı sıra sürekli bağımlılığın cari açığa etkisi, ekonominin rekabet gücünü azaltıp işsizliğin artmasına yol açacaktır. Enerji

güvenliğinin jeopolitik sonuçları sadece ekonomi alanını etkilemekle kalmamaktadır. İthalat bağımlılığı, bir ulusun ekonomisinin çalışması için yabancı bir kaynağa muhtaç olması durumu yarattığı için, bağımlılık kaçınılmaz olarak enerji ithal eden ülkenin dış politikasını da etkilemektedir. Bağımlılık, ithalatçı ülkenin dış politikasında geniş amaçlar peşinde olmasını kısıtlayacaktır. Değerli kaynakları olan ve petrol veya doğal gaz ihraç eden ülke ise politik ajandasını gerçekleştirmek adına önemli bir avantaj elde etmektedir (Deutch, 2010: 2).

Enerji hem arz hem talep tarafında ekonominin önemli bir konumunda bulunmaktadır. Talep olarak bakıldığında tedarikçilerin çıkarlarını artırma maksadıyla talep ettikleri bir ürün olarak yer alırken arz olarak bakıldığında emek, sermaye ve hammaddenin yanında esas faktör olarak üretime ortak olmaktadır. Bundan dolayı enerji, devletlerin sosyal ilerlemelerinin sağlanmasında, ekonomik büyüme ve yaşam standartlarının artırılmasında duyarlı bir rol oynamaktadır (Güvenek ve Alptekin, 2010: 175).

Enerjinin, güvenliğin bir unsuru olarak değerlendirilmeye başlanması ve bir bakıma enerji güvenliğinin ortaya çıkış sürecinin ve tarihinin Soğuk Savaş döneminde, özellikle 1973-1974 petrol krizi sonrası başladığı birçok yazar tarafından dile getirilmektedir (Nevins, 2004: 257). Petrol krizi sonrası OECD ülkeleri tarafından 1974 yılında enerji güvenliği kavramına vurgu yapılarak Uluslararası Enerji Ajansı oluşturulmuştur (Andrei ve Belyi, 2003: 355). Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Dış ilişkileri Bakanı Henry Kissinger 1975 yılında petrol krizi dolayısıyla enerji güvenliği kavramına vurgu yaparak, Washington'un petrolden dolayısıyla bir savaşa girebileceğini ifade etmiştir (Klare, 2002: 33).

Ekonominin önemli girdilerinden enerjinin, güvenliğinin sağlanabilmesi adına en başta ekonomilerinin istikrarlı sürdürülebilmesi için gerekli olan enerjinin kesintisiz sağlanabilmesi koşulu sağlanmalıdır. Neticede enerjiyi dışa bağımlı bir şekilde temin eden ülkelerin ekonomik dengelerinin sağlıklı yürüyebilmesi, ihtiyaçları olan enerjiye zamanında, uygun maliyetle ulaşmalarına bağlıdır. Aynı şekilde enerji odaklı ekonomiye sahip üreticiler içinde bu durum ekonomik dengelerin bozulmasına yol açabilir. Enerjinin güvenliğiyle ülkelerin güvenliği arasında önemli bir ilişki bulunmakta, enerjiyi korumanın yanı sıra devletlerin

çıkarlarını da korumaya yönelik bir kavram olarak önümüzde durmaktadır. Sonuçta enerji güvenliği yaşanabilecek herhangi bir sorun, ülkelerin ekonomileri ile birlikte siyasi ilişkilerini de etkileyebilecektir. Enerji kaynaklarından sürekli bir biçimde karşılanabilmesi, yani enerji güvenliğini sağlamış olmak, devletlerin, uluslararası sistemdeki güç ve nüfuzlarını arttırmanın yanı sıra ekonomik ve politik kazanımları da beraberinde getirmektedir. Ancak tam tersi enerji güvenliğini tesis edememek devletler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Hodalogulları, 2015: 115).

Ülkelerin ulusal güvenlikleriyle enerji güvenlikleri arasında direk ve kuvvetli bir bağlantı bulunmaktadır. Makul fiyata, sürekli, hem kaynaklar bakımından hem de tedarik yolları bakımında çeşitlendirilmiş enerji politikası, bütün devletler için ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir ögesidir. Enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve üretilmesi porsesinde olduğu gibi uluslararası pazara gönderilmelerinde de büyük ve müthiş bir yarışma bulunmaktadır. Bu yarışma bölgesel ve uluslararası güç rekabetinin ayrılmaz aynı zamanda da en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Dünya enerji varlığının belirli bölge ve ülkelerin kontrolünde olması üretici ve tüketici ülkelerin kendi ulusal hak ve çıkarlarını korumak için stratejik önceliği ve hedefi olan politikalar oluşturmalarını ve çeşitli düzeylerde gerçekleştirebilecek işbirliği, entegrasyon ve örgütlenmeleri zorunlu hale getirmektedir. Üretici ülkeler kotalarla piyasayı kontrolleri altında tutmaya çalışırken, tüketici ülkeler enerji arz güvenliğini sağlamanın ve rekabet ortamı yaratmanın yollarını aramaktadır (İşcan, 2002: 99).

2.2.7. Karşılıklı Bağımlılık İlkesi Çerçevesinde Güvenlik ve Enerji

2014 yılında meydana gelen olaylar ve gelişmeler dünya ekonomisi aynı zamanda dünya enerji ticaretini direk ve indirek olarak etkilemekte olduğu görülmektedir (TİM, 2015: 17-18).

- Uluslararası mali koşullara entegrasyon sürecinin oluşturduğu oynaklıklar belirsizlikleri çoğaltmakta aynı zamanda dünya mal ticaretini kesintiye uğratmaktadır.
- Çindeki ve diğer ülkelerdeki yavaşlama, gelişen ülkelerde her türlü hammadde ihtiyacını azaltmaktadır.

- Petrol ve diğer hammadde fiyatlarındaki düşüş gerek ihrac maliyetlerini zorlamakta gerekse de değer olarak ticaretin azalmasına zemin hazırlamaktadır.
- Jeopolitik alanındaki gelişmeler ve karşılıklı olarak ortaya konulan yaptırımlar ticaret olanaklarını azaltmaktadır.

Hammadde ve enerji ihracatçısı devletler bu ürünlerin fiyatlarındaki düşüşle karşılaştıkları ihracat gelirlerindeki düşme sebebiyle ithalatlarını azaltma seçeneğini değerlendirmek zorunda kalmışlardır (TİM, 2015: 19). Dünya ticareti birbirine entekre olduğu için olumsuz bir durum bütün dünyaya yayılmakta ve ülkeleri etkilemektedir. Enerjide oluşacak bir olumsuzluk da diğer ülkeleri etkilediği görülmektedir.

2.3. Enerji ve Enerji Boyutları

Günümüz dünyasında enerji, salt üretim girdisinden meydana gelen bir mevzu olarak görülmemekte, enerji mevzusu şeklinde görülen mevzuların gerçekte, dünya ekonomisine ve siyasetine etki eden, stratejik bir kaynak olarak dünyadaki ekonomik, sosyal ve siyasi düzenin en temel belirleyicisi olduğu görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında sanayi devriminin ardından üretimin makineleşmesi ve nihayetinde ortaya çıkan kitlesel üretim biçimi, beraberinde artan enerji ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Bu süreç, bir ülkedeki üretimi ve üretim kapasitesini artıran oranda enerjiye ve enerji tabanlı girdilere bağımlı kılmıştır. Her ne kadar enerji, üretim düzeyini, haliyle ekonomik büyümeyi belirleyen yegane girdi konumunda olmasa da iktisadi ilerleme açısından son derece önemlidir. Ülkelerin belirli bir ekonomik büyüme hızına ulaşmaları, ancak belli bir düzeyde enerji tüketmeleriyle mümkün olabilmektedir. Günümüz koşullarında, enerji kullanılmadan üretimi gerçekleştirebilmek, bunu devam ettirebilmek ve üretilen mal ve hizmetleri uygun bir şekilde tüketiciye sunabilmek pek mümkün görülmemektedir. Bu yüzden üretiminin her aşamasında kullanılan son derece önemli bir girdi konumundaki enerjinin temininde herhangi bir sektenin yaşanması ekonomiyi üretim darboğazına sokabilmektedir (Smulders, 2003: 59).

2.3.1. Enerjinin Tanımı

Enerji, Yunan kökenli bir kelime olup $\epsilon\nu$ (En; iç, içinde) ve $\epsilon\rho\gamma\omega\nu$ (Erga; iş, çalışma, uğraş, emek) kelimelerinden meydana gelmiş ve iş yapan kuvveti doğuran etken ile benzer anlamda kullanılır. En basit anlamıyla bir etki meydana getirebilme yeteneği, gücü ya da kapasitesi olarak ifade edilen enerji, ekonomik büyüme, sanayileşme ve şehirleşmenin en önemli dayanağıdır (Brown, 2002: 5).

Ülkelerin sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşabilmeleri ve yaşam standartlarını yükseltebilmeleri için ihtiyaç duyulan enerjinin yeterli, kesintisiz, düşük maliyetli, kaliteli ve güvenli bir şekilde temin edilmesi gerekmektedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de enerji, üretim sürecinde önemli bir yer tuttuğundan ülkelerin üretim düzeyini, ulusal ve uluslararası rekabet gücünü, bütçe dengelerini, cari açıklarını, haliyle ekonomik büyüme düzeylerini doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Yeni enerjiler ve enerji kaynakları; değişim ve gelişimi zorunlu kılan yeni teknolojiler ile insanların farklı istek ve ihtiyaçlarının oluşması sayesinde ortaya çıkmıştır. Enerji tüm ekonomik ve sosyal yaşamlar üzerinde belirleyici olmakta ve bu nedenle enerji, ülkelerin ekonomik kalkınması için zorunlu olan bir varlık haline gelmiştir (Karadağ, 1990: 9).

Bütün ekonomik faaliyetlerin zorunlu itici gücü olduğu için enerjinin; tedarikindeki zorluklar, ihtiyaç duyulan doğal kaynaklar, finansal açıdan temin edilmesi gereken sermayeler, oluşan çevre sorunlarıyla kalkınmayı engelleyici bir etken olabileceğini belirtilmiştir. Enerji, ülkelerin genel enerji politikalarının oluşturulmasında da önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda planlama yapılması ve bu planlama sonucunda stratejik kararlarla politikaların daha öncelerden belirlenmesi, bütün sektörler için önem taşımaktadır (Akan ve Tak, 2003: 21).

Enerji kaynaklarının üç karakteristik özelliği vardır.

- Az miktarda olmaları,
- Dünya çapında yayılımının düzensiz dağılmış olmaları,

- Enerji dönüşümünün olumsuz çevre olaylarına neden olmasıdır.

Enerji kaynaklarını iki başlık altında toplayabiliriz. Bunlar ticari ve ticari olmayan enerji kaynakları şeklinde sınıflandırılabilir. İlk olan ticari enerji kaynakları, ulusal ve küresel piyasası oluşan ve modern bir endüstriyel ekonominin ihtiyaçlarını karşılayan enerji formlarını içine almaktadır. Ticari olmayan enerjiye gelince, ekonominin kullandığı geleneksel enerji olarak ifade edilir. Bu açıklamalara göre ticari enerji kaynaklarına misal verecek olursak; petrol, doğal gaz, su gücü ve nükleer enerji sayabiliriz. Aynı şekilde ticari olmayan enerji kaynakları olarak da odun, hayvan artıkları ve tarımsal artıklar olarak ifade edebiliriz (Bilginöglü, 1991: 123).

Ülkelerin gayri safi milli hâsıllarının miktarı yükseldikçe, enerji harcamaları da çoğalmaktadır. Bu durum, enerjinin önemli üretim faktörleri içerisinde yer tuttuğunun göstergesidir. Genel manada ekonomik yaşam kalitesi, artan bir enerji tüketimi de beraberinde getirmektedir. Günümüzde, kişi başına gelir oranları yüksek olan devletlerin, genellikle fert başına enerji harcamaları da çok fazla artış göstermiş durumdadır (Saatçioğlu ve Küçükaksoy, 2002).

2.3.2. Kaynaklarına Göre Enerji

Enerji kaynakları bakımından birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak iki ana başlık altında tasnif etmek mümkündür.

Birincil enerji, doğal kaynakların niteliği değiştirilmeden ya da dönüştürülmeden doğada buldukları haliyle doğrudan kullanılabilen enerji kaynaklarıdır (Khan, 2006: 5). Birincil enerji kaynakları aynı zamanda kendi içinde yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Demirbas, 2010: 1). Bilimsel olarak aslında hiçbir enerji türünün kaybolmadığı ve doğadaki toplam enerji miktarının sabit kaldığı düşünülürse, enerji kaynakları içinde teorik olarak yenilenemeyen enerji diye bir durum söz konusu olmamaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynakları dediğimiz zaman petrol, doğal gaz, kömür ve nükleer enerji kaynakları anlaşılmaktadır. Özellikle bu enerji kaynakları sınırlı olması ve tüketilmeleri halinde meydana gelişleri itibarıyla yenilenmeleri çok uzun zaman alan enerji kaynakları olmalarından dolayı literatürde yenilenemeyen ya da

yenilenemez enerji kaynakları olarak ifade edilirler (Khan, 2006: 4). Diğer taraftan, yenilenebilir enerji, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, güneş enerjisi, biyoenerji ve dalga (gel-git) enerjisi gibi sürekli devam eden doğal prozeste bulunan enerji akışından meydana gelen, kaynağın tükenme hızından daha çabuk kendini yenileyebilen ve tükenbilir olmayan kaynaklardan elde edilen enerji türü olarak adlandırılır (Rathore, 2010: 29)

Yenilenebilir enerji sürekli var olan belli bir üretim sürecine gereksinim duyulmadan gelebilen enerji olarak tanımlanmaktadır. Doğadaki kaynaklardan üretilebilecek enerji potansiyeli, yeryüzünde yaşayan bütün insanların ihtiyaçlarından fazla olduğundan devamlı kendini yenilemektedir. Örneğin bir güneş enerjisi, sistemin enerji meydana getirmek için tükettiği enerjiyi, tüketim için sunulan miktarın büyük oranlarda altında kalmaktadır. Kuşkusuz fosil enerji kaynakları kendini yenileye devam edecektir. Dünyada fosil yakıtı kullanma miktarı ve hızı, onun kendini yenileme hızından ve miktarında büyük olduğu için fosil yakıt kendini yenileyememekte azalmakta ve birgün tükeneceği hesaplanmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar baktığımız zaman karbon açısından düşük oranlı olduklarını görürüz. Sürekli hareketli olduğu için sonu gelmemektedir. Burada anlatılanlara göre yenilenebilir enerji kaynakları olarak örnekler verecek olursak rüzgâr, okyanus, hidro güç güneş, biokütle ve jeotermal enerjiden oluşur (Ataman. 2007: 97).

İkincil enerji elde etmek, birincil enerji kaynaklarının esas özellikleri birtakım işlemlere yapılarak başka enerji biçimlerine dönüştürülmek biçimiyle üretilen bir enerji türüdür (Bahar, 2005: 35-59). Birincil enerjinin veya ikincil enerji suretindeki enerjilerin dönüştürülmesi sonucu oluşturulan enerji çeşidi ikincil enerjidir (Karluk, 2009: 239). Bundan dolayı bu kategoride kömür, petrol, rüzgâr, güneş gibi enerji kaynakları birincil enerji kaynak olarak kabul edilir. Aynı şekilde ikincil enerji kaynakları ile nükleer enerji ve elektrik enerjisi gibi kaynaklar ifade edilmektedir (Karadaş, 2008: 58).

2.4. Bölüm Değerlendirmesi

Bölümde bilimsel çerçeve olarak karşılıklı bağımlılık işlenerek güvenlik, bağımlılık ve enerji kavramları üzerinde durulmuştur. Hipotezin doğruluğunu ortaya

konulması açısından enerji, bağımlılık, güvenliğin birbirleriyle olan ilişkilerini ifade edilerek karşılıklı bağımlılığın enerji ilişkilerini açıklamak için kullanılmasındaki önemi bu bölümde ortaya konulmuştur. Böylece çalışmanın kuramsal alanıyla ilgili bölüm tamamlanmıştır.

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının oluşması dünya ticaretinin birbiriyle kaynaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Nye ve Keohane göre nerede bir maliyetli bir etki varsa orada karşılıklı bağımlılık vardır. Öyle ki karşılıklı bağımlılık ilişkisi ayrıcalıkları ortadan kaldırdığı için maliyet her zaman oluşmaktadır. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında devletlerin geliştirdiği resmi ilişkilerin yanında uluslararası örgütlerin, ulus ötesi örgütlenmelerin, çok uluslu şirketler ve bankaların, yerel ve uluslararası baskı gruplarının ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları da içerecek şekilde geliştirdiği tüm resmi ve gayri resmi ilişkiler olarak ifade edilmektedir.

Karşılıklı bağımlılık teorisinin sonucu olarak çıkan hassasiyet (sensitivity) ve etkilenme derecesi (vulnerability) kavramlarının farkını anlamak olayların analizi için önemlidir. Hassasiyet bir devletin veya grubun diğer bir devlet veya grupların strateji ve politika değişikliğine karşı duyarlı olması durumudur. Bu duyarlılık devletler tarafından alınacak politika tedbirleri ile kolay bir şekilde giderilebilir niteliktedir ve belirli bir maliyete sebep olması da şart değildir (Özdemir, 2008: 13). Oysa etkilenme derecesine (vulnerability), devletlerarası ilişki ve etkileşimin daha kuvvetli olması nedeni ile politika değişimleri sonucunda ciddi bir maliyete maruz kalma durumudur. Etkilenme derecesi ile devletlerin dengeleyici ve giderici politikaları daha zor güdeceği, zarar verme oranı ve maruz kalınan maliyetin çok daha yüksek olduğu bir bağımlılık derecesine işaret edilmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 13-15). Bu durumu ülkeler arasındaki enerji ilişkilerinin analizinde kullanılması ilişkilerin niteliğini belirlemede ve anlamada yardımcı olacağı ön görülmüştür. Burada Keohane ve Nye vurguladığı gibi devletlerin zayıflıklarını vurgulayıp, uluslararası sistemi bu zayıflıkların giderilmesi için iş birliği geliştirilmesi üzerinden tanımlayarak, değişen uluslararası sisteme bir açıklama ve çözüm getirmeye yönelmesi açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.

Ullman (1983: 123) bir devlette yaşayanların refah düzeyleri kısa sürede ve sert olarak düşerse bu tehditleri ulusal güvenliğin tekrar tanımlanması gereken

durumlarından biri olarak belirtmiştir. Örneğin enerji kaynaklarındaki sorunlar diğer alanlara yayılarak bir sorunlar yumağı oluşturmakta ve böylece ekonomik ve ulusal güvenlik zaafa uğramaktadır.

Czeslaw Mesjasz (2008: 125-150) ekonomik güvenliğe yönelik tehditleri şöyle sıralamıştır: Doğal kaynakların arzına bağımlılığın yarattığı hassasiyetler ve tehditler: Bu konudan Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler tükenen ve getirim kaynağı olan doğal kaynakların ekonomik dengelere olan etkisi görülmektedir.

Enerji güvenliğinde iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birisi enerjeye öteki ise güvenliğe önem vermektedir. Güvenliğe vurgu yapan yaklaşım, genel olarak enerji üretim, iletim, çevrim, arama, geliştirme, dağıtım, pazarlama ve tüketim ağındaki işletmelerin bütün negatif saldırılara karşı fiziki olarak korunması manasını ön plana çıkarmaktadır. Enerjiyi önceleyen yaklaşım ise, istenilen miktardaki belli nitelikte ve hava kirliliği oluşturmayan, enerjinin uygun fiyatlarla ve sürekli olarak tedarik edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Ediger, 2007:3).

Enerji, devletlerin ekonomik ve refah düzeylerinin bir göstergesi ve aynı zamanda hayati bir ihtiyaç olarak gerek insan yaşamında ekonomik faaliyetlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzyılda bu kadar Enerjiye verilen önem dünya siyasetini oluşturan stratejik bir nesne olarak uluslararası arenada iktisadi, sosyal ve coğrafi düzenin simdi ve sonraki yüzyılda en dinamik belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerjinin temin edilebilmesi veya temin tarihinde meydana gelen problemler, ulusal ve küresel seviyede rekabeti direk etkilemesi, devletlerin üretim biçimlerinin şekillenmesi, yapılan bütçe dengelerine büyük etkide bulunması ve cari açıkların gerçek manada belirleyicilerinden biri durumunda olması, enerjiyi yaşadığımız yüzyılda dünyanın öncelikli gündem ajanda maddelerinden biri olmuştur (Bilginoğlu, 2012: 2). Enerji güvenliği sağlanabilmek adına, enerji kaynaklarının çıkartıldığı veya üretildiği bölgelerin güvenliğine ve enerji kaynakları açısından çeşitlendirmeye gidilmesi, rezervlerin depolanması, uluslararası alanda işbirliğine, taşıma hatlarının güvenliğinin sağlanmalıdır.

Enerji arz güvenliğinde öncelikli konuların başında üretimin ve tüketimin farklı coğrafyalarda bulunması nsebebi ile, enerji tüketiminin karşılanmasında,

doğadaki kaynakların üretimi ve nakil güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Devletlerin enerji arz veya talep etme konumuna göre, enerji güvenliğinin tanımı farklılaşmaktadır. Tükettiğinden daha az enerji kaynağı elde ettiği için, başka ülkelerden enerji almak durumunda kalan devletler bakımından enerji arz güvenliğine verilen önem ne kadar hayati bir durum ise, tüketiminden fazla üretim yaparak diğer devletlere satan ülke grupları için de enerji talep güvenliği o kadar hayati bir durumdur. Buradaki bakış perspektifiyle enerji güvenliği; küresel bir konu olmasıyla birlikte, üretici ve tüketici ülkelerin birbirlerine karşılıklı olarak bağımlı durumda olduklarını da ifade etmektedir (Ediger, 2007: 5).

Enerji güvenliği açısından, kaynak sahibi ülkeler ve enerji ithalatı yapan ülkelerin bakış açılarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Enerji kaynakları sahibi ülkeler için, enerjiye olan talep, satılan enerjinin fiyatı ve bu fiyatın yeni yatırımlar yapmaya imkan verecek seviyede olup olmaması, talebi karşılayacak seviyede üretim yapılıp yapılamayacağı ve transit ülkelerin güvenilirliği gibi faktörler enerji güvenliği kapsamında değerlendirilmektedir (Shadrina, 2010: 29).

3. DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ PROJELERİ

3.1. Dünyada Enerji Kaynaklarının Durumu

Dünyanın her yerinde enerjiye olan gereksinim giderek artmaktadır. Dünyanın gelecekteki enerji talebi konusunda çeşitli projeksiyonlar bulunmakla birlikte, genel beklenti talebin artışının süreceği şeklindedir. OPEC (2014: 6) tarafından, 2040 yılı için yapılan tahminlere göre; 2014'te 7,2 milyar olan dünya nüfusu 2040 yılında 9 milyara ulaşacaktır. 2028'de Hindistan, Çin'i geride bırakarak dünyanın en kalabalık ülkesi haline gelirken, 2040'da dünya nüfusunun yüzde 60'ı şehirlerde yaşayacaktır. 2014-2040 arası dönemde ise, büyüme oranı ortalama yüzde 3,5 olarak gerçekleşecektir (OPEC, 2014: 7). OPEC'in (2014: 8), 2040 yılı dünya enerji talebi artışı beklentisi ise, yüzde 60 olup fosil yakıtların ana enerji kaynağı olma özelliğini sürdüreceği öngörülmektedir.

Yenilemeyen enerji kaynakları, fosil yani karbon yakıtlardan oluşmaktadır. Bunlar petrol, doğal gaz ve kömürdür. BP'nin 2011 yılı verilerine göre dünya enerji ihtiyacının, %36'sı petrol, %24'ü doğal gaz, %30'u kömür, %5'i nükleer kaynaklardan aynı zamanda %6'sı ise hidroelektrik kaynaklardan elde edilmektedir (BP, 2011). Bu verilere göre petrol başta olmak üzere doğal gaz ve kömür diğer enerji kaynaklarına oranla önemli bir paya sahiptir.

Tablo 2: Ülkelerin Petrol Tüketimi (Milyon Ton)

ÜLKELER	2009	2010	2011	2012	2013	%
ABD	833,2	850,1	834,9	817	831	19,9
Çin	391	440,4	464,1	490,1	507,4	12,1
Japonya	201,8	204,1	204,9	217,8	208,9	5
Hindistan	152,6	155,4	163	173,6	175,2	4,2
Rusya	128,2	134,3	143,5	148,9	153,1	3,7
Brezilya	109,1	118,1	121,9	125,8	132,7	3,2

S.Arabistan	115,8	124,2	125,1	131,3	135	3,2
Almanya	113,9	115,4	112	111,4	112,1	2,7
G.kore	103,7	105	105,8	108,8	108,4	2,6
İran	95,5	86,7	88,2	89,5	92,9	2,2
Türkiye	32,5	31,8	31,1	31,4	33,1	0,8

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2014
<https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> Erişim Tarihi: 15.08.2015)

Dünya petrol tüketimi değerlerine göre en fazla petrol tüketimi ABD’de % 19,9 oranla gerçekleşmektedir. ABD toplam tüketilen petrol miktarının beşte birini sadece kendi tüketmektedir. Çin en kalabalık nüfusa sahip olmasına rağmen toplam petrol tüketimindeki payı sadece % 12,1’dir. Önemli petrol rezervlerine sahip olan Suudi Arabistan ve İran petrol tüketimi değerlerinde göze çarpmaktadır. Toplam petrol tüketimindeki payları sırasıyla % 3,2 ve % 2,2’dir. Petrol ile özdeşleşen Rusya % 3,7 pay ile beşinci ülke konumundadır. Ülkelerin petrol tüketim değerleri yıllar itibariyle ya ufak artışlar göstermekte ya da sabit bir seyir izlemektedir. Bu duruma gerekçe olarak son yıllarda artan yenilenebilir enerji politikaları ve dünya çapındaki ekonomik krizler gösterilebilir. Türkiye’nin de 2009 yılındaki değeri 32,5 milyon ton iken 2013 yılında ufak bir artış ile 33,1 milyon ton olmuştur. Öte yandan Türkiye’nin toplam petrol tüketimindeki payı 0,8’dir (BP, 2014: 11).

Tablo 3: Ülkelerin Birincil Enerji Tüketimi (mtep)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	%
ABD	2205,9	2284,9	2265,4	2208	2265,8	17,8
Çin	2104,3	2339,6	2544,8	2731,1	2852,4	22,4
Japonya	477,5	506,8	481,2	478	474	3,7
Hindistan	483,8	510,2	534,6	573,3	595	4,7

Rusya	647,8	674,1	695,9	699,3	699	5,5
Brezilya	235,2	257,4	269,3	276	284	2,2
Kanada	311,5	315,6	328,1	326,9	332,9	2,6
Almanya	307,8	322,5	307,5	317,1	325	2,6
G. Kore	237,4	254,6	267,8	270,9	271,3	2,1
Türkiye	103,7	110,4	117,6	122,7	122,8	1

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2014,

Ülkelerin doğal gaz tüketimi 671 mtep ile ABD, ikinci olarak 372,1 mtep ile Rusya gerçekleştirmiştir. Toplam tüketimdeki payda ABD % 22,2 Rusya % 12,3 ile ilk iki sırada yer almaktadır. Çin doğal gaz tüketimini yıllar itibariyle artırarak 2013 yılında 145,5 mtep'e ulaşmıştır. Önemli doğal gaz rezervleri olan İran da 2013 yılında 146 mtep doğal gaz tüketimi ile Çin'in değerine ortak olmuştur. Doğal gaz rezervlerine uzak olduğu bilinen Japonya'nın toplam tüketimdeki % 3,5 payı dikkat çekmektedir. Türkiye'de en önemli enerji kaynaklarından biri olan doğal gaz toplam tüketimde % 1,4 paya sahiptir (BP, 2014: 25).

Tablo 4: Ülkelerin Doğal Gaz tüketimi Oranları

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	%
ABD	590,1	619,3	628,8	657,3	671	22,2
Çin	80,6	96,2	117,5	131,7	145,5	4,8
Japonya	78,7	85,1	95	105,3	105,2	3,5
Rusya	350,7	372,8	382,1	374,6	372,1	12,3
Kanada	85,4	85,5	90,8	90,2	93,1	3,1
Almanya	70,2	75	67,1	70,5	75,3	2,5
İran	128,9	137,6	146,2	145,4	146	4,8
Türkiye	32,1	35,1	40,2	40,7	41,1	1,4

Kaynak: BP, 2014:25

76 trilyon metreküpü Orta Doğu ülkelerinde oran olarak % 41, 59 trilyon metreküpü Rusya ve BDT ülkelerinde oran olarak % 33, 31 trilyon metreküpü Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde oran olarak ise % 17 doğal gaz rezervlerini bulunmaktadır. Dünyada bulunan ispatlanmış rezervleri ve yıllık üretim miktarları bakımından hesaplandığında enerji kaynaklarının rezerv ömrünün 21. Yüzyılın sonlarına doğru bitecek olduğu görülmektedir. Petrol olarak baktığımızda Orta Doğu Ülkelerinde 102 milyar tonu oran olarak % 57, 16,7 milyar tonu Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde oran olarak % 9, 16,9 milyar tonu Afrika'da oran olarak ise % 10 bulunmaktadır. Dünyadaki kömür rezervlerinin 297 trilyon tonu Asya Pasifik ülkelerinde oran olarak % 32, 254 trilyon tonu Kuzey Amerika ülkelerinde oran olarak % 28 , 222 trilyon tonu Rusya ve BDT ülkelerinde oran olarak % 24 olduğu görülmektedir (GEKA, 2012: 15). Enerji rezervlerine genel olarak baktığımızda Orta Doğu ve Rusya'nın ön plaba çıktığını görmekteyiz.

Dünya birincil enerji arzında 1990 yılından 2011 yılına gelene kadar kaynak miktarları talebe bağlı olarak artış göstermiştir (Tablo 5). 2035 yılı mevcut politikalar ve yeni politikalar tahminleri kaynak miktarlarında artış olacağı öngörülmektedir. Petrol payında düşüş gözükse de miktar olarak artış gözlenmektedir. Jeotermal, güneş, rüzgar 2011 yılından 2035 yılına mevcut politika tahminlerine göre yaklaşık % 400 artış gösterecektir. Mevcut politika tahminlerine göre diğer kaynaklardaki artışlar da % 50 civarında olacaktır. Doğal gaz, hidrolik ve yenilenebilir kaynaklardaki oranların hem mevcut politika hem de yeni politika tahminlerinde arttığı gözlenmektedir. Yenilenebilir kaynaklardaki oran 1990 yılında % 10 iken 2035 yılında bu oranın % 12'ye daha iyimser bakarsak % 15'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Kömürde mevcut politika tahminlerinde 2035 yılında aynı oranda kalacağı fakat yeni politika tahminlerinde % 25'e düşeceği öngörülmektedir. Toplam birincil enerji yirmi yıllık zaman diliminde % 50 artış göstermiştir. Aynı şekilde 2011-2035 yılları arasında mevcut politika tahminlerine göre yaklaşık % 50 artış gösterecektir. Fakat yeni politika tahminlerinde mevcut politika tahminlerine göre 1.500 mtep daha az artış göstereceği gözlenmektedir. Bu 1500 mtep'lik daha az

artışın sebebi olarak da enerji verimliliği ve enerji tasarrufu çalışmalarından kaynaklanacağı belirtilebilir.

Tablo 5: Dünya Birincil Enerji Arzı 2035 Yılı Tahmininde Kaynakların Payı

Yıllar		1990	2011	Mevcut Politikalar 2035	Yeni Politikalar 2035
Kömür	mtep	2,230	3,773	5,435	4,428
	%	25	29	29	25
Petrol	mtep	3,231	4,108	5,094	4,661
	%	37	31	27	27
Doğal gaz	mtep	1,668	2,787	4,369	4,199
	%	19	21	23	24
Nükleer	mtep	526	674	1,020	1,119
	%	6	5	5	6
Hidrolik	mtep	184	300	471	501
	%	2	2	3	3
Odun,Çöp,v.b	mtep	893	1,300	1,729	1,847
	%	10	10	9	11
Jeotermal Güneş, Rüzgar	mtep	36	127	528	711
	%	0	1	3	4
TOPLAM BİRİNCİL ENERJİ	mtep	8,779	13070	18,676	17,197
	%	100	100	100	100

Kaynak: TMMOB, Türkiye Enerji Görünümü, 2013: 3
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/57b7be2541fe860_ek.pdf?tipi=68&turu=X&sube=1 (Erişim Tarihi: 09.10.2016)

3.2. Enerji İthal ve İhraç Eden Ülkeler

Dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip olan Venezuela % 18,20, Suudi Arabistan % 16,20, Kanada % 10.60, Türkiyenin komşuları İran % 9.40 ve Irak % 8.60, Kuveyt % 6.20, Birleşik Arap Emirlikleri % 6.00 ve Rusya % 4.90 yüksek miktarlarda rezervlere sahiptirler. Bu ülkeler haricinde, neredeyse bütün dünya ülkeleri enerjide ithalata bağımlı durumdadır. Aynı şekilde tüm dünya enerji tüketiminde fosil kaynaklara bağımlılık söz konusudur (EIA, 2013: 37).

Dünya genelinde toplam ham petrol ithalatı ve ihracatı 1878,3 milyon tondur. En fazla ham petrol ithalatı yapan ülke ABD'dir. ABD 2013 yılında 384,4 milyon ton ham petrol ithal etmiştir. Ardından Çin 282,6 milyon ton ile ikinci sırada gelmektedir. Hindistan 190,5 milyon ton Japonya 178,2 milyon ton ham petrol ithalatı gerçekleştirmiştir. Avrupa ülkeleri toplamda 463,8 milyon ton ham petrol ithalatı gerçekleştirerek Dünya genelinde gerçekleşen ham petrol ithalatının yaklaşık dörtte birini gerçekleştirmiştir. Meksika ve Batı Afrika ülkeleri önemli ham petrol ihracatçısı olmalarına karşı ham petrol ithalatı gerçekleştirmemişlerdir. En fazla ham petrol ihracatını Orta Doğu ülkeleri 855,3 milyon ton ile gerçekleştirmişlerdir. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri 300,1 milyon ton ham petrol ihracatı ile enerji ticaretinde önemli rol oynamaktadırlar. Batı Afrika ülkeleri de 214,9 milyon ton ham petrol ihracı ile Dünya ham petrol ihtiyacının sekizde birini karşılamaktadır. Güney ve Orta Amerika ülkeleri 151,3 milyon ton ve Kanada 132,2 milyon ton ham petrol ihracatı gerçekleştirmişlerdir. Hindistan önemli miktarda ham petrol ithalatı yaparken ham petrol ihracatı bulunmamaktadır (BP, 2014: 19).

Tablo 6: 2013 Yılı Dünya Ham Petrol İthalat ve İhracatı (milyon ton)

	Ham Petrol İthalatı	Ham Petrol İhracatı
ABD	384,4	5,6

Kanada	27,6	132,2
Meksika	-	60,3
Güney ve Orta Amerika	25,1	151,3
Avrupa	463,8	18,9
Eski Sovyetler Birliği	0,2	300,1
Orta Doğu	10,8	855,3
Kuzey Afrika	2,7	85,2
Batı Afrika	-	214,9
Doğu ve Güney Afrika	13,4	6,8
Avustralya	28,4	11,5
Çin	282,6	0,9
Hindistan	190,5	-
Japonya	178,2	0,6
Singapur	44,4	0,1
Diğer Asya Ülkeleri	226,4	34,4
Dünya Toplam	1878,3	1878,3

Kaynak: TMMOB Türkiye'nin Enerji Görünümü 2014,

Dünya doğal gaz ve LNG ticaretinde 2013 yılı toplam doğal gaz ithalatı ve ihracatı 710,6 milyon tondur. Toplam LNG ithalatı ve ihracatı 325,3 milyon tondur. En fazla doğal gaz ithalatı yapan ülke Almanya'dır. Almanya 95,8 milyon ton doğal gaz ithal etmiştir. Ardından ABD 78,9 milyon ton ile gelmektedir. İngiltere 41,9 milyon ton Türkiye 38,2 milyon ton doğal gaz ithalatı gerçekleştirmiştir. Rusya 27,8 milyon ton diğer eski Sovyetler birliği ülkeleri 56,4 milyon ton doğal gaz ithalatı gerçekleştirmişlerdir. LNG ithalatında birinci sırada Japonya, ikinci Güney Kore, üçüncü Çin gelmektedir. İthalat miktarları sırasıyla 119, 54,2 ve 24,5 milyon tondur.

İngiltere 9,3 milyon ton Fransa 8,7 milyon ton ve Meksika 7,8 milyon ton LNG ithal etmiştir. Türkiye 6,1 milyon ton ile çoğu ülkeden daha fazla LNG ithali gerçekleştirmiştir. Doğal gaz ihracatında ilk sırada Rusya 211,3 milyon ton ile toplam ticaretin dörtte birinden fazlasını gerçekleştirmiştir. Ardından 102,4 milyon ton ile Norveç gelmektedir. Kanada ise 78,9 milyon doğal gaz ihracatı gerçekleştirerek üçüncü sıradadır. Hollanda 53,2 milyon ton, ABD 44,4 milyon ton ve eski Sovyetler birliği ülkeleri 68,5 milyon ton doğal gaz ihracatı gerçekleştirmişlerdir. Öte yandan Türkiye 0,6 milyon ton doğal gaz ihracatı gerçekleştirmiştir. LNG ihracatında ise Orta Doğu ülkeleri 134,1 milyon ton ile ilk sıradadır. Afrika ülkeleri 46,5 milyon ton ile ikinci sırada Güney ve Orta Amerika ülkeleri 25,5 milyon ton ile üçüncü sırada gelmektedir. Endonezya 22,4 milyon ton LNG ihracatı ile LNG ticaretinde önemsenmeyecek bir ülke olmadığını kanıtlamaktadır. (BP, 2014: 29).

Tablo 7: 2013 Yılı Dünya Doğal Gaz-LNG İthalat ve İhracatı (milyon ton)

	Doğal Gaz İthalatı	LNG İthalatı	Doğal Gaz İhracatı	LNG İhracatı
ABD	78,9	2,7	44,4	0,1
Kanada	25,8	1,1	78,9	-
Meksika	18,6	7,8	-	-
Güney ve Orta Amerika	18,6	19,6	18,6	25,5
Fransa	30,5	8,7	1,1	0,6
Almanya	95,8	-	15,1	-
Hollanda	21,5	0,8	53,2	0,2
Norveç	-	-	102,4	3,8
Türkiye	38,2	6,1	0,6	-
İngiltere	41,9	9,3	8,9	-
Rusya	27,8	-	211,3	14,3
Diğer Eski Sovyetler B.	56,4	-	68,5	-

Orta Doğu	25,1	4,5	29,3	134,1
Afrika	6,4	-	36,6	46,5
Çin	27,4	24,5	2,8	-
Japonya11a	-	119	-	-
Endonezya	-	-	8,9	22,4
Güney Kore	-	54,2	-	-
Dünya Toplam	710,6	325,3	710,6	325,3

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2014

Yeryüzündeki enerji kaynakları arasında kömür en yaygın olarak kullanılan kaynak çeşididir. Aynı zamanda konutlarda ısınma aracı olarak ta kullanılmaktadır. Kömür madenleri birçok ülkede bulunmaktadır. Kömür madeninin elde edilmesi zahmetli ve tehlikeli olmasına rağmen çokça tercih edilmektedir. Teknolojinin gelişmesine rağmen birçok ülkede kömür madenlerinde facialar meydana gelmektedir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen kömür madeninden vazgeçilmesi mümkün değildir. Hatta enerji konusunda sıkıntı çeken ülkeler için önemli kaynaklardandır. Bu madene sahip ülkelerde bir diğer sorun bazı kömür çeşitlerinin elektrik üretimi için kullanılabilecek yeterli kaloriye sahip olmamasıdır. Öte yandan ülkelerin kömür tüketim değerleri (tablo 8) genel olarak artış göstermektedir. BP (2014: 33) verilerine göre toplam kömür tüketiminde Çin % 50,3 paya sahip olurken küresel çapta diğer bütün ülkelerin toplam tüketimlerinden bile fazla orana sahiptir. İkinci sıradaki ABD % 11,9 oranı ile Çin'in yaklaşık dörtte biri kadar tüketim gerçekleştirmiştir. Daha sonra % 8,5 payla nüfus yoğunluğu fazla olan Hindistan gelmektedir. Japonya 128,6 mtep'lik tüketim ile % 3,4 paya sahip olmaktadır. Rusya, Güney Afrika, Almanya ve Güney Kore'nin toplam tüketim içindeki payları birbirlerine çok yakındır. Türkiye 33 mtep'lik tüketim ile % 0,9 paya sahiptir.

Tablo 8: Ülkelerin Kömür Tüketimi (mtep)

Ülkeler	2009	2010	2011	2012	2013	%
ABD	496,2	525	495,4	436,7	455,7	11,9
Çin	1470,7	1609,7	1760,8	1856,4	1925,3	50,3
Japonya	108,8	123,7	117,7	124,4	128,6	3,4
Hindistan	250,3	260,2	270,1	302,3	324,3	8,5
Rusya	91,9	90,2	93,7	98,1	93,5	2,4
G.Afrika	92,9	91,5	88,4	88,5	88,2	2,3
Almanya	71,7	76,6	76	80,1	81,3	2,1
G.Kore	68,6	75,9	83,6	81	81,9	2,1
Türkiye	30,4	30,9	33,1	35,7	33	0,9

Kaynak: BP Statistical Review Of World Energy 2014

Dünyada enerji tüketim lideri olan Çin'in, 2012 yılı net kömür ithalatı bağımlılığı; 152,68 Mtoe ile % 7,72, petrol ve petrol ürünleri; 310,20 Mtoe ile % 62,36, doğal gaz bağımlılığı; 33,19 Mtoe ile % 27,02'dir. İkinci sırada bulunan ABD kömür ihracatçısı konumundadır. Petrol ve petrol ürünleri ithalat bağımlılığı net 403,15 Mtoe ile % 49,89, doğal gaz; 35,61 Mtoe ile % 5,98'dir (IEA, 2014: 130). Üçüncü sırada yer alan Hindistan'ın kömür; 88,515 Mtoe ile % 24,99, petrol ve petrol ürünleri; 138,704 Mtoe ile % 76,07, doğal gaz net ithalat bağımlılığı ise 15,59 Mtoe ile % 31,86'dır. Rusya, Japonya, Almanya ve Brezilya ile birlikte enerji tüketim lideri yedi ülkenin toplam kullanım miktarının 7758,83 Mtoe olduğu ve bu miktarın 13376,66 Mtoe olan dünya tüketiminin % 58,00'ine karşılık gelmektedir (IEA, 2014: 121).

3.3. Büyük Enerji Projeleri ve Şirketleri

İçinde yaşadığımız yüzyılın ilk çeyreğinde enerji arz ve talep dengesinin sağlanabilmesi amacıyla hemen hemen 13 trilyon Dolarlık yeni yatırımlara

gereksinim olduğu bilinmektedir (Banger, 2007). Projeler için yaşanan bu finansman sıkıntısının sadece tek bir devletin kaynağı ile aşılması mümkün değildir. Enerji kaynağının tespit edilip, işlenerek, kullanıma hazır hale getirilmesi ve iletim hatlarıyla diğer ülkelere satılmasında, projeye dahil olan tüm devletlerin ve büyük enerji şirketlerinin katılımı gerekmektedir. Bu bağlamda enerji politikalarında, öncelikle bölgesel işbirliğinin devamında küresel işbirliğinin daima göz önünde bulundurulması uygun olacaktır.

Uluslararası sermaye akışındaki artış, teknoloji transferleri, Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) ile uluslararası örgütlerin faaliyet ve önemindeki artışlar değişimler kanıt olarak gösterilmektedir. Ayrıca ilk kez insan hakları, yoksulluk, kalkınma, çevre ve enerji gibi konular uluslararası ilişkiler gündeminde yer tutmaya başlamıştır (Griffiths, 2002: 160).

Öncelikle büyük projelerin ulusal ve küresel enerji şirketlerinin ortaklığı sebebiyle fonlanabileceğini unutmamak gerekir. Hükümetlerin ise enerji diplomasisinin önemini kabul ederek bu noktada şirketlere destek vermeleri gerekmektedir. Ayrıca bu iş birlikteliklerinde Uluslararası Enerji Ajansı, Uluslararası Atom Ajansı gibi çok uluslu örgütlerin de büyük payı vardır. Örgütlerin, enerji piyasalarındaki gelişmelerle ilgili analizleri ülkeler için sağlam birer referans oluşturmaktadır. Ayrıca bu uluslararası kuruluşlar, transit ülkeleri için olduğu kadar üretici ve tüketici devletleri için de gerekli bilgilendirme ortamı oluşturmaktadır. Böylece enerji kaynaklarına ait günümüzdeki ve gelecekteki tüm rezervlere ilişkin veriler bilgi alışverişi için kullanıcılara sunulmaktadır (Banger, 2007).

Dünya veya Avrupa Yatırım Bankaları gibi uluslararası finans şirketlerinin de bu iş birlikteliklerinde payı vardır. Bu şirketler, büyük ölçekli yeni altyapı projeleri için yeterli finansal bir çerçevenin parçası olabilmektedir (Banger, 2007).

Küreselleşmenin etkin olduğu uluslararası düzlemde karmaşık karşılıklı bağımlılık doğrultusunda, uluslararası örgütler ile şirketler, sivil toplum kuruluşları gibi yapılar ile aktörler, çatışma ve işbirliğinin beraber olduğu bir pazarlık süreci vasıtası ile kendi menfaatlerini artırmaya ve karlarını zirveye taşıma yönünde gayret gösterirler. Toplumlar arasındaki ilişkiler ile etkileşimlerin gelişmesi durumunda,

karmaşık karşılıklı bağımlılığın açıklamaya çalıştığı karmaşıklığın arttığı nispette, çatışmaların da azalacağı savunulmaktadır (Aydın, 1996: 84).

Elde edilen bulguların yorumlanması sonrası enerji ithal ve ihraç eden devletler arasında karşılıklı bağımlılığın asimetrik mi yoksa simetrik mi olduğu sorusuna cevap verilebilir. Değerlendirmeyi yaparken enerji ithalatı gerçekleştiren sanayileşmiş ülkelerin, aynı asimetrik bağımlılıklarına karşın, enerji ihraç eden devletlere yönelik uluslararası sistemde tehdit algılamalarının neden ve nasıl ayrıştığına dikkat edilmelidir. Globelleşme sürecinde gücün ve refahın meydana getirilmesi durumunda enerji güvenliğinde resmi olmayan aktörlerin bilhassa teknolojik üstünlüğü olan enerji şirketlerinin görevi ve milletlerarası sistemde hegemonik bir istikrarsızlık, dış politikada milletlerarası sistem ve milletlerarası bağlantılarla sınırlı olmayan bir tanımlama ortaya koyulmalıdır.

Rusya'nın gaz konusundaki hassasiyeti iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Rusya gaz anlaşmaları yaparken al ya da öde şeklinde anlaşmaya bir madde koyarak AB piyasasındaki etkinliğinin devam etmesini istemesi ilk hassasiyeti meydana getirmektedir. Bu anlaşmalardaki maddeler Gazprom gibi firmalarla yapılmakta ve tedarikçiye gelir, ithalatçıya ise kaynak oluşturmaktadır. Rusya'nın ortaya koyduğu ikinci hassasiyet noktası ise Avrupa gaz piyasasının meydana getirdiği liberalleşmeden faydalanmak arzusudur. AB'deki tekellerin bırakılması ve hisselerinin satılması tekel şirket olan Gazprom'u AB piyasasındaki varlığını güçlendirmesine neden olduğu görülmektedir (Proedrou, 2007: 336).

ABD, tarihsel süreçte geliştirilen Türkiye ile stratejik müttefiklik ilişkileri aracılığıyla, Rusya haricinde kalan enerji zengini Avrasya ülkelerine Türkiye üzerinden ulaşmayı dış politika tercihlerinden biri olarak seçmiştir. Bu sayede kendi petrol şirketlerinin bölgedeki iş hacmini arttırmayı, olası fırsatları içinde barındıran konsorsiyum ve organizasyonlar aracılığı ile dünya enerji piyasalarının kontrolünde söz sahibi olmayı arzuladığı söylenebilir. Rusya, Avrasya enerjisini Avrupa'ya ve dünya piyasalarına kendi milli menfaatleri doğrultusunda, kendi şirketlerinin öncülüğünde çıkarmaktadır. Dolayısıyla Rusya, İran ve ÇHC'yi bertaraf etmek için Türkiye'yi enerji iletim üssü olarak kullanılması, bölgedeki petrol ve doğal gazın İran üzerinden körfeze inmesinin önlenmesi dolayısıyla İran'ın etkinliğinin

sınırlandırılması, Türkiye'nin bölge ülkelerine kültürel, siyasi askeri açılardan model olmasının istenmektedir. Bunlar Türkiye tarafından da desteklenmiş ve Türkiye'nin enerji koridoru projesinin amaçlarından sayılmıştır (Üzgel, 2003: 279).

Irak'ın petrol rezervlerinin yurtdışındaki büyük firmalar için yatırım olanakları, bölgede ticari kazancı bulunan şirketler, bu şirketlerin ülkeleri ve bölge ülkeleri arasında karşılıklı bağımlılık oluşturulmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Orta Doğu Bölgesi'nin enerji güvenliği konusundaki yeri aynı zamanda enerji ithal eden devletler ile karşılıklı bağımlılık durumu söz konusudur.

3.3.1. Enerji Projelerinin Ortaya Çıkma Nedenleri

İhtiyacını karşılayacak şekilde enerji üretmeyen ve dışa bağımlı ülkeler, ulaşılabilir ve devamlı olan enerji sahalarına yatırım yapılması, dövizlerin ülke sınırları içinde kalmasına ve yetkin kaynak kullanımına imkan vermektedir (Uğurlu, 2006: 122). Durumun böyle olması, devletin diğer devletlerin para kısıtlamasını azaltabilir ve ülke içinde çıkarılamayan emtia malları ve sermaye malı gibi üretken ara malı dış alımı nedeniyle kazancının artmasına etki edebilir. Başka bir taraftan enerji kaynaklarına çok fazla miktarda elinde bulunduran devletler ise, gerek bu kaynakları satarak, gerekse bu kaynakları üretime yönlendirerek ciddi bir sermaye atışını yakalayabilirler. Bu durumda her iki grupta yer alan ülke de enerji projeleri konusunda beraber çalışmak isteyecektir. Projelerde ortaklıklar ise karşılıklı bağımlılığın oluşmasına zemin hazırlayacaktır.

3.3.1.1. Enerji Talebi

Dünya enerji tüketimi artış göstermesine rağmen nüfus ve kaynaklara ulaşılabilirlik yetkinliğine bağlı olarak değişim göstermektedir. Ülkelerin kaynaklara ulaşabilmesi yeterli nüfusa sahip olsa bile gerçekleşmeyebilmektedir. Bu duruma sebep olarak ekonomik sıkıntılar, teknolojik yetersizlikler gibi sorunlar gösterilmektedir. Ekonomik olarak gelişmiş ve nüfusun fazla olduğu ülkelerde enerji tüketimi diğerlerine oranla daha fazladır. BP 2014 raporu verilerinde (2014: 40), ülkelerin birincil enerji tüketimi değerlerinde en dikkat çeken değerler ABD ve Çin'e ait değerlerdir. Sırasıyla % 17,8 ve % 22,4 oranları ile toplam birincil enerji tüketiminde sadece bu iki ülke % 40 civarındadırlar. Üçüncü sırada önemli enerji

kaynaklarına sahip ve büyük bir yüzölçümüne sahip olan Rusya gelmektedir. Rusya'nın toplam tüketim içindeki payı % 5,5'tir. Daha sonra nüfus yoğunluğu olan Hindistan % 4,7 ile takip etmektedir. Japonya ise % 3,7 paya sahiptir. Avrupa'nın önemli ülkelerinden biri olan Almanya % 2,6 ile Kanada'yla aynı orana sahiptir. Güney Amerika ülkesi olan Brezilya ve uzak doğu ülkesi Güney Kore'nin oranları sırasıyla % 2,2 ve %2,1'dir. Türkiye'nin toplam birincil enerji tüketimindeki payı % 1'dir.

3.3.1.2. Jeopolitik Durum

Soğuk savaşın sona ermesiyle milletler arası dengelere bakılarak ortaya konulacak politikaların oluşmasında jeopolitik kavramının çok fazla ehemmiyetli hale geldiği hissedilmiştir. Tarihin başlangıcından bu yana fiziksel çevre koşullarıyla politik oluşumların birbiri ile oluşan bağlantıları devamlı biçimde incelenmektedir. Fakat devlet ve bölgelerin sınırların kesin olarak tanımlanması jeopolitik ve jeostratejik teorilerin ilerlemesini olası hale getirmiştir (Davutoğlu, 2010: 102).

Enerji jeopolitiği yalnızca enerji kaynaklarının olduğu yerlerle ilgili değil, enerjiyle alakalı arz ve talep bağlantısının olduğu bütün coğrafi unsurları içerisine almaktadır. Bundan dolayı enerji jeopolitiği, milletlerarası jeopolitiğin bütün gelişmelerini ve değişimlerini de kapsamaktadır (Demir, 2010).

3.3.2. Enerji Projelerinin Sonuçları

Tarih boyunca devam eden güç odaklı politikalar, bugün kapsamını genişletmiş ve içine enerjiyi dahil etmiştir. Küreselleşme olgusunu ön plana çıkartarak bu yönde politikalar izleyen gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarına erişme uğraşı içinde oldukları görülmektedir. Edilgen durumdaki bu ülkeler, üretim ve ticaret için de uygun birer pazar haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bilhassa, stratejik öneme sahip enerji gibi bir ürünün, üretiminde ve ulaştırılmasında kontrol sahibi olmak, siyasal, ekonomik ve askeri hegemonyanın tesisi adına büyük önem arz etmektedir (Baysoy, 2009: 61-76).

3.3.2.1. *Siyasi Sonuçlar*

Günümüzde Avrasya'daki petrol ve doğal gazın çıkartılarak ihraç edilmesi ve bu sürecin kontrol altına alınabilmesi, dünyadaki en önemli güç mücadelesi olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde ABD'nin Orta Doğu'ya demokratikleşme adı altında yaptığı müdahaleler, Rusya'nın Avrasya ve Orta Asya'da belirlediği siyasi anlayış ve strateji, AB'nin yayılma süreci ve Çin'in ekonomik stratejileri, milletlerarası enerji yarışının farklı yansımaları olarak ön plana çıkmaktadır (Akgül, 2007: 130).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte artan küreselleşmenin ışığında devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarındaki artış neticesinde karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da bu dönüşüm sürecinde ön plana çıkmış, varlığını daha yoğun hissettirmiştir. Diğer bir ifadeyle küreselleşme ile farklı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artan şekilde yoğunlaşma, eğiliminde olduğu ve bu yoğunluk içerisinde de her bir aktörün birbirine karşılıklı bağımlı veya bazılarına göre bir aktörün diğerine bağımlı olacak şekilde geliştiği bir küresel sistem anlaşılmaktadır (Sevim, 2006: 90). Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin arttığı ve beraber hareket etme ve partner olma durumunun çoğaldığı bir durumda karşılıklı bağımlılık daha çok hissedilmektedir. Bu durum enerji projelerinde kendini fazlasıyla göstermektedir.

Geleneksel realist yaklaşımda uluslararası ilişkiler egemen ve otonom olduğu varsayılan ulus devletlerarasındaki resmi ilişkileri ifade etmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında ise uluslararası ilişkiler kavramıyla devletlerin geliştirdiği resmi ilişkilerin yanında uluslararası örgütlerin, ulus ötesi örgütlenmelerin, çok uluslu şirketler ve bankaların, yerel ve uluslararası baskı gruplarının ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları da içerecek şekilde geliştirdiği tüm resmi ve gayri resmi ilişkiler ifade edilmektedir (Ataman, 2003:42-66). Dolayısıyla, karşılıklı bağımlılık devletlerarası resmi ilişkilere ek olarak devletler ve toplumlararası tüm resmi ve gayri resmi ilişkileri kapsayan çoğul aktörlü, çoğul kanallı ve çoğul gündemli bir siyasi yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Kısaca, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı uluslararası politikada dışsal değişkenlerin ağırlığının arttığını ve buna paralel bir şekilde uluslararası ilişkilerde bir sosyalleşme yaşandığını ileri sürmektedir.

3.3.2.2. *Ekonomik ve Ticari Sonuçlar*

Karşılıklı bağımlılığın arkasındaki esas unsur olarak, uluslararası sistemi bir arada tutan ve gittikçe yoğunlaşan etkileşim ağları gösterilebilir. Teknolojik uygulamalar, örgütsel ve finansal faydalar artan yoğunluğu oluşturmaktadır. Ayrıca güce başvurma maliyetli yapısından dolayı karşılıklı bağımlılık, problemlerin yaşandığı noktada devletlerin birbirlerini etkileyecek çeşitli araçlar kullanmalarına da fırsat vermektedir (Arıboğan, 2007: 256-259). Türkiye'nin ulusal enerji projelerine ortak olması karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve proje ortağı devletlerle Türkiye iş birliğini geliştirmektedir. Böylece çatışmadan ziyade anlaşma ve birlikte çalışma durumu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki ülkeler daha istikrarlı ve ülkelerin ulusal güvenlikleri daha kuvvetli duruma gelmiş olduğu görülmektedir.

Enerji ithal eden ve ihraç eden devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık analizi yapılması ve bu bağımlılığa tesir eden dünya enerji pazarındaki devam eden ve değişim gösteren durumlar önemlidir. Üreticinin de tüketicinin de birbirine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaç karşılıklı bağımlılık durumunu ortaya çıkarmakta ve ülkeler arasındaki ilişkilerde olumlu gelişmeler oluşmasına sebep olmaktadır. Enerji projelerinde partner olan ülkeler ülke menfaatleri gereği çatışma ve savaş durumuna girememektedirler. Çünkü ortaklıkların bozulması belli bir maliyeti de beraberinde getirmektedir.

3.4. **Küresel Bağlamda Enerji Fırsatları ve Sorunlar**

Küresel anlamda enerji, daha çok sanayileşmiş Batı Yarımküre 'deki gelişmiş ülkeler tarafından tüketilirken; üretim, Amerika Kıtası ve Kuzey Denizi hariç tutulursa daha çok Doğu Yarımküre 'de yapılmaktadır. Böylelikle doğudaki enerji üretim merkezlerinden batıdaki enerji pazarlarına doğru bir uluslararası enerji taşımacılığı gerçekleşmektedir. Günümüzde petrol taşımacılığının yarısından fazlası deniz yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Dünya ticaret istatistikleri incelendiğinde, enerji pazarının ne denli büyük olduğu ve bu sektörde ne denli büyük miktarlarda sermaye dolaştığı görülmektedir. Örneğin, 2009 yılında dünyada satılan mallarının toplam ekonomik değeri 12.177.642 milyon Dolar iken yakıt dışı satımı 1.807.601 milyon Dolarlık değere

sahip olmuştur ve en çok dış satımı yapılan üç meta arasında %14,8'lik oranla ilk sırayı çekmiştir. Diğer iki grup %12,4 ile makineler ve %8,3 ile kimyasallardır (WTO, 2010: 33).

İran ve Körfez ülkeleri, deniz yoluyla petrol taşımacılığının en büyük terminallerini barındırmaktadır. Buralardan sürekli olarak dünyanın en büyük ithalatçıları olan ABD, Çin, Avrupa ve Japonya'ya petrol taşınması devam etmektedir. Enerji kaynaklarından olan petrol ve doğal gaz taşımacılığı daha çok deniz yoluyla yapılmakla birlikte, boru hatları ile de uygun maliyetler sunmaktadır. Boru hatları ise maliyet açısından daha avantajlı olmakla birlikte geçiş güzergâhlarındaki fiziki güvenlik problemleri ve siyasi engelleri de kapsayan yüksek fiyat müzakereleri ile çeşitli riskleri de içermektedir.

Ulaşım güvenliğinde ilk adım arzın kesintisiz ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesidir. Diğer bir adım da kaynaklar ve pazarlar arasındaki fiyat ilişkisini dengeleyecek, kabul edilebilir maliyetlere sahip olmasıdır. Son adım ise transport güzergâhındaki fiziki ve siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Enerji güvenliğinin diğer bir parçası da, petrol ve doğal gaz stoklarının oluşturulmasıdır. Özellikle doğal gazın kış aylarındaki kullanım artışı nedeniyle, mevsimsel stoklar önem taşımaktadır. Bununla beraber uzun dönemli krizler ve arzın belirsiz sürelerle kesintiye uğraması gibi daha büyük tehditler açısından stratejik stoklara da ihtiyaç duyulmaktadır (Demirel, 2012: 35). Enerji hatlarının geçtiği bazı bölgelerde istikrar sorunu vardır. Bu istikrarsızlıklar AB ülkelerini ve enerjiden faydalanacak diğer ülkeleri düşündürmekte, uzun vadeli ve yüksek miktarlarda yatırım için daha faydalı alternatifler aranmaktadır.

Yaşanan gelişmeler enerji kaynaklarına erişim mücadelelerinin artacağı ve bölgeler arası enerji ticaret hacminde büyük artışların yaşanacağı habercisidir. Kaynakların, tüketim noktalarına güvenli ve ekonomik bir şekilde ulaştırılırken, mevcut yollara ilave olarak yeni güzergâhların oluşturulması beklenmektedir. Güzergâhların belirlenmesinde ise siyasi dengelerin ön plana çıkmakta olduğu görülmektedir. Kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda enerjiye ulaşabilmenin, sadece ulusal ekonominin büyümesi ve istikrarın temininde değil, aynı zamanda

ulusal güvenliğin sağlanmasındaki önemi de gün geçtikçe belirginleşmektedir (Dilli, 2007: 93-95).

3.5. Bölüm Değerlendirilmesi

Dünyadaki enerji talebinin büyük bir çoğunluğu fosil içerikli yakıtlardan karşılanmaktadır. Bu fosil kaynakların da belli bölgelerde bulunduğu görülmektedir. Böylece enerji ithal eden ile enerji tedarikinde bulunan ülkeler bloklar oluşturmuşlardır. İlerleyen bölümde inceleyeceğimiz Türkiye bu blokların geçiş yolu üzerinde stratejik bir konumda bulunmaktadır. Enerji üretmek ve tedarikinde bulunmak büyük ekonomik güç ve ileri teknoloji gerektiğinden bu işi devletler veya büyük enerji şirketleri yapmaktadır. Enerji üretimi ve iletimi halen belli bir grubun tekelinde bulunmaktadır. Dünyadaki enerji projelerine ortak olmak sadece ekonomik olarak değil siyasi ve politik olarak tarafların çıkarlarını da artırmaktadır. Bu yatırım ve projeler ortağı olan ülkeleri, ortakları karşılıklı olarak birbirine bağlamakta ve gelirlerini artırarak refah düzeylerini yükselten ve çatışma ortamlarını ortadan kaldıran bir boyut kazandırmaktadır.

4. BÖLÜM: RUSYA-AB VE ORTA DOĞU-JAPONYA ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN ENERJİDE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Enerji ihracatçısı ve enerji ithalatçısı ülkeler farklı politikalar geliştirse bile, konunun artan önemine binaen enerjinin dış politikadaki amaçlar sıralamasındaki yeri her ülke için yükselse ve buna bağlı olarak konu ulusal güvenlik politikalarının bir parçası haline gelse de enerji politikalarının doğrudan çatışma doğurucu bir yapıda olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Çünkü Gawdat Bahgat'ın (2006: 189) da belirttiği gibi bugün küresel enerji sisteminde karşılıklı bağımlılık kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu durum ülkelerin ortaklaşa iş yapmalarına ve gelirlerini artırarak ekonomik olarak güçlenmelerine neden olmakta; buna paralel olarak da çatışma ortamından ziyade iş birliği durumlarının ön plana çıkmakta olduğu görülmektedir.

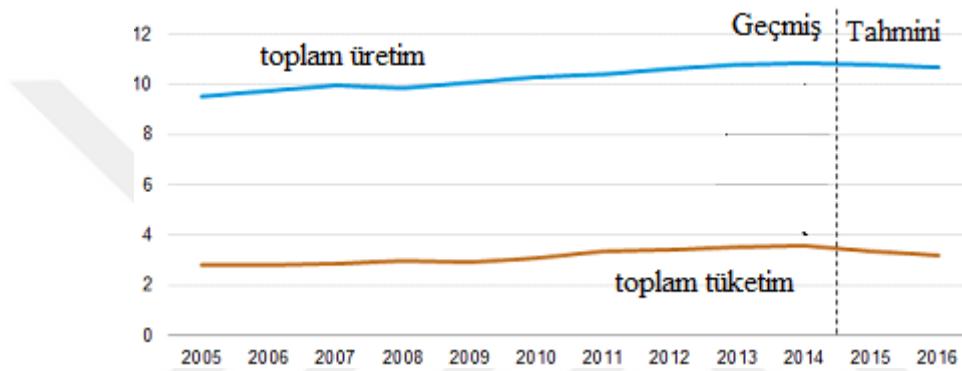
4.1. Rusya-AB Örneği

4.1.1. Rusya'nın Enerji Kaynakları

Rusya, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine (%22) ve petrol rezerv oranı (%5) ile dünyada sekizinci sırada bulunan büyük bir enerji rezervine sahip ülkedir. Dünya petrol ve gaz pazarında oldukça fazla söz sahibi durumda olan Rusya, ileri teknoloji isteyen birçok nükleer alanında da adından söz ettirmektedir. Nükleer enerji pazarının %5'ine, uranyum zenginleştirme pazarının %45'ine, nükleer reaktör pazarının %15'ine, işlenmiş nükleer yakıt dönüşümü pazarının %15'ine ve yeryüzündeki doğal uranyum üretiminin de %8'ini yapmaktadır. Bu nedenle, dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı olmakla birlikte petrol ihracatında da ikinci sırada bulunmaktadır. Her ne kadar ihracat noktasında bu denli büyük bir konuma sahip olsa da, dünya enerji tüketiminde de üçüncü sıradadır. Rusya ekonomisi, enerji kaynaklarının ihracatına son derece bağlıdır. Petrol ve gaz gelirleri, ülke bütçe gelirlerinin %50'sinden fazlasını oluşturmaktadır (Şahin, Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, 2015).

2011 yılı sonu verilerine göre, Rusya 12,1 milyar ton petrol rezervine sahip olduğu düşünülmektedir. Petrol rezervi bakımından Avrasya ülkeleri arasında Rusya yüzde 5,3'lük oranla birinci sırada bulunmaktadır (BP, 2012). Rusya açısından bakıldığı zaman enerji güvenliği; doğal gaz üretimini sürekli gerçekleştirmek ve bunu boru hatlarıyla dağıtım sektöründeki liderliğini muhafazası manasına gelmektedir. Bu yüzden giderek stratejisi ve politikaları devletçi bir anlayış taşıdığı görülmektedir (Ediger, 2007: 4).

Şekil 2: Rusya'nın Petrol ve Petrol Türevlerinin Üretimi ve İhracatı

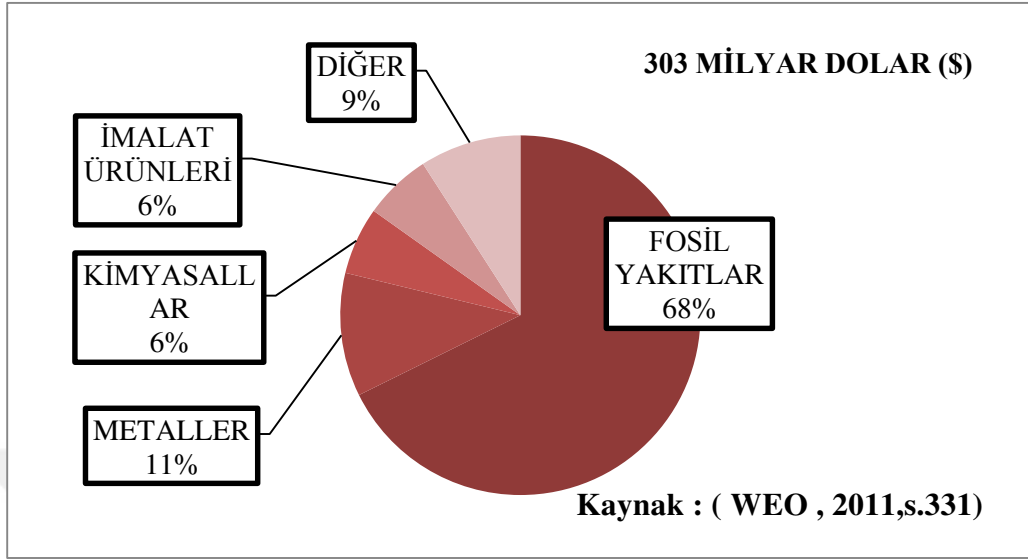

Kaynak: IEA (2015) International Energy Statistics and Short-Term Energy Outlook,

Rusya günlük yaklaşık 10,5 milyon varil petrol üretmekte bunun yaklaşık 3,5 milyonunu kendisi tüketmekte ve 7 milyon varilini de ihraç etmektedir. 2012 yılında 44,6 trilyon metreküp ispatlanmış doğal gazın kendi sahasındaki rezerv miktarıyla başta bulunan Rusya, 33,1 trilyon metreküple İran, 25,0 trilyon metreküple Katar ve 24,3 trilyon metreküple Türkmenistan izlemektedir (BP 2012).

GAZPROM 150.000 km'lik boru hattı ağı ile yalnızca eski SSCB'nin içindeki enerji trafiğini değil, Doğu Avrupa'nın gaz tüketiminin yüzde 35'ini tedarik etmesiyle de farklı bir konuma sahiptir. Öyleki Moldova, Beyaz Rusya'nın ve Litvanya'nın doğal gaz alış-verişini tam anlamıyla GAZPROM tarafından yönetilmektedir (Bilgin, 2005: 101).

Şekil 3: Rusya'nın Fosil Yakıtlar (Petrol ve Doğal Gaz) İhracatından Elde Ettiği Gelir

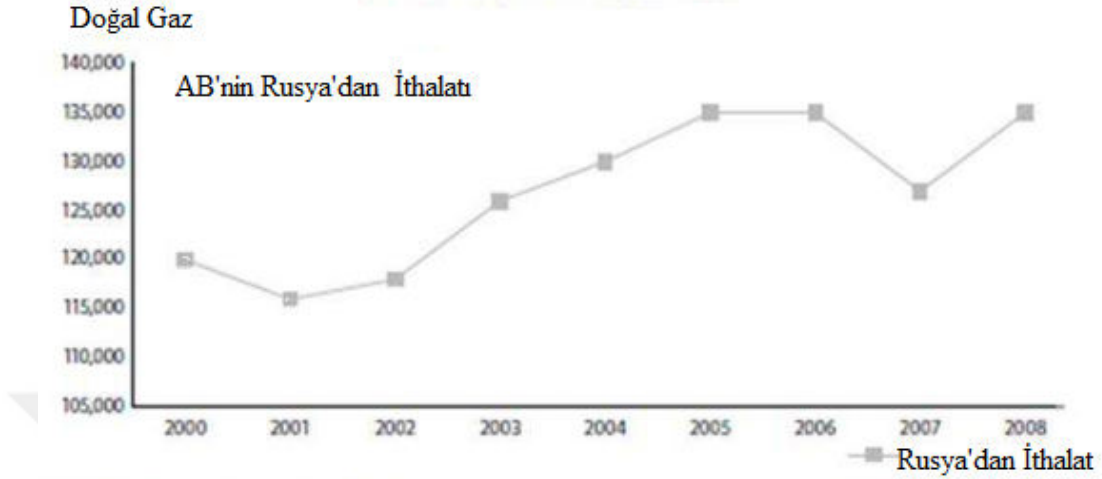

Rusya'nın fosil yakıtlar (petrol ve doğal gaz) ihracatından elde ettiği gelir 303 milyar Dolar, toplam ihracat gelirlerinin % 67'sini oluşturmuştur (WEO, 2011: 331).

4.1.2. AB'nin Enerji İthalatı

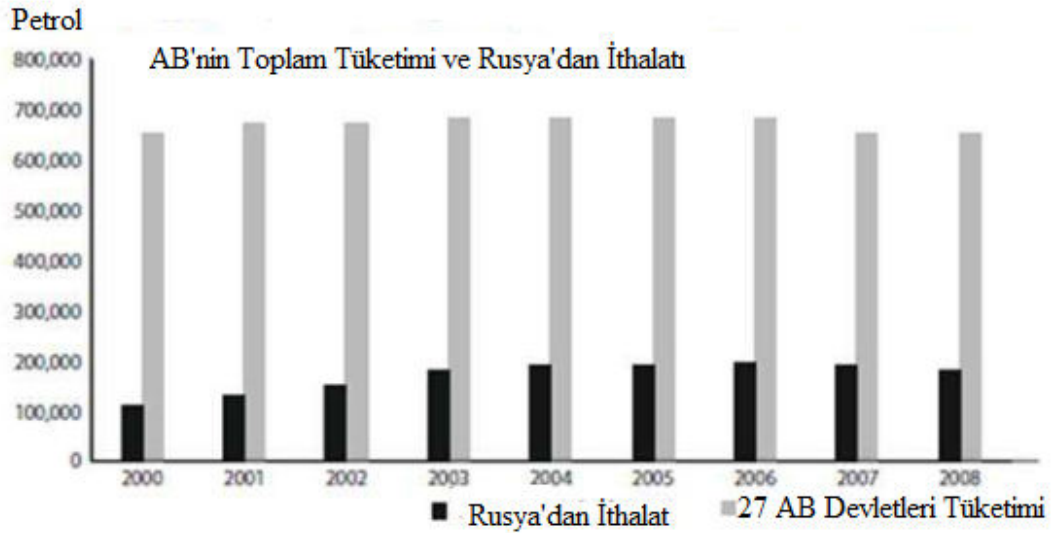
AB Devletleri kendi ihtiyaçlarını kendi enerji kaynaklarından hiçbir zaman karşılayabilecek seviyede olmamıştır. AB Devletlerinin enerjide dış kaynaklara bağımlı oluşu ekonomilerinin ilerlemesi ve üretimlerinin çoğalma sonucu devamlı artmıştır. Bu nedenden ötürü dışa bağımlılığın düşürülebilmesi konusunda mevzusunda üye devletler herkes kendi politikasını geliştirmeye çalışmıştır. Fakat Avrupa Birlik'i olarak enerji konusunda Birliğin kendisinin uyguladığı diğer konularda uygulanan politikalar gibi kesin ve sürekli bir politika üzerinde birleşilememiştir. Bunu haricinde tarihsel süreçte meydana gelen bir takım problemler ve konjonktür gereği bir takım politikalar ortaya konulmaya çalışılmıştır (Ege, 2004: 13–14).

Şekil 4: 27 Avrupa Ülkesinin Rusya'dan Yaptığı Doğal Gaz İthalatı 2000-2008

Kaynak: European Commission Directorate-General for Energy (2011) EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years: 2000-2010, s. 63

27 Avrupa Ülkesinin Rusya'dan Yaptığı Petrol İthalatı 2000-2008

Kaynak: European Commission Directorate-General for Energy (2011) EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years: 2000-2010, s. 63

Avrupa Birliği enerji tüketimini dörtte birini gazdan yapmakta ve bu gazın da %58'i ithal edilmektedir. İthal edilen gazın da %42'si Rusya'dan alınmaktadır. Rusya 2011 verilerine göre doğal gazı 12 boru hattıyla teslim etmektedir. Üç tanesi

direk Finlandiya, Litvanya ve Estonya'ya; dört tanesi Beyaz Rusya'dan geçerek Polonya ve Litvanya'ya; beş tanesi Ukrayna'dan geçerek Slovenya, Romanya, Macaristan, Polonya'ya gitmektedir. 2011 yılında Kuzey Akım Boru Hattı direk olarak Almanya'ya gaz akışına başlamıştır. Almanya ve İtalya Avrupa'ya Rusya'dan ithal edilen gazın yarısına yakını almaktadır. Fransa, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Avusturya, Slovakya 5 milyar metre küpten fazla Rusya'dan doğal gaz ithal eden ülkelerdir (Communities, 2009: 2).

Eurogas verilerine göre, doğal gazın Avrupa Birliği'nin tükettiği enerjideki miktarı 2005 yılı için % 24 dolayındayken bu oranın 2020 yılı için % 28,8'e çıkacağı, 2030 yılında ise % 30,1'a çıkması ön görülmektedir. AB tükettiği doğal gazın % 40'ı yakın kısmını yurtdışından ithal etmektedir. 2030 yılında Avrupa Birliği'nin doğal gazda dışa bağımlılık oranının % 74'e kadar yükseleceğinin tahmini yapılmaktadır (Eurogas, 2012).

AB ile Rusya arasındaki doğal gaz alım satımında karşılıklı bağımlılığın ne düzeyde olduğu ve nasıl değişebileceğini, ifade edilen kriterler açısından değerlendirebiliriz. Aynı şekilde, bu muhtemel farklılığın Türkiye'nin yürüttüğü dış politikasında ön plana çıkardığı enerji güvenliği ve üssü olma amacına tesiri, bu ölçütler bağlamında düşünülmelidir. Avrupadaki doğal gaz pazarında bu muhtemel farklılaşma, hem enerji pazarlarını, hem de Rusya'nın iç ve dış siyasetini etkileme durumunda olduğu görülmektedir. Çünkü Gazprom'un durumu, üretimi fazlaştırma yönündeki problemleri ve doğal gaz satışında meydana gelen satışları düşmesi, Rusya üzerindeki etkisini olumsuzluk oluşturduğu görülmektedir.

4.1.3. Rusya ve AB Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Rusya kendi enerji kaynaklarını sadece ekonomik alanda değil siyasi alanda da gerek baskı, gerek tehdit olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır (Woehrel, 2011: 134). AB ise Rus petrol ve gazına bağımlıyken alternatif enerji kaynakları bulmaya ve bu bağımlılıktan kurtulmaya çalışmaktadır. Rusya da her ne kadar enerji kaynaklarında üstünlüğe sahipse de AB ile ilişkilerine özel önem vermektedir, çünkü ülkenin enerji ihracatı büyük çoğunluğu AB'ye gitmektedir.

Rusya'nın Sovyetler'in yıkılışından sonra yeniden kalkınmada Avrupa pazarının önemi tartışılmazdır. Bu nedenle enerji alanında tarafların ilişkileri karşılıklı bağımlılık ilkesine dayanmaktadır.

Gelecekte doğal gaz Avrupa'da petrolden sonra en önemli ikinci enerji kaynağını oluşturacaktır. Rusya 30 sene boyunca Avrupa'nın güvenilir enerji satıcısıdır (Aalto, 2007: 48). O yüzden uzun vadede AB ile Rusya arasında ekonomik ve siyasi bağımlılık kaçınılmaz gözükmektedir. Rus gazı AB için kaçınılmaz stratejik yük haline gelmiştir. AB'nin doğal gaza muhtaç olması, doğal olarak Rusya'nın gaz ihracatına artarak bağlı olmasıdır. AB bu aşırı bağımlılığının sadece Rusya - Ukrayna arasındaki 2006 gaz krizinden sonra farkına varmıştır (Umbach, 2010: 1230). Ama bu bağımlılık tek taraflı değildir. Çünkü şu anda Rusya AB'nin gaz ithalatının sadece % 25-30 karşılarken, Rusya'nın gaz ihracatı % 90 AB ülkelerine gitmektedir. Yani, AB Rusya'ya muhtaç olduğu gibi, Rusya da AB'ye muhtaçtır. Bunun için aralarında enerji ilişkileri aslında karşılıklı bağımlılık ilkesine dayalıdır.

Rusya ekonomik olarak petrol, doğal gaz ve maden kaynaklarına bağımlıdır ve büyüme ağırlıklı olarak bu sektörlerde gelişmektedir. Bu sebeple dünya piyasalarındaki iniş çıkışlar özellikle kriz döneminde Rusya ekonomisi oldukça etkilemektedir. Milletlerarası pazarlarda petrolün ve doğal gazın fiyatı arttıkça ekonomideki ilerleme hızlanmakta veya tam manasıyla tersi yaşanmaktadır. Ukrayna ile meydana gelen kriz sonrası Batı ülkeleri Rusya'ya uygulamaya koydukları yaptırımlar Rusya ekonomisini olumsuz etkilediği görülmektedir. Fiyatları inen enerji ve hammadde fiyatları da aynı şekilde Rusya'yı negatif yönden etkilemektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak Rusya'da ekonomi büyümesi 2014 yılında yüzde 0,6'ya gerilemiştir (TİM, 2015: 15).

2030'da İthalatta 240 milyar metreküplük bir artış söz konusu olacağı tahmin edilmektedir. Bu gaz miktarların hangi kaynaktan elde edileceğine bakılırsa, AB'ye üç ana hattan giden gazın yüzde 80'i boruyla yüzde 20'si LNG ile gelmektedir. Avrupa Birliğinin boru hatlarına baktığımızda 3 asıl boru hattı mevcuttur. Bunlardan biri Kuzey Buz Denizi'nden gelip Norveç ve İngiltere kaynaklı doğal gazlardır. İkinci Koridor ise direk Rusya'dan gelen doğu koridoru olarak karşımıza çıkmaktadır. Son kolidor ise Afrika'dan Cezayir ve Libya'ya gelip, sonra Akdeniz'e

giden boru hatlarıdır. Geriye kalan gazın yüzde 20 ise LNG sistemiyle Nijerya ve Katar'dan gelerek AB'ye ulaşmaktadır. 2013'de Rusya'dan Avrupa'ya gaz ihracatı 136 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. Bu oran da Rusya'nın Avrupa gaz pazarının yüzde 38'ini sahip olduğunu göstermektedir. Milletlerarası örgütler 2030'da en olumlu koşullarda bu ihracatın 100 milyar metreküp ilave edilerek 236 milyar metreküp çıkabileceğini ön görmektedirler (MÜSİAD, 2014: 139).

Rusya gelecekte stratejisi AB enerji siyasetini daha fazla etkileyecek gözüküyor (Pierre Noël, 2009: 25). 2020'de Avrupa gaz dışında bir kaynak bulamazsa Rusya'ya bağımlılığı iki kat artar ve Avrupa gaz ithalatının Rus payı % 25'ten % 55'e yükselebilir (Eurogas, 2030). AB'nin gaz ithalatına bağımlılığı 2030'da ise % 80'e kadar yükseleceği tahmin edilmektedir (Goldthau, 2008: 686). Bu nedenle, Hazar Denizi ile Ukrayna ileride de çok önemli stratejik rol oynayacak gibi gözükmektedir. Zaten şimdiden Rusya, AB'nin Rusya bağımlılığı azaltmak için Hazar bölgesinde yeni enerji ilişkileri kurma çabaları ile çatışmaktadır.

AB Rusya'ya enerji sektöründe tek taraflı bağımlı değildir, çünkü Rusya Avrupa enerji pazarının sadece %30'una sahiptir. Bu durumda Rusya'dan başka alternatiflerin de mevcut olması unutulmamalıdır. Rusya için ise bu %30'luk pay petrol ve gaz ihracatın çok büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu payın yok olması demek, Rusya'nın kaçınılmaz olarak zayıflaması demektir. Ruslar bunu dikkate alarak, Avrupa enerji pazarın kendine ait olan payın korunması ve hatta artması için büyük çaba sarfetmektedir (Khusainov, 2014: 90).

Gelecek yıllardaki öngörüye göre AB'nin petrol ve doğal gaz bağımlılığının 2020'ye kadar ciddi düzeyde artacağı öngörülmektedir. (Tablo 9)

Tablo 9: AB'nin Artan Enerji Bağımlılığı

AB Enerji Bağımlılık Oranı (%)			
Enerji Kaynağı	2007	2010	2020
Petrol	85	85	90

Doğal gaz	62	65	70
Birincil Enerji	58	60	70

Kaynak: Favennec, 2011: 188

AB açısından bağımlılık artarken, Rusya açısından da oluşan bu arzı karşılayamama sorunu öngörülmektedir. Mevcut pazar yapısı devlet kontrolündeki birkaç büyük şirket tarafından yönlendirilen petrol ve doğal gaz üretim ve taşıma sektörü, büyüyen enerji ihtiyacına ve üretimdeki artan zorluklara cevap verebilecek şekilde adapte edilebilmiş değildir (March 2008: 3). Uluslararası Enerji Ajansı (UEA), Rus enerji sektörünün 2003 yılından 2030 yılına kadarki toplam yatırım ihtiyacının 930 milyar Dolar olacağını ve bunun kabaca %40'ının petrol, %32'sinin doğal gaz sektörlerine ayrılması gerektiğini tahmin etmektedir (IEA, World Energy Outlook, 2004: 283).

1 Ocak 2009 tarihinde, Rusya Ukrayna'dan AB'ye giden doğal gazı kestiğinde, AB kısa vadeli bir enerji şoku yaşamış ve bu durum Rusya'nın enerji konusunda güvenilir bir ortak olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir (Bilgin, 2009: 4486). Rusya, AB için güvenilir ve uzun vadeli bir doğal gaz sağlayıcısı olarak görülmesi gerekliliğinin farkındadır (Closson, 2009: 97).

Rusya'nın ilk kez 2006 Ocak ayında doğal gazı stratejik araç olarak kullanmasının ardından (Bilgin, 2009: 4485); AB'nin 2006 yılı Mart ayında yayınladığı Green Paper'ın sonuç kısmında, AB'nin enerji güvenliği konusunda yeni bir döneme girdiği ve istikrarlı olmayan bölge ve üreticilere bağımlılığın ciddi bir risk oluşturduğu belirtilmiştir. Buna ek olarak, enerjiyi politik kaldıraç şeklinde kullanan bazı üretici ve tüketicilerin de risk oluşturduğu ifade edilmiştir (Youngs, 2009: 2).

Ocak 2007'de ise Avrupa Komisyonunun Stratejik Enerji Değerlendirmesi Komisyonunda enerji arzının Rusya'dan öteye, Orta Doğu ve Batı Afrika'ya doğru çeşitlendirilmesi konusunda hızla harekete geçilmesi gereği vurgulanmıştır (Youngs, 2009: 3). Aynı yıl, ekim ayında, ABD Devlet Sekreteri Condolezza Rice, Rusya'yı diplomatik bir şekilde uyarmıştır: Rusya'nın çıkarlarına saygı duyduklarını ancak

Rusya büyük zenginliğini, petrol ve doğal gazını politik bir silah gibi kullanırsa veya bağımsız komşularını eskiden olduğu gibi etki alanı içine almaya çalışırsa, hiçbir çıkara hizmet edilmemiş olacağını belirtmiştir (Perovic, 2009: 11).

2008 Rusya-Gürcistan Savaşının ardından, Putin'in enerjiyi politik bir silah olarak kullanmayı sürdürdüğü görülmektedir. Putin'in uyarıcı açıklaması şöyledir: Eğer Avrupa kıtasının liderleri Rusya'yı Gürcistan'ı işgal ettikleri için cezalandırmaya kalkarlarsa, Rusya'nın enerji kaynakları Uzak Doğu'ya gidecektir (McElroy ve WateRusyaield, 2008: 1).

AB ve Rusya karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılığı enerji alanında aralarında bazı hassasiyetler bulunmaktadır. AB tarafından olaya bakılacak olursa ilk hassasiyet; AB'nin Rusya'ya olan ihtiyacından dolayı Avrupa Birliği'nin Rusya'ya eleştiride bulunamamaktadır. Rusya'nın Avrupa Birliği'ne yönelik enerji ihracatını diplomatik araç gibi istismar etmesi ve Avrupa Birliği içerisinde oluşturduğu hoşnutsuzluk ikinci duyarlılığı meydana getirmektedir (Monaghan, 2011: 3-4).

Avrupa için bölgede sıvılaştırılmış doğal gaz sahasındaki üretim en önemli gelişme olarak görülmektedir. Şimdiye kadar, Avrupa dünya LNG tüketiminin % 8'sini yapmakta olduğu ifade edilmiştir. İspanya % 65 gibi büyük oranla LNG ithalatıyla Avrupa'nın LNG ithalatı ile öncü durumda olduğu belirtilmiştir. İspanya'yı % 39 oranıyla Portekiz ve % 27 oranıyla Fransa takip etmektedir. Avrupa'ya LNG tedarik eden başlıca devletler ise Cezayir, Mısır, Umman ve Katar olduğu görülmektedir (Belkin, 2008: 5).

Rusya, genel anlamda AB'nin üçüncü büyük ticaret ortağıdır. Ticari ilişkiler içerisinde enerji ticareti AB ithalatının % 25 'i kadar iken, Rusya'dan alınan enerji bu oranın içindeki payı ise üçte iki olduğu anlaşılmaktadır. Doğal gazın % 50 'si ve petrolün % 30'u ise Rusya'nın enerji kaynaklarından ithal edilmektedir. Böylece iki büyük aktör arasında enerji alanında karşılıklı bağımlılık olduğu anlaşılmıştır (Jong, 2008: 37-63). Başka bir ifade ile; iki aktörün enerji alanındaki meydana getirdikleri ilişkilerde AB Devletleri ekonomilerinin üretime devam etmesi için Rus enerjisine ihtiyaç duyarken Rusya için de ekonomik büyümesini sağlamak anlamında AB pazarına gereksinim duymakta olduğu anlaşılmaktadır (Monaghan, 2011: 5).

4.2. Orta Doğu-Japonya Örneği

4.2.1. Orta Doğu'nun Enerji Kaynakları

Tablo 10: Orta Doğu Ülkelerinin İhracattaki Petrol Oranları (2013)

Ekonomik Büyüklükler	Bahreyn	B.A.E.	Katar	Kuveyt	Mısır	Sudan	Umman	Yemen	Toplam
GSYİH(Milyar Dolar)	33	402	203	176	272	67	80	36	1269
GSYİH(Büyüme Oranı)	5,3	5,2	6,3	0	2,1	-6	0	4,2	17,1
Nüfus (milyon Kişi)	1,3	9,3	2,2	3,4	82,1	38	3,6	24,4	164,3
Kişi Başına GSYİH (Dolar)	24689	43049	93714	52197	3314	1753	21929	1473	242118
İhracat (Milyar Dolar, 2014)	18	202	137	114	27	11	56	7,6	572,6
İthalat (Milyar Dolar, 2014)	20	239	27	29	71	18	34	13	451
Petrole Dayalı İhracat (Milyar Dolar)	9	138	114	108	8	6	39	7	429
Petrole Dayalı İhracatın Toplam İçin Oranı	50,0%	68,3%	83,2%	94,7%	29,6%	54,5%	69,6%	92,1%	74,9%

Kaynak: The World Bank, World Bank Open Data, <http://data.worldbank.org/>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Tabloyu dış ticaret açısından değerlendirdiğimizde, dış ticaret hacimleri açısından 202 milyar Dolar ihracat ve 239 milyar Dolar ithalatıyla Birleşik Arap Emirlikleri açık ara önde görünmektedir. İlgili 8 ülkenin toplam ihracatı 573 milyar Dolar iken bu ihracatın %75'i, yani 429 milyar Dolarlık kısmı petrol ihracatından kaynaklanmaktadır. Petrole dayalı ihracat oranlarına bakıldığında en yüksek oran %92,1 ile Kuveyt'te olduğu görülmektedir.

4.2.2. Japonya'nın Enerji İthalatı

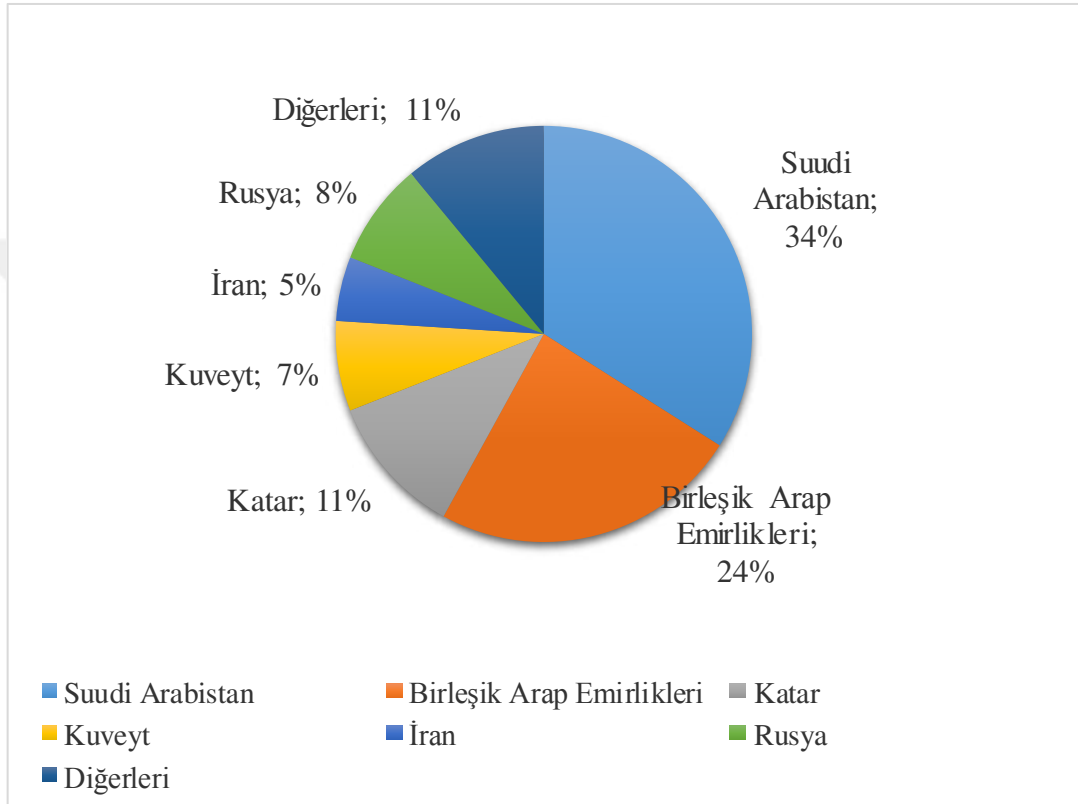
Japonya petrol tüketiminde ABD ve Çin'in arkasında üçüncü sırada bulunmaktadır. Günlük tüketimi 4,3 milyon varil civarındadır. İhtiyacının büyük bölümünü ithalatla karşılayan Japonya arz kesintilerine karşın 420 milyon varil petrolü stoklarında hazır bulundurmaktadır (IEA, 2014: 33). Bu da yaklaşık yüz günlük tüketimine eşittir.

4.2.3. Orta Doğu-Japonya Ekonomik ve Ticari İlişkileri

Japonya hükümeti kendi yerli kaynaklarının kıt olmasından dolayı Japon firmaları Orta Doğu başta olmak üzere enerji araması ve enerji ile ilgili projelere katılması için teşvik etmektedir. Japon merkez bankası bu enerji projelerine uygun krediler sunmaktadır. Böylece Japon firmaları doğal gaz ve petrol yataklarının işletim izinlerini almakta ve petrol üretimini güçlü bir şekilde devam ettirmektedirler. Böylece ülkenin enerji güvenliğini garanti altına almış olmaktadır (EIA, 2014,

Japan International Energy Data and Analysis). Dünya çapında 140'a yakın gaz ve petrol üretim operasyonu projelerine Japon firmalarının ortaklığı bulunmaktadır. 2014 yılı itibariyle bu projelerin yarısı üretim aşamasında bulunmaktadır (Reuters, 2014: 24).

Şekil 5: Japonya'nın Ünelere Göre Enerji İthalatı

Kaynak: Japan's Ministry of Finance, Global Trade Information Services, 2014

Japonya ithal ettiği petrolün %34 Saudi Arabistan, %24 Birleşik Arap Emirlikleri, %11 Katar ve %7 Kuveyt olmak üzere toplamda %75'ten daha fazlasını Orta Doğu'dan tedarik etmektedir.

4.3. Bölüm Değerlendirmesi

Gawdat Bahgat'ın (2006: 189) belirttiği gibi bugün küresel enerji sisteminde karşılıklı bağımlılık kaçınılmaz bir gerçekliktir. Rusya- Avrupa Birliği devletleri ve Orta Doğudaki enerji üreten devletlerle Japonya arasında da karşılıklı bağımlılık kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın bütçe gelirlerinin büyük

bölümü enerji ithalatından gelmektedir. Avrupa devletleri de Rusya'nın en büyük müşterisi durumunda olup iki taraf da herhangi bir olumsuzluk karşısında bu ilişkiyi sonlandırma iradesini ortaya koymaları durumunda büyük bir maliyete katlanma zorunda kalacakları için ilişkinin devamından yana tavır alacaklardır. İki taraf da proje ortaklıklarının ve ilişkilerinin artmasıyla elde edecekleri kazanç artmakta olup bunun ekonomiye olumlu yansıdığı ve iş birliklerinin daha fazla artıracak projelere odaklanmakta oldukları görülmektedir. Aynı şekilde enerji ihtiyacının yüzde 75'ini Orta Doğu bölgesinden karşılayan Japonya için de geçerlidir.

5. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ENERJİ KAYNAKLARI VE BAĞIMLILIĞI

Türkiye’de linyit ve hidrolik enerji kaynakları haricinde diğer enerji kaynakları ülke ihtiyacını karşılamaya yetmemektedir. Enerjiye olan talebin giderilmesi için, önceki senelerde olduğu gibi dışa bağımlı olan Türkiye’de 2011 yılında tüketilen enerjinin %72 ‘si ithal edilmiş, yurt içinde toplam tüketilen enerji miktarının sadece %28’i kendi öz kaynaklarından tedarik edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, 2011 yılında 90.292 bin TEP toplam enerji ithalatı yapan Türkiye, bu miktarın içinde tüketilen gazın %92 ve doğal gazda ise %98 bulunmaktadır. 2011 yılı itibariyle Türkiye’nin genel enerji dengesi Tablo 11 ‘de görülmektedir.

Tablo 11: 2011 Yılı İtibariyle Türkiye’nin Genel Enerji Dengesi (Bin TEP)

	Taşk ömür ü	Linyit + Asfalt	Petrol	Doğal gaz	Odun + Biyoyakıt	Yenile nebilir	Toplam
Yerli Üretim	1,308	17	3	652	3,537	7,597	32,229
Üretim İçindeki Payı (%)	4,1	51,4	7,9	2	11	23,6	100
Birincil Enerji Tüketimi	16,66 6	16,82	30,49	36,90	3,537	7,597	114,48
Tüketim İçindeki Payı (%)	14,6	14,7	26,6	32,2	3,1	6,6	100
Enerji İthalatı	15,35	-	36,09	36,21	-	-	90,292
Tüketimin Yerli Üretimle Karşılanma oranı	7,8	98,4	8,4	1,8	100	100	28,2

Kaynak: Bayrak ve Esen, 2014: 143 www.e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/download/1025009721/5000043689+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (Erişim Tarihi: 09.10.2016)

Enerji ithalatının ekonomik büyüklüğünü gözler önüne sermek ve daha iyi analiz etmek için enerji ithalatının oranına toplam ithalat içindeki orana bakarak daha iyi anlaşılabilir (Aydın, 2011: 8). 1980 ile 2012 arasındaki zamanda ithal edilen enerji girdileri toplam ithalat içindeki oranı aşağı yukarı %22 olarak ifade edilmektedir. İthalata bağlantılı hem enerji hem de toplam ithalat değerleri, 2002 sonrası zamanda önemli bir artış kazanmıştır. Enerji ürünleri alımına ödenen miktar 2012 yılında geçmiş yıllara göre artarak yaklaşık 60 milyar Dolara varmıştır. Bu dönemleri rakamlarla ifade ettiğimizde Türkiye'nin toplam ithalatı yaklaşık 4,6 kat artarak 50 milyar Dolardan 235 milyar Dolar civarına ulaşmıştır. 2000 yılların başlarından itibaren özellikle yüksek oranlı büyüme performansının sonucunda yükselmeye devam eden enerji ithalatının negatif tesirleri, cari açık üzerinde ciddi manada etkileri olmuştur. Ayrıca Şekil 6' da görüleceği gibi, 2008'deki krizin etkisiyle iç ihtiyaçtaki düşüş ve ekonomide meydana gelen yavaşlama ve bununla beraber Türkiye'nin ithalattında meydana gelen düşüş, yerli kaynakların yetersiz olması ve üretim sürecinin kesintiye uğramaması adı altında ihtiyaç duyulan petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının alımına ödenen miktarın çabuk yükseldiği görülmektedir. Türkiye'nin yıllar itibari ile yurtdışından aldığı enerji kaynaklarına yapmış olduğu ödeme miktarları Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12: Türkiye Enerji İthalatı

Milyar Dolar	2009	2010	2011	2012
Ham petrol ve Petrol Ürünleri	14,9	20,6	29,2	31,5
Doğal Gaz	11,6	14,1	20,2	23,2
Taş Kömürü	3,1	3,3	4,1	4,6
Toplam Enerji İthalatı	29,6	38	53,5	59,3
Türkiye Toplam İthalatı	140,9	185,5	230,1	274,7
Petrol+Gaz İthalatının Toplam İthalatta Payı	18,8%	20,5%	21,5%	21,6%
Enerji İthalatının Payı	21,01%	20,49%	23,25%	21,59%

Kaynak: TMMOB, Türkiye'nin Enerji Görünümü, s.5
http://www.emo.org.tr/ekler/7cbcbe03c6aa440_ek.pdf (Erişim Tarihi: 05.09.2016)

Türkiye'nin 2002 yılında oluşmuş dış ticaret açığına baktığımızda 15 milyar Dolar olduğunu ve bunun hemen hemen %60'ı (9,2 milyar Doları) ithal edilen enerji girdileri oluşturmaktadır. 2012 yılına baktığımızda 84 milyar Dolar olan dış ticaret açığının hemen hemen %71'i (60 milyar Doları) petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynaklarının ithalatından oluştuğu görülmektedir. Farklı bir şekilde ifadeyle, ithal enerji faturasının payı toplam ithalatın dörtte birine (%25) dek gelmektedir ve bu durumda da enerji kaynaklarının Türkiye ekonomisi üzerinde ne kadar büyük etkisi olduğunu gözler önüne sermektedir (Aydın, 2011: 9).

Stratejik olarak bakıldığında enerji kaynaklarının temel hedefleri; ekonomik ilerlemeye destek olan ve kişilerin yaşam kalitesine katkıda bulunan bir üretim ve tüketim dengesinde güvenilir, yeterli ve ulusal kaynaklardan elde edilen bir enerji oluşturulmasıdır. Enerji politikasının en önemli öncelikleri ise, serbest piyasaya ve rekabetçi bir yapıya dayalı enerji üretiminde verimlilik esasına uygun bir enerji sektörü oluşturmak, doğu-batı yönünde bir enerji merkezi oluşturarak böylece enerjide dışa bağımlılığı düşürmektedir (İKV, 2004: 35).

Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltılması için yerli enerji kaynak kullanım oranının artırılması, arama ve üretim faaliyetlerinin geliştirerek yeni kaynakların devreye sokulması, yenilenebilir enerji kaynakları ise üretimin devlet tarafından teşvik edilmesi ve enerji üretim alanında yeni teknolojilerin kullanılması gerekmektedir. Enerji sektöründe yurtdışından alınan kaynak kullanımının azaltılarak yerli kaynak kullanımının artırılmasıyla enerji arz güvenliği etkili bir biçimde korunacaktır. Bu nedenle Türkiye'de bulunan enerji rezervlerinin yerinde ve verimli bir şekilde tüketime sunulması gerekmektedir. Türkiye başlattığı petrol, doğal gaz ve yerli kömür arama ve üretim faaliyetleri artırmakta ve bu sahalarda yatırımı cazip hale getirmek için düzenlemeler yapılması büyük önem arz etmektedir (Narin, 2008: 60).

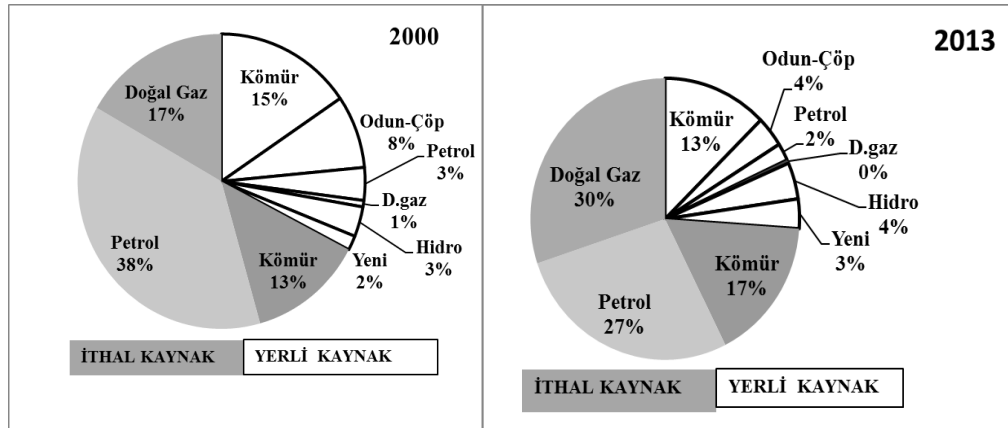
Tablo 13: 1995-2013 Yılları Arasında Türkiye'de Genel Enerji Dışa Bağımlılık Oranları

1995	% 58
1996	% 60,7

1997	% 61,7
1998	% 60,7
1999	% 62,7
2000	% 67,6
2001	% 67,3
2002	% 68,9
2003	% 71,6
2004	% 72,2
2005	% 73,1
2006	% 73
2007	% 74,4
2008	% 72,5
2009	% 71,4
2010	% 70,2
2011	% 71,8
2012	% 71,5
2013	% 73,4

Tablo 13'te 1995-2013 yılları arası Türkiye'nin genel olarak enerjide dışa bağımlılığı incelendiğinde, düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu oran 1995 yılında % 58 olmuş ve daha sonraki 2000 yılında % 67,6'ya yükselmiş ve nihayetinde 2013 yılında ise % 73,4 olmuştur. Bu durum Türkiye'nin birincil enerji girdileri açısından dışa bağımlılığın arttığını göstermektedir.

Şekil 6: Türkiye Enerji Tüketiminde Kaynak Oranları

Kaynak: Enerji Günlüğü, Enerjide Yerli Kaynak Sorunu, http://enerjigunlugu.net/enerjide-yerli-kaynak-sorunu-1_11123.html (Erişim Tarihi: 06.10.2016)

2000-2013 yılları arasında kömür üretimi, bilhassa 2007-2011 yılları içinde yüksek miktarlara varmıştır . Yine de bu miktarlar yaşanmış kriz olan 2001 yılı öncesi üretim rakamlarından benzer olduğu görülmektedir. 2009 yılı sonunda düşmeye devam eden kömür üretimleri 2013’de düşmekte ve bu yılda üretimi yapılan 2 milyon ton miktarındaki taşkömürü çıkarılmıştır. 2004 yılında üretimi yapılan kömür aynı zamanda geçen 70 yılın en az seviyedeki üretimi olmaktadır. 2013’te üretimi yapılan 57,5 milyon ton miktarındaki linyit üretimi ise 2000 yılı baz alındığında yüzde 5,5 oranında bir düşüşe karşılık gelmekte, bu zamna zarfı içerisinde linyit rezervinin hemen hemen 2 kat fazla olduğu görülmekte, linyit üretim miktarında bu düşüş ilgi uyandırmıştır. 1990’lı yılların başında 4,5 milyon ton miktarını yakaladıktan sonra her sene azar azar düşen petrol üretimi, 2000 sonrasında da bu düşüşünü devam ettirmiştir. Petrol üretimindeki düşüş, 2000 yılını baz aldığımızda yaklaşık yüzde 14 dolaylarında bulunmakta ve 2014 üretim miktarı 2,4 milyon ton, bu düşüşün devam ettiğini gözler önüne sermiştir. Türkiye kendi öz kaynaklarından üretimi yaparak 2000 yılında tükettiği petrolün yüzde 9’unu yerli karşılarken, 2013 yılında bu seviye yüzde 7,3’e inmiştir. Türkiye 2000 yılında 640 milyon m³ olan doğal gaz üretimi 2008 yılında 1 milyar m³ seviyesine kadar yükselmiş, sonra azalmaya devam eden üretim 2013 yılında hemen hemen 540 milyon m³ seviyesinde yapılmıştır.

Tablo 14: Türkiye'nin Enerji İthalatında Dünya Sıralaması

Kaynak	İthalat Miktarı	Dünyadaki Sıralaması
Doğal Gaz	45 milyar m ³	5
Petrol	35 milyon Ton	13
Kömür	30 milyon Ton	8
Petro Kok	4 milyon Ton	4

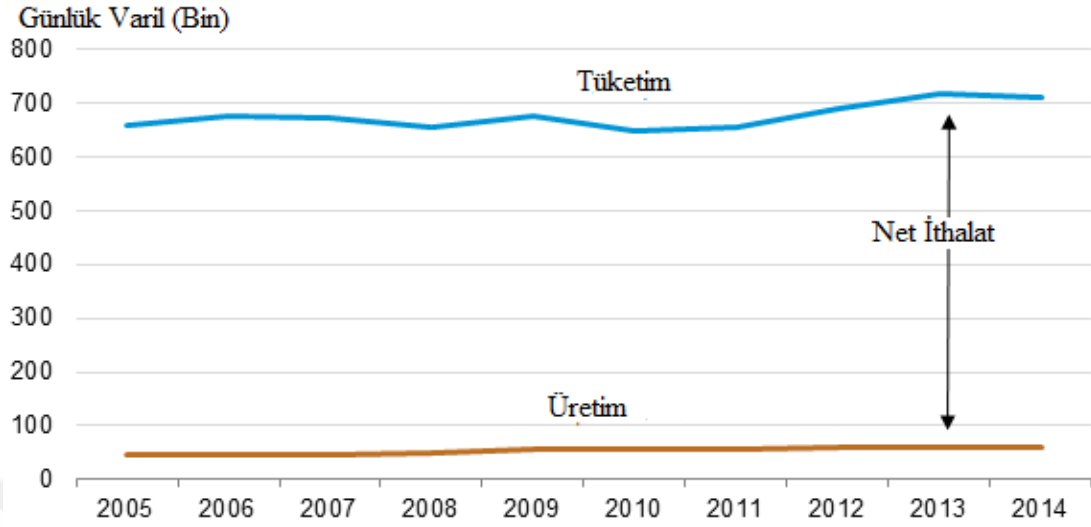
Kaynak: MMO, Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu, (Erişim Tarihi: 30.05.2015)

Tablo 14'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin fosil enerji kaynaklarında dünyanın en önemli alıcılardan biri olduğu görülmektedir. Tükettiği enerjinin hemen hemen %75 oranını yurt dışından almak zorunda olan Türkiye, enerji kaynakları olarak dışa bağımlılığın en fazla olan birkaç ülke arasında bulunmaktadır. 2013 yılı ithalat miktarları baz alındığında; doğal gaz ithalatında dünyanın beşinci ülkesi, petrol ithalatında ise dünya on üçüncüsü olan Türkiye, kömür ithalatında da dünya sekizincisi ve aynı zamanda petrol koku ithalatında ise dünya dördüncü devleti konumunda bulunmaktadır (MMO, Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu, 2015: 2-3).

5.1. Türkiye'nin Enerji Kaynaklarının Durumu

Türkiye her çeşit enerji kaynağını topraklarında bulundurmakla birlikte hidrolik enerji ve kömür dışındaki kaynaklar ülkenin ihtiyacına cevap verecek seviyede değildir. Yerli kömür ve hidrolik enerji kaynakları enerji tüketiminde önemli oranlara sahip olmakla birlikte ithal kömür, doğal gaz ve petrol tüketim miktarları miktarları çok fazla olduğu görülmektedir.

Şekil 7: Türkiye Petrol Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: EIA, 2014, U.S. Energy Information Administration

Türkiye fosil kaynaklar bakımından oldukça fakir bir ülke konumundadır. 2015 yılı itibariyle yaklaşık 296 milyon varil petrol rezervi bulunmaktadır. Yaklaşık 43 bin varil günlük petrol üretimi yapmaktadır (Oil&Gas, 2014: 32). 2014 yılında günlük petrol tüketim miktarı 712 bin varil olup tüketim yaklaşık %90'dan fazlası ithal edilmektedir (IEA, Monthly Oil Data Service, 2015).

Bu duruma birçok gerekçe gösterilse de Türkiye'nin tercih ettiği bu kaynakların ülkeyi enerjide dışa bağımlı hale getirdiği apaçık ortadadır. Doğal gaz ve petrol kaynaklarına yakınlığı avantaj olarak görülmektedir. Fakat bu durumun sağladığı avantajlar kadar hatta daha fazlası kadar tehlikeli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Irak ve İran arasında gerçekleşen savaş, Orta Doğu'da yaşanan gerginlikler, Rusya'nın Karadeniz'de hakimiyet kurma çabaları bunlara örnek olarak gösterilmektedir. Tüm bunlardan dolayı Türkiye'nin kaynak çeşitliliğine giderek diğer kaynaklardaki oranları da aynı şekilde artırması gerekmektedir.

Türkiye'de birincil enerji kaynaklarına olan talep dünya ortalaması dikkate alındığında 1990-2008 yılları arası üç kat artmıştır. Aynı şekilde OECD ülkeleri içinde Türkiye 10 yıllık zaman zarfı içinde enerji ihtiyaç yükselmesinin en dramatik yaşandığı ülkelerden birisi olmuştur. Yine aynı şekilde elektrik talebinde de 2000

günümüze kadar ekonomide büyük devletler arasında bulunan Çin %174,8 oranında ve Hindistan'dan %56,8 sonra %55,3 lük artış oranı ile Türkiye üçüncü olmuştur (Yılmaz, 2012: 35).

Tablo 15: Türkiye Toplam Birincil Enerji Arzında Kaynakların Miktarı ve Payı

Yıllar		1990	2000	2011	2012
Kömür	bintep	16,11	22,928	33,879	37,977
	%	30	29	30	31
Petrol	Bintep	23,901	32,297	30,499	30,614
	%	45	40	27	25
Doğal gaz	bintep	3,11	13,729	36,909	37,373
	%	6	17	32	31
Hidrolik	bintep	1,991	2,656	4,501	4,976
	%	4	3	4	4
Odun,Çöp,v.b	mtep	7,208	6,457	3,537	3,465
	%	14	8	3	3
Jeotermal Güneş, Rüzgar	bintep	461	978	3,096	3,508
	%	1	1	3	3
Diğer	bintep	206	1,456	2,071	3,071
	%	1	2	2	3
T.BİRİNCİL ENERJİ	Bintep	52,987	80,5	114,49	120,984
	%	100	100	100	100

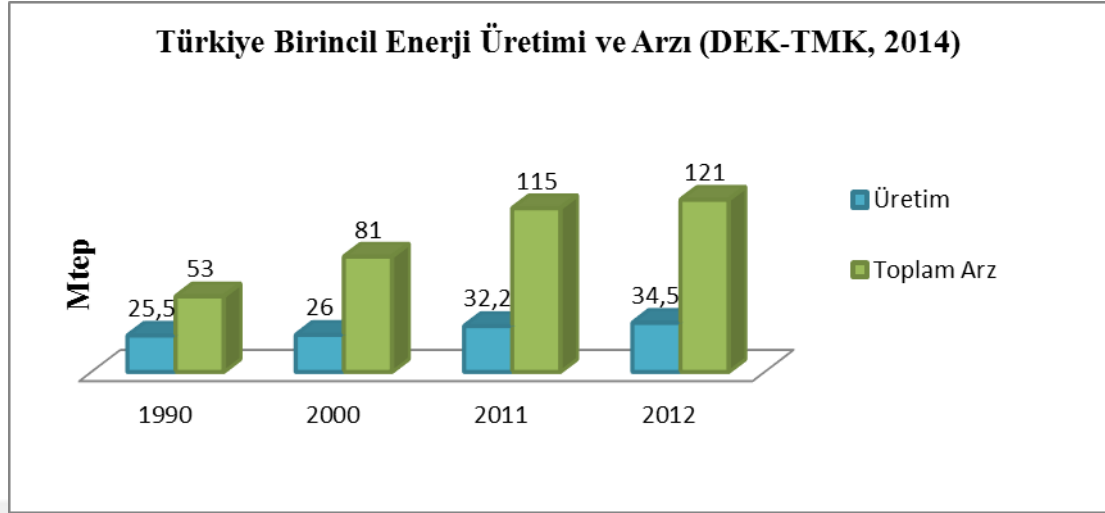
Kaynak: TMMOB, Türkiye'nin Enerji Görünümü, 2014: 3, <http://docplayer.biz.tr/9816925-Turkiye-nin-enerji-gorunumu.html>, (Erişim Tarihi: 02.10.2016)

Yıllar itibariyle birincil enerji arzında kaynakların miktarları ve payları Tablo 15'te gözükmektedir. 1990 yılında kömür % 30, petrol % 45 ve doğal gaz % 6 paya

sahiptir. Türkiye’de 1998 yılında artmaya başlayan doğal gaz 2000 yılında % 17, 2011 yılında % 32’ye kadar tırmanmıştır. Kömürün miktarı artış gösterse de oran olarak % 30 civarında gezinmektedir. Hidrolik miktarı yaklaşık % 50 artsa da % 4’lük paya sahiptir. Petrol % 45 oranından % 25 oranına gerilese de miktarındaki yaklaşık % 30 artış dikkat çekmektedir. Azalma yaşanan diğer kaynak odun-çöp olmuştur. Miktar olarak % 50’den fazla azalarak % 14’ten % 3’lere kadar düşmüştür. Jeotermal-rüzgar-güneş miktarında yaşanan 3,3 mtep’lik gelişme % 2’lik paya karşılık gelmektedir. Öte yandan 1990 yılından 2012 yılına kadar odun-çöp hariç tüm kaynakların miktarlarında artış meydana gelmiştir. Bu süre zarfında en fazla artış doğal gazda 34,2 mtep olarak gerçekleşmiştir. Kömürdeki artış 21,8 mtep petroldeki ise 6,7 mtep’tir. Geriye kalan kaynakların toplam artış miktarı ise yaklaşık 9 mtep civarındadır. Odun-çöp miktarındaki azalma 3,8 mtep olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi Türkiye’nin toplam birincil enerji arzında gerçekleşen 68 mtep’lik artışı doğal gaz, kömür ve petrolden karşılamayı tercih etmiştir.

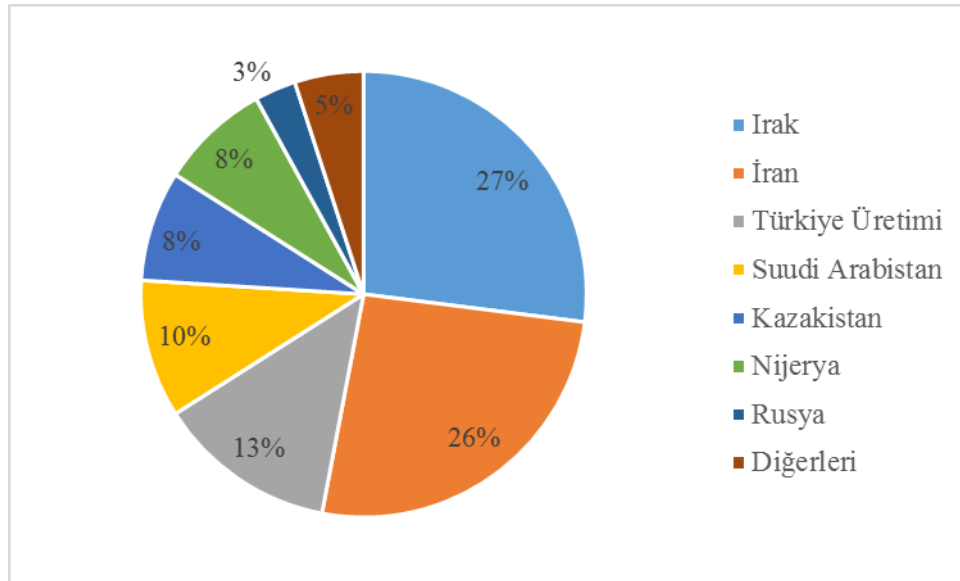
Şekil 9’daki grafikte Türkiye’nin birincil enerji üretimini ve birincil enerji arzını beraber görmekteyiz. Toplam arzdaki artışa üretim kapasitesinin aynı şekilde cevap veremediği açıkça gözükmemektedir. 1990 yılında toplam arz yaklaşık yarısını üretirken bu oran 2012 yılında dörtte biri olarak gerçekleşmiştir. 1990 yılından 2000 yılına kadar toplam birincil enerji üretiminde sadece 0,5 mtep’lik bir artış söz konusudur. 2000 yılından 2011 yılına kadar 6,2 mtep’lik artış olurken 2012 yılında toplam birincil enerji üretimi 34,5 mtep olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 8: Türkiye Birincil Enerji Üretimi ve Arzı

Kaynak: TMMOB, Türkiye'nin Enerji Görünümü, 2014: 5, <http://docplayer.biz.tr/9816925-Turkiye-nin-enerji-gorunumu.html>, (Erişim Tarihi: 02.10.2016)

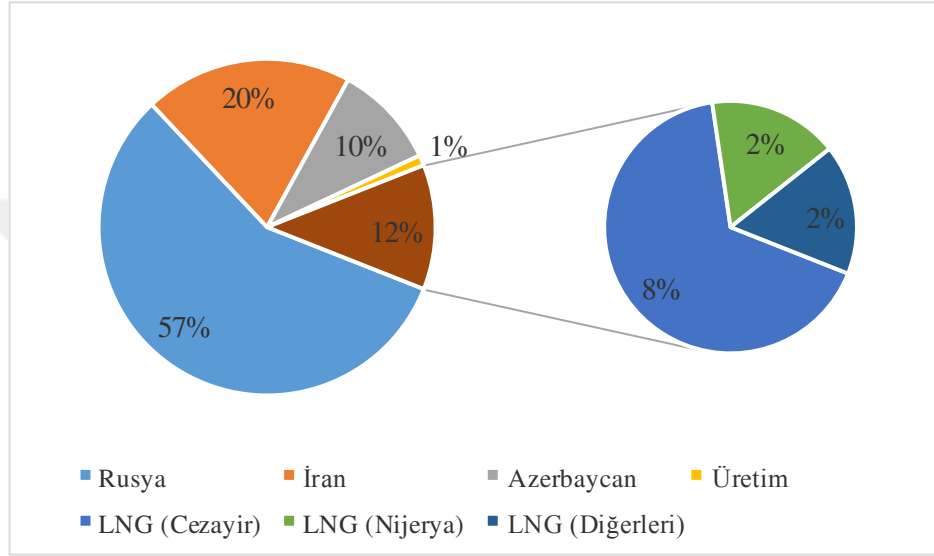
Şekil 9: Türkiye'nin Petrol Tedarik Kaynakları 2014

Kaynak: IEA, Monthly Oil Data Service, 2014

Ham petrolün yarısından fazlası İran ve Irak'tan ithal edilmektedir. Rusya'dan ithal edilen petrol miktarında düşüş olduğu görülmektedir (IEA, 2015).

Şekil 10: Türkiye'nin Kaynaklarına Göre Doğal Gaz Tedariki 2013

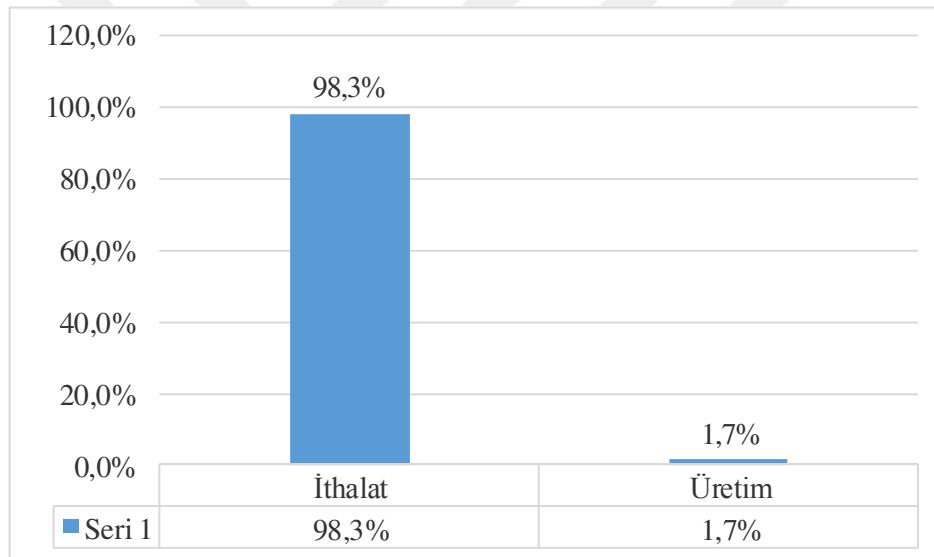
Kaynak: EIA, Cedigaz

Türkiye 49 milyar m³ doğal gaz tüketmiş bunun yaklaşık 0,5 milyar m³'ünü kendi kaynaklarından üretmiştir. Türkiye, 2013 yılında Rusya'dan %57, İran'dan %20, Azerbaycan ve Cezayir'den yaklaşık %10-8, Nijerya'dan %2 oranında doğal gaz ithal etmiştir (IEA, 2015). Türkiye'de doğal gaz kullanım oranının 2030'lu yıllarda petrolü geçmesi beklenmektedir (Keskin, 2007:5). Bu da Türkiye'nin LNG sistemini daha aktif kullanma durumunda kalacağını göstermektedir.

Türkiye'nin en fazla tüketimin enerji kaynaklarından biri olan doğal gaz hem konutlarda hem sanayi sektöründe hem de elektrik santrallerinde kullanılmaktadır. Yerli üretimi çok az miktarlarda gerçekleştiren Türkiye'nin bu kaynağı ithal ettiği ülkelerin sıralaması Tablo 16'da gösterilmektedir. Türkiye doğal gazı Rusya, İran, Azerbaycan, Cezayir, Nijerya ve spot piyasadan temin etmektedir. 2005 yılında Rusya'dan ithal edilen 17,5 milyar m³ doğal gaz 2012 yılında 26,5 milyar m³ doğal

gaza ulaşmıştır. Türkiye İran'dan 2005 yılında 4,2 milyar m³ ithal ederken bu rakam 2012 yılında % 100'e yakın bir artışla 8,2 milyar m³ ithal etmiştir. Azerbaycan ile doğal gaz ithalatı 2007 yılında 1,2 milyar m³ ile başlamıştır. 2012 yılında 3,3 milyar m³ doğal gaza kadar ulaşmıştır. Cezayir ve Nijerya'dan ithal edilen doğal gazlarda fazla bir artış gözlenmemektedir. Cezayir'den 2005 yılında 3,7 milyar m³ ithal edilirken 2012 yılında bu rakam 4 milyar m³ olmuştur. Aynı şekilde Nijerya'dan ithal edilen doğal gaz miktarı 2005 yılında 1 milyar m³ düzeyindeki 2012 yılında 1,3 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Spot piyasadan 2006 yılından itibaren alınan doğal gaz 2012'de 2,4 milyar m³ ulaşmıştır. Toplam ithal edilen miktarlarda bütün yıllarda en yüksek pay Rusya'nın olmaktadır.

Şekil 11: 2011 Toplam Doğal Gaz Arzının Karşılandığı Kaynakların Payı

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK), 2011 Yılı Sektör Raporu, Ankara, 2012.

Türkiyede her geçen gün doğal gaza olan talebin yükselmesi ve yurt içinde bulunan kaynak ve üretiminin bunu karşılamak için yetersiz olması, 2011 yılında da doğal gazın yurt dışından alınmasını zorunlu kılmıştır. Şekil 12'de de anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin toplam doğal gaz tüketiminin %1,7'si Türkiye kaynaklarından üretilen doğal gazla bunun dhaicindeki %98,3'lük oranındaki de yurtdışı kaynaklarından ithalat yolu ile karşılanmaktadır (EPDK, 2012: 36).

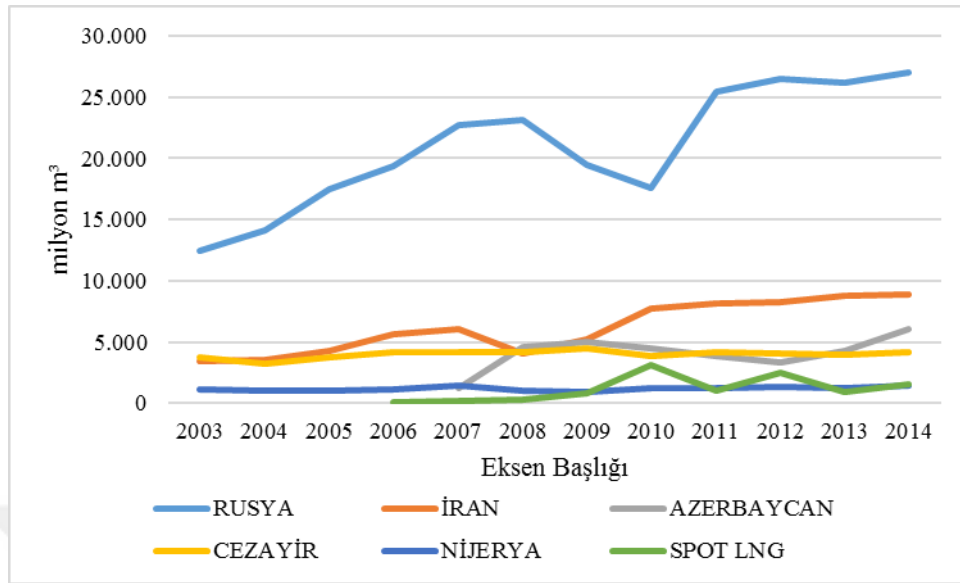
Tablo 16: 2005-2014 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

	Rusya	İran	Azerbaycan	Cezayir	Nijerya	Diğer *	Toplam
2005	17,524	4,248	0	3,786	1,013	0	26,571
2006	19,316	5,594	0	4,132	1,100	79	30,221
2007	22,762	6,054	1,258	4,205	1,396	167	35,842
2008	23,159	4,113	4,580	4,148	1,017	333	37,350
2009	19,473	5,252	4,960	4,487	903	781	35,856
2010	17,576	7,765	4,521	3,906	1,189	3,079	38,036
2011	25,406	8,190	3,806	4,156	1,248	1,069	43,874
2012	26,491	8,215	3,354	4,076	1,322	2,464	45,922
2013	26,212	8,73	4,245	3,917	1,274	892	45,269
2014	26,975	8,932	6,074	4,179	1,414	1,689	49,262

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu, 2015: 7

2005 yılında doğal gaz ithalatının yaklaşık % 70'i Rusya'dan gerçekleştirilmiştir. Bu oran yıllar itibariyle düşerek 2012 yılında % 52'lere kadar gerilemiştir. 2012'de İran'ın payı % 17 civarında Azerbaycan'ın payı % 7 Cezayir'in payı ise % 8'lerdedir. Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatı 2005 yılından 2012 yılına kadar yaklaşık 19 milyar m³ artmıştır. Bu artışın seyrine baktığımızda ülkelerin oluşturduğu grafik Şekil 13'teki gibi oluşmaktadır. Rusya'nın 2009 ve 2010 yılındaki düşüşüne rağmen eğimi en fazla olan ülkedir. İran Rusya'ya bakarak daha az eğime sahip olsa da doğal gaz ithalatının artış gösterdiği bir ülkedir. Azerbaycan 2006'dan 2008'e kadar artmış fakat daha sonraki yıllarda sabit kalmıştır. Nijerya ve Cezayir bu sekiz yıllık zaman diliminde sabit bir görünüm çizmektedir. Tablo 16'dan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin doğal gaz tüketiminde devamlı artış söz konusudur.

Şekil 12: Türkiye'nin Ülkeler Bazında Doğal Gaz İthalatı

Kaynak:ht

[tp://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2F2012+Do%2F9Falgaz+Piyasas%2FB1+Sekt%2FB6r+Raporu+\(EPDK\).pdf](http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2F2012+Do%2F9Falgaz+Piyasas%2FB1+Sekt%2FB6r+Raporu+(EPDK).pdf)

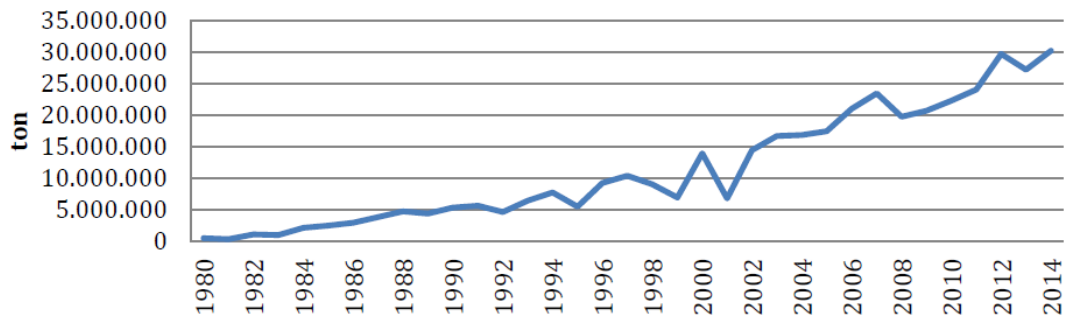
Türkiye'nin toplam 560 milyon tonu görünür şekilde olmak birlikte yaklaşık 1,3 milyar ton taşkömürü ve aynı zamanda 12,3 milyar ton linyit rezervi bulunmaktadır. Toplam dünya linyit rezervinin hemen hemen %1,6'sı Türkiyede yer almaktadır. Bununla beraber, Türkiye'nin kömür potansiyeli tam olarak ortaya çıkmış durumda değildir. Kömür rezervleri 2009 yılı itibariyle yaklaşık 1814 MTEP olup, ürettiği kömür ise 17,4 MTEP'dir (BP, 2010: 31-33).

Türkiye'de kalitesi düşük olmasına rağmen yeraltından çıkarılan taşkömürü ve linyit en ümit verici kaynaklar arasında bulunmaktadır. Özellikle, linyit rezervleri baz alındığında Türkiye, maden kömürü rezervlerine göre oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bağımlılıkta yüksek durumda olduğu petrolde %92 ve doğal gazda %98'lere ulaşan dışa bağımlılığı linyit ve taşkömürü Türkiye'nin enerji piyasasını rahatlatmak için başvuracağı kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır. 2011 yılı itibariyle enerji hesaplarına ve planlama çalışmalarına göre temel teşkil eden toplam miktar linyitin rezerv açısından 10.782 milyon ton olduğu ve taşkömürünün ise rezerv bakımından 526 milyon ton olduğu ifade edilmektedir (ETKB, 2012: 9). Bu miktarlar ise dünya linyit rezervinin toplamda yaklaşık %1,6'sını oluşturmaktadır. Türkiye, bu anlamda rezerv miktarları bakımından linyiti

baz aldığımızda dünya ölçeğinde orta düzeyde, taşkömürünü baz aldığımızda ise alt düzeyde yer almaktadır. Ayrıca linyit rezervleri ülke geneline yayılmış ve aşağı yukarı her bölgede ve kırktan fazla ilde linyit oluşumu olduğu görülmektedir (DEK-TMK, 2011: 36). Bununla birlikte, IEA/OECD tarafından yapılan uluslararası genel kömür sınıflandırmasında, ortalama olarak dünyadaki linyit kömürlerinin kalorifik gücünün (2000-7000 kcal /kg), taşkömürü rezervlerine oranla oldukça düşük olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle linyit kaynaklarının iktisadi açıdan önemi taşkömürü kadar büyük değildir. Dolayısıyla, linyit rezervleri, taşkömürü gibi uluslararası ticarete konu olmamakta ve genellikle çıkarıldıkları ülkede ya da bölgelerde tüketilmektedir (Doğanay, 2011: 346).

Enerji rezervlerinin miktarları incelendiğinde, enerji üretim kaynakları açısından en önemlisi linyit olduğu görülmektedir. Türkiye’de, yeterli kömür rezervleri bulunmasına rağmen, kömürde de iç talebi tüketimi karşılayacak miktarda üretim yapılamamaktadır. Bundan başka diğer enerji kaynakları içerisinde yenilenebilir enerjikaynağı önemlidir. Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından yüksek potansiyele sahip olan Türkiye’de, enerji üretimi miktarının aşağı yukarı dörtte biri (%24) yenilenebilir enerjiden elde edilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarında, hem yatırım maliyetlerinin yüksek olması hem de bir takım yatırım koşullarının getirdiği zorluklar nedeniyle potansiyelin altında üretim yapılmaktadır (Karagöl ve Mıhçıokur, 2013: 2). Nükleer enerjiye gelecek olursak, dünyanın birçok gelişmiş ülkelerinde var olan nükleer enerji santralleri maalesef Türkiye’de daha yeni kurulma aşamasındadır.

Şekil 13: Türkiye Kömür İthalatı

Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Sektör Raporu 2014, s. 34

Türkiye enerji kaynaklarının içinde yer alan fosil kaynakların kıt olması ve bundan dolayı yüksek miktardaki dışa bağımlılık söz konusu olduğunda, enerji üretiminde yerli kaynak olmaları nedeniyle yenilenebilir ve sınırsız bir alternatif enerji kaynakları olarak araştırılması ve geliştirilmesi gerekliliği anlaşılmaktadır. Ama farkedilmektedir ki, Türkiye yeterli miktarda bulunan bu enerji kaynaklarını etkin derecede ve yaygın bir biçimde faydalanamamaktadır. Hidroelektrik enerjisi (%14) dışında, diğer alternatif enerji kaynakları olan jeotermal, rüzgâr ve güneş enerjilerinin Türkiye için fevkalade önemli enerji kaynakları olmasına karşın, 2011 yılı itibariyle bu enerjilerden birincil enerji üretimimizdeki oranı % 10'dan fazla olmaması bunu örneklendirmektedir. Ekonomiye katılmayan her bir yerli enerji kaynağı, Türkiye'nin içinde bulunduğu enerji darboğazını, dışa bağımlılığını ve döviz kaybını daha fazla yükselmesi manasına gelmektedir.

Türkiye'nin enerji tüketimi ve üretimi göreceli oranlara baktığımız zaman, tüketilen kaynaklarla miktarlar ele alındığı zaman Türkiye'nin ithalat miktarının fazlalığında ve yerli üretimin tüketime denk gelme miktarında büyük açıkların olduğu görülmektedir. 2013 yılında enerji maddeleri ithalatı 2012'de yaklaşık 60 milyar Dolar'a olarak gerçekleşmiş ve 55,9 milyar Dolar olarak gerilemiştir. 2014 yılında gerileme sürmekte olup 54,9 milyar Dolar seviyesine inmiştir. 2013 yılı net ithala miktarlarına baktığımız zaman Türkiye, petrol koku ithalat alanında dünyada dördüncü, doğal gaz ithalatı alanında dünyada beşinci, kömür ithalatını alanında dünyada sekizinci, petrol ithalatı alanında ise dünyada on üçüncü ve genel toplamda bakıldığı zaman dünyada enerji ithalatında on birinci sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin fosil enerji kaynaklara bağımlılığını yüksek olduğu, enerji arz güvenliğiyle ilgili problemler olabileceği, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını etkin kullanılmadığı takdirde Türkiye'nin dışa bağımlılığı %80'i aşması ön görülmektedir (Türkyılmaz, 2015: 2).

Rusya Batı Hattından senelik 4 milyar m³ doğal gaz miktarını anlaşmalar gereği Türkiye'ye vermek durumundadır. Burada bulunan doğal gaz iletim hattı yani Rusya Federasyonu ile Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı 845 km uzunluğundadır. Türkiye'ye Bulgaristan tarafından Malkoçlar'dan ilerleyen boru hattı, Hamitabat,

Ambarlı, İstanbul, İzmit, Bursa, Eskişehir rotalarını takip ederek Ankara'ya varmaktadır (BOTAŞ, 2013: 23).

Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı, BOTAŞ ile Rusya arasında 1997 yılında i 25 yıllığına anlaşmaya varılan, Rusya Federasyondan başlayıp Karadeniz'i geçecek Türkiye'ye ulaşmasıyla senelik 16 milyar m³ doğal gaz ulaştırılması konusunda iki taraf da mutabık kalmıştır. 25 senelik kontrat süresince Rusya'dan toplam 365 milyar metreküp doğal gaz ithalatı gerçekleştirilecektir. 1200 kilometre doğal gaz boru hattı aşağı yukarı 380 kilometresi, Karadeniz'in altından ilerlemektedir. Deniz altındaki boru hattının 2 bin 140 metre derinlikte olmasıyla dünyanın en derindeki boru hattı ünvanını almıştır. Mavi Akım projesinin toplam masrafı 3,3 milyar Dolarlar civarında olup, İtalya ile Rusya ülkeleri arasında yarı yarıya ortaklı Transco adlı bir şirket kurulmuştur. Türkiye 2002 itibariyle senelik 16 milyar metre küp kapasiteli boru hattından gaz almaya başlamış durumdadır (BOTAŞ, 2013).

Tablo 17: Planlanan Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri

Proje Adı	Ülkeler	Kapasite (m ³ / yıl)	Planlanan Tarih
ITGI (Faz II)	Yunanistan ,İtalya	6 Milyar	2018
Trans Adriyatik (TAP)	Yunanistan ,Arnavutluk,İtalya	20 Milyar	2018
TANAP (Faz I - II)	Türkiye – Azerbeycan	16 Milyar	2020
TANAP (Faz III)	Türkiye – Azerbeycan	7 Milyar	2023
TANAP (Faz IV)	Türkiye – Azerbeycan	8 Milyar	2026
ITGEP	Türkiye - Irak	10 - 12 Milyar	Bilinmiyor
Arap Gaz	Türkiye, Suriye ,Mısır, Ürdün , Lübnan	2 - 4 Milyar	Bilinmiyor
Hazar Geçişli Türkmenistan - Türkiye Avrupa Boru Hattı	Türkiye, Türkmenistan , Avrupa	30 Milyar	Bilinmiyor

ITE	Türkiye , İran , Avrupa	30 Milyar	Bilinmiyor
-----	-------------------------	-----------	------------

Kaynak: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ), Sektör Raporu 2013

Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını güvence altına alması açısından yeni boru hattı projeleri hayata geçirecek önemli konumda olup Türkiye'nin çevresinde bulunan ülkeler içerisinde doğal gaz arz-talep ilişkisi de uzun vadede Türkiye'nin birçok doğal gaz boru hattına ev sahipliği yapabileceğine işaret etmektedir. ITGI (Faz II) yani Doğal Gaz Boru Hattı Projesi; Güney Avrupa Gaz Ringi'nin ikinci aşamasını meydana getirmektedir. Yapım aşamasında bulunan Faz I'e ek olarak Yunanistan-İtalya bağlantısını oluşturacaktır. Devreye alınması. 2018 yılında planlanan proje Türkiye'nin enerji aktörü rolünü artıracaktır.

Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TAP); başlangıç yer Yunanistan olan TAP Projesi'nin Yunanistan sınırlarında 500 km'lik hattan sonra Arnavutluk'tan geçerek Adriyatik Denizinden İtalya hattına bağlanması planlanmaktadır. Başlangıç noktasına kadar ise Türkiye ve Yunanistan altyapısının kullanılması ön görülmektedir (Çelik Boru İmalatçılar Derneği, 2012: 4).

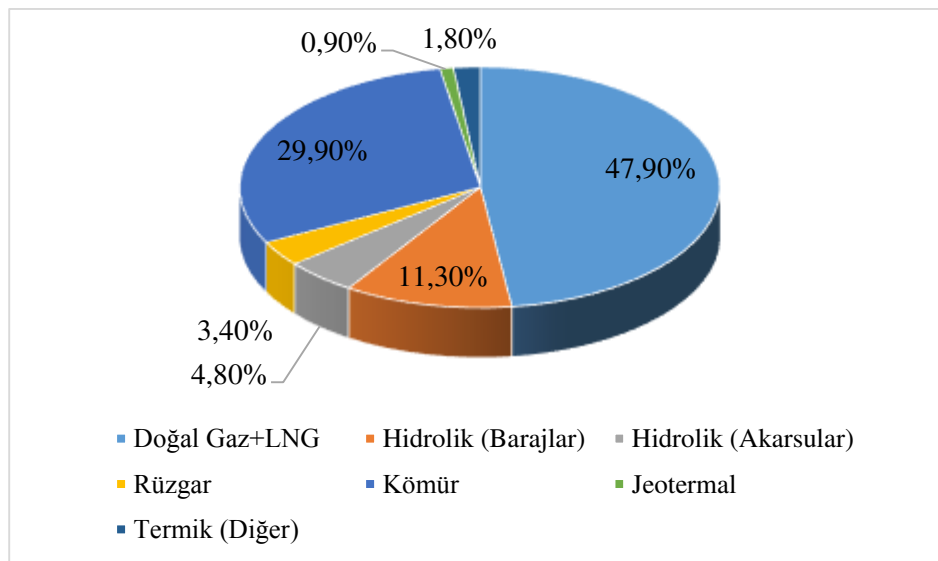
Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Türkiye ve Azerbaycan iş birliği ve girişimiyle gerçekleştirilen ülkelerarası bir gaz ihraç projesi olup, Türkiye'nin stratejik konumunu güçlendireceği görülmektedir. SOCAR'ın en stratejik yatırımlarından biri olan bu proje, Türkiye'nin dünya coğrafyasındaki konumuna büyük avantaj sağlayarak, Hazar'dan çıkarılan gazın Avrupa'ya nakili temel bir değişiklik oluşturacaktır (BOTAŞ, 2012: 7).

Hayata geçirilmeye çalışılan BOTAŞ ile SOCAR arasında 2011 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında yapılan Hükümetler arası Anlaşma (IGA) çerçevesinde Şah Deniz Faz-II alanından Türkiye'ye 2017 veya 2018 yılından başlayarak 6 milyar m³ doğal gaz verilecektir. Bu verilen gazın alımıyla ilgili 15 sene zarfında bir doğal gaz satınalma anlaşması imzalanmıştır.

TANAP Projesinin yapım masrafı 7 Milyar ABD Doları olarak hesaplanmaktadır. Projenin ortakları, herbiri kendi payları ile orantılı olarak boru hattının yapımını karşılamak durumundadırlar. Projedeki ortakların hisseleri ise SOCAR: % 80, BOTAS: %5, TPAO: %15 olarak belirlenmiştir (Punsman, 2012: 16).

Enerji kaynaklarının tükenebilir olması, dışa bağımlılığın durumunu söz konusu olması, tüketiminin ve taşınmasının maliyetli oluşu ve çevresel tesirleri sebebiyle; ülkeler için güvenli, ihtiyaç duyulan miktarda, uygun fiyata ve çevre hassasiyeti ön planda enerji üretimi, ekonomik ve sosyal yaşamın esas problemleri arasına girmiştir. Türkiye'nin enerji piyasası, ülkenin ekonomisinin ilerlemesine paralel olarak devamlı yeniden inşaa edilen ve hızlı büyüyen bir sektördür. Türkiye son yıllarda ekonomik kapasitesinin büyümesine bağlı bir şekilde dünyanın en hızlı ilerleyen enerji piyasalarından birisi olduğu görülmektedir. Son dönemde yapılmış olan özelleştirmeler ve piyasanın serbestleşmesi doğrultusunda yapılan çalışmalar, Türkiye'yi ilgi merkezi haline getirmeye başlamıştır. Bilhassa 2002 sonrası dönemde yapılan projeler ve uygulanan, yerinde ve yerli politikalar yardımıyla, ulaşılan nokta mutluluk vericidir. Son on yıllık sürede elektrik enerjisi tüketimi aşağı yukarı iki katına çıktığı görülmektedir (Sektör Raporu, 2014: 9)

Tablo 18: Türkiye'de Elektrik Üretimi (2014)

Kaynak:

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, 11.08.2015.

Türkiye’de elektrik üretimi doğal gaz + LNG’de 120.576.031.676 kWh, kömür 75.308.499.396 kWh, hidrolik barajlı 28.565.356.800 kWh, hidrolik akarsu 12.079.306.550 kWh, rüzgar 8.520.140.705 kWh, termik diğer 4.549.435.198 kWh, jeotermal 2.363.982.612 kWh olarak toplam 252,0 milyar kWh elektrik üretmektedir (TEİAŞ Sektör Raporu, 2014: 2).

5.2. Türkiye’nin Enerji Tedarikinde Orta Doğu ve Kafkasya’nın Yeri

Hazar Havzası, Orta Doğu’yla birlikte değerlendirildiği zaman büyük bir enerji sahasının alt parçası durumundadır. Jeopolitik konumu, verimli biyolojik rezervleri, çok fazla petrol, doğal gaz, fosforit, mirobilit, tuz iyot ve brom rezervleri Hazar’ın stratejik konumunu yükseltmektedir (Aras, 2001: 6).

Kafkas ve Hazar Bölgelerinin en büyük problem olarak nakliye ön plana çıkmaktadır. Bilhassa Orta Asya, denizlere çıkışı bulunmayan bir bölgedir ve bu bölgeden petrol ve doğal gaz çıkışı için çok uzun boru hatları kullanılması söz konusudur (Arı ve Pirinççi, 2010: 324). Çıkış yolları Rusya, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan ve Çin ülkeler şeklinde görülmektedir. Afganistan-Pakistan gibi hatların geçiş alanları siyasi olarak tehlikeli yerlerdir. Bu iki bölge için diğer bir problem petrol ve doğal gaz sahalarını çalıştıracak fonları bulunmamalarıdır (Yavuz, 2009: 8). Bu bölgelerdeki enerji kaynakları ülkelerin stratejik ortaklıklarıyla işletilip dünya pazarlarına sunulabilir. Projeye katılan her bir ülke o ülkeyi tatmin edecek bir gelir elde etmelidir. Projeyi sonlandırdığında da zarara katlanmak durumunda olmalıdır. Böylece projelerin oluşmasıyla karşılıklı bağımlılık meydana gelmektedir.

Türkmenistan, Kazakistan gibi doğal gazını Avrupa piyasasına satabilmek için GAZPROM’un hali hazırda yapılmış hatlarına güvenmek durumunda kalmıştır. Fakat bu hatların teknolojik ve kapasite açısından yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca hatlar Kazakistan ile Rusya rotasını takip etmektedir. Eski Sovyetlerden kalma sistem, Türkmenistan’ı doğal gaz ihracatında Rusya’ya önemli anlamda bağımlı duruma getirmektedir (Erol, 2010: 453.). Uzun zaman zarfında Türkmenistan, doğal gazını Türkiye’ye ve Türkiye vasıtasıyla Avrupa pazarına göndermeyi düşünmektedir (Arı ve Pirinççi, 2010: 311).

Türkiye, Doğu ile Batı ülkeleri arasında köprü meydana getiren bir jeopolitik konumu bulunmaktadır. Kafkasya-Orta Asya Devletleri ve Orta Doğu Ülkeleri'ni, Akdeniz ile Avrupa'ya bağlayan çoğu güzergâh Türkiye'ye uğramak durumundadır. Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Havzası olmak üzere yeryüzünün kanıtlanmış petrol rezervlerinin %72'sinin ve doğal gaz rezervlerinin de yaklaşık %73'ünün bulunduğu bir coğrafyada yer almaktadır (Dilli, 2007: 98). Bu sayede Türkiye, elinde doğal gaz kaynağı olmasa da Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu gibi bölgelerinde bulunan doğal gazı talep sahibi Avrupa'ya taşıma avantajına sahip transit ülke olarak görülmektedir. Artan enerji talebine paralel olarak Orta Doğu ve Kafkasya'dan Avrupa'ya yeni enerji projelerinin planlanması gündeme gelmektedir. Bu projede Türkiye önemli bir aktör olarak ortaya çıkmak durumundadır.

2030'a kadar %50 oranında çoğalması ön görülen dünyadaki enerji tüketiminin önemli bir kısmının içinde yer aldığı coğrafyadan karşılanması düşünülmektedir. Arz ve talep bölgeleri arasındaki farklılık üretici devletlerin, pazarlara ulaşarak doğal kaynaklarını kazanç sağlamak ve tüketici ülkeleri de doğal kaynaklara ekonomik durumlarda ulaşarak, enerji arzlarını garanti altına alma arayışlarına yönlendirmektedir. Giderek uluslararası nitelik kazanan çok oyunculu bu denklem, Türkiye jeostratejik konumu bakımından özel bir nitelik kazandırmaktadır (Bilginöglü, 2007: 461). Türkiye, bu jeostratejik konumu etkin kullanarak, enerji koridoru terminali haline gelmeyi ve Rusya, Norveç ve Cezayir ülkelerinden sonra Avrupa'nın doğal gaz sağlayıcısı olarak dördüncü ana arter olmayı hedeflemektedir (ETKB, 2010: 42).

İthalatın çoğunun Orta Doğu ve Rusya'dan yapıldığı düşünüldüğünde bu iki güvensiz kaynaktan yapılan enerji ithalatı ise, Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye, enerji güvenliği üzerindeki tehditleri Avrasya'nın enerji merkezi ve koridoru olduğu takdirde önleyebilir, enerji ithalatını çeşitlendirebilirdi. Kısaca bu noktada enerji güvenliğini sağlamak adına stratejik rezervlerin ve uluslararası işbirliğinin önemini ne kadar gerekli olduğunun farkında lığıyla hareket edilmelidir. Bu noktada enerji diyalogu oluşturularak devletlerle enerji işbirliğini derinleştirilmesi enerji politikası için oldukça faydalı olacaktır.

5.3. Türkiye'nin Enerji İttifakları

Türkiye, dünya fosil kaynak rezervlerinin yüzde 70 gibi yüksek orana sahip olan Hazar Havzası, Orta Doğu ve Güney Akdeniz devletlerine sınır durumundadır. Türkiye, bu elinde olan önemli avantajı, gerek adlandırılan kaynaklardan enerji tüketiminin bir bölümünü karşılayarak gerekse de bu zengin kaynakları dünya piyasalarına taşıyacak boru hattı projeleri çoğaltarak önemli girişimlerde değerlendirmek düşüncesindedir.

2012 yılında Türkiye'den geçen boru hatlarıyla 385 milyon varil petrol transfer edilmiştir. 2 bin 373 kilometre uzunluğundaki bu ülkelerarası petrol boru hatları Türkiye için son derece önemlidir.

Tablo 19: BOTAŞ Boru Hatlarıyla Doğal Gaz Alım Sözleşmeleri

(milyar m ³ /yıl) Mevcut Anlaşmalar	(milyar m ³ / yıl)	İmzalanma Tarihi	Durumu	Bitiş Tarihi
İran	9,6	1996	Devrede	2026
Rus. Fed.(Karadeniz)	16	1997	Devrede	2025
Rus. Fed.(Batı)	4	1998	Devrede	2021
Türkmenistan	15,6	1999	-	-
Azerbaycan(Faz-I)	6,6	2001	Devrede	2021
Azerbaycan(Faz-II)	6	2011	2017/2018	2032/2033
Azerbaycan(BIL)	0,15	2011	Devrede	2046

Kaynak: BOTAŞ, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, (Erişim Tarihi: 20.09.2015).

Tablo 20: Mineral Yakıt ve Yağ İthalatında Alt Fasıllar

ÜRÜN	2012 Milyon Dolar	2013 Milyon Dolar	2014 Milyon Dolar	2014 Değişim Oranı	2013 Birim Fiyatı	2014 Birim Fiyatı
------	-------------------------	-------------------------	-------------------------	--------------------------	-------------------------	-------------------------

				%	Dolar/kg	Dolar/kg
Petrol ve doğal gaz	39,471	35,58	34,776	-2,6	9,8	9,69
Petrol yağları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	15,52	15,439	15,369	-0,5	8,89	8,18
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	2,946	2,734	2,677	-2,1	5,09	4,91
Taşkömüründen elde edilen katı yakıtlar	1135	900	826	-8,1	12,9	13,47
Petrol koku ve petrol yağlarının diğer kalıntıları	490	569	587	3,1	6,79	7,13
Elektirik enerjisi	255	334	439	31,3	3,29	3,16

Kaynak:http://www.tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/ekonomi_dis_ticaret_raporu_2015.pdf, s.90 (Erişim Tarihi: 20.09.2015).

2014 yılında mineral yakıtlar ve yağlar dış alımı yüzde 2,6 azalmış ve 54,9 milyar Dolara inmiştir. Yüzde 22,7 payla Mineral yakıtlar ve yağlar en çok ithalat gerçekleştiren bölüm olmayı devam ettirmektedir. 2014 yılında meydana gelen düşüşte petrol ve doğal gazla bunların türevlerindeki fiyat azalmasının tesiri olmuştur. Alt fasıllar arasında petrol ve doğal gaz dış alımı yüzde 2.6, petrol yağları dış alımı yüzde 0.5, petrol gazları dış alımında ise yüzde 2.1 düşmüştür. Elektrik enerjisi alanında ise yüzde 31.3 yükseliş görülmüştür (TİM, 2015: 89).

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı imzalanan kontratın maddelerine göre anlaşma 2010 tarihinde dolmuştur. Ancak iki ülke arasındaki ortak işbirliği devamını sağlayabilmek için yeniden anlaşmaya varılmıştır. 2010'da Bağdat'ta imzalanan anlaşma ile şartlar iyileştirilmi ve Türkiye ile Irak arasındaki boru hattından petrolün transferi işlemi 15 seneliğine Türkiye elinde bulundurmaktadır (TBMM, 2010, Dışişleri Komisyonu Raporu)

Irak-Türkiye arasındaki ham petrol hattı, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarında gerçekleştirdiği ham petrolü Ceyhan Yumurtalık Deniz Terminali'ne transfer etmektedir. İki hat bulunan sistemin senelik nakil kapasitesi aşağı yukarı 71 milyon tona ulaşmaktadır. Hattın 579 kilometrelik kısmı Irak, 1297 kilometrelik bölümü ise Türkiye'de yer almaktadır. Hattın toplam uzunluğu 1876 kilometreye varmaktadır. 2014 yılında bu sistemden 7,6 milyon ton (55,9 milyon varil) ham petrol nakil edilmiştir (BOTAŞ, 2015). Anlaşmada yer alan taşıma kapasiteleri ve varil başına ücretleri hesaplanmış olup, 2010 yılı için 22 milyon ton, 2011 yılı için 27 milyon ton, 2012 yılı için 32 milyon ton ve 2013 yılı için 35 milyon ton petrol alımı için kontrat oluşturulmuştur. Boru hattının şuanndaki nakil kapasitesi 70,9 milyon tondur. 2010 yılında varil başına 1.18 Dolar fiyat olarak ödenmişken, zamanla bu fiyat düşmüş ve 2013 yılında varil başına 1.09 Dolar olarak fiyatlandırılmıştır (TBMM, 2010, Dışişleri Komisyonu Raporu).

TPAO, üretici şirketlerin oluşturduğu AIOC konsorsiyumunda Türkiye adına belli hisselerle sahiptir. Bu durumda, geçiş hakkından sağlanacak ek kazanç olanaklarının yanında, Türkiye pay sahibi olduğu girişimlerden de kazanç sağlama gibi önemli bir avantaja sahip olacaktır. Detaylı bakıldığı zaman Proje, yalnızca sahalardaki Türkiye'nin hissesi açısından değil, hat inşa edilirken malzeme, teçhizat ve işçilik gibi, Türkiyede bulunan özel sektör için yeni iş ve ek istihdam olasılıkları oluşturarak Türk ekonomisine katkısı olacaktır. BTC'den 2006 senesinden itibaren işletmeye alındığından bu zamana kadar 1,8 milyar varil petrol transfer edilmiştir. Bu ortaklıkta TPAO'nun yüzde 6,5 hissesi yer almaktadır. Türkiye projeden şimdiye kadar 12 milyar Dolarlık kazanç elde etmiştir. TPAO'nun da % 6.53 hissesinin bulunduğu 1,2 milyon v/g kapasiteli Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattından 2013 yılında aşağı yukarı 685.000 v/g'lük Azeri ve Türkmen petrolü Türkiye'deki Ceyhan'a ulaşmıştır ve buradan uluslararası piyasalara ulaşmıştır (TPAO, 2013).

Irak-Türkiye arasında bulunan petrol boru hattı saldırılardan dolayı 1,4 milyon v/g'lük miktarın çok fazla altında çalışmış ve ortalama olarak 153.000 v/g'lük ham petrol sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Türkiye Petrolleri'nin % 19 payını elinde bulundurduğu Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattından 2014

senesinde 9,8 milyar m³ miktarında Azerbaycan/Şah Deniz doğal gaz taşınmıştır. BTE boru sisteminin doğal gaz nakil büyüklüğü yıllık ortalama 20 milyar m³'e yükseltilmesi için çalışmalar sürmektedir (TPAO, 2015).

TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın doğal gaz tüketimine Azerbaycan Şah Deniz-2 sahasıyla aynı zamanda ilave kaynaklardan doğal gaz arzıyla önemli katkıda bulunacaktır. Azerbaycan'ın Şahdeniz kaynağında meydana getirilen doğal gaz üretimi Şahdeniz Konsorsiyumu tarafından gerçekleştirilmektedir. Konsorsiyumunda; % 28,8 BP, % 19 TPAO, % 16,7 SOCAR, % 15,5 Statoil, % 10 Total, % 10 Lukoil oranlarında hisselerine sahip durumdadırlar (Rzayeva, 2015: 22). Buradan anlaşıldığı gibi BP'den sonra en büyük ortak Türkiye olarak görülmektedir.

Anlaşmanın yapılmasından sonra Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri enerji arz güvenliğinin garanti altına alınması ve arz çeşitliliği oluşturulması bakımından çok fazla önemi bulunan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde ortaklık hisseleri; Güney Gaz Koridoru Şirketi (SGC) % 58, BOTAŞ % 30 ve BP % 12 oranlar şeklinde görülmektedir. Uzun dönemde projeden taşınan gaz miktarının artırılarak 31 milyar m³'e yükseltilmesi ön görülmektedir (TPAO, 2015).

Türkiye TANAP'a %30 oranında Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ (BOTAŞ) ile ortaktır. Birinci aşamada 16 milyar metreküp ve son aşamasında 31 milyar metreküp doğal gaz taşınması planlanan TANAP ile elde edilecek gelirden Türkiye %30 oranında doğrudan gelir elde edecektir. Ancak TANAP ile Türkiye'nin gelir elde etmesinde önemli bir açmazı bulunmaktadır. Türkiye hem TANAP'a %30 oranında ortaktır hem de TANAP'ta taşınacak olan doğal gazın üretildiği Şahdeniz doğal gaz sahasına %19 oranında ortaktır. Gazın satışında veya taşınmasında yapılacak herhangi bir indirim veya zam Türkiye için hem olumlu hem de olumsuz etkisi olacaktır. Bu durum Türkiye'yi indirim isteme hakkını zorlaştırmaktadır. Türkiye Gürcistan sınırından girip, Eskişehir'e ulaşacak bin metreküp doğal gaz için TANAP'a 85Dolar, Trakya'ya kadar taşınacak doğal gaz için ise 110Dolar taşıma ücreti ödeyecektir. Avrupa'ya taşınacak olan doğal gazın taşınması için alınacak olan fiyat henüz belli olmamıştır ancak TANAP 2026 yılında tam kapasite ile çalışmaya hedefini tutturup yıllık 31 milyar metreküp gaz taşıyabildiği takdirde Türkiye'nin

2045 yılına kadar 17 milyar Dolar civarında doğrudan gelir elde etmesi beklenmektedir

Türkiye'nin enerji merkezi olma hedeflerinde topraklarını yalnızca nakilyolu olarak kullanılmasına müsaade etmemeli aynı zamanda işin ticaret boyutunda da ön plana çıkmalıdır. Türkiye enerji şirketi BOTAS ve TPAO olarak üretim, arama ve boru hattı çalışmalarında iş birliği yapmaları son derece hayatidir. Bundan dolayı bu şirketler GAZPROM ve SOCAR gibi tek bir şirket şekillenmesine gitmesi ve Türkiye adına oluşturulacak olan enerji anlaşmalarında masadaki konumunu güçlendirmelidir. Enerji transit ülkesi olarak Türkiye'nin olması, doğu ile batıyı birleştirmesi, enerji transit üssü olması ve Türkiye, uluslararası bir aktör haline ulaşması için bu dönemde büyük fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle da yeni oluşturulan Enerji Borsası dikkatlerin Türkiye'ye yönelmesinde önemli bir görev üstlenmiştir (Karagöl ve Kaya, 2014: 34).

5.4. Nükleer Enerji Projeleri ve Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Etkisi

Nükleer enerji atomun çekirdeğiyle bağlantılı olup, farklı durumlarda meydana gelmektedir. Bunlar iki küçük çekirdeğin oluşmasıyla füzyon, ikincisi ise büyük bir çekirdeğin parçalanması manasına gelen fisyonudur. Bu durumlarda reaksiyondan çıkan enerji ısıya dönüşüp, elektrik enerjisi üretilmesi mümkün olmaktadır (Altın, 2004: 4). Nükleer enerji dünya elektrik üretiminde önemli orana sahip bulunmaktadır.

Finansal ve ekonomik gelişmeler, nüfusun çoğalmasıyla enerji tüketiminde oluşan artışlar, enerji arzı ve çevre güvenliği gibi sebepler nükleer enerji üretiminin dalgalanmasındaki çatışmalara örnek teşkil etmektedir. 1980'li yılların sonlarına doğru dünya elektrik üretiminde nükleer enerjinin payı %17 ile zirvede yer almasına karşın bu rakam 2013 verilerine göre 2,461 twh olup yaklaşık %11 civarında seyretmektedir. 2000'li yılların ortalarına doğru gelindiğinde ise toplam nükleer enerji üretiminin artış göstermesi ve bu rakamın 2,600 twh olacağı öngörülmektedir (WEC Survey, 2013: 190).

IAEA kuruluşunun 2013 yıl sonu vermiş olduğu bilgilere göre Dünya genelinde 31 farklı devlette 434 reaktör bulunmaktadır ve nükleer enerji kurulu kapasite mitarı 371,7 GW olarak verilmiştir (IAEA, 2013). Nükleer enerji üretiminin dünyadaki ilk 5 sırada bulunan devletler toplam üretilen enerjinin %67'si gibi büyük bölümünü oluşturmaktadır. IEA'nın 2012 raporuna göre zirvede yer alan ABD dünya nükleer enerjisinin 801 twh nükleer enerjisini üretmektedir ve toplamdaki üretilen nükleer enerji oranının %32,5'luk payına sahip olmaktadır. Bu verilere baktığımızda 102 Gw'lık Kurulu kapasiteye sahip olan ABD, elektrik üretiminin %18,8'ini nükleer kaynaklardan gerçekleştirdiği görülmektedir (IEA, Key World Energy Statistics, 2014: 17).

Ülkeler nükleer enerji üretimi sadece enerji tüketimi için yapmamaktadır. Aynı zamanda bu devletlerin ekonomik ilerlemeleine de faydası olmaktadır. Misal olarak, Dünya'nın en büyük elektrik ihracatçısı Fransa olması, senelik 3 milyar Euro ile ülkeye döviz kazandırması, Güney Kore'nin Birleşik Arap Emirliklerinde 20 milyar Dolar'a nükleer reaktörler yapması, nükleer enerji üretimi yapan devlet ekonomileri için pozitif neticeler oluşmaktadır (WNA, 2013, WEC Survey, 2013: 201).

Herhangi enerji santrali ile nükleer enerji santraliyle arasındaki en önemli ayırım, kullanılan yakıtın cinsi ve kullanılış biçimidir. Nükleer santralde, atomun parçalanması amacıyla uranyum yakıtı kullanılır bunun sonucunda ısı biçiminde önemli bir enerji ortaya çıkar. Bu nedenle fosil yakıtlara dayalı santraller ile doğal gaz santrallerinde yakıt maliyeti iki katına çıktığında üretim maliyeti yaklaşık yüzde 60-80 artarken, nükleer santrallerde üretim maliyeti yüzde 10 etkilenmektedir (Yavuzaslan, 2009: 28).

Sanayileşmekte ve gelişmekte olan Türkiye'nin her geçen gün enerji ihtiyacının ve enerji tüketiminde dışa bağımlılığın artması nedeniyle nükleer enerjinin Türkiye için gerekliliğini ortaya koymayı, nükleer enerji kaynağının enerji güvenliği sorununa çözüm olduğunu, sürdürülebilir ve güvenli bir enerji arzı sağladığı görülmektedir. Türkiye nükleer enerji seçeneğini hayata geçirirse enerjide dışa olan bağımlılık büyük oranda azalacaktır. Aynı zamanda Türkiye'ye enerji arz çeşitliliği sağlayacaktır. Böylece ulusal güvenliğe olumlu katkısı olacaktır.

Üretim sürecinde önemli bir maliyet unsuru olarak ekonomik değer başına daha ucuz enerji kullanılması, toplam üretim maliyetlerinin düşmesine neden olarak, ülkenin uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün artması anlamına gelmektedir. Eğer söz konusu olan ülke, ihtiyaç duyduğu enerjiyi büyük oranda ithalat yoluyla karşılıyorsa, üretilen ekonomik değer başına daha ucuz enerji kullanımının, ülkenin dış ticaret dengesi üzerinde olumlu yönde etkisi olması beklenmektedir. Enerji yoğunluğunun düşük olduğu etkin bir enerji sistemi, enerji sistemlerinin çevre üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, çevreye verilen zararın da daha az olması anlamına gelmektedir (Tüzer, 2008: 69). Uzun vadede fosil enerji kaynakları tükenme ihtimalinin bulunması, 1970'lerde ortaya çıkan Petrol krizleri ve beraberinde meydana gelen fiyat yükselişleri, nükleerin Dünyanın çoğalan enerji ihtiyacında CO2 gazlarının havaya karışmasındaki etkisi, talebi yükselen fosil enerji tüketimi ile beraber insanların hayatları üzerinde oluşturacağı negatif etkileri düşürecek olması ve uzun sürede üretim maliyetlerinin ön görülebilir durumda olması nükleerin üretimiyle tüketimini cezbetmektedir (OECD, 2008: 15-16). Bu yüzden Türkiye nükleer enerji projeleri oluşturmaya ve hayata geçirmeye çalışmaktadır. İlk yatırım maliyeti yüksek olan nükleer enerjinin ortalama maliyetleri diğer enerji kaynaklarına göre daha uygundur.

Gerek araştırma yapmak gerekse tıpta ve endüstride kullanılan izotopları üretimi için 59 devlette aşağı yukarı 273 araştırma reaktörü faaliyetine devam etmektedir. Nükleer enerji ayrıca 250 den fazla gemi ve denizaltının da çalışmasını sağlayan enerji kaynağı niteliğindedir. Nükleer enerji teknolojisi dünyanın elektrik ihtiyacının yüzde 17'sini karşılamasıyla birlikte, tıpta ve endüstride kullanılmakta olan izotopun üretilmesi amacıyla da fayda sağlamaktadır (Yavuzaslan, 2009: 18). Nükleer enerji santralının Türkiye'ye sadece enerji üretiminde değil aynı zamanda tıp ve endüstri alanında da yararları olacağı görülmektedir.

Günümüz verilerine göre rezervlerin nükleer ile çalışan santralleri 150 yıl boyunca çalıştırmaya yeteceğini göstermektedir. Bir nükleer enerji santralinde, 1 ton iktarındaki uranyum yakıt binlerce ton miktarındaki kömürün oluşturacağı enerjiyi verecek kadar tesirlidir. Buna göre yeryüzünde bulunan uranyumun çok uzun zaman zarfında içerisinde enerji ihtiyacını karşılayacağı düşünülmektedir (Yavuzaslan,

2009: 19). Böylece Türkiye gibi enerjisinin dörtte üçü fosil yakıtlara bağımlı ülkeler için nükleer enerjinin kullanılması enerji güvenliği bakımından önemi anlaşılmaktadır.

Nükleer enerjiden enerji üreten devletler genellikle günümüzde dış kaynaklı petrole daha az bağımlı olan devletler içerisinde yer almaktadır. Nükleer enerji kaynağı alt yapısı olması gerektiği şeklinde kurulduğunda aynı zamanda devlet politikası olarak kuralına göre yönetildiği zaman, devletin enerji açısından dışa bağımlılığını düşürmektedir (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası, 2008: 29).

Nükleer enerji, Türkiye için enerji arz güvenliğinin sağlanması, ithal enerji girdilerine olan bağımlılığın ve cari açığın azaltılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Fransa'nın ithal petrol (%99) ve doğal gaz (%97) girdilerine olan bağımlılığı, nispi olarak Türkiye'den daha fazla olmasına rağmen, Fransa'nın enerji açığı (%48) Türkiye'nin üçte ikisi kadardır (ETKB, 2013: 6). Bu tablonun ortaya çıkmasının temel nedeni, Fransa'nın elektrik üretiminde nükleer enerjinin payının %70'lerin üzerinde olması ve Türkiye'nin bu kaynaktan yararlanamıyor olmasıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin sürekli enerji üreten nükleer enerji santrallerine sahip olması bir seçenek değil, zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fosil yakıtlarla ilgili en önemli çevre sorunu, yanma sonucu atmosfere salınan gaz ve partiküllerdir. Fosil yakıtlar atmosferi kirleten gaz ve partiküllerin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Fosil yakıtların üretiminden tüketimine kadar geçen aşamalarda atmosfere sera gazları salmaktadır. CO₂, temel sera gazı olarak, karbon bazlı yakıtların yakılması sonucu açığa çıkmaktadır. İyi kalite kömürün %85'den fazlası karbondan oluşurken, ham petrolün %84-87'sini karbon oluşturmaktadır. Doğal gazın temel bileşeni olan CH₄ ise, %75 oranında karbondan oluşmaktadır. Karbon oranı yüksek olan yakıtların CO₂ emisyonları da yüksek olmaktadır. Örneğin, AB'de yakıt olarak kömür ve linyit kullanan elektrik santralleri arasında en yüksek CO₂ emisyonlarına sahip 30 elektrik santrali kW's elektrik üretimi başına 624 ila 1350 gr CO₂ emisyonuna neden olmaktadır (Tüzer, 2008: 41-42). Bu durum nükleer için söz konusu olmamaktadır. Bilinenin aksine nükleer çevreci bir elektrik üretim kaynağıdır. Türkiye'de nükleer enerjiye yönelik çalışmalar, Avrupada şuan nükleer santralleri olan devletlerle aynı zamanda

başlamıştır. Buna rağmen gerek siyasi iradenin yeterince ortaya konulamaması gerekse iç ve dış baskılara boyun eğilmesinden dolayı günümüze kadar hayata geçirilememektedir. Türkiye’de kurulacak nükleer santrallerinin, başta enerji arz güvenliğini garanti altına alınması ve kaynak çeşitliliğinin çoğaltması olmak üzere dışa bağımlılığın azaltılması bakımından önemi ortadadır.

Akkuyu Nükleer Santrali elektrik üretecek olmasının yanında Türkiye ekonomisine katkı yapacağı yabancı sermaye ve istihdam ile de fayda sağlayacağı görülmektedir. 20 milyar Dolar değerindeki yatırım miktarına sahip olan projenin inşaat, montaj ve ekipman işlerinin Türkiye’de bulunan şirketle ile yapılması ülke ekonomisi için önemlidir. Yatırım bir Rus enerji şirketine ait olmasına rağmen yapımının yüzde 80’lik bölümünün Türkiye’de bulunan inşaat şirketleri tarafından yapılması beklenmektedir. Nükleer enerjide yapılan ortaklığa karşın son zamanda Türkiye-Rusya ilişkileri Türkiye tarafından Rus savaş uçağının vurulmasıyla düşmesi Akkuyu Nükleer Santrali inşaatının geleceği ile ilgili sorularını da beraberinde getirmiştir. Rusya, savaş uçağının vurulması olayı sonrası nükleer santral ile ilgili herhangi bir olumsuz durumun olamamasına rağmen gerileyen ilişkilerin yatırıma tesir edip etmeyeceği belirsizliğini korumaktadı. İki ülke arasında konu ile alakalı 2010 yılında yapılan anlaşma projeden cayan tarafla alakalı bazı yaptırımlar söz konusu olmakta ve önümüzdeki süre zarfında Türkiye-Rusya ilişkilerinin izleyeceği rota projenin geleceğini de etkileyecektir (Karagöl vd, 2016: 24). Nitekim günümüzde yumuşayan Türkiye-Rusya ilişkileri bu projenin hayata geçmesi için olumlu etkisi olacaktır.

Karşılıklı bağımlılık, bazı ülkeler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan etkileşimi göstermektedir. Türkiye’nin Rus enerji kaynaklarına olan yüksek bağımlılığı bir vakadır. Ancak Türkiye, her şeye rağmen hem enerji kaynaklarını arttırmak istemekte, hem de nükleer santral teknolojisine ulaşmaya çalışmaktadır. Türkiye’nin Rusya’ya bağlandığı kadar, Rusya’nın de enerji dağıtım hatları ve çıkış noktası olarak giderek Türkiye’ye bağlandığı bir başka gerçektir. Rusya’nın da kaygıları olduğunu göstermektedir. Ancak hem kurulacak ilişkilerin siyasi niteliği, hem sağlanacak ekonomik kazançlar, hem de NATO üyesi bir ülke olan Türkiye’de kurulacak santralin ticari reklam etkisi, Rusya’yı Türkiye’ye yakınlaştırmaktadır.

Ancak karşılıklı bağımlılığı da mutlaka çıkarların karşılıklı olarak dengelendiği bir ilişki biçiminde değerlendirmemek gerekir. Buradaki ilişki çift taraflı olup, Türkiye ve Rusya'nın her ikisi de bu ilişkinin bozulmasından az ya da çok etkilenebilir.

5.5. Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Türkiye'nin Enerji Stratejisindeki Yeri

Enerji sektörü, Batı ile Doğu arasındaki yakınlaşmayı sağlayan en önemli sektörlerden birisidir. Tarafların karşılıklı çıkarları ise bu yakınlaşmayı sağlayan en önemli etken olmuştur. Yakınlaşmanın sonucu olarak İran, Cezayir, Türkmenistan, Kazakistan ve Rusya gibi üretici ülkelerin ABD, Avrupa ve Çin gibi tüketici ülkelere olan coğrafi uzaklığı, enerji alanında boru hatlarıyla transit taşımacılık ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Petrol boru hatları, genellikle üretici ülkeden en yakın limana uzanmakta ve tankerlerle dünyaya taşınmaktadır. Ancak hem yeterli liman olmaması hem de Rusya gibi ülkelerin Türk Boğazlar trafiği yoğun olduğundan talebi karşılayamaması, ayrıca doğal gazın uzun dönemli sözleşmeler ile satışının gerçekleşmesi sebebiyle boru hatları ile taşımacılık vazgeçilmez olmuştur (Açıkel, 2009: 62).

Türkiye için transit taşımacılıkta en önemli konumda olan Avrupa ülkelerinin ihraç ettiği doğal gaz ve ham petrolün % 25'i Rusya'dan, % 45'i ise Orta Doğu'dan tedarik edilmektedir. Dünya petrol ve doğal gazının % 70'ine sahip Orta Doğu, Kafkasya ve Rusya ise Türkiye'yi çevrelemiş durumdadır. Türkiye'nin bu konumu Avrupa'ya transit taşımalar için çok uygundur. Avrupa için ise Türkiye'nin transit ülke olarak önemi iki gösterge ile anlaşılabilir (Hakman, 2009: 1):

- Kaynak ülke çeşitlendirilmesi: Türkiye'nin Irak, İran ve Rusya kaynak ülkelerine yakın olması,
- Güzergâh çeşitlendirmesi: Ukrayna ile Rusya arasında 2006 ve 2009 yıllarındaki gerginlik hem Avrupa Birliği ülkelerine hem de Türkiye'ye doğal gaz akışını durdurmuştur. Bu kesintiler dolayısıyla arz güvenliği için ülkelerin güzergâh çeşitlendirmelerinin önemi anlaşılmıştır. Dolayısıyla Avrupa için enerji güvenliğini sağlamak için en avantajlı güzergâhlardan birisi de Türkiye'dir.

Enerji transitinde Türkiye büyük avantajlara sahip olmakla birlikte üretici ülkelerle transit ülkeler arasında bazı sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Maliyet, arz güvenliği gibi problemlerin yanı sıra boru hatlarının güvenliğinin sağlanması da özel bir önem taşımaktadır. Genellikle, yatırımcılar güvenliğin transit ülke tarafından sağlanmasını talep etmektedirler. Ancak transit ülkenin, güvenliği sağlamak için çıkaracağı maliyet, geçiş için alacağı ücretlerin çok üzerine çıkabilmektedir (Açikel, 2009: 65). Irak-Türkiye petrol boru hattının güvenliği Türkiye'ye verilmiştir.

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafya karmaşık bir yapıya sahiptir. Ancak menfaat ve çatışmalar sarmalında ve bunların tezgâhı konumunda olan Türkiye bütün zorluklara karşın istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmektedir. Bölgedeki çatışmalar uluslararası ilişkiler bağlamında süratli değişikliklere neden olmaktadır. Türkiye, enerji kaynakları sınırlı olsa da, dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin çok yakınında yer almaktadır. Dolayısıyla bölge ülkelerinde meydana gelen savaşlar, müdahaleler, darbe ve krizler gibi her hadise, enerji politikalarımızı da etkilemektedir. Bu hadiseler bölgesinde güvenli bir merkez olma yolunda ilerleyen Türkiye'yi enerji transitini bakımından cazip bir hale getirebildiği gibi bir kısım olumsuzluklara da yol açabilmektedir (Erkan, 2015: 136). Türkiye'nin enerji güvenliliğini sağlamış ve istikrarlı duruşu bölge ülkelerine olumlu yansıtacağı düşünülmektedir.

Fosil enerji kaynaklarına bağımlılığın daha uzun seneler sürecektir olmasıyla birlikte, Türkiye bu enerji kaynaklarına çok yakın bir konumda yer almaktadır. 2013 yılsonu itibariyle dünyada bulunan toplam petrol rezervlerinin % 18,7'si Türkiye'ye sınır komşusu olan ülkelerde bulunmaktadır. Bu oran Türkiye'yi çevreleyen Orta Doğu ve Avrasya bölgesi toplamında ise % 56,7'dir (BP, 2014:6). Doğal gazda ise, dünya rezervlerinin % 20,8'i Türkiye'ye sınır komşusu olan ülkelerde bulunmaktadır. Orta Doğu ve Avrasya bölgesi toplam doğal gaz rezervlerinin dünya rezervleri içerisindeki oranı ise % 73,7'dir (BP, 2014: 20).

Bugün Türkiye'nin Rusya, İran, Cezayir ve Nijerya'dan ithal ettiği doğal gazı, ihracatçı ülkeler onaylamadığı takdirde üçüncü bir ülkeye satması mümkün değildir. Böylesi bir olanak, BTC petrol boru hattına paralel bir şekilde döşenecek olan Azerbaycan'ın Şah Deniz gazı ile mümkün görülmektedir. Güney Kafkasya Boru

Hattı ya da Bakü Tiflis Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı olarak tanımlanan bu proje ile doğal gaz Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacaktır (Pamir, 2005). Enerjiyi üçüncü ülkelere satma konusunda Rusya'nın izlediği politikalar örnek teşkil etmektedir. Putin'in Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazını, yaptığı anlaşmalarla üçüncü ülkelere satma hakkını elde etmesi enerji politikalarının nasıl oluşturulması gerektiğini göstermektedir.

Doğu-Batı ekseninde enerji koridoru olma hedefinin ilk etabı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Boğazlardaki trafik yoğunluğuna bağlı risklerin azaltılması açısından da önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca Orta Asya ve Kafkas bölgesi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasındaki Rusya tekeli de kırdığından kaynak çeşitlendirmeleri bakımından olağanüstü öneme sahiptir. Dolayısıyla Azerbaycan ve Gürcistan'ın Rusya'ya siyasi bağımlılığı da azalmış ve enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dünya piyasalarına aktarılması sağlanmıştır (Çal, 2008: 91). Bu durum Türkiye'nin enerji rolünü kuvvetlendirdiği anlaşılmaktadır.

5.6. Doğal Gaz ve Petrol Depolama Tesislerinin Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Etkileri

Enerji Bakanlığının hazırladığı stratejik plana göre Türkiye enerji arz güvenliğini sağlamak için ilk olarak yerli kaynakların kullanımını artırılması ve teknolojik alt yapının geliştirilmesini hedeflemektedir. Bunun yanında elektrik üretiminde kömürün payı artırılarak doğal gaza bağımlılığın azaltılması ve ilerki yılında nükleer enerji santralının yapımına başlanılmasını hedeflemektedir. Yenilenebilir enerji potansiyelinin yüksek olmasından faydalanmak isteyen Türkiye'nin bir diğer hedefi de yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimdeki payını artırmaktır. Bunlara ek olarak Türkiye, 1990'larda başlayıp 2000'li yıllarda hızlandırdığı özelleştirme faaliyetlerini devam ettirerek özel teşebbüsün enerji sektöründeki payını artırmayı hedeflemektedir. İthalat bağımlılığını azaltabilmek için yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmaya çalışan Türkiye, bunun yanında ithalat bağımlılığının yaratacağı riskleri de azaltabilmek için strateji üretmektedir. Bu amaçla TPAO'nun yurt dışında yaptığı üretim miktarlarının ve doğal gaz depolama

kapasitesinin artırılması, petrol stoklarının muhafazasının devam ettirilmesi stratejik hedefler olarak belirlenmiştir (ETKB, 2010-2014 Stratejik Plan, 2015).

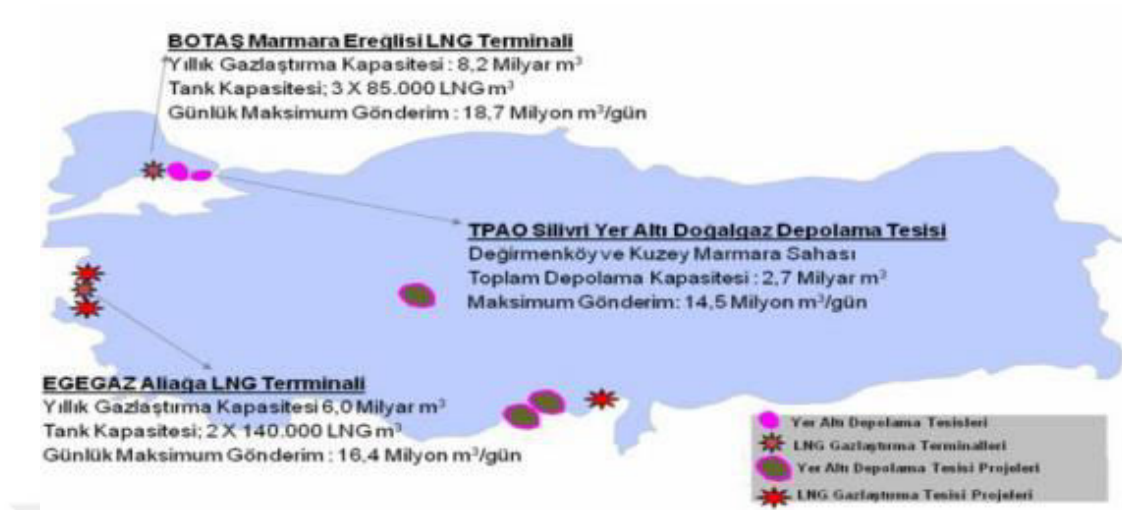
Türkiye tükettiği toplam gazın sadece % 5 depolarda hazır bulundurmaktadır. Bu miktar stratejik stok miktarının çok altında kalmaktadır. Avrupa Devletlerinin toplam tuttuğu miktar ise yaklaşık yıllık tüketimin % 20 civarındadır (IEA, 2015). Doğal gazın depolanması alanında Türkiye'nin yapması gereken kapasite artışı hızlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. İleride doğal gaz akışında yaşanacak sıkıntıların olması durumunda bu depolar Türkiye'nin sigortası olacaktır.

Doğal gazdaki dönemsel, mevsimsel ve kimi zaman günlük taleplerde dengeyi sağlamak amacıyla doğal gazın yeraltında depolanması için çeşitli uygulamalara gidilmektedir. Her ülke bu amaçla farklı uygulamalar geliştirmektedir. (İstanbul Ticaret Odası, 2007: 50). Ortalama iki aylık tüketim miktarı olması gerekirken Türkiye depolarında iki haftalık doğal gaz bulunması Türkiye'nin enerji güvenliği açısından olumsuz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Enerji güvenliği denildiği zaman ülke içindeki ulaşım olanaklarının varlığının önemli olduğu görülmektedir. Dünyada oluşabilecek kısa ve orta süreli problemlerde ülke dışından enerji hammaddesi transferinin sektöre uğraması durumunda, ekonomi mekanizmasının ve günlük hayatın olumsuz etkilenmemesi için ülke içi depolarından kullanımı hayati durumdadır. Bu sebeplerden dolayı enerji güvenliğine önem atfeden devletlerin enerji stoklama kapasiteleri çok fazla büyüktür. Dünyanın en fazla doğal gaz üreticisi Rusya'da 23 adet büyük doğal gaz stoğu yer almakta ve ihtiyacının yüzde 27'si bu stoklardan temin edilebilmektedir. Diğer ülkelere bakıldığında doğal gazın Ukrayna'da % 49'unun, Almanya'da % 19'unun, İtalya'da ise % 30'unun depolandığı görülmektedir (Yavuz, 2007: 18-29).

Türkiye'nin doğal gaz tedarikindeki bir diğer sorunu da yeterli ölçüde doğal gaz deposunun bulunmamasıdır. Türkiye bu sektörde bazı sorunlarda yaşamaktadır. Türkiye'nin doğal gaz üretiminde ve depolanmasında geç kaldığı da söylenebilir. BOTAŞ, almayı taahhüt ettiği ancak kullanamadığı doğal gaz için bile yüklü bir miktar ödeme yapmaktadır

Şekil 14: Doğal Gaz Depolama Tesisleri ve Projeleri

Kaynak: Okan Yardımcı, 2013 Öncesi Doğal gaz Piyasası Depolama Faaliyetleri, Enerji Piyasası Bülteni, Enerji Uzmanları Derneği, Aralık, 2012, S.24, s.37

Tablo 21: Yıllara Göre Ay Sonu Doğal Gaz Stok Miktarları (Milyon Sm³)

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haz.	Tem.	Ağus.	Eylül	Ekim	Kas.	Aral.
2012	863	320	336	654	1.173	1.551	1.780	2.001	2.381	2.437	2.513	1.979
2013	1.439	1.356	1.129	1.217	1.824	1.901	1.992	2.212	2.478	2.477	2.086	1.493
2014	1.137	771	760	1.197	1.587	1.797	2.024	2.384	2.611	2.566	2.347	1.873

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu, 2014:16

2014 yılında depolarda bulunan stok miktarları aylara göre tablo 21 belirtilmiştir. Depoların kışa hazır için doldurulduğu ve kışın harcanan fazla gazın bir kısmının bu depolardan karşılandığı görülmektedir.

Ceyhan limanı, petrol ve doğal gaz yüklemesi ve stoklaması yapılabilen altyapısı özelliği ile Avrupa'da tektir (Dışişleri Bakanlığı, 2009: 6). Diğer limanlarla karşılaştığımızda farklı bir özelliği petrolün Ceyhan'a kesintisiz boru hatlarıyla ulaştırılmasıdır. BTC'nin işletmeye alınması ile Adana'nın Ceyhan İlçesi bir enerji limanı haline gelmiştir. Ceyhan'ın, Irak petrolünü taşıyan Kerkük-Yumurtalık

BH'den 70 milyon ton olmak üzere yeni açılan BTC'den ise 50 milyon ton olarak toplamda şuan 120 milyon ton petrol depolama miktarı bulunmaktadır (Alemdaroğlu, 2007: 46). Yeni yatırımların ve 75 milyon ton kapasitesi olan Samsun-Ceyhan hattının bitmesiyle toplam miktar aşağı yukarı 200 milyon tona varacak olan Ceyhan limanı, Avrupa'nın en önemli enerji terminallerinin arasına girmektedir (MÜSİAD, 2006: 27). Türkiye'nin 6 adet petrol rafineri mevcuttur. Toplam kapasiteleri 663 bin varil olup TÜPRAŞ'ın mevcut kapasitesi %85 dolaylarındadır. Bu büyüklükteki kapasite Türkiye'nin enerji güvenliği açısından kritik öneme sahiptir.

5.7. LNG Terminallerinin Türkiye'nin Enerji Bağımlılığına Katkıları

Doğal gaz sıvılaştırılarak özel yapım tankerlerle, deniz yolları üzerinden iletilmesi yöntemidir. Tanker gemileri ile kıyaslandığında boru hatları vasıtasıyla doğal gaz taşımamanın maliyetinin daha uygun olduğu görülmektedir. Ancak LNG terminalleri boru hatlarındaki kesintilere karşı doğal gaz sisteminin sigortası konumundadır.

Boru hatları bakımından baktığımız zaman Türkiye, yurt dışından aldığı doğal gazın % 58'i Rusya, % 19,2'si İran, % 9,3'ü Azerbaycan'dan ithal etmektedir. Deniz yoluyla alınan gaza baktığımızda oranın hiçte azımsanmayacak olduğu görülmektedir. % 13,5'i LNG Nijerya, Cezayir ve spot piyasalardan ithal dilmektedir (EPDK, 2013: 20).

Türkiye, doğal gaz arz güvenliği bakımında; Rusya ve Ukrayna arasında meydana gelen doğal gaz problemi, İran'ın teknik sorunlar nedeni ile sattığı doğal gazı kış aylarında durdurması gibi örneklerden dolayı LNG iletim alt yapısına artık önem vermekte ve yatırımlar yapmaktadır. Bunların haricinde, alınacak tek bir ithalat (spot LNG) lisansı ile birçok ülkeden ithalat yapılabilmesinin olanağı sağlanmaktadır. Spot LNG yani tek seferlik anlaşmalı alımlar, iç pazardaki kısa süreli ihtiyaç artışlarını karşılamak maksadıyla çözüm olarak görülmektedir (EPDK, 2012: 27).

Cezayir ve Nijerya'dan uzun zamanlı anlaşmalar ile alınan LNG ile spot pazarından ithal edilen LNG'nin stoklanması, gazlaştırılarak iletim hattına sevk edilmesinde sadece işletmede bulunan iki adet LNG terminaliyle gerçekleştirilmektedir. Bu

terminallerden bir tanesi inşaatına Cezayir ile varılan anlaşmayla başlanmış olan ve 1994 yılında devreye alınan BOTAS ait olan Marmara Ereğlisi LNG Terminali, diğeri ise Ege Gaz A.Ş. 2006 yılında devreye alınan terminalidir (EPDK, 2012: 2). LNG terminallerini geliştirilmesi ve gazın bu terminallerden doğal gaz alt yapısına verilmesi konusunda mesafe alınması gibi konular önemlidir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki çatışmaların ve problemlerin Türkiye enerji güvenliğine etkisi olduğu görülmektedir.

5.8. Türkiye'nin Enerji Arama Faaliyetleri

Tablo 22: 2007-2014 Yılları Doğal Gaz Üretim Miktarları (Milyon Sm³)

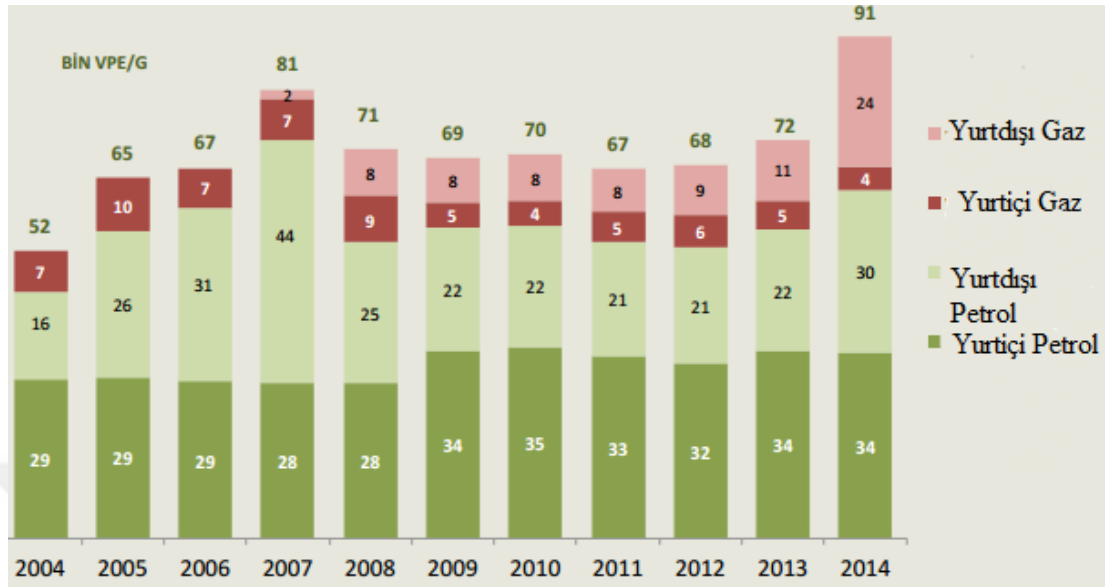
Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Miktar	874	969	684	682	759	632	537	479

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu, 2014: 1

Türkiye'de doğal gaza olan ihtiyacın her geçen zaman çoğalması ve ülke içi rezerv ve üretim miktarlarının da bu ihtiyaçlara cevap verememektedir. Türkiye'nin toplamda doğal gaz tüketiminin sadece % 0,96'sını Türkiye içindeki kendi sahasından üretilen doğal gaz ile geri kalanın ise % 99,04'lük kısmıyla yurt dışından ithalat lisansı bulunan firmalar eliyle değişik kaynaklardan yapılan ithalat yoluyla sağlanmaktadır.

Türkiye Petrollerinin gaz üretiminin büyük bir bölümünü tek başına gerçekleştirdiği görülmektedir. Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi 2014 yılında Türkiye petrol üretim oranı% 72'sini aynı şekilde doğal gazın ise % 50 oranını TP gerçekleştirmiştir. TP'leri tarafından 2014 yılında ülke içerisinde toplam 12,3 milyon varil ham petrol (33.602 varil/gün) ve 289 milyon m³ doğal gaz üretimi yapılmıştır. Böylelikle TP'nin 2014 yılı ülke içi petrol miktarına göre hidrokarbon toplamı 40.000 varil petrol eşdeğeri/gün (vpe/g) olarak üretim gerçekleştirilmiştir.

Şekil 15: 2004-2014 Yılları Arasında Türkiye Petrollerinin Hidrokarbon Üretim Miktarı

Kaynak: Türkiye Petrolleri, 2014 :49

Azerbaycan, Irak ve Rusya'daki projeler ile oluşturulan 53.000 vpe/g'lük üretim de toplandığında, TP'nin 2014 yılı ülke içi ve dışı günlük üretimi toplam 93.000 vpe/g miktarında görülmektedir. 2013 yılına göre bilhassa doğal gaz üretimindeki yükseliş, Şah Deniz projesinde TP'nin gerçekleştirdiği satın alma sonucundadır. TP, Total'in Şah Deniz Projesindeki % 10'luk hissesini 1,45 milyar Dolar'a satın almış ve projedeki payını % 19'a çıkarmış durumdadır (Türkiye Petrolleri, 2014 :49).

Türkiye, yurtdışı kaynaklarına yönelirse bu, üretime de yönelmesi anlamına gelmektedir. TPAO arama ve sondaj birimlerini birbirinden ayırarak uluslararası bir şirket olarak örgütlemesi isabtlidir. Kâr elde eden TPAO, sermayesinin daha da fazlaştırılarak küresel bir şirket olabilmesi yolunda ilerlenmesi ve atılması gereken adımların da hızla atılması önemlidir. Türkiye, GGK'nun esas devletlerinden birisi olması ve bunun Türkiye için çok önemli bir avantaj olduğu görülmektedir. fakat GGK, sadece Irak Kürdistan'ını değil Basra ve bütün Irak enerji kaynaklarını kapsayan çok önemli bir aktarım alanıdır. Böyle olunca, Türkiye'nin Basra kaynaklarını da hedeflemesi çok önemlidir. Bunlardan dolayı, Irak'ta problemsiz ve birleştirici bir rol oynayarak, üretim safhasına da iştirak etme şansı bulunmaktadır. Bundan böyle enerji sondaj teknolojisi sadece belli bir kesmin elinde olmamaktadır.

Aynı zamanda bu teknoloji gelişmekte olan ÷lkelerinde de ulaşabileceği hatta geliştirilmesine katkı sunacağı bir teknoloji haline gelmiştir. B÷ylece ÷lke içi faaliyetlerde yer almış gelişmekte olan enerji şirketleri hızla b÷lgesel ve uluslararası şirket yolunda ilerleme olanaklarına sahip olmuşlardır. Bu zaman zarfı içinde, bilhassa fosil-konvansiyonel enerjide yeni kaynakların keşfedilme ile kendini ortaya koymaktadır. Örneğin petrol rezervleri bakımından Suudi Arabistan zirve bulunmaktaydı. Ancak şu anda Venezuela Suudi Arabistan'ı rezerv miktarı açısından geçmiş durumdadır (MÜSİAD, 2014: 141).

İthalat bağımlılığını azaltabilmek için belirtilen hedeflere ulaşmaya alışan Türkiye, bunun yanında ithalat bağımlılığının yaratacağı riskleri de azaltabilmek için strateji üretmektedir. Bu amaçla TPAO'nun yurt dışında yaptığı üretim miktarlarının ve doğal gaz depolama kapasitesinin artırılması, petrol stoklarının muhafazasının devam ettirilmesi stratejik hedefler olarak belirlenmiştir (ETKB, 2010-2014 Strateji Planı).

5.9. Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye enerji tüketiminin d÷rtte ÷e yakınını yurtdışı kaynaklarından sağladığı gör÷lmektedir. 2012 yılında enerji ithalat tutarı 60 milyar Doları bulan Türkiye doğal gazın yüzde 98'ini petrolün yüze 92'sini ve kaliteli taş kömürün ise yüzde 80 civarında ithal ederek tüketmektedir. Bu durumu enerji güveniği açısından değerlendirdiğimiz zaman büyük bir risk olduğu anlaşılmaktadır. Enerji güvenliğini sağlama adına doğal gaz depolama kapasizeeini artırma, LNG terminallerini geliştirilmesi ve gazın bu terminallerden doğal gaz alt yapısına verilmesi konusunda mesafe alınması gibi konularda ilerleme kaydedilmelidir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafyadaki çatışmaların ve problemlerin Türkiye enerji güvenliğine etkisi olduğu gör÷lmekte ve bu durumun Türkiye'nin ulusal güvenliğine olumsuz etkide bulunabileceği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı b÷lgesel doğal gaz ve petrol üretim ve iletim projelerine ortak olunması ve nükleer enerji projelerinin hayata geçirilmesi enerji bağımlılısı olan Türkiye için önem arz etmektedir.

6. BÖLÜM: TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKASI VE ULUSAL GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Genel olarak bakıldığında enerji kaynaklarının büyük bir bölümünün olduğu ülkeler Türkiye’nin doğusunda, enerji tüketen ülkelerin büyük bir bölümü de batısındadır (Alemdaroğlu, 2007: 33). Ancak Türkiye jeopolitik konumu gereği dünyanın en güçlü enerji potansiyeline sahip ülkelere yakın olmasına karşın enerji kaynakları açısından yetersiz bir ülkedir. Yetersiz olduğu kaynaklardan biride petroldür. Petrol rezerv miktarının 102 milyar tonu (%57) Orta Doğu devletlerinde, 16,7 milyar tonu (%9) Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) devletlerinde, 16,9 milyar tonu Afrika’da (%10) yer almaktadır (GEKA, 2012: 15).

Türkiye’de, çok az miktarda doğal gaz ve petrol rezervlerine rağmen, 512 milyon tonu görünür olmakla birlikte aşağı yukarı 1,3 milyar ton miktarında taşkömürü ve 13 milyar tonu görünür rezerv özelliğinde olmakla beraber yaklaşık toplamda 14 milyar ton miktarında zengin linyit rezervi yer aldığı görülmektedir (TMMOB, 2014: 11)

6.1. Türkiye’nin Enerji Politikası

Türkiye’nin enerji tüketiminde son 30 yılı baz aldığımızda hidrolik ve kömür enerji kaynaklarının tüketiminde yatay bir seyir olduğu görülmektedir. Petrole bağımlılığı olmanın bir nebze azaltılabildiği, odun ve çöpün enerji kaynağı olarak tüketimi önemli oranlarda düştüğü, doğal gaza bağımlılığın son 20 yıl içinde dramatik şekilde yükseldiği ve rüzgâr-güneş enerjisiyle alakalı ise son yıllarda yol alınmaya başlandığı görülmektedir. Sonuç olarak son 30 yıllık dönem içerisinde Türkiye’nin dışa bağımlı olan enerji yapısında fazla bir değişiklik olmadıği görülmektedir (Enerji Sektör Raporu, 2014: 3).

Türkiye’nin ekonomik büyümesini sağlayacak, halkın yaşam standartlarını yükseltecek ve özellikle çevresel faktörleri göz önünde bulunduracak talebi karşılayacak miktarda, devamlı ve temiz enerjinin tedariki, ancak güvenilir ve sürdürülebilir enerji politikaları ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma ancak sürdürülebilir enerji politikaları ile sağlanabilir. Enerji

arz güvenliğinin sürekli sağlanması amacıyla oluşturulan enerji politikalarında ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar arasında denge sağlanması önem arz etmektedir (Uyar, 2009: 3-9). Enerji planlamalarında, enerji ithalatına bağımlılığı azaltan ve uluslararası piyasa fiyatlarındaki değişkenliğe karşı ülke çıkarlarını koruyabilecek güvenli ve çeşitlilik prensibini göz önüne alan bir enerji tedarik portföyünün oluşturulması ulusal bir öncelik olmalıdır (Tezekici, 2005: 75).

Hızla artan enerji ihtiyacı sebebiyle Türkiye'nin petrol ile doğal gaz enerji kaynaklarına karşı bağımlılık oranı yükselmiştir. Türkiye'nin toplamda enerji tüketiminin aşağı yukarı %26'sı yerli kaynaklardan elde edilirken, geriye kalan kısmı ise çeşitlilik arz eden yurtdındaki farklı ülkelerden temin edilmektedir.

Türkiye çok boyutlu enerji stratejisi çerçevesinde,

- kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğine gidilmesini,
- enerji karışımında yenilenebilir enerjinin payını arttırırken, nükleer enerjiyi de enerji sepetine koyarak enerji güvenliğini sağlamlaştırmak,
- enerji verimliliğini arttırmaya yönelik çalışmalarda ve girişimlerde bulunulmasını ve
- Avrupa'nın enerji güvenliği için katkı sağlayacak proje ve girişimleri destekleyerek enerji merkezi olmayı amaçlamaktır.

UEA verilerine göre, üye devletler içinde enerji ihtiyacının orta ve uzun vadede en hızlı yükseliş kazanmakta olan ülkesi Türkiye olmaktadır. Toplam enerji ihtiyacı talebinin 2020 yılı itibari ile iki kata yakın bir yükselişle sırasıyla 170,3 ve 222,4 MTEP dolaylarına varması, elektrik, doğal gaz ve petrol tüketiminin ise sırasıyla 398-434 milyar kW's, 59 milyar metreküp ve 59 milyon ton düzeylerine çıkması söz konusudur. Yükselen tüketimi karşılamak amacıyla üç alanda çok fazla oranlarda yatırım ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Sözü edilen alanlar ise yatırımların genellikle özel sektör tarafından yapılmasını amaçlayan Türkiye, yatırım ortamının iyileştirilmesi için uygun ortamın sunulması durumunda bütün olanakları sağlamaya

devam etmektedir (Dış İlişkiler Bakanlığı, Türkiyenin Enerji Profili ve Stratejisi,2016).

Enerji alanındaki yeni arayışların üç ana amacı vardır: Birinci amaç fosil yakıtlara özellikle de petrole olan bağımlılığı azaltmaktır. İkinci amaç, sera gazı salınımını sınırlamak ve daha temiz bir çevre oluşturmak için yeni enerji kaynaklarını hayata geçirmektir. Üçüncü amaç ise, daha ucuz veya çok ucuz bir maliyetle yeni ve sonsuz bir enerji kaynağına ulaşmaktır. Her üç amacın nihai sonucu teknolojiye yatırım yapmak ve yeni kaynakları bulabilmenin maliyetini tüketiciler arasında paylaşmaktır (Demir, 2010: 22).

Bir devlet şirketi olan BOTAŞ gaz alım fiyatları ülkeden ülkeye değişmekte olup örneğin, Rusya'dan 425 Dolar ve Azerbaycan'dan 335 Dolara aldığı doğal gaz için de İran'a 490 Dolar vermektedir. Türkiye, iki ülke görüşmelerinde doğal gazın fiyatının yüksekliğini ortaya koymuş ve gaz fiyatında indirim istemiştir. Türkiye, 2003 yılında İran'la yapılan doğal gaz indirimi görüşmelerinin olumsuz sonuçlanması sonrası Uluslararası Tahkim Mahkemesine başvurmuştur. Mahkeme kararıyla doğal gazda indirime gidilmiştir (Taşken, 2014). 2016 yılına gelindiğinde fiyat anlaşmazlığı konusunda Türkiye tekrar tahkime başvurmuştur ve % 10 indirim almıştır. Gaz fiyatlarındaki bu farklılık ülkelerin birbiriyle olan ilişkilerini, yapılan projelerin maliyetlerini ve ülkelerin pazarlık güçlerini göstermektedir. Yapılan doğal gaz ve petrol hattı projeleriyle ülkeler birbirine karşılıklı olarak bağlanmaktadır. Bu durum iki ülkenin güvenliğine olumlu yansımaktadır.

6.1.1. Güvenli Transit Ülke Olarak Türkiye'nin Enerji Tedarikindeki Bölgesel Rolü

Türkiye, Dünya'nın toplam petrol rezervlerinin %65,8'ine sahip bulunan Orta Doğu'nun hemen yanı başında yer almakta ve bölge ile derin tarihsel, dinsel ve kültürel bağlara sahip bulunmaktadır. Aynı zamanda Asya, Avrupa ve Afrika'nın adeta ortak kalbi ve uluslararası ulaştırma yollarının kavşağı durumundaki Akdeniz'e uzun kıyıları ile en stratejik noktalardan bağlı bulunan bir ülkedir. Bu bakımdan, Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeler ile onlarla irtibatlı çok sayıda ülkenin, sıcak denizlerle bağlantısını sağlayan boğazlar, Türkiye'nin sınırları içerisinde. Etnik,

dinsel, tarihsel ve jeopolitik hesaplar ve hesaplaşmalardan kaynaklanan bitmez tükenmez mücadele ve savaflara beşiklik eden Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Doğu'nun hepsine birden, önemli bağlarla bağlı ve aynı zamanda komşu olan tek ülke yine Türkiye'dir (Aras, 2001: 216- 217).

Enerjiye çok fazla tüketim miktarı yüksek olması; enerji kaynaklarının kıt olması, ayrıca uluslararası ve bölgesel olarak eşit olmayan dağılımı ülkelerin güç alanları için yaptıkları yarışmanın merkezinde enerji kaynaklarının olduğu görülmektedir (Ayhan, 2006: 89). Enerji tüketiminin, ülkelerin kendi içlerindeki ilişkilere tesirini ifade ederken, meseleyi bir paylaşım meselesi olarak değinmek yerinde olacaktır. Devletlerarasında çıkar çatışmasına dayalı bir mücadele bulunmaktadır ve enerji kaynakları gerek bu mücadelenin merkezinde bulunarak gerekse mücadelenin yönlendirilmesindeki ekonomik ve siyasi rolleri sebebiyle modern dünya sistemindeki ilişkiler bakımından belirleyicidir (Lenin, 2009: 134).

Türkiye, kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçünün bulunduğu ülkeler ile, Avrupa'da bulunan tüketici piyasaları arasında jeo-stratejik bir önemi bulunmaktadır. Doğal köprü durumu Türkiye için enerji güvenliği alanında fırsatlar sunmakta, sorumluluklar vermektedir. Norveç, Rusya ve Cezayir'den sonra doğal gaz alanında Avrupa'nın dördüncü ana geçiş güzergahı olma amacını taşıyan Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney çizgilerinde, üretici ve tüketici devletler birbirine bağlayan güvenilir ülke rolünü almalı ve etkin bir enerji terminali olma yönünde ilerlemelidir. Geniş Hazar Havzası ve Orta Doğu'nun fosil kaynaklarının Türkiye'den Avrupa pazarına güvenilir ve sürekli biçiminde taşınmasının hedeflenmektedir (Dış İlişkiler Bakanlığı, Türkiyenin Enerji Profili ve Stratejisi, 2016).

Dünyanın enerji kaynakları bakımından en çok kaynak bulunan Orta Doğu coğrafyasında yer alan, Hazar bölgesine olan konumu ve enerji ihtiyacını güvenli ve kesintisiz bir şekilde karşılamak isteyen Avrupa ülkeleri için en önemli geçiş coğrafyasında yer alan bir özelliğe sahiptir. Özellikle Hazar Havzası'nın enerji kaynaklarının Avrupa'ya iletilmesinde, Doğu-Batı transit ülke olma özelliğine sahiptir. Türkiye elinde bulunan boru hatlarıyla birlikte, birçok yeni projenin içinde de yer almıştır. Bu projelerin hayata geçirilmesiyle Türkiye, yakın bir zamanda

Doğu-Batı Enerji Koridoru olması ile birlikte, Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmayı da hedeflemekte, böylece AB ülkelerini enerji probleminden kurtaracak kilit ülke durumuna gelecektir. Sonuç olarak AB ile oluşturulacak enerji ortaklığın, tam üyelik boyutunda Türkiye'nin konumunu çok fazla büyüyecektir (Bayraç, 2009: 135).

Türkiye, Ceyhan'ın bir enerji terminali olması için alt yapı, kapasite artırımı ve yeni projelerin hayata geçirilmesi gibi çalışmalar yapmaktadır. Ancak Ceyhan'ı bir enerji terminaline dönüştürmek için önemli stratejik hamlelerin yapılması gerekmektedir (Açıklık, 2011: 26). Ayrıca bu terminale ulaşan boru hatlarının geldiği ülkelerdeki istikrar, Ceyhan'ın bir enerji terminali olmasının kaderini tayin edecek önemli bir etkidir (Uslubaş, 2009: 24). 2012 yılı itibariyle dünya petrol arzının %6 ile %7'sinin Türkiye'den geçmesi ve Ceyhan'ın Doğu Akdeniz'in en büyük enerji dağıtım merkezi ile petrol satış terminali olması ön görülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2009: 6). Bu gelişmeler, dünyanın ekonomik merkezleri ile enerji kaynakları arasındaki Türkiye'nin önemli bir transit yolu olması tezini gerçekleştirmekte ve bu doğrultuda hızla artan stratejik önemini doğrulamaktadır (Bilginoglu, 2007: 459).

Türkiye, yakın zamanda Doğu-Batı Enerji Koridoru olmasının yanında Kuzey Güney Enerji Koridoru olmaya da adaydır. Bu yolla ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği garanti altına alınmış olacaktır (MÜSİAD, 2006: 21). Ayrıca AB ile kurulacak enerji işbirliği, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin konumunu güçlendirecektir (Bayraç, 2010: 27). Böylece Türkiye bölgede önemli bir enerji aktörü olacaktır.

Türkiye, enerji de yenedünya düzeninin kurulması çabalarının yoğunluk kazandığı geçiş döneminde önemli avantajları elde ettiği kadar ciddi problemlerle de karşılaşmak durumundadır. Enerji transferi yapan bir devletten, Enerji hubı olmak isteyen Türkiye'nin, avantajlarının ve eksiklerinin farkına vararak ve bunları göz önünde bulundurarak hareket sahasını ve politikalarını belirlemesi beklenmektedir (Ediger, 2011: 43).

Gaz krizlerini AB doğrultusunda bakmak gerekirse krizler Rusya'nın bir enerji ortağı olarak güvenilirliği ve Moskova'nın enerji gücünü siyasi bir araç olarak

ortaya koyma istediği şeklinde işaretlerin arttığı görülmektedir (Belkin, 2008: 5). Rusya ile Ukrayna arasında 2005 yılının sonu 2006 yılının başında ortaya çıkan transit problemi Avrupa'nın enerji güvenliği için bir problemin varlığını göstermektedir ve Rusya'nın enerji tehditi Ukrayna'yaya karşı dostluğu artmıştır. Gaz tedarikinde meydana gelen bu problem AB'nin enerji tüketimini garanti altına almasına ve Rusya harici enerji kaynakları aramaya yöneltmiştir (Glebov, 2009: 340). Bu durumda en güvenilir transit ülke konumunda olan Türkiye, birçok bölgesel ve ulusal projelerde aktif rol almaya başlamıştır. Böylece Türkiye'nin enerji bağımlılığı ulusal güvenliği olumsuz etkilemesinin önüne geçilmiştir.

Türkiye, alternatif bir rota güzergâhı olarak Rusya haricinde eski SSCB üyeleri ve İran'dan gelebilecek enerji için alternatif iletim hattını oluşturabilecektir. Fiyat ve ithalatçı çeşitliliği sağlayacak bu yol, AB enerji güvenliği için önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Bu amaçla, hazar ve Kafkas bölgesinin enerjisinden yararlanabilmek için güney gaz koridorunun oluşturulması, sıvılaştırılmış sıvı gaz taşımacılığının artırılması gibi Türkiye ile ilişkilendirilebilecek politika stratejisi mevcuttur. Türkiye'nin alternatif tedarikçi olma stratejisi ile AB'nin tek bir kaynağa bağlı olmaktan kurtulma stratejisi ortak paralellik arz etmekte bu da Türkiye için enerji koridoru projesinin önemini oluşturmaktadır.

6.1.2. Enerji Bağlamında Türkiye-AB İlişkileri

Enerji, sanayileşmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal faaliyetin merkezinde yer aldığı için enerji politikası önemlidir. Enerji maliyetleri sadece büyük miktarda tüketen sanayileri değil, bir bütün olarak sanayiye ve özellikle enerji fiyatlarının taşıma maliyetleri ve ısınma üzerindeki etkisi nedeniyle, vatandaşların yaşam maliyetini de etkiler. Bu nedenle Avrupa enerji politikası, ikincilik ilkesine ve sürdürülebilir kalkınma için çevresel gerekliliklere uyararak, ekonomik büyümeyi güvence altına alma ve Birlik vatandaşlarının refahını koruma hedefiyle, enerji üretimini ve tüketimini etkilemeyi amaçlamaktadır (Fethi, 2004: 426).

Sürdürülebilir büyüme hedefini AB 1997 yılında imza altına alınan Amsterdam Antlaşmasıyla belirgin hale getirmiştir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel

manada ilerlemenin olması ve yaşam kalitesinin korunması maksadıyla sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının önemli öğelerinden birisini de enerji politikaları meydana getirmektedir. AB sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek maksadıyla aşağıda ifade edilen üç temel politika oluşturmuştur (DTM, 2007: 155):

- Enerji arzının güvenliği,
- Rekabetçi enerji sistemi,
- Çevrenin korunması.

2006 yılında yazılan Avrupa İçin Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası adlı Yeşil Kitap ise bilhassa AB’de enerji mevzusunda müşterek bir politika meydana getirilmesine yönelik işbirliğinin zeminini oluşturmak maksadıyla oluşturulmuştur. AB devletlerinin enerji mevzusunda daha fazla ortaklık oluşturarak ve müşterek tavır ortaya koyarak enerji ithal edilen devletlerle daha makul şartlarda anlaşmaya varmayı ön plana çıkarmıştır. (Akdoğan, 2008: 44-45).

Avrupa’nın enerji kaynakları bakımında kıt yer olması ve Rusya’ya yakınlığı Rus doğal gazına olan gereksinimi çoğaltan etkenler içindedir. Avrupa’nın Rus doğal gazına bağımlılık düzeyi bazı AB devletlerinde yüzde 90 oranını aşmaktadır.

Tablo 23: Avrupa’nın Rus Doğal Gazına Bağımlılık Oranı

Ülke	Oran %
Slovakya	98
Kitvanya	92
Polonya	91
Bulgaristan	90
Macaristan	86
Finlandiya	76

Çek Cumhuriyeti	72
Yunanistan	40
Hollanda	34
Almanya	30
İtalya	28
Fransa	17
İngiltere	13

Kaynak: SETA, Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı, 2016: 19
http://file.setav.org/Files/Pdf/20160420121430_turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi-pdf.pdf, (Erişim Tarihi: 02.09.2016)

Rusya'nın son zamanlardaki tutumundan dolayı Avrupa Birliği farklı alternatifleri değerlendirmektedir. Örnek olarak Irak enerji kaynakları ve Doğu Akdeniz kaynaklarını AB-Türkiye enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmelidir. Öncelikle 2030 senesinde yapılan projeksiyonlarda Avrupa'nın 760 milyar metreküp bir gaz ihtiyaç duyacağı varsayılmaktadır. Bu zaman zarfında Avrupa'nın üretiminin ise 160 milyar metreküpe ineceği hesaplanmaktadır. Avrupa, 2030 senesinin ulaştığında aşağı yukarı 600 milyar metreküp gaz avrupa dışından almak durumunda olacaktır. Bu yüzde 80 dolayında ithalat bağımlılığı olan Avrupa için enerji güvenliği bağlamında son derece önemli duruma gelmektedir. Şuan Avrupa gaz talep miktarı Kuzey Avrupa başta olmak üzere Rusya'dan ve Afrika'dan karşılanmaktadır. Özellikle Kuzey Avrupa kaynakları yükselen bir arz miktarı vermemekte; Rusya ve Afrika ise, gelecekteki 20 yıl içinde Avrupa için fazla problemlili yerler olabileceği değerlendirilmesi yapılmaktadır. Cezayir, Libya ve Nijerya için ise 2030 yılı kadar lineer bir siyasi projeksiyon yapılamamaktadır. Öyleki Ukrayna problemini işaret ediyor ki, Rusya için de benzer durum geçerlidir. Üstelik en optimist senaryo olması durumunda bile 2030 yılında Avrupa'nın aşağı yukarı 100 milyar metreküp enerjiye daha ihtiyacı olacağı ifade edilmektedir. Bu şekilde bakıldığında Güney Gaz Koridoru Avrupa için önemli olacaktır. Ayrıca GGK, Avrupa açısından Türkiye'ye göre, bir büyüme ve entegrasyon projesi olacağı ön görülmektedir (MÜSİAD, 2014: 140).

Avrupa Birliği, Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarına ulaşımı güvenli bir şekilde sağlama noktasında Türkiye'yi istikrarlı ve güvenilir bir iş ortağı olarak görmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin dâhil olduğu enerji projelerinin gerçekleştirilmesi için siyasi ve iktisadi olarak destek vermektedir. Bu ise taraflar arasında karşılıklı bağımlılığın artmasında büyük bir rol oynamaktadır. Fakat bu bağımlılıkta Türkiye'nin daha etkin bir role sahip olduğu düşünülebilir. Çünkü Avrupa'nın, enerji boru hatlarıyla İran veya Irak'ın enerji kaynaklarını ithal etmesi söz konusu olduğunda, Türkiye'yi bypass eden alternatif güzergâhlar, hem ekonomik olmayacak hem de güzergâh güvenliği bakımından birçok riskleri göze almayı gerektirecektir (Ayhan, 2009: 156).

6.2. Türkiye'nin Ulusal Güvenliğinin Enerjide Fırsat ve Tehdit Durumu

Enerjiyi, enerji politikalarının ve stratejilerinin oluşmasında sadece çatışmayı tırmandıran bir unsur olarak düşünmemek gerekir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında, enerjinin çatışmadan ziyade uzlaşmaya yönelik olarak kullanılabilereği görülmektedir. Enerji politikalarında bağımlılık ya da karşılıklı bağımlılıkların, ülkelerin birbirine olan dostluklarına katkı yapabileceği ve ilişkileri bir üst seviyeye taşıyabileceği düşünülmektedir. Doğal gazın bu duruma örnek teşkil ettiği söylenebilir. Örneğin, doğal gazın çok uzun sürelerle bir takım devletlerarası anlaşmalarla ve arada milyarlarca Dolarlık boru hatları inşa edilerek ülkeleri birbirine bağlamaktadır. 20-25 yıl gibi uzun süreli alım anlaşmalarının bağımlılığı arttırdığı gerçektir (Ediger, 2010: 47). Bu durumun, ülkeler arasındaki ilişkilere olan pozitif etkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Dolayısıyla, uzun soluklu gerçekleştirilen enerji birliktelikleri, işbirliği olgusu içinde ülkelerin refahlarına katkı sağlayacak olumlu bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Azerbaycan, Irak, İran ve Rusya ile uzun soluklu enerji anlaşmaları Türkiye'nin ulusal güvenliğini etkilemektedir. Bu durum Türkiye'nin ulusal güvenliğini olumlu yönde etkileyen bir olaydır.

6.2.1. Orta Doğu ve Kafkaslardaki Enerji Fırsatları

Türkiye, dünya enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunun olduğu bir coğrafyada enerji arz ve talep edilen ülkeler içerisinde nakil edilmesinde stratejik bir

durumdadır. Bilhassa son zamanlarda Azerbaycan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına götüreceği TANAP ve diğer projeler Türkiye'nin stratejik değerini ön planda olmasına neden olmuştur. OECD devletleri içinde en fazla enerji tüketim artış miktarlarından birine sahip olan Türkiye'nin fazla oranda enerji alanında yurtdışına bağlı olması durumu güvenliği bağlamından önemlidir. Bu durum da duyarlı bir coğrafyada bulunan Türkiye için enerji arzı sekteye uğramamalıdır. Bundan dolayı hem Türkiye Petrolleri hem de diğer enerji şirketleri Türkiye'nin koonumunu güçlendirecek projelere ortak olma, enerjinin devamı ve uluslararası kaynakların kullanılması için çalışmaktadır (Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, 2015: 34).

Kafkasya Havzası, sahip olduğu enerji kaynakları ve petrol zengini Orta Doğu bölgesine yakınlığı ile dünya enerji piyasasında stratejik ve kilit bir noktadadır. Bölgenin etkin gücü Rusya'nın yanı sıra, enerji zengini ülkeler sahip oldukları stratejik kaynaklar ile bölgesel ölçekte önemli roller üstlenmektedir. Enerji kaynakları zengini ülkeler ile enerji ithal eden ülkeler arasında enerji transferinin güvenle yapılması konusu ise bölge içinde yeni aktörlerin aktif rol oynamasına sebep olmaktadır. Gürcistan ve Türkiye enerji zengini bir ülkeler olmamasına rağmen enerji koridoru üzerinde olması, Orta Asya ülkeleri için adeta Batı'ya açılan bir kapı niteliği taşıması dolayısı ile küresel güçler arasında mücadeleye sebep olan önemli bir transit ülke konumdadır (Karabulut ve Yalçın, 2012: 170).

Kafkasya ve Orta Asya, petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara sunumu tankerler ve boru hatları ile olmaktadır. Burada asıl rolü ise boru hatları üstlenmektedir. Boru hatlarıyla diğer taşıma araçları karşılaştırıldığında boru hatlarının daha avantajlı olduğu görülmektedir. Normal şartlar altında yapımı kolay olan boru hatları uygun işletim sistemleriyle büyük miktarların nakil edilmesini açık deniz gemiciliği hariç diğer tüm taşıma araçlarına oranla daha uygun bir maliyetle gerçekleştirebilmektedir. Boru hatları, en ideal toplu transfer araçları olup genel olarak yüksek düzeyli bir güvenilirliğe sahiptir (Deniz, 2007: 93-107). Türkiye, Orta Doğu ve Kafkasya enerji kaynaklarıyla ilgili projeleri Avrupa Birliği ülkeler ile hayata geçirmesi hem Avrupa Birliğinin hem de Türkiye enerji güvenliği açısından önemli olduğu anlaşılmıştır.

Arz çeşitliliğini sağlamaya yönelik oluşturulan politikalarda kalkınma problemlerine çözümlerin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Bu gaye ile, geleneksel güvenlik politikalarıyla ülkeler arası diplomasiye dayalı bir tutum yerine, milletlerarası örgütler ve uluslar-ötesi sivil toplum diyalogu ve elbirliği politika yapım sürecine ortak eden, rant ekonomisinin kısır döngüsünü kırma istikametinde kalkınma odaklıdır. Yalnızca enerji fiyatlarında ve bölgede istikrara öncelik veren politikalarında, orta ve uzun sürede enerji güvenliği ve insani güvenlik için yeterli olmamaktadır (Orsam, 2013: 20-30).

Enerji güvenliği sağlanabilmek adına, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin güvenliğine ve enerji kaynakları açısından çeşitlendirmeye gidilmesi, rezervlerin depolanması, uluslararası alanda işbirliğine, taşıma hatlarının güvenliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca devletler için enerji güvenliğini sağlamak adına, alternatif enerji kaynaklarının yaratılmasında özellikle seçilen bölgeler ve devletlerin çatışmalardan uzak, istikrarlı, olmaları güvenliğin zedelenmemesi için önemli noktalardandır. Türkiye'nin enerji ihtiyacını, Rusya'nın çevresinden sağlamaya çalışması kuşkusuz güvenliğini de etkilediği açıktır. Avrasyacı olarak nitelendirilen perspektifle enerji politikaları uygulayan Rusya Devleti; Hazar Havzası ile Kafkasya bölgesinde, Türkiye'nin enerjideki konumunu ve bölgesel politikasını olumsuz yönde etkilemektedir.

6.2.2. Türkiye Jeopolitik Durumunun Enerji Güvenliğine Etkileri

Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtalarının doğal uzantısı oluşu, Orta Doğu ile doğal sınırlarının bulunması, Kuzey Afrika ile yakın mesafesi, jeopolitik önemini arttırmaktadır. Aynı zamanda Avrupa kıtası ile Orta Doğu, Basra Körfezi ve İran arasındaki en kısa karayolu, Karadeniz ile Akdeniz ve Hint Okyanusu arasındaki en kısa su yolu, Türkiye'yi ulaşımda transit ülke konumuna sokmaktadır. Asya ve Avrupa arasında hem kara hem de deniz yolu ile elverişli geçiş imkânları oluşturan Türkiye, bu sayede önemli jeopolitik avantaja sahip olmaktadır. Bu durum, Balkanlara, Kafkaslara, Orta Doğu'ya, Orta Asya'ya, Orta Avrupa'ya, Kuzey Afrika'ya yayılma ve geçiş alanı sağlamaktadır. Üç kıtanın kesişme noktasındaki Türkiye, dünya adasının menteşesi gibi, Kuzey-Güney, Doğu-Batı ilişkilerinde coğrafi bakımdan bağlantı alanıdır (Demir, 2004: 27).

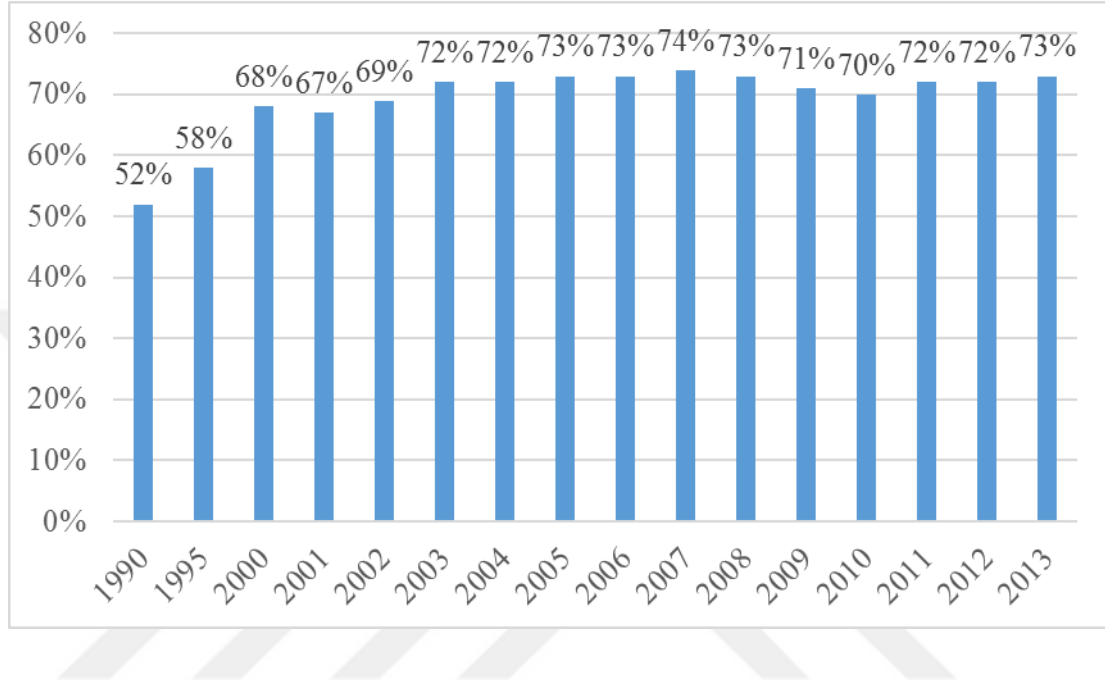
Türki Cumhuriyetler adı verilen tarihsel bağların kuvvetli olduğu, Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğu Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi ülkelerinde kültürel ortak noktalara sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Soğuk Savaş sonrasında şekillenen dünya düzeninde, bölgesinde liderlik arzularını gerçekleştirmesine aracılık edecek jeopolitik güce, gerekli kültürel ve politik araçlara ve stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir. Jeopolitik gücüne katkı yapacak jeoekonomik ve demografik etkenler açısından da Türkiye önem arz etmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin uzun yıllardır varlığı, dünya ekonomisi ile yakın ve artan ilişki düzeyi, küresel ekonomik oluşumlarda yer alması gibi özellikleri ile eski doğu bloğu ülkeleri açısından ekonomik rol ve model ülke olma potansiyeli vardır. Türkiye aynı zamanda AB'nin Avrasya'ya geçişi ve bölgenin ekonomik ve siyasi istikrarı içinde kilit ülke kabul edilmektedir (Balkır, 2001: 213). Bu durum Türkiye'nin enerji projelerindeki önemini artırmakta ve uluslararası ortaklıkların meydana gelmesinde Türkiye'nin etkisini gözler önüne sermektedir.

Rusya ve Ukrayna arasında çıkan problem Batı ile Rusya'nın karşılıklı uyguladıkları katı müeyyideler durumuna kadar ulaşmıştır. Bu durumda Rusya ekonomisiyle kısmen Rusya'nın çevre ile komşu devlet ekonomileriyle kısıtlı miktarda AB ekonomisi negatif etkilenmiştir. Bundan başka jeopolitik gelişme ise Suriye'de meydana gelen ve Irak'ta ilerleyen IŞİD problemi sayılmaktadır. IŞİD problemi bölgesel düzeni ve ticareti büyük miktarda negatif etkilemiş durumdadır. Bu ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerin azalması 2014 yılında Türkiye ekonomisinin başarısını olumsuz yönde tesir etmiştir (TİM, 2015: 17-24).

Avrupa'ya enerji götüren transit boru hatlarının geçtiği Gürcistan-Ukrayna gibi ülkelerle yaşadığı sorunlar, bu ülkenin güvenli bir tedarikçi olup olmadığının sorgulamasına yol açmış ve AB'nin tedarikçileri çeşitlendirerek tek bir kaynağa bağımlılıktan kurtulma stratejisini benimsemesine yol açmıştır. AB, Rusya'yı enerjiiyi bir tür silah olarak kullanan ülke konumunda görmekte, aynı zamanda imkânlarının üzerinde doğal gaz satışı yapmayı arzulayan ancak gelecekte talep edilen gaz miktarını karşılayabilecek gerekli altyapı yatırımlarını yeterince yapmadığını düşünmektedir (Barysch, 2008: 175).

6.3. Türkiye Enerji Stratejisinin Karşılıklı Bağımlılık Bağlamında Ulusal Güvenliğine Etkileri

Şekil 16: 1990-2013 Türkiye Enerji İhtiyacının İthalat ile Karşılanma Oranı

Kaynak: Türkiye Petrolleri, 2014 Yılı Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu, 2015:35, http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/imaaj/HP_DG_SEKTOR_RPR_040515.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

1990 yılında %52 olan enerji ihtiyacının ithalat ile karşılanma oranı, son yıllarda artış göstermiştir. Bu oran 2013 yılında %73 düzeyine ulaşmıştır. Bu şekilde yıllar itibariyle enerji bağımlılığının arttığı görülmektedir.

Türkiye'nin enerji talebi tüm dünyada olduğu gibi uzun vadede yükselmeye devam edecektir. Türkiye'nin enerji talebinin yükselmesinin sebepleri; nüfusun çoğalması, artan kentleşme, ekonomik büyüme, genç nüfus miktarının fazlalaşması ve refah düzeyinin yükselmesidir. Türkiye kişi başı enerji ve elektrik enerjisi harcama konusunda gelişmiş ülkeler ile analiz edildiğinde çok düşük olmak birlikte; enerji talebi dramatik bir şekilde yükselmektedir. Enerji ihtiyacındaki yükselişi dış kaynaklardan temin edilmesi, enerjinin az olmasını ve güvenliği problemini gündeme getirmiştir. Türkiye'nin öz kaynakları bakımında yetersiz olması, enerji üretimini

fazlalaştırma adına gerekli maliyetlerinin fazlalığı ve işletmelerin devreye girme sürelelerinin uzun olması enerji güvenliğini negatif yönde tesir etmektedir (Altuntaşoğlu, 2003: 346).

Tablo 24: Türkiye'nin Genel Enerji Dengesi (1990-2013)

Enerji Verileri	1990	2013	Değişim
Toplam Enerji Talebi (milyon tep)	52,9	120,29	127,39%
Toplam Yerli Üretim (milyon tep)	25,6	31,94	24,78%
Toplam Enerji İthalatı (milyon tep)	30,9	96,29	211,62%
Yerli Üretim Talebi Karşılama oranı	48%	28,50%	40,63%

Kaynak: TMMOB, Ocak 2015 İtibariyle Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu, 2015: 2, http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/a5a69d7ec06d9cd_ek.pdf?dergi=1522, (Erişim Tarihi: 05.08.2016)

Tablo 24'de bakıldığında, 1990'dan 2013'e birincil enerji talebi %127,39, ithalat %211,62 oranında yükselirken, yerli üretimdeki yükseliş %24,78 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerde gösteriyor ki enerjideki talep artışı ithalat yoluyla karşılanıyor. Enerji ithalatı 60 milyar Dolara ulaştığı 2012'ye göre 2013 yılında 55,9 milyar Dolar ile gerilediği görülmektedir. Bu gerileme 2014 yılında da devam etmiş aynı zamanda 2014 ve 2013 yıllarına göre %18 azalarak 54,9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Öyleki Orta Vadeli Program, 2015–2017 dönemi için yıllık ortalama 60 milyar Dolar ithalat bedeli hesaplamışsa da, son zamanlarda azalan petrol fiyatlarının tesiri ile 2016 için biraz daha düşük değerde bir ithalat yükü ortaya çıkabilecektir (Türkyılmaz, 2015: 2). Enerji fiyatları düştüğü zaman cari açığa olumlu katkısı olacağı gibi fiyatların artması da Türkiye ekonomisine artı yük getireceği ön görülmektedir. Bu durum ekonomi güvenliği açısından göz önüne alınması gerekmektedir.

2014 yılında enerji hammadde ithalatına 54,9 milyar Dolar harcanmıştır. Talep ettiği enerjinin yarısından çok fazlasını diğer ülkelerden temin eden Türkiye, enerji bağlamında dışa bağımlılığın en çok olduğu birkaç devlet içinde bulunmaktadır. 2013 yılı ithalat miktarları bakımından Türkiye, dünyada doğal gaz ithalatında beşinci, dünya petrol ithalatında on üçüncü, dünya kömür ithalatında sekizinci, dünya petrol koku ithalatında dördüncü, genel olarak ise dünya enerji ithalatı alanında dünya on birincisidir (MMO, 2015:1).

6.3.1. Bölgesel İttifakların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Katkıları

BTC Boru hattından 2013 yılında yaklaşık 250 milyon varil petrol taşınmasından Türkiye 137 milyon Dolar gelir elde etmiştir. Türkiye-Irak Ham Petrol Boru Hattından yaklaşık 100 milyon varil petrol taşınmasından ise 109 milyon Dolar elde edilmiştir (BOTAŞ, 2013: 20). Böylece iki hattan 2013 yılında taşıma ve işletme bedeli karşılığında 246 milyon Dolar alınmıştır. Bu rakamı 2013 yılında Türkiye'nin enerji faturası olarak ödediği 55,92 milyar ile karşılaştığımızda oldukça düşük kalmaktadır. Doğal gaz boru hatlarına gelince Türkiye bu hatlardan sadece kendi tüketimi için gaz ithal etmektedir. En büyük üç tedarikçi ülkelerden boru hattıyla sırayla 26,2 milyon sm^3 Rusya'dan, 8,7 milyon sm^3 İran'dan, 4,2 milyon sm^3 Azerbaycan doğal gaz ithal edilmiştir (EPDK, 2013, Doğal Gaz Sektör Raporu). Bu ithalat karşılığında 1 sm^3 gaz bedeli olarak Rusya'ya 429 Dolar, İran'a 507 Dolar, Azerbaycan'a ise 349 Dolardan ödeme yapılmıştır. Doğal gaz alım kontratlarında fiyat çok değişken olduğu görülmektedir. Türkiye'nin enerji üssü olarak ön plana çıkmasıyla fiyatları kendi lehine değiştirebileceği düşünülürse enerji faturası şimdiki miktarların çok altına düşeceği ön görülmektedir.

Azerbaycan'dan başlayan Türkiye'de Türkgözü'nden giriş yapan 56 inçlik hattın, Avrupa'ya varış yeri ise Yunanistan sınırları olacaktır. TANAP için ifade edilen dört aşamadan ilki 2018'de ilk gaz akışı ile sağlanacaktır. 2020'de yıllık 16 milyar metreküplük kapasiteye, 2023'te 23 milyar metreküp, 2026'da ise 31 milyar metreküp miktarına kadar varması amaçlanmaktadır. Türkiye Ulusal İletim Hattı'nın batı tarafına gaz vererek batı bölgesi arz güvenliğini artıracak olan TANAP, Türkiye ve Avrupa için belirlenmiş doğal gazı temin ederken, Azerbaycan'ın elide bulunan doğal gaz kaynaklarının farklı piyasalara varması gibi büyük kazançları da

gerçekleştirmektedir. (BOTAŞ, 2015, TANAP Projesi). Bununla birlikte enerji kaynaklarına sahip ülkelere yakın olmasıyla elde ettiği jeostratejik konumunu uzun yıllar iyi değerlendiremeyen Türkiye, TANAP ile birlikte bölgesel enerji merkezi olma yolunda önemli bir adım atmış bulunmaktadır.

TANAP projesinin dolaylı olarak Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılardan biride ithal edilen doğal gazda gerçekleşecek indirimdir. TANAP ile gerçekleştirilecek olan ek 6 milyar metreküp doğal gaz ithalatı sayesinde Türkiye'nin toplam ithal ettiği doğal gazın bin metreküpünde ortalama 38-57 Dolar arasında bir indirim elde edeceği beklenmektedir. Bu indirim Türkiye'ye 2018 yılından itibaren toplamda yıllık 1,8-3,3 milyar Dolarlık ek indirim sağlayacaktır. 2045 yılına kadar sağlanacak olan toplam indirimin ise 94,8 milyar Dolara ulaşması beklenmektedir (Hasanov, 2014: 126).

Kuzey Irak 2016 yılında bir milyon varil ve 2019 yılında da ise 2 milyon varil petrol çıkaracağı ön görülmektedir. Kuzey Irak'ta bulunan Hormal bölgesinde ayrıca 300 milyon metreküp doğal gaz çıkarılmaktadır. Öyleki Kuzey Irak Kürt yönetiminin 2007 senesinden itibaren bölgedeki petrol ve doğal gazın arama, işleme ve geliştirilmesi için aşağı yukarı kırkbeşe yakın milletlerarası enerji firmaları ile anlaşmasının olduğu iddia edilmektedir.

Sektörde büyük bir yeri olan Amerikalı Exxon Mobil'in Kürt yönetimiyle 2012 yılında altı petrol anlaşması yaptığı açıklanmıştır. 2013 yılında Türkiye ile de Kuzey Irak arasında milyarlarca Dolarlık petrol ve doğal gaz sahalar ve boru hatları alanlarında işbirliği içeren anlaşmalar yapıldı. Yetkililer ve görüşmelere yakın kaynaklar, Kuzey Irak'tan gaz transferi senelik en az 10 milyar metreküp ile start verilecek ve daha sonra 10-20 milyar metreküpe yükselecek ve ilk gazın Türkiye'ye gulaşması 2016 sonu veya 2017 başında olabileceği yönünde bilgilendirdiler. Hatta gazın fiyatının Türkiye'nin diğer kaynak ülkelerden aldığından daha düşük fiyatta olacağı ve bu gazında TANAP hattı üzerinden Avrupa'ya ulaştırılabileceğinden dolayı, mevcut hat sayesinde doğal gaz alımı yapabilecek olan Türkiye için çalışma maliyetinin de az olacağı konusunda görüşler mevcuttur. Türkiye için yakınlığından dolayı da ulaşım masraflarında az maliyeti olan bir ülke konumundadır.

Sonuçta enerji politikaları dediğimiz şey, ekonominin yanı sıra ulusal bağımsızlığı da etkileyen bir faktördür. Ülkeler ekonomik açıdan kısmen de olsa başka ülkelere karşılıklı bağımlı olurlarsa, kendi kararlarını kendileri verme noktasında zorluk yaşarlar. Karar alırken de karşılıklı bağımlı oldukları ülkeleri de hesaba katarak politikalarını belirlemek ülkenin geleceği için daha doğru ve sağlıklı olmaktadır.

6.3.2. Uluslararası Örgütlerin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Katkıları

2014 yılında meydana gelen önemli bir durum olarak karşımıza petrol fiyatlarındaki düşüş çıkmaktadır. 2014 yılında hammadde fiyatlarında düşüş eğilimi beklendiği derecede gerçekleşmiştir. Ancak petrol fiyatlarında arz ve talepteki gelişmelerden kopuk çok yüksek miktarda bir düşüş meydana gelmiştir. Fiyatların düşmesinde Rusya ve İran'a karşı siyasi bir koz elde edilmesi, kaya gazı sayesinde geleneksel petrol ve gaz arasındaki rekabet, OPEC içindeki dengeler ve Orta Doğu'daki meydana gelen olaylar gibi birçok unsurun da etkili olduğu görülmüştür (TİM, 2015:17).

Türkiye'nin jeopolitik konumu ve gerçekleştirilen petrol ve doğal gaz boru hatları için koridor olması yüksek enerji giderlerinin azaltılmasında önemli rol oynayacaktır. Bakü- Tiflis-Ceyhan Ham Petrol, Irak-Türkiye Ham Petrol, Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz, Samsun-Ceyhan Ham Petrol, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattları gibi stratejik projeler, enerji açısından Türkiye'ye büyük avantajlar sağlamaktadır (Enerji Sektör Raporu, 2014: 4). Bu projeler Türkiye'nin enerji üssü olmasına katkı sağlayacak aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik ve ulusal güvenliği olumlu yönde etkileyecek enerji girişimleri ve yatırımdır.

6.3.3. Türkiye'nin Enerji İhraç ve İthal Eden Ülkeler ile İlişkileri ve Bu İlişkilerin Enerji Güvenliğine Yansımaları

Türkiye'de genel enerji kaynaklarının yaklaşık %72'si, petrol ihtiyacının %93'ü, doğal gazın %98'i, kaliteli kömür ihtiyacının %80'i ithalat yolu ile sağlanmaktadır. Bu enerji ithalatı senelik yaklaşık 60 milyar Dolara ulaşmakta olup ithalat bağımlılığını aynı zamanda cari açığı da yükseltmektedir (Tugal, 2014: 25).

Özellikle dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin üçte ikisinin bulunduğu Orta Doğu'da bölgesel politik istikrar ve güvenilirliğe ilişkin endişeler ve Batı Afrika bölgesindeki politik istikrarsızlık dikkate alındığında, enerji ihtiyacındaki yükseliş büyük miktarda Rusya'nın rezervlerinden karşılanmak durumundadır. Günümüzde özellikle AB ve ABD başta olmak üzere gelişen ülkeler için Rusya'nın enerji kaynaklarının önemi artmaktadır (Bayar, 2008: 5).

Tablo 25: 2013 Yılı Dünya Petrol Ticareti

	ABD	Kanada	Meksika	G ve O. Amerika	Avrupa	E. Sovyetler Birliği	Orta Doğu	Afrika	Avustralya	Çin	Hindistan	Japonya	Singapur	D.Asya Pasifik	Toplam İhracat
ABD	0	298	517	1100	674	2	75	136	7	148	40	118	123	32	3270
Kanada	3125	0	0,5	22	74	0,5	2	0,5	0,5	34	2	13	1	3	3278
Meksika	919	28	0	40	191	0	0,5	0	0	26	97	0	33	0,5	1335
G. Ve O. Amerika	1690	12	6	0	368	2	2	6	1	617	632	47	279	46	3708
Avrupa	496	160	73	193	0	104	258	598	2	26	13	28	171	279	2401
E. Sovyetler B.	519	5	0	15	5989	0	273	36	38	877	42	290	160	386	8630
Ortadoğu	2011	127	6	133	2074	9	0	334	155	3097	2509	3310	1076	4596	19437
G. Afrika	185	63	0	93	1497	3	25	0	21	121	96	25	5	74	2208
B. Afrika	635	84	0	287	1466	0,5	0	0	118	1065	539	70	17	171	4452,5
O ve G. Afrika	1	0,5	0,5	2	3	0,5	1	0	0,5	118	7	11	7	3	155
Avustralya	2	0	0	11	2	0,5	0,5	1	0	66	3	40	32	137	295
Çin	7	1	0	94	13	10	22	23	1	0	12	9	89	348	629
Hindistan	60	2	0	93	173	0,5	364	177	0,5	13	0	64	149	141	1237
Japonya	17	0,5	0	5	5	0,5	1	2	74	36	1	0	70	112	324
Singapur	15	1	0	7	25	0,5	29	60	220	139	8	2	0	1189	1695,5
D.Asya Pasifik	111	0,5	1	39	85	1	24	42	397	525	93	502	803	0	2623,5
Toplam İthalat	9793	783	604	2134	12639	135	1077	1416	1036	6908	4094	4529	3015	7518	55679

Kaynak: BP Statistical Review, 2014

2012 yılında günlük 54,7 milyon varil şeklinde gerçekleşen dünya ham petrol ticareti 2013 yılında % 1,7 artarak günlük 55,7 milyon varil miktarına ulaşmıştır. Petrol ticaretindeki yükseliş, ABD ve Japonya'nın, petrol ithalatındaki düşüşe rağmen Avrupa ve diğer ithalatçı ülkelerdeki tüketim artışları etkili olmuştur.

Bu yüzden Türkiye dış ülkelere yani ithalata bağımlı olmasından dolayı bağımlılığını azaltma noktasında bir takım alternatif kaynak ülke bulma çabası içerisinde. Sonuçta tek bir ülkeye ya da tek bir tip enerji kaynağına aşırı bağımlı olmanın

yalnızca ekonomik değil; siyasi bağımlılığı da beraberinde getirir. Neticede enerji bir ticari bir ürün olmasına rağmen, siyasi konulardan etkilenen ve yine siyasi manevralarla etkili bir araç konumundadır. Özellikle doğal gazda boru hatları ortak ülkeleri birbirlerine yaklaştırmakta ve beraber hareket etmeye yönlendirmektedir. Çünkü iki taraf da çıkarını düşünmekte ve ilişkiyi sonlandırmanın maliyetini görmektedir.

6.3.4. Türkiye'nin Enerji İthal Ettiği Ülkelerle Ekonomik ve Ticari İlişkileri ve Enerji Güvenliğine Etkileri

6.3.4.1. Rusya

Tablo 26: Türkiye Rusya Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	6.483.004	31.364.477	37.847.481	-24.881.473
2009	3.202.398	19.450.085	22.652.483	-16.247.687
2010	4.628.153	21.600.641	26.228.794	-16.972.488
2011	5.992.633	23.952.914	29.945.548	-17.960.281
2012	6.680.586	26.625.286	33.305.872	-19.944.700
2013	6.964.209	25.064.214	32.028.423	-18.100.004
2014	5.945.713	25.293.392	31.239.105	-19.347.679

Kaynak: TIM, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 2014: 81-127, http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2016)

2010 yılında Rusya'ya Türkiye'nin ihracatı % 45 dolaylarında bir yükseliş olmuştur. Aynı dönemde ithalatımız ise % 11 oranında bir artma sergilemiştir. 2011

yılında ise Rusya'ya ihracat 2010 yılına göre % 29,5 şeklinde artarak ve Rusya'dan Türkiye'nin ithalatı ise % 11 oranında artmıştır. Rusya'ya ihracat 2012 yılında 2011 yılına göre % 11,5 artarak 6,7 milyar Dolar olmuştur. Aynı dönemde Rusya'dan ithalat ise bir önceki yıla göre % 10,8 artarak 26,6 milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır. 2013 yılında ihracatımız 2012 yılına kıyasla % 4,2 artarken, Türkiye'nin ithalatı ise % 5,9 azalmıştır. 2013 yılında 18,1 milyar Dolar olan dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %9,2 düşmüştür. 2014 yılında Rusya'ya ihracatı ülke ekonomisindeki yavaşlama ve Rublenin değer kaybına bağlı olarak ithalatın daralması nedeni ile % 14,6 oranında düşüş kaydetmiştir. Türkiye, Rusya'nın 2014 yılı ihracatında % 5 pay ile 5. sırada, ithalatında ise %2,3 pay ile 13. sıradadır (Ekonomi Bakanlığı, Rusya Ekonomik Görünüm, 2016).

2014 verilerine göre Rusya'ya yönelik toplam ihracat bir önceki yıla göre %15 azalmıştır. Sektörel bazda bakıldığında ise ihracat otomotiv sektöründe %34, tekstilde %25, giyim eşyalarında %15,5, deri ve deri ürünlerinde %15,6 gerilerken; tarımda %6,2 artış kaydetmiştir. Rusya pazarında sıkılaştıran likidite koşulları ve Ruble'deki sert dalgalanma, ihracatçıları olumsuz etkilemiştir. Ekonomik faaliyette yavaşlama ve yerli para birimindeki değer kaybı paralelinde ihracattaki düşüşün 2015'te de sürmesi beklenmektedir (Sezgin, 2015: 2).

Tablo 27: Rusya'ya Yapılan İhracatın Sektörlere Göre Dağılımı

(milyon USD)	2014	2015 ¹
Rusya'dan İhracat	5.943	3.992
% pay	3.8	2.7
Sırası	7	11
İhraç edilen ilk 3 ürün		
Meyve ve Sebze	1.043	1.030
% pay	17.6	25.8
Tekstil Ürünleri	869	570
% pay	14.6	14.3

Motorlu Kara Taşıtları	643	262
% pay	10.8	6.6

Kaynak: TIM, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 2014: 81-81, http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2016)

Rusya ekonomisindeki daralmaya bağlı olarak, Türkiye ile Rusya arasındaki yıllık ticaret hacmi 2014 yılındaki 31 milyar Dolar düzeyinden Ekim 2015 itibarıyla 12 aylık kümülatif verilere göre 25,5 milyar Dolar'a gerilemiştir. İki ülke arasındaki en büyük ticaret kalemi enerjidir. Türkiye'de kullanılan doğal gazın tamamına yakını ithal edilirken, söz konusu ithalatın %60'a yakını Rusya'dan yapılmaktadır. Bu nedenle, Rusya'dan yapılan ithalatın tutarı büyük ölçüde enerji fiyatlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle 2015 yılında Rusya'dan yapılan ithalat tutarının azalması neticesinde 2014'te Türkiye'nin ithalatında ilk sırada yer alan Rusya, Ekim 2015 itibarıyla 12 aylık kümülatif verilere göre 3'üncü sıraya gerilemiştir.

Tablo 28: Rusya'ya Yapılan İthalat ın Sektörlere Göre Dağılımı

(milyon USD)	2014	2015 ¹
Rusya'dan İthalat	25.289	21.521
% pay	10.4	9.9
Sırası	1	3
İthal edilen ilk 3 ürün		
Petrol ve Doğal gaz	16.459	12.681
% pay	65.1	58.9
Demir ve Çelik	1.651	2.138
% pay	6.5	9.9

Diğer madenler	1.450	1.174
% pay	5.7	5.5

Kaynak: Kaynak: TIM, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu, 2014:127
http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tim_ekonomi_ve_dis_ticaret_raporu_2014.pdf, (Erişim Tarihi: 05.06.2016)

Rusya'ya yönelik ihracatın 2014 itibarıyla toplam değeri yaklaşık 6 milyar Dolar olurken, başlıca ihraç kalemleri meyve-sebze, tekstil ve otomotiv sanayi ürünleridir. 2014 yılında Türkiye'nin ihracatında 7'inci sırada yer alan Rusya, ülke ekonomisindeki aktivite kaybı paralelinde Ekim ayı itibarıyla yıllıklandırılmış verilere göre 11'inci sıraya inmiştir. Her ne kadar Rusya'nın toplam ihracatımız içindeki payı düşük olsa da, özellikle tarım ve tekstil gibi sektörler açısından Rusya önemli bir pazardır (Demir, 2015: 1).

2008 yılından itibaren Rusya, AB'den sonra Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. 2011 yılında toplam ticaret 30 milyar Dolara varmasına rağmen, bu miktarın büyük bir kısmını Türkiye'nin Rusya'da ithal ettiği enerji tutarı oluşturmaktadır. Şuandaki durumda Rusya, Türkiye'nin üçüncü büyük ihracat piyasasını oluşturmakta ve burada üretim, tekstil ve bazı tüketici ürünleri ön planda yerini almaktadır. Türk girişimcilerin Rusya'da bulunan yatırım tutarları 7 milyar Dolardan fazla olmuştur. Türk müteahhitleri, bu devlette 33,8 milyar Dolar miktarındaki projeleri hayata geçirmişlerdir. İki hükümet, ticaret miktarlarını 2015 yılı itibari ile 100 milyar Dolar düzeyine vardırarak suretiyle üç kat arttırma konusunda anlaşmaya varmışlardır (Kısacık, 2014). 2015 yıl sonunda Türkiye sınırında Rus uçağı düşürülmüş ve iki ülke arasında tansiyon yükselmiştir. Rusya tek taraflı olarak Türk mallarına ambargo koymuştur. Bunun olumsuz etkisini iki ülke de hissetmeye başlamışlardır. Rusya-Türkiye ilişkileri 2016 yılında tekrar yumuşamış eksi şaşalı dönemlerine doğru yelken açmıştır.

Türkiye ve Rusya çizmiş oldukları bölgesel ve küresel dış politikalarıyla ticaretten, ekonomiye, politikadan kültüre kadar üst düzey bir işbirliği geliştirmiş

olmasına rağmen uçak düşürme krizinden sonra iki ülke arasında soğuk rüzgârlar esmiştir. Türkiye ile Rusya'nın; Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya'daki çıkar ve menfaatleri çatışmaktadır. Güney Kafkasya, Ermenistan, Dağlık Karabağ olayı, meselesi gibi sorunlu konuların bulunduğunu da görmekteyiz. 2013 yılında yaşadığımız Kırım meselesi, Hazar enerji kaynaklarının aktarımı konusunda yaşanan sorunlar ve uçak düşürme krizi bu konular içerisine dâhil edilebilecek anlaşmazlık konularındandır.

Petrol fiyatları 2014 ortalarından sonra dramatik bir şekilde düşerek yaklaşık son 6 yılın en düşük fiyatına gerilerken, bu dönemin benzer dönemlerden farkı ise petrol üreticisi devletlerden üretimi düşürme doğrultusunda bir karar çıkmamıştır. 2011-2013 döneminde ortalama 112 Dolar/varil seviyesinde bulunan Brent türü ham petrolün fiyatı 31 Aralık 2014 itibarıyla 55,9 Dolar/varil seviyesine gerilemiştir. 2015'in Ocak ayında da düşüşünü sürdüren petrol fiyatları, 50 Dolar/varil düzeyinin altına inmiştir. Uluslararası ekonomik büyümenin zayıf görünümü sebebiyle petrol fiyatlarının orta vadede yeniden 100 Dolar/varil ve üzeri fiyatlara yükselmesi beklenmemektedir. Mevcut üretim seviyesinin sürdürülmesi paralelinde arz/talep dengesizliğinin artmasıyla fiyatların, 2015'in ilk yarısında 40 Dolar/varil seviyesine kadar gerilediği görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla toplam ihracat gelirinin %68'ini petrol ve doğal gaz ihracatından sağlandığı dikkat alındığında, Rusya ekonomisinin petrol fiyatlarının düşük seyrinden oldukça olumsuz yönde etkileneceği tahmin edilmektedir (Sezgin, 2015: 2).

6.3.4.2. *İran*

İran ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lardan sonra siyasi ilişkilere bağımlı olarak oldukça kötü gelişmiştir. 1990'lara doğru düşmeye başlayan iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000 yılına kadar sadece 1996 yılında 1 milyar Dolar'ın üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllar bu rakamın altında kalmıştır (Aydın ve Aras, 2004: 111).

Tablo 29: Türkiye İran Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2009	2.024.863	3.405.986	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.898
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.776	10.383.117	14.575.893	-6.190.341
2014	3.886.735	9.833.329	13.720.064	-5.946.594
2015	3.665.217	6.096.265	9.761.481	-2.431.048

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İran'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

2009 yılı itibarıyla 5,5 milyar Dolar dolaylarında iken 2012 yılında 22 milyar Dolar miktarına gelmiştir. Türkiye için olumsuz seyreden dış ticaret dengesi, İran'dan doğal gaz ithalatıyla beraber son yıllarda çok daha yükselmiş ve 2013 yılı itibarı ile 14,6 Milyar Dolar'ın üstüne çıkmıştır. 2014 yılında ise 13,7 milyar Dolarlık dış ticaret kapasitesine varılmasına karşın Türkiye ve İran arasındaki dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine devam etmektedir.

Tablo 30: Türkiye'nin Toplam Ticaretinde İran'ın Payı 1980-2014 (milyon Dolar)

Yıllar	Toplam ihracat	İran'a ihracat	İran'ın payı (%)	Toplam İthalat	İran'dan İthalat	İran'ın payı (%)
1980	2.910	84	32174	7.909	802	10.10
1985	7.958	1.078	13.54	11.343	1.264	11.10
1990	12.959	495	3.81	22.302	492	2.20

2000	27.774	235	0.84	54.502	815	1.49
2007	107.271	1.441	1.34	170.062	6.615	3.88
2008	132.027	2.029	1.53	201.963	8.199	4.06
2009	102.142	2.024	1.98	140.928	3.405	2.41
2010	113.883	3.044	2.67	185.544	7.645	4.12
2011	134.906	3.589	2.66	240.841	12.461	5.17
2012	152.461	9.921	6.52	236.545	11.964	5.05
2013	151.802	4.192	2.76	251.661	10.383	4.10
2014	157.627	3.888	2.46	242.182	9.833	4.06

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İran'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

2008 senesinde Türkiye İran'dan ithalatının yüzde 90'ına varan kısmı petrol ve doğal gaz gibi mineral yakıtlar oluşturduğu zaman, 2 milyar Doların üstüne çıkan ihracatı daha çok makine-teçhizat, otomotiv ürünleri ve demir-çelik gibi sanayi ürünlerinden meydana gelmektedir. İki ülke arasındaki ticarete oluşan bu yükseliş ile beraber 2000- 2008 arasında İran'ın toplam ihracatında Türkiye'nin etkisi yüzde 2,8'den yüzde 7,2'ye yükselmiştir. Aynı zaman zarfında Türkiye'nin İran'ın toplam ithalatındaki payı yüzde 1,69'dan yüzde 3,53'e çıkmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda Türkiye İran'ın en önemli ticaret partnerlerinden biri olmuştur. Belirtilen dönemde Türkiye'nin ihracatında İran'ın payı yüzde 0,8'den yüzde 1,53'e, ithalatındaki pay oranı ise yüzde 1,5'den yüzde 4'e yükselmiştir (İnat, 2015: 19).

Tablo 31: İran'ın Toplam Ticaretinde Türkiye'nin Payı 1980-2014 (Milyon Dolar)

Yıllar	Toplam ihracat	Türkiye'ye ihracat	Türkiye'nin payı (%)	Toplam ithalat	Türkiye'den ithalat	Türkiye'nin payı (%)
1980	12.338	802	6.50	12.246	84	0.68

1985	14.175	1.264	8.96	11.635	1.078	9.29
1990	19.305	492	2.54	20.322	495	2.43
2000	28.739	815	2.83	13.989	235	1.69
2007	88.733	6.615	7.45	44.942	1.441	3.20
2008	113.668	8.199	7.21	57.401	2.029	3.53
2009	78.830	3.405	4.31	50.469	2.024	4.01
2010	100.900	7.645	7.57	62.670	3.044	4.85
2011	109.400	12.461	11.39	58.900	3.589	6.09
2012	104.000	11.964	11.50	57.092	9.921	17.40
2013	82.000	10.383	12.66	49.000	4.192	4.50

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, İran'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Türkiye ile İran devletleri arasında ticaret hacmi AK Parti'nin ilk altı yıllık iktidarında –2002-2008 yılları arasında– 8,5 katlık bir yükselişle 1,2 milyar Dolardan 10,2 milyar Dolara ulaşırken 2008-2014 yılları arasında aşağı yukarı 1,3 katı bir artış ile 13,7 milyar Dolara çıkmıştır. Bu süre zarfında 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla 16, 21,8 ve 14,5 milyar Dolarlık büyüklüğe varılmıştır. Ancak 2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'den İran'a yapılan ihracatta çok fazla altın satışı (sırasıyla 6,5 ve 1,6 milyar Dolar) yapılmıştır. 2014 miktarında da hemen hemen 820 milyon Dolarlık altın ve değerli taş satış miktarı ve bunun İran'dan ithal edilen petrol ve doğal gazın parasının ödenmesi maksadı ile gönderildiği düşünülür ise, iki ülke arasındaki ticaret rakamından bu altın satışı rakamları toplamdan düşmek gerekir (İnat, 2015: 20).

Tablo 32: İran'dan Türkiye'ye Yapılan İthalat Fasılları

Fasıllar	2012 Milyon Dolar	2013 Milyon Dolar	2014 Milyon Dolar
----------	-------------------	-------------------	-------------------

Madeni yakıtlar ve mineral yağlar	10698	9125	8420
Plastikler ve Mamulleri	471	521	516
Bakır ve Bakırdan Eşya	249	139	225
Gübreler	56	41	133
Organik Kimyasal Ürünler	97	124	125
Alüminyum ve Alüminyumdan Eşya	47	68	108

Kaynak: TİM, Ekonomî ve Dış Ticaret Raporu 2015: 104

İran'dan gerçekleştirilen dış alımlar son iki senedir düşüş göstermektedir. 2014 yılında ithalat yüzde 5,3 azalma ile 9,83 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İran'dan alınan malların yüzde 90'nını petrol ve doğal gaz ithalatı şeklindedir. Petrol ve doğal gaz ithalatı toplam ithalat içinde belirleyicidir. 2014 yılında İran'dan alınan petrol ve doğal gaz yüzde 7,7 oranında gerilemiştir. Plastik ve mamulleri ithalatı da yüzde 1 azalırken diğer mallarda ithalat miktarları artmıştır.

İran, nükleer faaliyetleriyle ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları sebebiyle ekonomik baskılara tabi kalmıştır. Bu baskılar daha çok İran'ın milletlerarası faaliyette bulunan bankaları ve İran ile iş gerçekleştiren belli şirketlere finansman sağlayan kurumlarını hedefe koymaktadır. 2015 sonu itibariyle kalkan ambargo İran ekonomisine olumlu yansıyacaktır. İran ekonomisi değişim yaşamaktadır. Özellikle turizm, enerji, bankacılık, petrokimya, telekomünikasyon, ulaştırma ve otomotiv sektörlerinde büyük karlı kazançlar sunulmaktadır. TPAO ile İran Enerji Bakanlığı arasında 2007 tarihinde varılan Ortak Mutabakat Zaptı çerçevesinde, Güney Pars Doğal Gaz Sahası'nın Geliştirme ve Üretim Projesinin 22–23–24 nolu fazlarının işletme hakkının Türkiye'ye verilmesi üstlenilmiş olması Türkiye açısından önemlidir (Ekonomi Bakanlığı, İran Ekonomik Görünüm, 2016).

Türkiye ve İran, Suriye ve Irak politikasında farklı düşünen iki ülkedir. Türkiye'nin son zamanlarda İran'dan tedarik ettiği enerji alımında indirimine gitmesi, ekonomik sebeplerden daha çok bölgesel politikaların gerekliliği siyasi bir karar olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, İran ile bölgesel güç olabilmek adına önemli bir mücadele vermekte ve İran'ın bölgesel güç olmasından özellikle Şii mezhebine

liderlik ederek bunu dış politika hamlesi olarak kullanmasından çekinmektedir. Ayrıca İran, Rusya ve Çin'e yakın bir dış politika izlemesi, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gözlemci üyesi olması gibi etkenler yüzünden bölgesel güç olmanın hedefi doğrultusunda güçlü hamleler yapmaktadır (Durmuşoğlu, 2015: 96).

Tablo 28 ve 29'daki bilgiler Türkiye ve İran'ın ekonomi partneri olduklarını göstermektedir. Her iki ülke de ticaretini devam etmek durumundadır. Bir taraf bu ilişkiyi sonlandırması neticesinde iki tarafta da zarara uğrayacağı görülmektedir. Burada karşılıklı bağımlılık olduğu anlaşılmıştır.

6.3.4.3. Azerbaycan

Azerbaycan 2011 yılında ihracat miktarı 26,4 milyar Dolara, ithalat miktarı 6,6 milyar Dolara olarak gerçekleştirmiştir. Bu tarihteki bilgiler ışığında dış ticaret fazlası 19,8 milyar Dolar olduğu görülmektedir. 2012 yılı verileri incelendiğinde Azerbaycan'ın dış ticaret hacmi 33,5 milyar Dolara yükselmiş, bu miktarın 23,8 milyar Doları ihracat, 9,6 milyar Doları ise ithalat olduğu anlaşılmıştır. Azerbaycan'ın dış ticaret fazlası 2012 yılı için 14 milyar Dolar miktarındadır. 2013 yılında Azerbaycan'ın dış ticaret hacmi 34,6 milyar Dolara olup, 2014 yılında ise 30,9 milyar Dolara düşmüştür. 2014 yılında ihracat miktarı % 9 oranında azalarak 21,7 milyar Dolar seviyelerine, ithalatı ise %15 oranında azalış ile 9,2 milyar Dolar olduğu görülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Ekonomik Görünüm, 2016).

Tablo 33: Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	1.667	928	2.596	739
2009	1.398	752	2.151	646
2010	1.551	865	2.416	686
2011	2.064	262	2.326	1.802
2012	2.587	340	2.927	2.247

2013	2.961	334	3.294	2.627
2014	2.876	291	3.167	2.585
2015	1.899	232	2.131	1.667

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Azerbayca'nın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Türkiyenin ihracatında 18. İthalatımızda sırada olduğu Azerbaycan ile yaklaşık 3 milyar Dolar yani %2 oranında ihracat yapılmıştır (TİM, 2015: 47). Tablodan da anlaşılacağı üzere 2014 yılında Azerbaycan Türkiye'nin 290 milyon Dolarla 61. Sıradaki ithalat ortağı konumundadır.

Tablo 34: Türkiye'den Azerbaycan'a Yapılan İhracat Fasılları

ÜRÜN	2012 Milyon Dolar	2013 Milyon Dolar	2014 Milyon Dolar
Toplam İhracat	2585	2960	2875
Makine	336	387	345
Elektrikli Makine ve Cihazlar	215	265	272
Plastikler ve Mamulleri	244	258	270
Demir veya Çelikten Eşya	274	259	240
Mobilyalar	188	221	224
Demir ve Çelik	115	142	107

Kaynak: TİM, Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015, 74

Türkiye'den Azerbaycan'a ihracat miktarı 2014 yılında yüzde 2,9 azalmış ve 2,88 milyar Dolara seviyesine düşmüştür. Azerbaycan'ın Türkiye ihracatı içindeki payı da yüzde 1,8'e azalmıştır. Azerbaycan yapılan ihracatta alt fasıllara göre düşüşler devam etmiş olup, makine ihracatında yüzde 10,8, demir ve çelikten eşyada yüzde 7,3 ve demir-çelik ihracatında yüzde 24,5 düşüş olmuştur. Elektrikli makine ve cihazlar, plastik ve mamulleriyle mobilya ihracatında ise seviyeli yükselişler

meydana gelmiştir. Azerbaycan'a son yıllarda yapılan ihracat hızla artmış ancak Azerbaycan ekonomisindeki soluklanmayla beraber ihracat artışı 2014 yılında yavaşlamıştır (TİM, 2015: 74).

6.3.4.4. Irak

Türkiye ve Irak arasındaki ticaret dengesi, Türkiye lehine gelişimini sürdürmektedir. 2013'te Türkiye'nin Irak ile dış ticaret hacmi 12 milyar Dolar'ı aşmıştır. 2009'da Türkiye'nin ihracatında 5. sırada yer alan Irak, 2013 yılında Almanya'nın ardından 2. sıraya yükselmiş ve Irak'ın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı %7,9'a ulaşmıştır. 2014'te ise ülkede yaşanan sorunlar nedeniyle Türkiye'nin Irak'a ihracatının yavaşlama eğilimine girdiği görülmektedir (TİM, 2015: 117).

Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünün Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesine kadar olan süreçte, Ocak-Mayıs döneminde, Irak'a olan ihracatımız %11,5 artmıştır. Diğer taraftan, söz konusu dönemde aylık ihracatımıza bakıldığında tüm aylarda bir önceki yılın aynı ayına göre ihracatımız yükseliş olmuştur. Musul'un İŞİD tarafından ele geçirilmesinden sonra, Irak'ta ortaya çıkan siyasi ve askeri kriz nedeniyle ihracatımız azalmaya başlamıştır. Olayların başladığı Haziran ayından Aralık ayına kadar olan dönemde tüm aylarda bir önceki yılın aynı ayına göre azalmalar gerçekleşmiş olup Haziran-Aralık dönemindeki toplam azalış %24,4 olarak gerçekleşmiştir. Böylece 2014 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatı bir önceki yıla göre yaklaşık % 8,9 oranında düşerek 10,9 milyar Dolara gerilemiştir (Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Ekonomik Görünüm, 2016).

Türkiye'nin komşuları Irak ve Suriye'de boşluktan yararlanarak oluşan İŞİD problemi bölgesel ticaret ilişkilerini negatif etki etmiştir. Bu ülkelerle ekonomik ve ticari ilişkilerin gerilemesi 2014 yılında Türkiye ekonomisini etkilemiş ve performansına olumsuz yansımıştır (TİM, 2015: 74).

Tablo 35: Türkiye-Irak Dış Ticaret Değerleri (milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2009	5.123	120	5.003	5.243
2010	6.036	153	5.883	6.189
2011	8.310	86	8.224	8.396
2012	10.830	149	10.681	10.979
2013	11.958	146	11.812	12.104
2014	10.896	268	10.628	11.164
2015	8.558	297	8.261	8.855

Kaynak:Ekonomi Bakanlığı, Irak'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Irak/html>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Tablo 35'ten de görüldüğü üzere Irak Türkiye'nin ikinci büyük ihracat pazarı olmayı devam ettirmiştir. Ancak 2014 yılında ihracat yüzde 8,9 azalmış ve 10,9 milyar Dolara seviyesine gerilemiştir. Irak'ın toplam Türkiye ihracatı içindeki payı da yüzde 7,9'dan yüzde 6,9 oranına inmiştir.

Tablo 36: Türkiye Irak Yapılan İhracat Fasılları

ÜRÜN	2012 Milyon Dolar	2013 Milyon Dolar	2014 Milyon Dolar
Toplam İhracat	10822	11949	10887
Demir veya Çelikten Eşya	837	906	793
Elektrikli Makine ve Cihazlar	821	949	759
Demir ve Çelik	1136	1240	671
Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	833	661	606
Plastikler ve Mamulleri	580	671	588

Mobilyalar	507	577	564
Degirmencilik Ürünleri	492	528	550
Makine	586	674	513
Kıymetli Taşlar	266	452	583
Etler	351	429	421
Örme Giyi Eşya	239	352	408
Süt Ürünleri, Yumurta	387	439	406

Kaynak: TİM, Ekonomî ve Dış Ticaret Raporu 2015, 63

Irak'a yapılan ihracatta tüm bölümlerde düşüş gerçekleşmiştir. En büyük düşüş yüzde 45,9 ile demir-çelik ürünlerinde meydana gelmiştir. Elektrikli makine ve cihazlarında yüzde 20,0, makinelerde yüzde 23,9 azalma olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Irak'a ihracatını fazlaştıran fasıllar örme giyim eşyalarıyla kıymetli ve yarı kıymetli taşlar olduğu görülmektedir. 2014 yılında Irak'ta yaşanan siyasi ve güvenlik sorunları Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir (TİM, 2015: 64).

6.3.4.5. Kazakistan

Tablo 37: Türkiye – Kazakistan Dış Ticaret Göstergeleri (milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	890,6	2332	3222,6	-1441,4
2009	633,4	1348,9	1982,3	-715,5
2010	818,9	2471	3289,9	-1652,1
2011	947,8	3020	3967,8	-2072,2
2012	1068,6	3371	4439,6	-2302,4
2013	1039,4	3106,1	4145,5	-2066,8

2014	977,8	2453,4	3431,3	-1475,6
------	-------	--------	--------	---------

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Kazakistan'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kazakistan>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Kazakistan'ın Türkiye ile olan ticari ilişkileri incelenecek olursa bu ilişkilerin azımsanamayacak düzeyde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 220 civarında ülke ile ticari ilişkisi bulunmaktadır. Bu ülkeler ile yapmakta olduğu ihracat incelendiğinde 2008-2014 döneminde sırlamada Kazakistan'ın 29 ila 37. sıralar arasında yer aldığı gözlemlenebilir. İthalatta ise bu aralık 21 ile 37'dir. Tablo ise iki ülke arasındaki ticaret hacmini ve ticaret dengesini 2008–2014 yılları için sunmaktadır. 2008 yılından 2014 yılına kadar, kriz yılları hariç, ticaret hacminde sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler olarak plastik ürünleri, inşaat malzemeleri, mücevherci eşyası, halı ve yer kaplamaları görülmektedir. Türkiye'nin ithal ettiği başlıca ürünler ise ham petrol, doğal gaz, rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları, işlenmemiş çinko ve alüminyum olduğu görülmektedir (MFA, Kazakistan Ekonomisi: 2016).

Kazakistan'da iş yapmakta olan yaklaşık 100 girişimci Türk firmasının kimya sanayi, inşaat, otelcilik, gıda, petrol, sağlık ve savunma sanayi sahalarına daha fazla yatırım yapmakta olup toplam yatırım tutarı 2,05 milyar Dolar düzeyindedir. Türkiye, Kazakistan'da enerji alanı dışına yapmış olduğu yatırımlar ile parasal büyüklüğü açısından 4. sırada bulunmaktadır. Kazakistan'da 15 binin üzerinde insana çalışma imkanı veren 600 civarında Türk sermayeli firmalar üretim ve hizmet sektöründe yerini almışlardır. Kazakistan Devletinde Türk müteahhitler şimdiye kadar yaklaşık 19,3 milyar Dolar seviyesinde 414 projede yer almıştır. Kazakistan'dan Türkiye'ye gelen milletlerarası direk yatırım miktarı 681 milyon Dolar civarındadır. Türkiye'de 2015 tarihi itibari ile 482 Kazak sermayeli şirket bulunmaktadır (MFA, Kazakistan Ekonomisi: 2016).

6.3.4.6. Cezayir

2014 yılında Türkiye'den Cezayir'e gerçekleştirilen 2 milyar ABD Dolarlık ihracat, 2015 yılında %12,3 oranında düşerek 1,82 milyar ABD Dolarına gerilemiştir (Ekonomi Bakanlığı, Azerbaycan Ekonomik Görünüm, 2016).

Tablo 38: Türkiye-Cezayir Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2009	1.777	769	2.546	1.008
2010	1.505	1.068	2.573	436
2011	1.471	1.150	2.621	320
2012	1.813	925	2.737	889
2013	2.003	714	2.717	1.289
2014	2.083	921	3.004	1.162
2015	1.827	741	2.568	1.086

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Cezayir'in Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Cezayir>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

6.3.4.7. Suudi Arabistan

Dünyanın en önemli büyük petrol ekonomisine sahip olup bugün rezerv miktarıyla 90 sene süreyle petrol gelirlerini devam ettirecek olan Suudi Arabistan petrol fiyatlarının küresel pazarda gösterdiği düşüş ve yükselişten direkt etkilenmektedir. Ham petrol üretimiyle birlikte ekonomi içinde petrol ağırlıklı sanayilerin ekonomi içindeki fazlalığı ve toplam ihracat ve kamu gelir oranının %90'ını petrol ile alakalı sektörlerden meydana gelmesi sebebiyle Suudi Arabistan'ın ekonomik başarısında petrolün yükselmesinin tesiri büyüktür.

Türkiye’de yerleşik Suudi Arabistan sermayeli firmaların sayısı 2014 yılı itibariyle 486’dır. Merkez Bankası verileri ile Suudi Arabistan’ın Türkiye deki doğrudan yatırımları 1.4 milyar Dolar düzeyindedir. Suudi ArabistanTürkiye’de önemli yatırımlar yapmış olup 2005 yılında Saudi Oger’e bağlı olan Dubai merkezli Oger Telecom tarafından Türk Telekom’un %55 hissesinin satın alınması, Suudi Arabistan gıda şirketi Savola tarafından Yudum Gıda’nın National Bank of Kuwait’ten satın alınması bu yatırımlardan bazılarıdır. Ayrıca 2007 senesinde Petkim’in %51 hissesini satın alan konsorsiyumda Suudi Arabistanlı Injaz Projects de mevcut olup Saudi Basic Industries Corporation (SABIC) ile Başer Petrokimya ortaklığıyla Sabic Polimer Endüstrisi A.Ş. faaliyete başlamıştır. National Commercial Bank of Saudi Arabia (NCB), Ülker Grubu ile Boydak Grubu'nun ortak olduğu katılım bankası Türkiye Finans'ın %60 hissesini satın almıştır. Suudi NCB bu hisseler karşılığında 1 milyar 80 milyon Dolar vermiştir (DEİK, Suudi Arabistan Ülke Bülten, 2015: 24).

Tablo 39: Türkiye- Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	2.201	909	3.110	1.292
2009	1.768	776	2.544	992
2010	2.217	1.380	3.597	837
2011	2.764	2.001	4.765	763
2012	3.676	2.171	5.847	1.505
2013	3.191	2.015	5.206	1.176
2014	3.047	2.343	5.390	704

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Suudi Arabistan’ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Türkiye'nin Suudi Arabistan'a yapmış olduğu ihracat 2014 yılında yüzde 4,5 azalarak 3,0 milyar Dolara seviyesine düşmüştür. Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin ihracatı içindeki payı da yüzde 1,9'a düşmüştür.

Tablo 40: Türkiye Suudi Arabistan Yapılan İhracat Fasılları

ÜRÜN	2012 Milyon Dolar	2013 Milyon Dolar	2014 Milyon Dolar
Toplam İhracat	3677	3191	3047
Yer Kaplamaları	332	321	370
Elektrikli Makine ve Cihazlar	208	377	269
Makine	153	194	233
Demir ve Çelik	1396	738	205
Mineral yakıtlar	89	22	197
Örmemiş Giyim	132	126	135
Mobilyalar	71	98	135
Demir veya Çelikten Eşya	94	98	120
Taş, Alçı, Çimento	87	96	111
Örme Giyi Eşya	52	88	109

Kaynak: TİM, Ekonomî ve Dış Ticaret Raporu 2015, 71

Suudi Arabistan'a Türkiye'nin yapmış olduğu ihracatın gerilemesinde demir-çelik ihracatındaki azalma belirleyici olmuştur. Demir-çelik ihracatı yüzde 72,2 oranında büyük bir düşüş seğılemiştir. Elektrikli makine ve cihazlar ihracatı da yüzde 28,8 azalmıştır. Diğer taraftan halı, makine, mobilya, demir-çelikten eşya ve örme giyim eşyası ihracatları iki haneli oranlarda yükselmiş, mineral yakıt ve yağ ihracatı ise dramatik şekilde yükselmiştir. Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerindeki düşüşe rağmen çok sayıda fasılda önemli mikatrdada artış sürmüştür. 3 milyar Dolar ve yüzde 2 civarındaki ihracattaki oranıyla Suudi Arabistan, Türkiye'nin 14. Ticaret ortağı ve 2.3 milyar Dolar ithalat oranıyla da 24. Partneri olarak görülmektedir (TİM, 2015: 71).

6.3.4.8. Nijerya

Nijerya, dünyanın 12. en büyük petrol üreticisi olup aynı zamanda en büyük 8. petrol ihracatçısı ve en büyük 10. petrol rezervine sahip olan ülkedir. Nijerya, ABD'nin Sahra Altı Afrika'daki en büyük ticaret ortağı durumundadır. ABD toplam ham petrol ithalatının % 11 gibi büyük bölümünü Nijerya kaynaklarında ithalatını gerçekleştirmektedir. Bu miktar Nijerya'nın yıllık gerçekleştirdiği toplam ham petrol ihracatının % 46'sına tekabül etmektedir. 2005 yılından sonra petrol sektöründeki ilerleme, diğer sektörlerin arkasında kalmıştır. 2007-2008 dönemindeki yükselen petrol fiyatları ülkenin petrolden elde ettiği kazancın ciddi düzeyde artırmıştır. Ülkenin en önemli petrol sahası Nijer Deltası olup buradaki siyasi gerilim, çatışma ve petrol tesislerine yönelik saldırılar, ülkenin tam manasıyla petrol üretim yapmasını ve ihracatını engellemektedir. 2009 yılında petrol üretimi 2,9 milyon varil/gün olmasına rağmen, petrol altyapısında meydana gelen sabotajlar sebebiyle günümüzde bu rakam 1,6 ile 2 milyon varil/gün düzeyine düşmüştür (Ekonomi Bakanlığı, Nijerya Ekonomik Durumu, 2016).

Uluslararası Ticaret Merkezinin rakamlarına göre Nijerya'da oran senelik değişimle birlikte ihracatın %75-90 dolayındaki oranı petrol ve doğal gaz ihracatı meydana gelmektedir. Nijerya'nın 2014 yılı petrol ve doğal gaz ihracatı toplam ihracatının aşağı yukarı %97 gibi neredeyse tamamını oluşturmuştur. Nijerya'nın petrol ve doğal gaz dışında en önemli ihraç malzemesi kakao'dur. Petrol ve doğal gaz ile kakao kereste, yağlı tohumlar, bakır hurda ve döküntüleri, kauçuk ile hayvan derileri ve köseleler Nijerya'nın ihracatında önemli kalemlerdir. Nijerya'nın özellikle kakao ihracatı önceki yıllarda oldukça yüksek miktarlara varmıştır. Petrol dışı ürünlerin ihracatının az olmasının sebepleri içinde kaçakçılığın yoğun olması düzgün verilerin oluşmasını engellemektedir. (Ekonomi Bakanlığı, Nijerya Ekonomik Durumu, 2016).

Tablo 41: Türkiye-Nijerya Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2008	280,53	521,92	802,45	- 241,39

2009	257,73	604,68	862,41	- 346,95
2010	250,60	602,56	853,16	- 351,96
2011	394,44	365,55	759,99	28,89
2012	438,79	113,18	551,97	325,61
2013	417,59	149,38	566,97	268,21
2014	439,88	134,42	574,26	305,46

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Nijerya'nın Türkiye ile Ticareti, 2016,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/Nijerya>,
(Erişim Tarihi: 02.05.2016)

2014 yılı itibarıyla Türkiye den Nijerya'ya yaklaşık 600 kalem değişik ürünün ihracatı yapılmıştır. Türkiye 2014 yılında Nijerya'ya gerçekleşen 440 milyon Dolarlık ihracatın yaklaşık %20'sini demir çelik ürünleri ihracatından meydana gelmiş olup, bu ürün grubunu sırasıyla petrol yağları, hijyenik havlu ve bebek bezleri, elektrik transformatörleri, alçı taşıyla izole tel ve kablolar takip etmektedir.

Nijerya gerek nüfusu ile gerekse doğal kaynakları açısından büyük ekonomik bir potansiyel taşımaktadır. 2013 yılı için 509,9 milyar ABD Dolarla Güney Afrika'yı geride bırakarak Afrika'nın en büyük ekonomisi haline gelmiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi olan Nijerya, şuan itibarıyla petrol rezervleri bakımından ilk on ülke içerisinde yer almaktadır. Nijerya ekonomisinin iki temel özelliği bulunmakta bunlardan birisi devlet ağırlıklı olması diğeri ise ihracatın büyük bir bölümünü ham petrol ve doğal gaz ihracatı oluşturmasıdır. Ancak, petrolden beklenen gelir elde edilememektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında, petrol tesislerine yönelik saldırılar, petrolün ham olarak ihraç edilmesi ve petrolün üretiminden petrol gelirlerinin hükümet hesaplarına girene kadar geçen sürede yaşanan yolsuzluklar ve son dönemde petrol fiyatlarında meydana gelen azalmalar sayılabilir. Bunlarla birlikte, hükümet petrol fonlarının kullanımı esnasında da yoğun yolsuzluk olduğu görülmektedir (MFA, Nijerya'nın Ekonomisi, 2016).

6.3.4.9. Katar

Tablo 42: Türkiye-Katar Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2009	289.363	85.652	375.015	203.710
2010	162.549	177.046	339.595	- 14.496
2011	188.137	670.325	858.463	- 482.187
2012	257.491	466.498	723.989	- 209.007
2013	244.077	373.923	597.942	- 129.904
2014	344.806	394.552	739.358	- 49.746
2015	423.568	360.978	784.546	62.590

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Katar'ın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Katar>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

2010 ve 2011 yıllarına baktığımızda Türkiye Katar'a karşı ithalat fazlası gerçekleştirmeye başlamıştır. 2012 senesinde Katar'a olan Türkiye'nin ihracatı %37 çoğalarak 257 milyon Dolar oluşmuştur. 2013 yılında %5 düşerek 244 milyon Dolar olmuş olup aynı zamanda 2014 yılında da Katar'a olan Türkiye'nin ihracatı yükselişi sürmüştür. 2014 yılında ihracat % 41 yükselişle 344 milyon Dolar olarak oluşmuştur. Katar ile Türkiye 2014 yılı ticaret hacmi 739 milyon Dolar olduğu görülmektedir.

6.3.4.10. Kolombiya

Tablo 43: Türkiye-Kolombiya Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
-----	---------	---------	-------	-------

2008	74.614	271.005	345.620	-196.391
2009	36.044	382.984	419.028	-346.940
2010	52.863	296.766	349.628	-243.903
2011	111.367	678.255	789.622	-566.888
2012	152.133	814.146	966.279	-662.013
2013	124.632	674.665	799.297	-550.033
2014	183.131	814.096	997.227	-630.965
2015	185.919	802.240	988.159	-616.321

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Kolombiya'nın Türkiye ile Ticareti, 2016, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kolombiya>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

2015 yılında Kolombiya'ya ihracatımızda demir-çelik çubuklar % 20,9 pay ve % 48,1 artış ile yine ilk sırada yer almıştır. Çelik sondaj çubukları, % 13 pay ve % 92,5 artış ile ikinci sıraya yükselmiştir. Demir-çelik profil, kara taşıtları aksamı, çimento, pamuklu mensucat (denim kumaş ağırlıklı), demir-çelikten kule ve pylonlar, bakır eşya, adi metallere donanım-eşya, kauçuk dış lastik ve elektrik transformatörleri ise bu ülkeye ihracatımızdaki diğer başlıca kalemler olmuştur. Türkiye'nin Kolombiya'dan 2015 yılında ithal ettiği başlıca ürünler arasında taşkömürü ve taşkömüründen elde edilen yakıtlar (%95,6), kok kömürü (%2,2), muz, hijyenik eşya, jelatin türevleri, kahve, tütün, boyayıcı maddeler, vinil klorür/halojenli diğer olefin polimerleri ve zirai ilaçlar yer almaktadır (MFA, Kolombiya'nın Ekonomisi, 2016).

6.3.5. Türkiye'nin Enerji İlişkilerinin Karşılıklı Bağımlılık ve Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi

Yeryüzündeki enerji kaynaklarının farklı coğrafyalar üzerinde olması ülkeleri birbirlerine bağımlı hale getirmektedir. Bugün dünyada enerji kaynakları bakımından kendi kendine yetebilen ülkeler olarak sadece Rusya, Kanada, İngiltere ve Çin'i gösterebiliriz. Enerjinin hem kaynakları hem teknolojisi hem de uygulama imkânları açısından, üç faktör de beraber düşünüldüğünde ise bağımsız hiçbir ülkenin bulunmadığı görülmektedir. Son yüzyılda yaşanan savaşların görünen sebepleri ardındaki temel nedenin; birincil enerji kaynaklarını ele geçirmek ya da bu kaynaklara ulaşabilen yollar üzerinde hâkimiyet kurmak olduğu birçok tarihçi tarafından kabul görmektedir (Özemre, 2002: 147).

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye dış politika görüşünü yeni bir eksene kaydırmak durumunda kalmıştır. İki kutuplu dünyada, her iki taraf temsilcilerinin dış politikaları bu kutupların ortaya koyduğu stratejilere göre bir yol belirlemiştir. Türkiye de bu tarafların birinde yer alması nedeniyle uyguladığı politika daha önceki yıllara göre daha hareketsizdir. Tıpkı diğer devletlerde de olduğu gibi Türkiye ekonomik yönden dışa bağımlı bir devlet olması sebebiyle hareketlerinde işbirliği içinde bulunduğu devletlerin tutumlarını göz önüne almak durumundadır (Çelebi ve Demirağ, 2011: 391).

Enerji güvenliği dış politikada karşılıklı bağımlılık durumunun hangi şartlarda ortaklığa veya çatışmaya neden olduğunu işaret etmekte ve karşılıklı bağımlılıktan çıkış maliyetini nasıl değerlendirmemiz gerektiği hususunda bir bakış açısı sunmaktadır. Örneğin, enerjinin piyasa yapısı, enerji hammaddelerin özel durumu ve enerji ticaretinin düzeyi gibi kriterleri değerlendirebiliriz. Karşılıklı bağımlılığın çatışmaya tesirini açıklamamızdaki önemli bir durum, bu tür bir ilişkiden çıkış bize olan maliyetini amaçladığımız hedeften ne kadar az ya da çok seviyede sonuçlandırdığımızdır. Başka bir ifadeyle, karşılıklı bağımlılıktan cayma maliyetimiz ulaşmak istediğimiz hedefimizin kazancından azsa, enerjide karşılıklı bağımlılığa rağmen kriz ve çatışma çıkabilmektedir. Aynı mantıkla düşündüğümüzde, çıkış maliyetimiz hedefimizin kazancından fazlaysa, enerjide karşılıklı bağımlılık çatışmayı önleyebilmektedir. Bunun için enerji piyasasında

devlet şirketlerinin yükselen rolü, enerji ihraç eden ülkelerle ortaklık ve piyasa ekonomisi ile eşitlenebilir.

6.3.5.1. Türkiye'nin Doğal Gaz Ticareti Yaptığı Ülkelerle İlişkilerini Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi

6.3.5.1.1. Rusya

Türkiye'nin bilhassa doğal gaz konusunda Rusya'ya % 60'lar seviyesinde olan bağımlılığı, Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından risk teşkil etmektedir. 2006 yılında Rusya ile Ukrayna, Gürcistan ve Moldova arasında yaşanan doğal gaz krizleri, Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığının ciddi şekilde sorgulanmasına yol açmıştır. Kaynak çeşitliliği ilkesinin göz ardı edildiği değerlendirilmesi, bu sorgulamada önemli rol oynamaktadır. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının artmasına paralel olarak Rusya'dan artan ithalat, Türkiye'nin dış ticaret açığının büyümesine sebep olmaktadır. Her ne kadar Rus yetkililer Türkiye'nin Rusya'ya karşı verdiği dış ticaret açığının, Türkiye'ye gelen Rus turistler, bavul ticareti ve Rusya'daki Türk yatırımları ve hizmetler sektörü ile dengelendiğini ifade etseler de, durumun Türkiye açısından kaygı verici olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü Türkiye'nin Rusya'dan ithal etmiş olduğu doğal gazın ve altyapı yatırımlarının yüksek maliyeti kalıcı bağımlılıklara neden olmaktadır (Sapmaz, 2008: 284).

Rusya petrol ve doğal gazını tankerlerle Türk Boğazları aracılığıyla ulaşımını sağlamaktadır. Ticaretinin yaklaşık %60'a yakınına da yine boğazlardan yapmaktadır. Kara devleti olan Rusya gazının Avrupa ve dünya piyasasına açılması hususunda Türkiye çok önemlidir. Türk Boğazlarına büyük oranda ihtiyaç duyması Rusya'nın Türkiye'ye bağımlılığını artıran bir noktadır. Ancak tüm bu durumlar her halükarda eşit seviyelerde karşılıklı bağımlılığı ortaya çıkaracak kadar güçlü değildir (Akyol, 2013).

Rus gazının yüzde 30'u Mavi Akım vasıtasıyla ulaşırken, yüzde 25'lik oranı Bulgaristan'dan gelmekte olup bu kompozisyonda dahi kısa vadede Rusya'ya karşı

bağımlılığın azalma ihtimali çokta görünmemektedir. Enerjide böylesi dışa bağımlılık, sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda siyasî bakımdan da önemli bir problemdir. Şöyle ki enerjinin çok büyük bir oranının yurtdışından temin edilmesi, bir ulusal güvenlik zafiyeti oluşturabilmektedir. Türk ekonomisinde de enerji tüketimi az miktardaki kaynaktan ve az sayıdaki ülkeden tedarik edilmekte; bu durum yakın zamanda oluşabilecek darboğazlar bakımından bir zafiyet unsuru olarak ifade edilmektedir (Bilginoğlu, 2012: 26).

Türkiye'nin Rusya'dan uzun vadelerle al ya da öde tarzında yaptığı doğal gaz anlaşmaları ile tüketimin üzerinde gaz alınması ve ihtiyaç fazlası kısmın üçüncü ülkelere ihraç edilememesi, Türkiye ekonomisini uzun vadeli ve büyük bir yük altına sokmaktadır (Sapmaz, 2008: 284).

Türkiye'nin mevcut enerji tüketimi ve talebi dikkate alındığında bu talebin yapılan anlaşmalardan da anlaşıldığı üzere ağırlıklı olarak belirli ülkelere sağlandığı görülmektedir. Rusya'ya olan bağımlılık gün geçtikçe artmaktadır. Bu da fiyattan enerji güvenliğine, Türkiye için ciddi bir risk faktörü oluşturmaktadır. Rusya ile sağlanan tek bir kaynaktan bağımlılık durumu Azerbaycan ve Türkmenistan gibi ülkelere elde edilecek gazı ve kaynak çeşitliliğini engellemektedir (Pamir, 2006: 173).

Tablo 44'de görüldüğü üzere; Türkiye'nin doğal gaz ithalatında önmlü oranda Rusya'ya bağımlılık mevcuttur. Rusya'yı %19'luk payla İran, %9 payla Azerbaycan ve Cezayir (LNG), %3'lük payla Nijerya (LNG) izlemektedir. Bu noktada da enerji açığını bir takım doğal gaz anlaşmaları yaparak gidermeye çalışmaktadır.

Tablo 44: Ülke Bazında Doğal Gaz İthalatı (milyon m³)

YIL	RUSYA	İRAN	AZERBAYCAN	CEZAYİR	NİJERYA	SPOT LNG	TOPLAM
2003	12.460	3.461		3.795	1.107		20.823
2004	14.102	3.498		3.182	1.016		21.798
2005	17.524	4.248		3.786	1.013		26.571

2006	19.316	5.594		4.132	1.100	79	30.221
2007	22.762	6.054	1.258	4.205	1.396	167	35.842
2008	23.159	4.113	4.580	4.148	1.017	333	37.350
2009	19.473	5.252	4.960	4.487	903	781	35.856
2010	17.576	7.765	4.521	3.906	1.189	3.079	38.036
2011	25.406	8.190	3.806	4.156	1.248	1.069	43.874
2012	26.491	8.215	3.354	4.076	1.322	2.464	45.922
2013	26.212	8.730	4.245	3.917	1.274	892	45.270
2014	26.975	8.933	6.074	4.179	1.414	1.598	49.173

Kaynak: T.C. Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Strateji Geliştirme Başkanlığı, Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, S.07, 2015: 47.

2013 yılı sonu itibariyle ortaya çıkmış ithalat miktarları üzerinden hareket edildiğinde doğal gaz ithalatının büyük bir kısmının (26.875 milyon m³) yaklaşık %57,9'unu Rusya'dan yapıldığı görülmektedir.

Rus doğal gazını ithalatını 19 farklı ülke içerisinde dördüncü sırada bulunan Türkiye, Mavi Akım ile birlikte Avrupa devletleri içinde, Almanya'dan sonra ikinci en büyük gaz alıcısı konumundadır. Rusya'ya doğal gazda en fazla bağımlı bulunan Avusturya'da bu oran % 45 düzeyindeyken Almanya'da bu oran % 33 civarlarındadır. Türkiye için bu oran Mavi Akım Projesi sonrası % 65'e kadar yükselmiştir (Oğan ve Aytekin, 2002: 66). Bu durumda Türkiye'nin zafiyeti ortaya çıkmakta ve ekonomik istikrar ve ulusal güvenliği tehdit etme potansiyeline sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türk Akımı, AB'nin ve Türkiye'nin enerji güvenliğini garanti altına almak için geliştirilen bir projedir. Projenin AB enerji arz güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'ye daha fazla rol vererek AB-Türkiye ilişkilerine yeni bir bakış açısı vereceği düşünülürken Rusya bakımından ise Türk Akımı enerji kaynaklarını Avrupa'ya tranferinde Ukrayna yerine başka güzergah verilmesi önemlidir. Türk Akımı iki devletin de gereksinim hissettiği proje olmasına karşı projenin açıklandığı

zamandan itibaren yavaş bir şekilde ilerlemiştir. Rusya'nın ilk aşamada taahhüt ettiği 63 milyar metreküp doğal gaz kapasitesinin yarıya düşürdüğünü söylemesi ve meydana gelen Türkiye hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağı problemi Türk Akımı projesinin hayata geçmesini engelleyen faktörlerden olmuştur. Son dönemde iki ülke Suriye üzerinden karşı karşıya gelirken Rusya'nın projeye ilgili herhangi bir somut adım atmaması ve projeye ilgili Türkiye'nin taleplerinin karşılanmaması üzerine proje, durma noktasına gelmiştir (Karagöl vd, 2016: 23). 2016 yılında Türkiye-Rus ilişkileri tekrar yumuşama eğilimine girmiş ve Türk Akımı tekrar gündeme gelmeye başlamıştır.

Coğrafi yakınlıklarının yanı sıra her iki ülke ekonomilerinin birbirlerini tamamlayan nitelikte olması Türkiye Rusya ikili ilişkilerinde büyük oranda ticaret potansiyeli oluşturmaktadır. Enerji bağımlılığı da böylelikle her geçen gün daha da artma eğilimindedir. Türkiye'nin Rusya ile enerji alanında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi geliştirmeye çalıştığı görülmektedir. Böyle daha eşit seviyelerde bir karşılıklılık ilişkisi oluşturulmaya çalışılması Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından önem arz etmektedir. 2030 yılına kadar yapılan tüm projeksiyonlarda Dünya'nın doğal gaza olan bağımlılığı gelecekte de devam edecek gibi görünmektedir. Hal böyle olunca iki ülke enerji açısından işbirliği içerisinde iki yakın müttefik profili çizmek zorundadır.

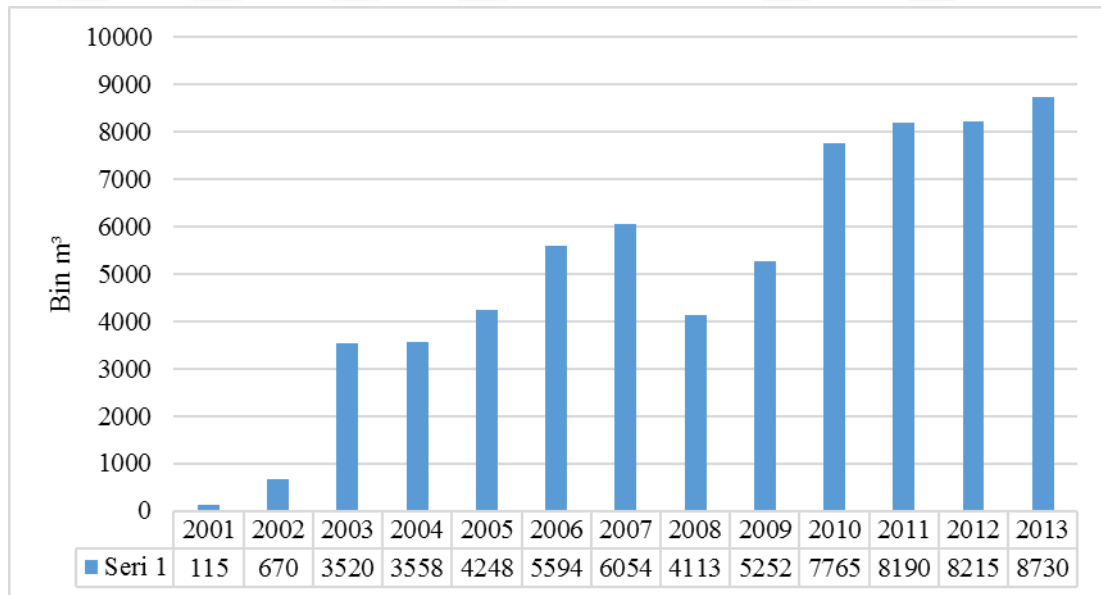
Yaşanan olumsuz gelişmeler, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devleti de etkileyebilmektedir. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin bugün Türkiye kullandığı doğal gazın % 65'ini Rusya'dan ithal etmektedir. Rusya'nın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ise % 9 civarındadır (Ulutaş, 2008: 11). Her iki ülkenin de uluslararası arenada gerek siyasi gerekse askeri olarak eşit durumda olmadıkları aşikârdır. Doğal gaz alım-satım yüzdelerinden çıkan sonuç, Rusya'nın doğal gaz satışında Türkiye'ye bağımlılığının, Türkiye'nin doğal gaz alımı konusunda

Rusya'ya olan bağımlılığının çok altında olduğu anlaşılmaktadır. Asimetrik karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Rusya'nın lehine, hassasiyet ve etkilene bilirliliğin ise Türkiye'nin aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Bu durum ise Türkiye açısından bir takım kaygıları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü gelecek dönemlerde, Türkiye bazı kesintileri ve enerji krizlerini yaşama olasılığını göz önünde bulundurmak ve bu durumdan etkilenme derecesini düşürmek durumundadır.

6.3.5.1.2. İran

Dünya ispatlanmış ham petrol rezervlerinin % 11,5 oranıyla 3. sırada yer alan ve dünyanın en büyük 3. petrol üreticisi olan İran, doğal gaz rezervleri bakımından da Rusya'nın ardından 2. sırada bulunmaktadır. İran'ın ihracattan elde ettiği kazanç gelirlerinin % 80-90'ı, bütçe gelirlerinin ise % 40-50'si petrolden elde edilmektedir (KUDAKA,7: 2015).

Şekil 17: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin İran'dan Doğal Gaz İthalatı

Kaynak: EPDK, Doğal Gaz Piyasası Sektörü Raporu 2014, s.7

Türkiye-İran doğal gaz ticareti 2010 ve 2011 yıllarında da sorunlu başladı. Kış aylarında teknik sebepler gerekçe gösterilerek İran tarafından doğal gaz akışı kesildi. Türkiye ise kesilen doğal gaza olan ihtiyacını doğal gaz depolarındaki gazı

kullanarak çözebildi. 2009 yılında 5,2 milyar m³ olarak gerçekleşen Türkiye'nin İran'dan ithalatı 2010 yılında yine yüksek miktarda artış göstererek 7,7 milyar m³ olarak gerçekleşti. 2011 ve 2012 yıllarındaki kesintilere rağmen ithalat miktarı kendi rekorunu kırarak 8 milyar m³ seviyesini aştı.

İran, Türkiye'ye ihraç ettiği doğal gazı ise Türkmenistan'dan ithal ettiği gaz sayesinde satabilmektedir. 2007 yılı sonu ve 2008 yılı başında Türkmenistan'ın boru hattındaki teknik sorunları gerekçe göstererek sırasıyla İran, Türkiye ve Yunanistan'ı etkiledi. Türkmenistan'ın gazı kesmesiyle İran zaten soğuk havalar nedeniyle iç talebi karşılamakta zorlandığı için Türkiye'ye gaz akışını kesti. Türkiye ise Azerbaycan'dan aldığı gazın tamamını iç tüketime ayırarak Yunanistan'a olan gaz akışını kesmek zorunda kaldı (Kinnander, 2010: 10). 2006 yılında bir önceki yıla göre 1 milyar m³ 'den fazla artan Türkiye'nin İran'dan doğal gaz ithalatı 2007 yılında ise yaşanan bu sorunlar nedeniyle yaklaşık 0,5 milyar m³ artarak 6 milyar m³ sınırını aştı. Ancak 2008 yılında Türkmenistan'ın İran'a ihraç ettiği gazı kesmesi nedeniyle duran Türkiye'ye gaz akışı 2008 yılında ithalat miktarının 4,1 milyar m³ seviyesine düşmesine neden oldu. 1996 yılında anlaşma imzalandığında iki taraf gaz akışının 1991 yılında 3 milyar m³ kapasite ile başlaması ve 2007 yılında da hattın tam kapasitesi olan 10 milyar m³ seviyesine çıkmasını planlamışlardı. Ancak grafikte de görüleceği üzere günümüze kadar hattın plato miktarına ulaşamadı (Şahin, 2007: 116).

2007 yılında iki ülke arasında imzalanan mutabakat zaptı bu sonuçların ortaya çıkmasını sağlayabilecek iş birliği için atılan ilk adımdı ancak zaptın anlaşmaya dönüşmemesi bunu engelledi. Mutabakat zaptının anlaşmaya dönüşmemesinin sebebi İran'ın istediği zaman gazı kesmek istemesi ve fiyat konusundaki şartlarının Türkiye tarafından kabul edilmemesiydi. Buna ek olarak günümüzde de devam eden Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği gazın anlaşması 1996 yılında yapılırken ABD tarafından gösterilen tepki 2007 yılında tekrarlanmıştır. İran'ın nükleer çalışmalarından rahatsız olan ABD, İran'ın elini ekonomik ve stratejik olarak güçlendirecek bir anlaşmaya kesinlikle karşı durmaktadır. Buna rağmen İran gazının Türkiye üzerinden taşınmasına yönelik planlar tamamen rafa kalkmış değildir. İlerleyen yıllarda TANAP projesine İran'ın da katılması durumunda iş birliği hayata

geçirilmiş olacaktır. İran ile P5+1 ülkelerinin İran'ın nükleer faaliyetleri üzerinde başlattıkları müzakerelerde anlaşma olduğu için anlaşmanın önünde engel olarak duran dışsal tepkiler azalmış durumdadır (Yergin, 2015: 70-71).

İran, dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip devleti olmasına karşın yaotırınlar nedeniyle piyasa bulamamaktadır. İran, doğal gaz ihracatının % 90' oranında Türkiye'ye yapmaktadır. AB piyasasına, Türkiye'den başka geçiş imkanın bulunmaması, Türkiye'nin lehine bir durum olmakta olduğu görülmektedir. İran'a ambargonun kalkmasıyla yakın gelecekte Türkiye'nin İran ile uluslararası düzeyde projeleri hayata geçireceği düşünülmektedir (Sak ve Zengin, 2015: 7).

İran'la yürütülen müzakereler sonrasında iki ülke arasında 2007 yılında varılan mutabakat genişletilerek 2008 tarihinde doğal gaz ortaklığı konusunda yeni bir mutabakat zaptı imza altına alınmıştır. Buna göre Türkiye, İran'ın Güney Pars doğal gaz havzasındaki 22, 23 ve 24. fazların işletim hakkını elinde bulunduruyordu. Bu kaynaktan elde edilecek günlük 46 milyon metreküp gazın yarısını Türkiye alacak, diğer yarısı ise İran'da kalacaktı. Bu doğal gaz havzasının yer aldığı bölgedeki İran'ın Asuluye kentinde Türkiye sınırına kadar uzanacak 1850 kilometre uzunluğundaki yeni bir boru hattıyla nakledilmesi düşünülen bu gazın bir kısmının Avrupa'ya verilmesi düşünülmektedir. Sözü geçen boru hattının ise Türkiye ile İran tarafından birlikte inşa edilmesi düşünülmüştür. Bundan başka Türkiye, senelik 35 milyar metreküplük İran doğal gazının Avrupa'ya sevkiyatı durumunda Türkiye topraklarının kullanılmasına izin vermiş ve bu yüzden boru hattının yapımında görev almayı kabul etmişti (İnat, 2009: 39-40). Ancak Arap Baharı ve ekonomik ambargolar nedeniyle anlaşmada durmuş durumdadır. 2016 yılında ambargonun bitmesi sonrası anlaşmanın tekrar gündeme gelip gelmeyeceği merak konusu olmaktadır. Sahip olduğu zengin rezervler sayesinde uluslararası doğal gaz pazarında önemli bir aktör haline gelebilecek olan İran'ın sonraki yıllarda takip edeceği doğal gaz politikası önem arz etmektedir.

Türkiye ile İran arasındaki hali hazırda devam eden sorunlu gaz ithalatı nedeniyle birbirine karşı duyduğu güvensizlik, politik baskılar ve İran'a karşı her geçen dönem artan yaptırımlar iki ülke arasındaki doğal gaz ilişkilerinin gelişmesini engellemektedir. Ayrıca İran'dan alınan doğal gazın fiyatı tartışma konusu olmuştur.

2014 yılı itibarıyla İran'ın gaz fiyatının Rusya ve Azerbaycan'dan alınan fiyata göre oldukça pahalı olması iki ülke arasında soğuk rüzgarlar estirmektedir. İmzalanan doğal gaz alım kontratlarına göre Türkiye, her 1000 metreküp gaz için Azerbaycan'a 335, Rusya'ya 425 Dolar ödeme yaparken İran'a ise aşağı yukarı 490 Dolar ödemiştir (Milliyet, 2014). Uluslararası piyasalarda gaz fiyatlarının inmesiyle beraber Türkiye yalnız İran değil Rusya gazına ödenmesi gereken ücretten fazla öder durumda olursa, her iki ülkeden ithal ettiği doğal gazın fiyatını düşürme gayreti içerisine girmiştir.

Türkiye ve İran arasındaki doğal gaz ilişkisi fiyat ve arz-talep güvensizliği nedeniyle problemlili bir geçmişe sahip olsa da üretici olarak İran, tüketici ve taşıyıcı ülke olarak Türkiye için çıkarları önemli bir potansiyele sahiptir. BP'nin istatistiklerine göre dünya doğal gaz rezervinin % 18,2'sini elinde bulunduran İran'ın buna karşın üretimdeki payı sadece % 4,9'dur. Ürettiği gazın tamamını tükettiği ve Türkmenistan'dan da gaz ithal ettiği düşünüldüğünde İran doğal gaz rezervlerinin sahip olduğu potansiyeli kullanamamaktadır. Bu durumun en büyük nedeni İran'ın zengin gaz rezervlerini yatırım eksikliği nedeniyle üretime dönüştürememesidir. Buna karşın Türkiye ise ithalat bağımlılığı ve arz güvenliği nedeniyle Karadeniz'deki sahalarda dâhil olmak üzere yurt içi üretimini artırmaya çalışırken bir taraftan da Kazakistan ve Türkmenistan gibi ülkelerde üretim faaliyetlerine katılarak yurt dışı üretimini artırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla iki ülke iş birliği yapması durumunda İran'ın sahalardaki üretimini artıracak yatırım kaynaklarından biri Türk şirketleri olabilir. Bununla paralel olarak Türkiye ise bu sayede yurt dışı üretimini İran'ın zengin rezervlerindeki faaliyetleriyle artırabilir hem de arz güvenliğini İran'ın kaynakları sayesinde giderebilir.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devleti birbirinden etkilenme potansiyeline sahiptirler. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin bugün Türkiye kullandığı

doğal gazın % 10'a yakını İran'dan ithal etmektedir. İran'ın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ise % 90 civarındadır. Doğal gaz alım-satım yüzdelerinden çıkan sonuç, İran'ın doğal gaz satışında Türkiye'ye bağımlılığı ve Türkiye'nin İran'a olan bağımlılığı ortadadır. Bu durum iki ülke için de enerji alanında ortaklıkların artması her iki ülkenin menfaatine olduğu gerçeğini göstermektedir.

6.3.5.1.3. Azerbaycan

2000'lere kadar doğal gaz üretim seviyesi yatay ilerleyen Azerbaycan, bilhassa Şah Deniz I projesinin işletmeye girmesi ve yeni sahalarla birlikte 2006 yılından itibaren üretim oranını önemli düzeye getirmiştir. 2013 yılında Azerbaycan'ın doğal gaz üretimi 29,5 milyar metreküpe yükselerek tarihinin en üst noktasına varmıştır. Yeni bulunan sahalar ile beraber Azerbaycan'ın doğal gaz üretiminin 2030'dan sonra 60 milyar metreküp/yıl düzeyinin üstüne olacağı ön görülmektedir. Azerbaycan ekonomisinin dramatik ilerlemesi ve milli gelirin artışa geçmesi ile birlikte doğal gaz tüketimi de yükselmiştir. Yurt içi bilhassa elektrik üretiminde doğal gazın artarak daha çok paya sahip olması, 2006-2008 döneminde yaklaşık 3 katlık bir tüketim artışı gerçekleşmiştir. 2012 yılında Azerbaycan'ın doğal gaz tüketimi 19,15 milyar metreküp/ yıl olarak en yüksek düzeye ulaşmıştır (HASEN, 2014: 4-5).

2006 yılında Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının ardından Bakü-Tiflis-Erzurum hattı üzerinden gaz sevkiyatının başlaması, Azerbaycan açısından önemli bir milat olmuştur. Çünkü 2006 yılından küresel finansal krizin yaşandığı ve 2008 sonuna kadar ortalama % 20'nin üzerinde büyüyen Azerbaycan, bu dönemde gerek ülkedeki ekonomik problemleri aşmak gerekse ordunun modernizasyonu bakımından önemli bir fırsat yakalayabilmiştir. 2008 sonrasında Bakü-Moskova görüşmelerinde artış görülürken, Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerini tamamen koparma yoluna gitmediği görülmektedir. Bugün geline nokta, ikili ilişkilerin 1990'lardaki gibi çok özel bir seviyede olduğu söylenemese de Azerbaycan'ın Batı'ya açılımı konusunda Türkiye'nin mevcut pozisyonunun kritik önemini koruduğu ifade edilebilir. Azerbaycan ile petrol ve doğal gaz alanında sağlanan işbirliği bu ülkenin petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara taşınmasına imkân

tanıyacağı gibi Türkiye'nin de üzerinde yaşadığı coğrafyaya enerji üssü olma durumunu sunmaktadır (Özertem, 2011: 47-48).

Eğer Rusya faktörü olmasaydı Türkiye hazar havzası enerji kaynaklarının birçoğu ile daha yakın ilişkiler kurarak, alternatif enerji kaynakları oluşturabilirdi. Neticede petrol ürünleri, Azerbaycan ihracatının % 86'sını oluşturmaktadır. Bütçe gelirlerinin ise % 50 kadarı petrol ürünlerinden gelmektedir (Laçiner, 2006: 42).

Bir devlet şirketi olan BOTAŞ, Rusya'dan 425 Dolar ve Azerbaycan'dan 335 Dolara aldığı her bin metreküp doğal gaz için İran'a 490 Dolar ödemektedir. Azerilerle imzalanan asgari alım miktarı üzeri gazın bin metreküp fiyatı 45 Dolar olarak fiyat hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye, asgari taahhüdünü alırsa üzeri doğal gazı anlaşma miktarına gibi 45 Dolardan alacağı görülmektedir. Ancak BOTAŞ, kontratında bulunan 'al ya da öde' maddesinden dolayı alım önceliğini İran'a vermektedir. Bu sebepten dolayı da 45 Dolarlık gaz alımı gerçekleştirilememektedir. Oysa Azerbaycan ile Türkiye arasında gerçekleşen doğal gaz alım anlaşmasının çok önemli bir üstünlük sağladığı ifade edilmektedir. 2001 yılında imza altına alınan anlaşmaya göre Türkiye, asgari taahhüt miktarından fazla gaz alırsa bin metreküp için fiyat 45 Dolar ödemektedir (Taşken, 2014, İran'la Doğal Gaz Anlaşmazlığı).

Maliyeti 2,3 milyar Dolar olan BTE boru hattı projesi taraf devletler için son derece stratejik önemi olan bir projedir. Bu projenin de katkısıyla komşu olan üç devlet ve yatırımcı şirketleri arasındaki ilişkilerde birçok alanda iyileşmeler yaşanmaktadır. 22.000 kişinin istihdam edildiği proje taraf ülkelerin ekonomilerine doğrudan katkıda bulunmaktadır (BP, South Caucasus Pipeline, 2014). Proje ayrıca bölgenin bütünleşmesine önemli oranda katkı sağlamaktadır. Bölgeye uluslararası yatırımları çekmekte önemli bir yer tutan proje sayesinde Türkiye bölgeye BTC'den sonra önemli ikinci bir bağ ile bağlanmıştır. Türkiye enerji talebinden dolayı, Azerbaycan ise enerji kaynaklarını ihraç talebinden dolayı proje öncesinde Rusya'ya bağlanmış durumda idiler. Bu proje ile bu bağımlılık hayati boyutta olmasa da bir miktar azalmıştır. Enerji kaynakları bakımından zengin olan Türkmenistan ve Kazakistan'ın da projenin gerçekleşmesiyle birlikte bölge ülkeleri arasında gerçekleşebilecek bir sonraki projelere daha olumlu bakmaya başlamışlardır (Laçiner, 2006: 60).

TANAP Azerbaycan'da bulunan Şahdeniz Faz 2 (ŞD Faz 2) içerisinde bulunan doğal gazın Türkiye'den Avrupa'ya nakil taşınmasını öngörmektedir. Güney Gaz Koridoru'nun temelini ifade eden TANAP'ın ilk aşamada senelik 16 milyar m³ doğal gazla işletmeye alınması, gazın 6 milyar m³'lük kısmının Türkiye iç piyasası satışı, 10 milyar m³'lük kısmının ise Avrupa piyasalarına gönderileceği düşünülmektedir. 2020'de senelik 16 milyar m³ yapılacak olan kapasitenin, 2023'te 23 milyar m³, 2026'da ise 31 milyar m³ düzeyine kadar ulaşması amaçlanmaktadır (Rzayeva, 2015: 5). TANAP bağlamında 2015 yılında önemli gelişmeler yaşanmıştır. TANAP Temel Atma Töreni 2015'te Kars'ta Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanlarının himayelerinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca BP, yaptığı anlaşmayla TANAP'ta %12'lik paya sahip olmuştur. Öte yandan, Türkmen gazının TANAP'a yönlendirilmesi de önem arz etmekte olup, 2015 yılında AB ve Gürcistan'ın da katılımıyla Türkiye, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında yapılan toplantılar, sürecin ivme kazanmasını sağlamıştır (Dış ilişkiler Bakanlığı, 2016: 153).

Yaşanan gelişmeler, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devleti de etkileyebilmektedir. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin bugün Türkiye kullandığı doğal gazın % 9'unu Azerbaycan'dan ithal etmektedir. Azerbayca'nın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ise % 60 civarında bulunmaktadır. Bu oran TANAP projesinin tamamlanmasıyla artacaktır. Doğal gaz alım-satım yüzdelerinden çıkan sonuç, Azerbayca'nın doğal gaz satışında Türkiye'ye bağımlılığının, Türkiye'nin Azerbaycan'a olan bağımlılığının çok üstünde olduğudur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Türkiye'nin lehine, hassasiyet ve etkilene bilirliliğin ise Azerbayca'nın aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Öyle ki her iki ülke için de enerji alanındaki ortaklıklar ülkelerin menfaatine olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun haricinde iki devlet tek millet anlayışıyla olgunlaşan ilişkiler sadece bu anlayışla bile iki ülkenin işbirliğinin ve ortaklıklarının çok eski tarihi kökleri olduğu anlaşılmaktadır.

6.3.5.2. Türkiye'nin Petrol Ticareti Yaptığı Ülkelerle İlişkilerini Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye ham petrol ithalatçısı bir ülke konumundadır. Yerli üretimi ithal ettiği miktara göre çok az miktarlarda kalmaktadır. İthal edilen ham petrol rafinaj işlemlerinden sonra elde edilen petrol ürünleri çeşitli sanayi sektörlerinde, akaryakıt sektöründe ve diğer ülkelere ihraç ederek değerlendirmektedir. Türkiye'nin ham petrol ithalatı ve bu ithalatı gerçekleştirdiği ülkeler Tablo 'de gösterilmektedir (EPDK, 2013). Son yıllarda petrol ithalatı düşüş göstermektedir. 2005 yılındaki ham petrol ithalatı 23,3 milyon ton iken 2013 yılında bu rakam 18,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Son dokuz yıllık periyotta en düşük ham petrol ithal edilen yıl 2009 yılıdır. 2008 yılına oranla bu yılda yaklaşık % 30 azalma meydana gelmiştir. 2009 yılındaki düşüşten sonra 2012 yılına kadar ham petrol ithalatında artış meydana gelmiştir. Bu artış 2013 yılı itibariyle bir milyon ton azalarak son bulmuştur. Ham petrol ithal edilen ülkeler incelediğinde İran, Rusya, Suudi Arabistan ve Kazakistan öne çıkmaktadır. 2005 yılında en fazla ham petrol ithal edilen ilk üç ülke sırasıyla Rusya, İran ve Libya'dır. Libya'da 2007 yılı itibariyle ciddi oranda azalma meydana gelmiştir. Hatta 2008, 2010 ve 2011 yıllarında ham petrol ithalatı yapılmamıştır. Aynı şekilde Rusya ve Suudi Arabistan ile gerçekleştirilen ham petrol ithalatı da azalmıştır. Rusya'da yaklaşık altı milyon ton azalma meydana gelirken Arabistan'da da yaklaşık 0,8 milyon ton azalma meydana gelmiştir. İran ile inişli çıkışlı bir seyir izlenirken 2005 yılında 6,8 milyon ton ham petrol ithal edilirken 2013 yılında 5,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ham petrol ithalatının artış gösterdiği ülkeler arasında Irak ve Kazakistan dikkat çekmektedir. 2005 yılında Irak ile yaklaşık bir milyon ton olan ham petrol ithalatı 2013 yılında altı milyon tona ulaşmıştır. Kazakistan ile de 2008 yılında başlayan ham petrol ithalatı 2013 yılında 1,5 milyon tona ulaşmıştır. İtalya ile 2007 yılında başlayan ham petrol ithalatı 2013 yılında 264 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Azerbaycan ile 2013 yılında gerçekleşen ham petrol ithalatı 121 bin tondur. Nijerya ile son iki yılda artan ham petrol ithalatı 2013 yılında 478 bin tona ulaşmıştır.

Tablo 45: 2012, 2013 ve 2014 Yıllarında Rafinerici Lisansı Sahiplerinin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı

Ülke	Miktar (ton)			payı (%)		
	2012	213	2014	2012	2013	2014
Irak	3.739.174	6.000.377	5.482.987	19.19	32.34	31.37
İran	7.560.325	5.255.664	5.194.659	38.80	28.33	29.72
Suudi Arabistan	2.822.998	2.753.686	2.014.178	14.49	14.84	11.52
Nijerya	397.161	478.269	1.719.327	2.04	2.58	9.84
Kazakistan	1.414.092	1.544.607	1.525.060	7.26	8.32	8.73
Rusya Federasyonu	2.113.284	1.461.632	606.923	10.85	7.88	3.47
Kolombiya	0	0	553.300	0.00	0.00	3.17
İtalya	257.889	264.483	176.861	1.32	1.43	1.01
Mısır	0	0	106.540	0.00	0.00	0.61
Libya	1.018.787	674.046	75.564	5.23	3.63	0.43
Yemen	0	0	22.588	0.00	0.00	0.13
Azerbaycan	161.165	121.392	0	0.83	0.65	0.00
Genel Toplam	19.484.875	18.554.156	17.477.986	100.00	100.00	100.00

Kaynak: EPDK, 2014 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu, 2015:4, <http://www.epdk.org.tr/TR/Dokumanlar/Petrol/YayinlarRaporlar/Yillik>, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

Rafinerici Lisans Sahiplerinin son 3 yıldaki ham petrol ithalatının karşılaştırıldığı Tablo 45'te, toplam ham petrol ithalatının düşme eğiliminde olduğu görülmekte olup; 2014 yılı için en fazla ham petrol ithalatın yapıldığı 5 ülke toplamının toplam ithalatın içinde %90'ından fazla olduğu ön plana çıkmaktadır (Petrol Piyasası Sektör Raporu, 2014: 4).

2007 yılına kadar birincil enerji tüketiminde ilk sırada yer alan petrolün temini konusunda bir ithalat bağımlısı olan Türkiye için arz güvenliği hayati bir

öneme sahiptir. Bu nedenle kaynak çeşitliliğini önemseyen Türkiye 1968-2009 yılları arasında 21 farklı ülkeden petrol ithalatı yaparken 1990-2013 yılları arasında ise 10 farklı ülkeden ithalat yapmıştır (Ediger ve Berk, 2011: 2137).

6.3.5.2.1. Irak

2013 yılında Irak'ta kanıtlanmış toplam rezervler 150 milyar varil civarında olup, bu dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %8,9'una denk gelmektedir. Irak'ın ekonomik olarak yeniden yapılanma sürecinde bu kaynakları etkin olarak değerlendirmemesi nedeniyle dünya petrol üretimindeki payı ise %3,7 olarak gerçekleşmiştir (BP, 2015: 6).

Türkiye, Erbil ile enerji ilişkileri enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve böylelikle Rusya ve İran'a olan bağımlılığı azaltmak, daha ucuz enerji girdisi sağlamak, hızlı büyüme ile birlikte artan enerji ihtiyacını karşılamak ve ülkeyi enerji transfer merkezine dönüştürerek karşılıklı bağımlılık olanaklarını kullanmak gibi dört temel politika üzerine kurulmuştur (Balcı, 2013: 129).

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı anlaşmanın maddelerinin hükmü 2010 tarihinde dolmuştur. Gakat iki ülke arasındaki ortaklığın sürmesini sağlayabilme adına tekrar bir kontrat yapılmış olup, boru hattının devamlılığı garanti altına alınmıştır. 2010'da Bağdat'ta imzalanan anlaşmayla şartlar düzeltilmiş ve Türkiye ile Irak arasındaki boru hattından petrolün transferi 15 seneliğine Türkiye'ye bırakılmıştır (TBMM, 2010, Dışişleri Komisyonu Raporu).

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Irak'ın Kerkük ve diğer üretim alanlarından temin ettiği ham petrolü Ceyhan Yumurtalık Deniz Terminali'ne vardırılmaktadır. İki kısımda oluşan boru hattı senelik transfer kapasitesi yaklaşık olarak 71 milyon tona denk gelmektedir. Hattın 579 kilometrelik bölümü Irak, 1297 kilometrelik bölümüyse Türkiye'de yer almaktadır. Hattın toplam uzunluğu 1876 kilometreye varmaktadır. 2014 yılında bu hattan 7,6 milyon ton (55,9 milyon varil) ham petrol transfer edilmiştir (BOTAŞ, 2015). Kontratta transfer kapasiteleri ve varil başına ücret yazılmış olup, 2010 yılı için 22 milyon ton, 2011 yılı için 27 milyon ton,

2012 yılı için 32 milyon ton ve 2013 yılı için 35 milyon ton petrol transferi için anlaşmaya ulaşılmıştır. Boru hattının şundaki transfer miktarı 70,9 milyon tondur. 2010 yılında varil başına 1.18 Dolar ödenmişken, zamanla bu fiyat düşmüş ve 2013 yılında varil başına 1.09 Dolar olmuştur. (TBMM, 2010, Dışişleri Komisyonu Raporu).

Tablo 46: Irak Enerji Görünümü

	2008	2009	2010	2011*	2012*
Kanıtlanmış Petrol Rezervi (milyar varil)	115.0	115.0	115.0	125.0	140.0
Petrol Üretimi (günlük/milyon varil)	2.42	2.48	2.50	2.53	2.61
Petrol Tüketimi (günlük/varil)	616.000	660.000	700.000	735.000	772.000
Petrol İhracatı (günlük/milyon varil)	1.80	1.82	1.80	1.80	1.83
Petrol İhracatından Sağlanan Gelir (milyon Dolar)	62.048	40.475	50.727	52.717	57.365

Kaynak: DEİK, Irak Ülke Bülteni Mart 2014 s.13, (Erişim Tarihi: 02.05.2016)

(*) BMI tahmini rakamları

Irak, Suudi Arabistan ve İran'dan sonra 115 milyar varillik rezervleri ile Irak dünyanın en büyük üçüncü petrol satıcısı konumuna gelecek potansiyele sahiptir. Ülke gelirlerinin %85'ini petrol gelirleri meydana gelmektedir. Türkiye ihracatının %7-8 oranını Irak'a yapmak olup en fazla ihraç yaptığı ikinci ülke konumundadır.

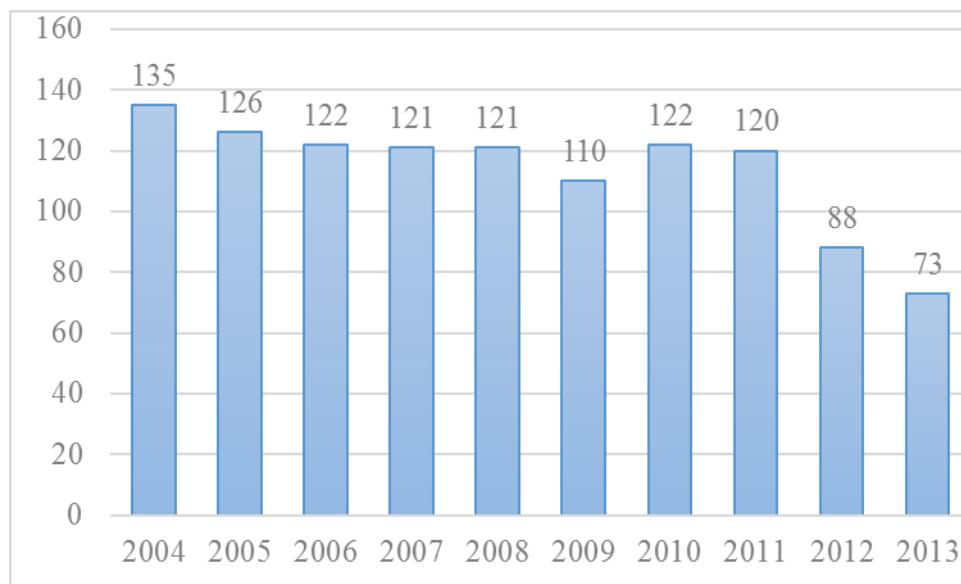
Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devletin enerji bağlamında birbirini etkilenme potansiyeline sahip oldukları görülmektedir. Hangi devlet için ilişkinin devamının daha önemli olduğu önemlidir. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmek durumundadır. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı

bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin 2014 yılında Türkiye'nin kullandığı petrolün % 27'ne yakını Irak'tan ithal etmektedir. Irak'ın petrolünün dünya piyasalarına ulaşması için ayrı bir önemi olan ve ihralatında % 8 yakın payı alan Türkiye'ye bağımlılığı ve Türkiye'nin Irak'a olan bağımlılığını ortadadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde hassasiyet ve etkilene bilirliliğin her iki tarafa da aynı etki edeceği ve enerji ilişkilerinin artması iki tarafa da olumlu katkı yapmakta olduğu görülmektedir.

6.3.5.2.2. İran

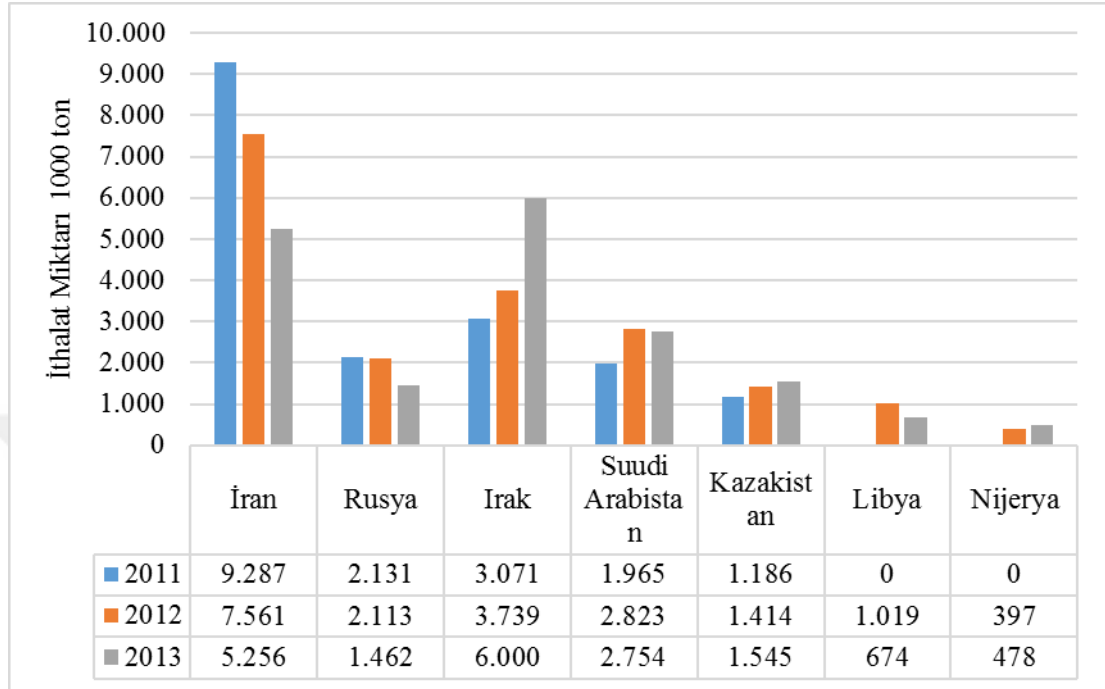
2014 yılında İran, Suudi Arabistan'ın arkasından Orta Doğu'daki en büyük 2. petrol tüketicisi konumundadır. İran, OPEC devletlerinin toplam petrol satışlarının %8 oranına sahiptir. İran'ın petrol ihracatı büyük bir ihtimalle Asya ülkelerine yönelmiştir. Çin, Japonya, Güney Kore ve Hindistan, İran'ın Asya bölgesinde petrol ihracatı gerçekleştirdiği devletlerdendir. Bu devletler arasında Çin en büyük paya sahiptir. Toplam petrol satışının yaklaşık %5'i ise İtalya'ya yapılmaktadır. Ekonomik yaptırımlar ve ambargolara karşın Güneydoğu ve Pasifik Asya İran'dan petrol ihralatını sürdürmüş ve İran'ın toplam petrolün alımında önemli bir konuma sahiptir. (Akhundzada ve Özkan, 2014: 9).

Şekil 18: 1990-2010 Yılları Arasında Petrol'ün Türkiye-İran Ticari İlişkilerindeki Yeri

Kaynak: ETKB, TÜİK

Şekil 19: Türkiye'nin Petrol Alımı 2011-2013

Kaynak: EPDK 2013 Petrol Piyasası Sektör Raporu

Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Rusya'dan sonra ikinci önemli kaynak ülkesi olan İran, 2011-2013 yılları arasında Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği ülke olmuştur. Bahsi geçen yıllar arasında Türkiye İran'dan yıllık ortalama 6,3 milyon ton petrol ithal ederken toplam petrol ithalatı içinde oransal olarak yaklaşık % 30 paya sahip olmuştur. Rusya, Suudi Arabistan ve Irak ise Türkiye'nin petrol ithalatı açısından diğer önemli kaynak ülkeleri olmuşlardır.

20. yüzyılın başında topraklarında zengin petrol rezervleri bulunduktan sonra petrolün ülke ekonomisi için can damarı haline geldiği İran'da, hali hazırda hükümet gelirlerinin %70'i enerji sektöründen ve özellikle de petrol gelirlerinden elde edilmektedir (Öztürkler, 2012). Orta Doğu'nun Suudi Arabistan'dan sonra en çok petrol ihraç eden ülkesi olan İran'ın en çok petrol sattığı ülkeler arasında Çin, Hindistan ve Güney Kore'nin yanında Türkiye'de yer alır (EPDK, Petrol Piyasası Sektör Raporu 2013).

Doğal gazı benzer şekilde İran, petrol temininde de Türkiye'nin önemli kaynak ülkelerinden biridir. 1990-1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve özellikle son dönemde Türkiye'nin güney komşuları olan Suriye ve Irak'ta yaşanan çatışmalar düşünüldüğünde İran, Türkiye'nin en istikrarlı komşusudur. Bu nedenle özellikle son 10 yıldır Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği ülke olan İran, ABD ve AB'nin ambargosuna rağmen 2012 ve 2013 yıllarında da Türkiye'nin en önemli kaynak ülkesi olmuştur. Ancak İran'ın diğer petrol müşterileriyle Türkiye'nin İran'a olan bağımlılığı karşılaştırıldığı zaman Türkiye'nin, İran petrolünün en bağımlı ülkesi olduğu görülmektedir. 2013 yılı içinde İran'dan petrol ithal eden Çin'in petrol ithalatından İran'ın payı % 8 iken Japonya ve G. Kore'nin % 5,5, Hindistan'ın petrol ithalatında ise İran'ın payı % 5'dir. 2012 yılında yaklaşık petrol talebinin yaklaşık % 40'ını İran'dan temin eden Türkiye, 2013 yılında Irak'tan alımı artırmış ve İran'ın pay % 28'e düşürmüştür (EIA, Turkey Profile, 2015).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devletin enerji bağlamında birbirine bağımlılığı görülmektedir. Her iki devlet için de ticaret ve enerji ilişkilerinin devamı önemli olduğu bilinmektedir. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmek durumundadır. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin 2014 yılında Türkiye'nin kullandığı petrolün % 26'na yakını İran'dan ithal etmektedir. İran'ın ihlatında % 4'e yakın payı olan Türkiye, aynı zamanda Türkiye ihracatında % 2'e yakın bir kısmını İran'a yapmaktadır. Böylece iki ülkenin karşılıklı bağımlılığı ortadadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde hassasiyet ve etkilene bilirliliğin İran'ın lehine ve ticaretin ve ilişkilerin kesilmesi sonucunda Türkiye'nin daha çok etkileneceği görülmekle birlikte iki tarafın da daha fazla ekonomik ve enerji işbirliği içerisinde olmaları ülkelerin ulusal güvenlikleri için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

6.3.5.2.3. Rusya

Dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı olmakla birlikte petrol ihracatında da ikinci sırada bulunmaktadır. Her ne kadar ihracat noktasında bu denli büyük bir konuma sahip olsa da, dünya enerji tüketiminde de üçüncü sıradadır. Rusya ekonomisi, enerji kaynaklarının ihracatına son derece bağlıdır. Petrol ve gaz gelirleri, ülke bütçe gelirlerinin %50'sinden fazlasını ve ihracatı da % 67'ini oluşturmaktadır (Şahin, Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, 2015).

Türkiye ile Rusya arasında enerji alanındaki işbirliği, ekonomik hacim ve uluslararası siyaset açısından önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır. Ancak Rus uçağının düşürülmesi ardından Rusya ile Türkiye arasında enerji ticaretinin ve enerji yatırımlarının kesileceğine ilişkin şu ana kadar bir bilgi ortaya çıkmamıştır. Oldukça sert tepkiler veren Rusya'nın nasıl bir karar vereceği hakkında belirgin bir durum olmasa da bu ana kadar alınan yaptırım kararlarında Rusya'nın kendi ekonomik çıkarlarını baz aldığı net bir şekilde görülmektedir. Enerji ticaretinin kesilmesi, ekonomik kriz ortamındaki Rusya için 15 milyar Dolarlık alternatif bir pazar bulunmadıkça ki kısa vadede pek olası mümkün görülmemektedir (Demir, 2015: 8).

Türkiye ve Rusya iki ekonomik olarak karşılıklı faydaları mevcuttur. Ancak bu fayda hiçbir zaman denk olmayacaktır. İki tarafta ekonomik olarak birbirlerine hassas ve etkilenme derecesi yüksek maliyetler söz konusudur. Türkiye'nin aldığı enerji alması yani yüksek miktarda kaynak kaybetmesi ki bunun bir günlük yaşanması bile hayatı durduracak aynı zamanda bir ülkenin itibar kaybetmesine yol açacak bir durum iken, Rusya büyük bir pazarı, koridoru kaybetme tehlikesi yaşayacaktır. Ancak Rusya'nın farklı bir enerji koridoru bulmaya çalışması neticesinde Türkiye'ye daha az uğrama gibi alternatif yolları bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin 2015 yılı verilerine göre yaklaşık 50 milyar m³ doğal gaz ithalatı sıralamasında birinci sırayı alan Rusya'ya alternatif gaz tedarikçisi bulabilmesi ise hemen mümkün görünmemektedir.

İki ülke çıkarları noktasında birbirine ihtiyaç duymakta ancak politika ve eylemlerinde Türkiye açısından yoğun bir şekilde tek taraflı bağımlılık izleri

mevcuttur. Türkiye'nin Rusya'dan enerji ithalatı Türkiye'nin ekonomik ve ulusal güvenliği açısından hassas ve etkilenme derecesi yüksek bir durum olmaktadır. Bu durum da Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin kötüleştiği bir ortamda birçok Türk menşei ürüne koyduğu ambargo Türkiye'yi etkilediği gibi Rusyayı'da olumsuz etkilediği görülmektedir. Rus petrolünün ithalatı durum Türkiye açısından hassasiyet ve etkilenme durumu olarak ortaya çıksada petrol ithalatında Türkiye güçlü taraf olmaktadır. Çünkü Türkiye 2014 verilerine göre sadece % 3 oranında Rusya'dan petrol ithal etmektedir. İki ülke uçak düşürülmesi olayından sonra olumsuz ilişkiler içerisine girseler de bunun fazla sürmeyeceği ve ülkelerin menfaatleri gereği ekonomik ve enerji ilişkilerin yeniden güçlü şekilde devam edeceği anlaşılmaktadır. Nitekim son zamanlarda bu ilişkilerin yeniden güçlendiği görülmektedir.

6.3.5.2.4. Azerbaycan

2010 yılında Azerbaycan 44,5 milyon tona ulaşarak en yüksek miktara ulaşan petrol ihracatı, küresel ekonomik krizin etkisi ile 2010 sonrasında azalma trendine girmiştir. Gelecek yıllarda uluslararası ekonomideki iyileşme ve tüketim yükselişi doğrultusunda bu miktarların tekrar artışa geçmesi beklenmektedir. Azerbaycan, petrol ihracatının büyük bir kısmını BTC üzerinden yapmaktadır. Bununla birlikte Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk boru hatları ve Bakü-Batum üzerinden demir yoluyla petrol ihracatı gerçekleştirmektedir. Nisan 2014 yılına kadar 342 milyon ton petrol ihraç etmiş olan Azerbaycan, bu miktarın yaklaşık 242 milyon tonunu BTC, 67 milyon tonunu Bakü-Supsa, 11 milyon tonunu Bakü-Novorossiysk ve 20 milyon tonunu da demir yolu hattıyla dünya pazarlarına ihraç etmiştir (HASEN, 2014: 4-5). Görüldüğü üzere BTC boru hattı Azerbaycan enerji kaynaklarının dünya piyasalarına açılması için kiritik öneme sahiptir.

Hazar petrolünü İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki şuandaki sıkışık tanker trafiğini fazlaştırmadan güvenli bir biçimde dünya piyasalarına gönderen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı'nın uzunluğu 443 km'lik bölümü Azerbaycan'da, 249 km'lik bölümü Gürcistan'da ve 1076 km'lik bölümü Türkiye'de yer almakta olup toplam 1768 km uzunluğundadır. BTC Ham Petrol Boru hattı, Azerbaycan'ın Bakü şehri civarındaki Sangaçal Terminali'nden start alıp, Gürcistan'dan ilerleyerek Türkiye'nin Akdeniz kıyısında bulunan Ceyhan

Terminali'nde bitmektedir. Hat günlük 1 milyon varil transfer miktarına sahip olmaktadır. Hattın transfer edeceği petrolden, taşınacak her varil başına, ilk 16 yıl için 55 cent, sonraki 24 yıl içinse, varil başına 80 cent ücret taşıma ücreti alınmaktadır. Bu para miktarı, taşıma, depolama ve yükleme faaliyetleriyle gemi yanaştırma ve her türlü işletme ve bakım hizmetleriyle yedek parça ve işletme masraflarını içermektedir. Türkiye'nin bu Proje 'den geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri karşılığında taşınacak miktara bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 ile 200 milyon Dolara varan 17-40. yıllar arasında ise 200-300 milyon Dolar civarına yükselen bir yıllık gelir elde etmesi ön görülmektedir (BTC, 2015, Projeler).

BTC'nin Türkiye'ye bir diğer olumlu etkisi ithal edilen petrolün rafinerilere ulaşma süresindeki yaşanacak olan kısalmadır. Orta Doğu'dan ithal edilen petrol yaklaşık olarak 15 gün içinde rafinerilere ulaşırken BTC ile bu süre 2 güne inmiştir. Ayrıca BTC Hattı içinde ve Ceyhan terminalinde depolanan 2 milyon varillik ham petrol kriz zamanlarında Türkiye'nin arz esnekliğini sağlamaktadır. Türkiye 2014 yılı fiyatları ile yaklaşık 200 Milyon Dolar Dolara oluşturabileceği stoku ücretsiz bir şekilde elde etmiştir (Bal ve Alper, 2010: 353).

Petrol ürünleri, Azerbaycan ihracatının % 86'sını oluşturmaktadır. Bütçe gelirlerinin ise % 50 kadarı petrol ürünlerinden gelmektedir (Laçiner, 2006: 42). Gerek petrolde ve gerekse de doğal gazda Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın önemli miktarda üretim yapmakta oldukları görülür. İç potansiyelinin çok üstünde bir üretim yapabilme imkân ve potansiyellerinine sahip oluşu, bu ülkeleri büyük tüketici ülkeler huzurunda daha da önemli hale getirmiştir. Özbekistan'ın da doğal gaz rezervleri bakımından kayda değer bir zenginliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu dört ülke beraber bilinen dünya petrol rezervlerinin %3,6'sına ve bilinen doğal gaz rezervlerinin de %6,9'una gibi yüksek oranlara sahiptir (Yazar, 2011: 21). Bu ülkelerdeki bu potansiyelin dünya piyasalarına Türkiye üzerinden sunulması, Türkiye'nin enerji aktörü ve enerji bağımlılığından kurtulması açısından önemli görülmektedir.

Enerji kaynaklarından elde edeceği sıcak paranın ülkenin kalkınması için gerçekleştirilecek yatırımlara harcaması çok önemlidir. Bu sebepten dolayı Azerbaycan Hükümeti 1999 yılında Devlet Petrol Fonu oluşturmuş, bu fonun

fakirlikle mücadele, eğitim ve diğer sosyal ve kalkınma alanlarında harcanması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan ayrıca bu gelirler ile birçok finansal yatırımlar gerçekleştirmiştir. Azerbaycan'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği 17 milyar Dolar civarındaki yatırımları, Devlet Petrol Fonunda birikmiş olan 36 milyar Dolar ve 10-15 yıllık süreçte birikmesi beklenen 150 milyar Dolar civarındaki paralar Azerbaycan'ın enerji kaynaklarından elde ettiği gelirlerden sağlanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Azerbaycan'ın bağımsızlığı, istikrarı ve gelişimi için enerji kaynaklarının ihracatı hayati öneme sahiptir (Deutsche Welle, Azerbaycan: Enerjinin yeni adresi, 2014).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devleti de birbirini etlileme potansiyeline sahiptirler. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin 2012 yılında Türkiye kullandığı petrolün % 1'ini Azerbaycan'dan ithal etmektedir. Azerbayca'nın petrolününün büyük bir bölümünü BTC hattı üzerinden dünya piyasalarına ulaştırmasından dolayı Türkiye'ye olan bağımlılığı açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Azerbaycan ihracatının % 80-90 oranında enerji kaynaklarından elde ettiği göz önüne alınırsa, Azerbayca'nın petrol satışında Türkiye'ye bağımlılığının, Türkiye'nin Azerbaycan'a olan bağımlılığının çok üstünde olduğu anlaşılır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Türkiye'nin lehine, hassasiyet ve etkilene bilirliliğin ise Azerbayca'nın aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Her iki ülke de ticaret ve enerji iş birliğinde daha fazla potansiyeye sahip oldukları ve bu potansiyeli harekete geçirmek için daha fazla gayret içinde olmaları iki ülke için de olumlu etki yapacak bir durum olduğu görülmektedir.

6.3.5.2.5. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan'ın petrol gelirlerindeki azalmaya rağmen çok sayıda fasılda önemli ihracat artışlarımız devam etmiştir. 3 milyar Dolar ve yüzde 2 civarındaki

ihracattaki oranıyla Suudi Arabistan, Türkiye'nin 14. ticaret ortağı ve 2.3 milyar Dolar ithalat oranıyla da 24. partneri olarak görülmektedir (TİM, 2015: 71).

Tablo 47: Suudi Arabistan Ekonomisinin Temel Özellikleri (2010-2013)

Temel Büyüklükler	2010	2011	2012	2013
GSYİH (Milyar Dolar)	527	670	734	748
GSYİH Büyüme Oranı (%)	7,4	8,6	5,8	4
Kişi Başına GSYİH (Dolar)	19.327	24.116	25.946	25.962
İşsizlik Oranı (%)	5,4	5,8	5,6	5,7
İhracat (Milyar Dolar)	251	365	388	375
İthalat (Milyar Dolar)	107	131	156	164
Petrol ve Türevleri İhracatı (Milyar Dolar)	215	318	337	322
Petrole Dayalı İhracatın Payı (%)	86%	87%	87%	86%

Kaynak: The World Bank, Saudi Arabia, <http://data.worldbank.org/country/saudi-arabia>, (Erişim Tarihi:19.04.2015)

Dünyanın en fazla ikinci petrol rezervine sahip olan Suudi Arabistan ihracatının % 90'ına yakını enerji kaynaklarından elde etmektedir (EIA, 2013: 37). 2014 verilerine göre Türkiye % 10 civarında petrolü Suudi arabistandan ithal etmektedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devlet birbirinden etkilenme potansiyeline sahip oldukları görülmektedir. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene birlik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425).

Türkiye kullandığı petrolün % 10'a yakını Suudi Arabistan'dan ithal etmektedir. Suudi Arabista'nın ihracatında petrolün payı ise % 90 civarındadır. Petrol alım-satım yüzdelerinden çıkan sonuç, Suudi Arabistan'nın petrol satışında

Türkiye'ye ve Türkiye'nin Suudi Arabistan'a Rusya, İran ve Irak kadar bağımlı olmasa da karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde hassasiyet ve etkilene bilirliliğin her iki tarafa için de aynı oranda olduğu görülmüştür. Her iki tarafın da ekonomik ve enerji ilişkilerini daha fazla artırmaya yönelik gayret ve çaba içerisinde oldukları anlaşılmıştır.

6.3.5.2.6. Kazakistan

Kazakistan petrol ve doğal gaz rezervleri açısından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. 2014 yılı itibariyle dünya sıralamasında petrol rezervlerinde 30 milyar varil ile 12. ve doğal gaz rezervlerinde 85 trilyon feet küp ile 15. sırada yer almaktadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin % 1,8'ine ve doğal gaz rezervlerinin % 0,8'ine sahiptir. Üretim açısından bakıldığında ise 2014 yılı itibariyle dünya sıralamasında petrol için günde 1,70 milyar varil üretimle 18 ve 1.9 trilyon feet küp doğal gaz ile 29. sırada yer almaktadır. Kazakistan'ın dünya petrol üretiminin % 1,9'unu ve doğal gaz üretiminin de % 0,6'sını gerçekleştirdiği görülmektedir (EIA, 2015).

. Bu ülkeler ile yapmakta olduğu ihracat incelendiğinde 2008-2014 döneminde sıralamada Kazakistan'ın 29 ila 37. sıralar arasında yer aldığı gözlemlenebilir. İthalatta ise bu aralık 21 ile 37'dir. Tablo ise iki ülke arasındaki ticaret hacmini ve ticaret dengesini 2008–2014 yılları için sunmaktadır. 2008 yılından 2014 yılına kadar, kriz yılları hariç, ticaret hacminde sürekli bir artışın olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), ülkedeki en büyük Türk yatırımcı konumundadır. TPAO, Kazakoil ile işbirliğinde oluşturulan Kazakturmunay-KTM adlı firmanın çoğunluk payların elinde bulundurmaktadır. Firma 1994-1997 yılları arasında 272,9 milyon Dolar tutarında yatırım gerçekleştirmiştir. Bu firma da günde ortalama olarak 5000 varil ham petrol üretilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, Kazakistan Ülke Görünümü, 2016).

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan her iki devleti de birbirini etkileme potansiyeline sahiptirler. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf

pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilene bilirlilik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır (Arı, 2006: 422-425). Örneğin 2014 yılında Türkiye kullandığı petrolün % 8'ini Kazakistan'dan ithal etmiştir. Kazakistan'ın petrolününün bir bölümünü BTC hattı üzerinden dünya piyasalarına ulaştırmasından dolayı Türkiye'ye olan bağımlılığı açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Kazakistan ihracatının büyük bir oranı enerji kaynaklarına bağımlı olduğu göz önüne alınırsa, Kazakistan'ın petrol satışında Türkiye'ye bağımlılığının, Türkiye'nin Kazakistan'a olan bağımlılığı ortadadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Türkiye'nin lehine, hassasiyet ve etkilene bilirliliğin ise Kazakistan'ın aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Çünkü Kazakistan petrolü Türkiye üzerinden dünya piyasalarına açılmaktadır. Kazakistan ve Türkiye şimdikinden daha fazla ekonomik ve enerji ilişkilerini geliştirme imkanına ve potansiyeline sahip ülkeler olup, enerji ticareti alanında yapılacak yeni anlaşmalar her iki ülke için de önem arz etmektedir.

6.3.5.2.7. Diğer Ülkeler

Libya ve Nijerya ülkelerinden az da olsa petrol ithalatı yapılmaktadır. 2013 yılında 674 bin varil Libya'dan, 478 bin varil Nijerya'dan 121 bin varil Azerbaycan'dan petrol ithalatı yapılmıştır. Türkiye 2008 yılından önce Libya'dan daha fazla petrol ithal ederken 2013 yılında toplam ithalatının yüzde 3,6 civarındadır. Karışıklık sonrası Suriye'den de daha önce yapılan petrol ithalatı sona ermiştir.

6.3.5.3. Türkiye'nin Diğer Enerji Kaynaklarıyla Yaptığı Ticaretin Karşılıklı Bağımlılık Açısından Değerlendirilmesi

LNG zincirinin kullanılabilmesi için kaynak ülke ve alıcı ülkede ilgili tesislerin kurulmuş olması gerekmektedir birlikte boru hatlarına alternatif olarak öne çıkan LNG'nin temel avantajları şunlardır (Demirtaş, 2013: 11):

- 1- Denizyolu taşımacılığı sayesinde doğal gazın geçtiği ülke en aza indirilir.
- 2- Depolamada bir alternatif olarak kullanılır.

- 3- Boru taşımacılığında daha temiz bir yakıt oluşmuş olur.
- 4- Ara teslimatlara gerek kalmaksızın uzun mesafelere taşınabilir.
- 5- Arz kaynaklarının çeşitlendirilmesine imkân sağlar.

Hâlihazırda, bölgeler arası doğal gaz ticaretinin yüzde 58'i, boru hatları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Daha kısa aralıkta boru hatlarıyla yapılan bölge içi ticaret oranları da hesaplandığında bu miktar yüzde 68'e 88 yükselmiştir. Gelecek yıllarda ise, yeni boru hatlarının işletmeye alınacak olmasına karşın LNG olarak yapılan ticaretin oranının yükselerek 2035 itibarıyla yüzde 50'ye varması ön görülmektedir (IEA, 2012: 35).

Enerjide böylesi dışa bağımlılık, sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda siyasî olarak da önemli bir problemdir. Şöyle ki enerjinin büyük oranda ithalat ile tedarik edilmesi, bir ulusal güvenlik zafiyetine de sebep olabilmektedir. Türk ekonomisinde de enerji tüketimi az miktardaki kaynaktan ve az sayıdaki ülkeden karşılanmakta; bu durum gelecekte oluşabilecek problemler açısından bir zafiyet unsuru olarak değerlendirilmektedir (Bilginoğlu, 2012).

Türkiye toplam enerji ihtiyacının 2007 yılı verilerine göre, %74'lük kısmını ithal kaynaklar ile karşılamakta olup, petrol ihtiyacının %97'sini, doğal gazın %96'sını ve kömür ihtiyacının ise %20'sini ithal olarak tedarik etmektedir. Türkiye'ye ithal edilen kömürün yaklaşık %39'u petrokoktur. Kömürün % 26'sı demir-çelik fabrikaları, %25'i sanayi ve %10'u ise ısınma amaçlı kullanılmaktadır. Bu ithalatların önemli bir kısmı Rusya ve İran'dan yapılmaktadır (Bayındır, 2010: 99). Kömür ve yenilenebilir enerji kaynaklarımızın rezerv potansiyelleri, diğer AB üyelerine kıyasla iyi düzeyde bulunmaktadır. Fakat toplam enerji tüketimimizin % 60'ını oluşturan petrol ve doğal gaz rezervlerimiz yok denecek kadar azdır (Türkiye'de Enerji ve Geleceği, 2007: 27).

Türkiye de 1980'li yıllardan önce son derece az miktarlarda başlayan kömür yurt dışı alımları, 1990'lı yıllarda 10 milyon tonun ve 2000'li yıllarda ise 20 milyon ton olarak devamlı yükselmiştir. Kömür ithalatındaki yükseliş miktarı 2004-2014 arasındaki on senede %79 ve son yirmi senede ise %291 oranında atmıştır.

2012 yılında kömür ithalatımız bir önceki yıla göre aşağı yukarı %23 yükseliş yaparak 29,6 milyon ton seviyesine çıkmış, 2013 yılında ise bir önceki yıla göre %8,4 üşerek 27,2 milyon ton olarak meydana gelmiştir. 2014 yılı kömür ithalatı ise %11 yükselişle 30,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015).

Son yıllarda kömür ithalatındaki yükselişin en önemli sebebi, elektrik üretim maksadıyla kullanılacak buhar kömürlerine olan talepteki önemli bir yükseliştir. Söz konusu eğilim dikkate alındığı zaman, ithalatın önümüzdeki yıllarda da yükselerek devam edeceği ve kömür ithalat miktarının doğal gaz miktarına yakın düzeylere doğru artabileceği görülmektedir. 2014 yılında kömür ithalatındaki liderlik ilk defa Rusya Federasyonu'ndan Kolombiya'ya geçti. Kolombiya'dan yapılan kömür ithalatı 9,4 milyon ton olarak gerçekleştirilirken Rusya Federasyonu'ndan yapılan ithalat 2013 yılında da olduğu gibi 8,7 milyon ton olarak gerçekleşti. Bu iki ülkeyi 4,3 milyon ton ile ABD, 4 milyon ton ile Güney Afrika Cumhuriyeti, 2 milyon ton ile Ukrayna ve 632 bin ton ile Avustralya takip etmektedir (TÜİK, 2015).

Kömür yurtdışı alım miktarlarının yükselmesi Türkiye'nin ithalat faturasını da sürekli arttırmaktadır. İlk kez 2004 yılında 1 milyar Dolar seviyesine varan kömür ithalatı 2006 yılında 2 milyar Dolar, 2008 yılında 3 milyar Dolar ve 2011 yılında ise 4 milyar Dolar düzeyini geçmiştir. 2012 yılı kömür Türkiye'nin ithalat faturası yaklaşık 4,6 milyar Dolar çıkmış, ancak daha sonra küresel pazarlarda kömür fiyatlarının düşmesi ile 2013 yılı ödenen miktar 3,5 milyar Dolar ve 2014 yılı faturası ise 3,2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015).

6.4. Bölüm Değerlendirmesi

Türkiye'nin enerji ticareti yaptığı ülkeler olarak Rusya, İran, Azerbayca, Irak, Kazakistan, Cezayir, Nijerya, Katar ve Kolombiya ülkeleri ön plana çıkmaktadırlar. Türkiye'yi enerji ithalatı yaptığı ülkeler bazında değerlendirdiğimizde doğal gaz ithalatı yaptığı Rusya ve İran'a bağlılığı çok açıktır. Bu durum Türkiye'nin enerji projelerinde büyük ortaklardan biri olmasıyla ve Türkiye'nin bir enerji üssü gibi kullanılmasıyla azalacak ve karşılıklı bağımlılığın artırılmasını sağlayacaktır. Son

yıllarda Azerbaycan'dan gelen doğal gaz ithalatının ve yapılmakta olan TANAP Projesinin bu durumu açıklayan gelişmeler olarak görülmektedir.

Petrol ithal edilen ülkeler bazında değerlendirdiğimizde petrol miktarının % 97- 98'lerini ithal eden bir ülke olarak Türkiye, bu kaynakta da İran, Rusya ve Suudi Arabistan'a bağlı haldedir. Fakat doğal gaza nazaran petrolde son yıllarda önemli ölçüde ülke çeşitliliği artırılmıştır. Irak ve Kazakistan ile ham petrol ithalatı artırılmış, Rusya ve Suudi Arabistan ile ham petrol ithalatı azaltılmıştır. Kömür ithalatında da en fazla Rusya ve Kolombiya öne çıkmaktadır. Daha sonra ABD ve Güney Afrika gelmektedir. Aynı şekilde bu kaynak türünde de ülke çeşitliliği artırılmalıdır.

Bu ülkelerin herbiriyle ekonomik ve ticari ilişkiler geliştiren Türkiye kendi enerji güvenliğini sağlamlaştırmayı istemektedir. Öyle ki ilişkilerde tek taraflı bağımlılıktan ziyade karşılıklı bağımlılığı ön plana çıkarılmasının Türkiye'nin enerji güvenliğine olumlu etkisi olduğu görülmektedir. Bu yüzden Türkiye, ihracatlarının yarıdan fazlasını enerji kaynaklarından elde eden bu ülkelerle enerji alanında ticari ortaklıklar yaparak ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına yakın olmalı ve bu kaynakların işletilmesi ve iletilmesinde söz sahibi olmalıdır. Bu durumun Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmasında olumlu katkısı olacağı görülmektedir.

Sonuç

Nye ve Keohane'in karşılıklı bağımlılık yaklaşımı teknolojik imkânların gelişmesi, askeri gücün tek başına günümüzde yeterli olmayacağı ve uluslararası ilişkilerde öncelik hiyerarşisinin değişmesi gibi üçlü sütunun devletler arası ilişkide ön plana çıkarak ülkelerin ticari ve enerji ilişkilerinde hissedildiği görülmektedir. Karşılıklı bağımlılığın bozulması durumunda her iki tarafın da zarara uğraması sonucunun, teorinin asli yönlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Ancak her iki yaklaşımda da devletlerin, toplumların ve aktörlerin küreselleşen dünyada karşılıklı bağımlılık yaklaşımı gündemde olduğu ve daha fazla birbirlerine bağımlı oldukları bir gerçektir.

Enerji bağımlılığını azaltma noktasında enerji kaynak ülkelerinin kendi ülkelerindeki kaynakların üretim ve iletim projelerinde yer alınması Türkiye açısından önem arz etmektedir. Boru hatları, doğal gaz anlaşmaları, ülkeleri birbirine daha çok bağımlı hale getirmektedir. Öyle ki Türkiye'nin ihtiyacından dolayı enerji elde etme kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik ülkelerle arasındaki enerji ilişkilerini düzenleyecek projelere hız vermesi ekonomik istikrar ve ulusal güvenlik açısından önemli olduğu görülmektedir. Neticede Türkiye'nin bu ülkeler açısından stratejik önemi artacak ve Türkiye enerji kaynak yelpazesine farklı ülkeleri de katmış olacaktır.

Enerjide bağımlılık iyi yönetilmezse olası olumsuz yansımaları ekonomiye ve ulusal güvenliğe zarar vereceği bilinmektedir. Ekonomik olarak meydana gelecek olan olumsuzluk ise siyasi, askeri, diplomatik, kültürel alanlarda kendini göstermektedir. Bu da, ulusal bağımsızlıkla ve milli egemenlikle bağdaşmamakta ve devletleri zayıflatan durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye enerjide kaynak çeşitliliği oluşturmalı, tek bir kaynağa yani doğal gaza ve bu kaynağın temininde tek bir ülkeye yani Rusya'ya bağımlılığa son verilmelidir. Entegre bir enerji politikası izlenerek, bu alanda stratejik planlama yapılmalı ve fosil yakıtlar arasında petrol ve doğal gaz açısından fakir olan Türkiye, komşularında var olan bu enerji

kaynaklarının üretim veya iletiminde söz sahibi olarak hem ticaretini yapmalı hemde kendi ihtiyaç duyduğu enerjisini buralardan temin etme yoluna gitmelidir.

Doğal gaz alım anlaşmalarıyla başlayan Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında, bu iş birlikteliklerinden hem Türkiye hem de Rusya yarar sağladığı ortaya çıkmakta ve karşılıklı bağımlılık yaklaşımın ifade ettiği gibi bu iki ülkenin doğrudan çatışma ortamına girmeleri önlenmektedir. Türkiye'nin Rus doğal gazına olan yüksek miktarlardaki bağımlılığı ve Rus doğal gazının diğer ülkelere transfer edilememesi, bu bağımlılığın genel olarak tek taraflı bir şekilde ilerlediğini göstermekle birlikte Rusya'nın da Türkiye'ye doğal gaz satışı sonunda elde ettiği gelirden vaz geçmeyeceği bir gerçektir. İki ülkenin arasında asimetrik bağımlılık olduğu görülmektedir. Hassasiyet ve etkilenme açısından bakıldığı zaman Rusya'nın lehine bir durum ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, Rusya'ya verdiği ve yapım aşamasına gelen Mersin'de inşa edilmesi planlanan nükleer santral yapımı karşılıklı bağımlılık açısından dikkat çeken noktalardan biridir. Rusya'ya doğal gaz açısından yaklaşık % 60 civarlarında bağımlı olan Türkiye'nin nükleer santral projesini Rusya'ya vermesi, aslında karşılıklı bağımlılığı artıran aynı zamanda iki ülkenin de çıkarını koruyan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu projenin sekteye uğraması her iki tarafı da olumsuz etkileyeceği görülmektedir. Rusya yüksek miktarda yatırım yaparak nükleer enerji teknolojisini Türkiye'ye getirmektedir. Türkiye bu projeden üretilen elektriğin yalnızca yüzde ellisine alım garantisi vermektedir. Öyleki üretilen elektriğin diğer yüzde ellisini serbest piyasa koşullarında satılma zorumluluğu bulunmaktadır. Nükleer enerji santralının durmaksızın sürekli çalışması gerektiğinden serbest piyasada satılacak elektrik en düşük şekilde fiyatlanacağı görülmektedir. Bu durumun Türkiye enerji piyasasına büyük avantaj sağlayacağı anlaşılmaktadır. Böylece Türkiye nükleer teknoloji ve üretilen elektriğin yüzde ellisi için piyasa koşullarının altında enerji temin edebilecektir. Aynı şekilde Rusya için ise diğer üretilen yüzde ellisi için makul ve sabit bir fiyata elektrik satarak işbirliği ve kazanım elde edeceği görülmektedir. Sonuç olarak iki tarafın için de karşılıklı bağımlılık oranları artmaktadır.

Enerji kaynakları bakımından dışa bağımlı olan Türkiye, çevresindeki çatışmalardan dolayı güvenlik tehdidi altında olan bir ülkedir. Bu durumun ekonomik ve askeri açıdan bakıldığı zaman Türkiye'nin ekonomik güvenliğini doğrudan ve dolaylı; askeri güvenliğini ise doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. Kısa vadede linyit ve yenilenebilir enerji olanakları daha etkin kullanılmalı, doğal gaz depolama kapasitesinin Türkiye'nin yıllık tüketiminin yüzde yirmisini alacak şekilde artırılmalıdır. Aynı şekilde LNG terminalleri kurularak bunların sistemle entegre hale getirilmesi sağlanmalıdır. Uzun vadede kaynak ülke sayısı artırılmalı ve enerji açısından zengin olan ülkelerde TPAO ve BOTAŞ gibi şirketlerle üretim ve iletim hatlarında etkin rol alınmalıdır. Aynı zamanda yerli sanayi ve firmalar desteklenerek enerji zengin ülkelerde enerji yatırımlarına teşvik edilmelidir. Sonuç olarak Türkiye'nin ulusal güvenliği için, enerji de hub olması; yenilenebilir kaynaklarına yönelmesi, LNG ve linyit türü kaynak kullanımını artırması, kaynak ülke ve tür anlamında enerji alternatiflerini çoğaltması, yerli sanayiye önem vermesi ve enerjide uzun vadeli politikalara öncelik vermesi gerektiğine ulaşılmıştır.

Türkiye'nin doğal gaz ve petrole olan bağımlılığının oluşturduğu veya oluşturabileceği olumsuz etkileri yok etmek ve ulusal güvenliğin sağlanması için, bu kaynaklara sahip olan ülkelerle ortaklıkların ve projelerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Son zamanlarda uluslararası arenada oyun kurucu ve etkin stratejileriyle ön plana çıkan Türkiye'nin enerji oyuncularından birisi olması, yapmakta olduğu veya planlayarak gerçekleştireceği enerji ortaklıkları ve projelerle ivme kazanmaktadır. Türkiye enerji üssü konumunu güçlendirecek stratejileri geliştirerek ve ortaklıklar yaparak uluslararası enerji aktörü rolünü tutarlı bir şekilde ortaya koymalıdır..

Sonuç olarak kuramsal çerçevesini Keohane ve Nye'in karşılıklı bağımlılık yaklaşımının oluşturduğu çalışmamızda, Türkiye enerji üreten ve tüketen ülkelerle işbirliğini artırır; enerji kaynakları ile enerji pazarları arasındaki doğal köprü konumunu çeşitli enerji kaynakları açısından bir hub haline getirebilir, linyit ve yenilenebilir enerji kaynaklarını daha yoğun bir şekilde kullanabilirse enerji bağımlılığını minimize edebilir ve ulusal güvenliğini güçlendirir sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç çalışmamızın hipotezinin de doğrulanması anlamına

gelmektedir. Şirketler ve toplumlar arası iletişim kanallarının çoğalması ve askeri gücün öneminin azaltılması özelliklerinden yola çıkarak işbirliği ve ortaklıkların artmakta olduğuna dikkat çeken karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı bağlamında ticari ilişkilerin daha da büyümekte olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin enerji ilişkisinde bulunduğu ülkeler değerlendirilmiş ve bu değerlendirme sonucunda ekonomi ve enerji alanındaki ortaklıkların Türkiye'nin güvenliğine olumlu katkı yaptığı değerlendirilmiştir. Ayrıca enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, hedef ülke haline getirilmeli ve özellikle bu ülkelerle enerji kaynaklarının üretimi ve iletimi alanında yatırım yapılarak; ticari ilişkilerin artırılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Açikel, A. E. (2009) Sınır-aşan Boru Hattı Projelerinde Transit Ülkelerin Konumu, *Orta Doğu Analiz*, 1(10), 61-66.

Açikel, A. E. (2011) *Katar - Türkiye Doğal gaz Boru Hattı Mümkün mü?*, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011110_orsam.katar.tr.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2011)

Akan, Y. Tak, S. (2003). Türkiye Elektrik Enerjisi Ekonometrik Talep Analizi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(1-2), 21-49

Akbaş, Z. Karadağ, A. (2010) Enerji Kaynaklarının Stratejik Önemi Uluslararası Güvenliğe ve Türk Dış Politikasına Yansımaları ve Türkiye Açısından Fırsatlar ve Tehditler (Editör: İ. Hakkı Eraslan) *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Enerji Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar*, İstanbul, URAK Yayınları, 43-64

Akdemir, İ. O. Kuşçu, V. (2012) Küresel Enerji Eksenleri ve Türkiye'nin Coğrafi Konumu (s. 82-107), *Marmara Coğrafya Dergisi*, İstanbul,

Akdoğan, Ö. (2008) *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akgül A. S. (2008) Algı mı, Söylem mi? Kopenhag Okulu ve Yeni Klasik Gerçekçilikte Güvenlik Tehditleri, *Uluslararası İlişkiler*, 8 (30),

Akgül F. (2007) Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye Rusya İlişkilerine Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5)

Akgül, F. (2007) Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3 (5), 129-155.

Akhundzada, E. Özkan, S. (2014) İran Enerji Görünümü, *Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi*

http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf

Akyol, A. (2013) Boğazların Önemi <http://www.ahmetakyol.net/bogazlarin-onemi>, (Erişim Tarihi: 12.12.2013).

Alemdaroğlu N. (2007) *Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, Yayın No: 2007-29

Altın, V. (2004) Yeni Ufuklara, *Enerji Bilim Ve Teknik Dergisi*, 3-4.

Altuntaşoğlu, Z. T. (2003). Sürdürülebilir Kalkınma - Yenilenebilir Enerji ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kanun Tasarısı Taslağı, *TMMOB Türkiye IV. Enerji Sempozyumu Bildirileri*, 10-12 Aralık 2003, 345-354.

Amin, S. (1993) Kaos İmparatorluğu; Yeni Kapitalist Küreselleşme, çev. Işık Soner, 1. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları,

Aras, O. N. (2001) *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Der Yayınları, İstanbul,

Arda, E. (2003), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul

Arı, T. (2004) *İran, Irak, ABD Önleyici Savaş Petrol Ve Hemogonya*, Alfa Yayınları

Arı, T. Pirinççi, F. (2010) 11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası, Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, Tayyar Arı, (Der.), MKM Yayıncılık, Bursa.

Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları

Arı, T. (2005) *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları

Arı, T. (2010) *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Kitabevi (6. Baskı), Bursa

Arıboğan, D. Ü. (2007) *Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Ataman, M. (2003) The Impact of Non-state Actors on World Politics: A Challenge to National States, *Alternatives*, 2 (1), 42-66

Aydın, L. (2011), Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözüm Önerileri, *Stratejik Düşünce Enstitüsü, SDE Analiz*.

<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Enerji%20Acigi%20Sorunu%20Analiz.pdf>,
(Erişim Tarihi: 09.08.2016)

Aydın, M. (1996) Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz, *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. 51, S. 1

Aydın, M. Aras, D. (2004) Orta Doğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; *Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1 (2), 2004, s. 103-128

Ayhan, V. (2006) İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,

Ayhan, V. (2009), Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye:Petrol, Doğal gaz ve Entegrasyon, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), s.155-178.

Bahar, O. (2005) Türkiye'de Enerji Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme, An Assessment of Energy Sector in the Turkish], *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14

Bahgat, G. (2006) The United States and the Middle East: Interdependence not Independence, *OPEC Review: Energy Economics&Related Issues*, Vol. XXX, No:3, s. 187-201

Bal, H. Alper, A. E. (2010) Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Çankırı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), s. 345-360.

Balcı, A. (2013) Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikâyesi, Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, s. 119-139,
<https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/04/trkyenn-irak-politkasi-2012-k-irak-hkyes.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.08.2016)

Baldwin, David A. (1980) Interdependence and Power: A Conceptual Analysis, *International Organization*, 34(4)

Baldwin, David A. (1997) The Concept of Security, *Review of International Studies*, 23 (1), s. 5–26

Balkır, C. (2001) *International Relations: From Europe To Central Asia, Turkey Since 1970 Politics, Economics And Society*, Debbie Lovatt (Ed.) New York: Palgrave, 2001.

Banger, G. (2007). Enerji ve Kalkınma, 20 Ekim 2010 tarihinde Enerji Forumu: <http://www.gurcanbanger.com/yaz/yaz3/enerji.pdf> adresinden alındı.

Barysch, K. (2008) *Pipeline Politics And Power, The Future Of EU-Russia Energy Relations*, London: Center For European Reform (CER)

Bayar, Y. (2008) *Rusya'nın Enerji Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Bayındır, M. S. (2010). *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Avrupa Birliği ve Türkiye Uygulamaları*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

Baylis, J. (2012) Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Derleyenler: Aydın, Mustafa, ve Hans Günter Brauch, Necati Polat, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe Seçme Makaleler*, 1. Baskı, Ekim, İstanbul, s. 153-164.

Bayraç, H. N. (2009) Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, *ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1)

Bayraç, H. N. (2010) Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye, <http://www.turksam.org/tr/a1909.html>, (Erişim Tarihi: 12.03.2010).

Bayrak, M. ve Esen, Ö. (2014) Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3) www.e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/download/1025009721/5000043689+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (Erişim Tarihi: 09.10.2016)

Baysoy, E. (2009). Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği, *Güvenlik Stratejileri Dergisi* (10).

Belkin, P. (2008) The European Union's Energy Security Challenges, CRS Report for Congress, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

Belyi, A. V. (2003) New Dimensions of Energy Security of the Enlarging EU and Their Impact on Relations With Russia, *European Integration*, Vol. XXV, No:4, s.351-369

Bilgin, M. (2005) Avrasya Enerji Savaşları, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık No: 126, İnceleme-Araştırma Dizisi No: 90, İstanbul

Bilgin, M. (2009). Geopolitics of European Natural Gas Demand: Supplies from Russia, Caspian and the Middle East, *Energy Policy*, 37.

Bilginoğlu, M. A. (1991), Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Sorunu ve Alternatif Enerji Politikaları, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 9, s.122-147.

Bilginoğlu, M. A. (2007), Dünya Enerji Piyasalarındaki Gelişme Eğilimleri ve Türkiye'nin Enerji Politikası Stratejisi, *Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğinin Neresinde?*, Doğan, Nejat, Kula, Ferit, vd., (Der.), Nobel Yayınları, Ankara, s.445-471.

Bilginoğlu, M. A. (2012), Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Çözüm Arayışları, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM), 29.03.2012 Tarihli Sunum Metni, Kayseri: ERÜ Basın yayın, www.erusam.com/images/dosya/Turkiyenin_Enerji_Sorunlari_ve_Cozum_Arayislari.pdf, (Erişim Tarihi: 15.03.2013)

Bilginoğlu, M.A. (2012) Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, C.26

Birdişıli, F. (2011) Uluslararası Güvenliğin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, s.149-169, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/2011-2/8-%20_149-169.%20syf._.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2015)

Birsel, H. (2006), Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık

Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ), *2012 Yılı Sektör Raporu*, Ankara

BOTAŞ (2015) *TANAP Projesi*, <http://www.botas-ahk.gov.tr/tr/proje/tanap-projesi.aspx>

Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar (2004) Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık, *Uluslararası İlişkiler*, 1, No 4

BP (2008). *Statistical Review of World Energy June* http://large.stanford.edu/publications/coal/references/docs/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf

BP (2014) *BP Statistical Review Of World Energy*, http://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_de/PDFs/brochures/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf, (Erişim Tarihi: 12.02.2016)

BP (2014) “South Caucasus Pipeline”, http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/SCP.html

BP (2014), BP Statistical Review of World Energy, Londra:Pureprint Group Limited.

Brauch, H. G. (2008) Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara, 5 (18)

British Petroleum, (2015) BP Statistical Review of World Energy June 2014, (<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.05.2016)

BTC (2015) *Projeler*, <http://www.btc.com.tr/proje.html> , (Erişim Tarihi: 30.10.2015)

Burchill, S. (2005) Liberalism, Scott Burchill et. al. (der.), Theories of International Relations, New York, Palgrave & Macmillan, 3.th edition

Buzan, B. (1983) People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations, Brighton, Wheatsheaf Books Ltd.,1983.

Buzan, B. (2008) *Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi*, Uluslararası İlişkiler, Ankara, 5 (18)

Chan, S. (1984) *International Relations in Perspective*, New York, Macmillan

Closson, S. (2009). Russia's Key Customer Europe, (içinde) Eds. Perovic, Jeronim, Orttung, Robert W., Wenger, Andreas, *Russian Energy Power and Foreign Relations, Implications for Conflict and Cooperation*, CSS Studies in Security and International Relations, Routledge, USA and Canada.

Communities, C. (2009). The January 2009 Gas Supply Disruption to the EU. Brussels: European Commission.

Czeslaw, M. (2008) Ekonomik Güvenlik, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara, 5 (18)

Çal, S. (2008), Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi Kapsamındaki Anlaşmaların Hukuki Yönden Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(4), s.91-134.

Çelebi, Ö. Demirağ, Y. (2011) *Türk Dış Politikası Son On Yıl*, Palme Yayıncılık, Ankara

Çelik Boru İmalatçılar Derneği (2012) *Avrupa Enerji Boru Hatları Güney Gaz Koridoru Projeleri*,
http://www.cebid.org.tr/rapor/avrupa_boru_hatlar%C4%B1.pdf,2012,s.4.

Davutoğlu, A. (2010), *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul

DEİK (2015) Suudi Arabistan Ülke Bülten,
https://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/6118/Suudi_Arabistan_Ulke_Bulteni_Mart_2015.html

DEK-TMK. (2014). *Enerji Raporu 2013*. Ankara: Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi.

Demir, A. F. (2004) *Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politikası Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul: Der Yayınları

Demir, E. (2015) *Rusya'nın Yaptırımlarının Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri* Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırma Bölümü,

Demir, M. Faruk (2002), *Milli Güvenlik Siyaseti*, Ankara: Yüksek Strateji Merkezi

Demir, M.F. (2010) *Enerji Oyunu* (1.Baskı). İstanbul: Ayrım Yayınları, s.22-100.

Demir, O. (2015) *24 Kasım Sonrası Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri Güncel Gelişmeler Bilgi Notları* Ekonomistler Platformu, www.ekonomistler.org.tr

Demirel, Y. (2012) *Energy: Production, Conversion, Storage, Conservation, and Coupling*, Springer

Demirtaş, Ö. (2013). *Enerji Piyasalarındaki Son Gelişmeler ve Kaya (Şeyl) Gazı*. Türkiye İş Bankası

Deniz, V. (2007) Boru Hatları Yapımında Teknik Esaslar ve Tedarikte Güvenlik, Avrupa ve Orta Asya Arasındaki Enerji Köprüsü Türkiye, (Ed.) Werner Gumpel, Alpay Hekimler, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayını: 93-107

Deutch, J. (2010). Energy Security Implications of Expanding Natural Gas Trade, Department of Chemistry, MIT, Discussion paper for the MIT Natural Gas Study. <http://nepinstitute.org/wp-content/uploads/2010/06/RUSYAF-NEPI-DeutchOilGas.pdf> (Erişim Tarihi: 26.05.2016)

Deutsche Welle (2014) Azerbaycan: Enerjinin yeni adresi, <http://www.dw.de/azerbaycan-enerjinin-yeni-adresi/a-17626537?maca=tur-rss-tur-all-1495-rdf>, (Erişim Tarihi: 10.05.2014)

Dış ilişkiler Bakanlığı (2016) 2016 Yılı Başında Dış Politikamız, Dışişleri Bakanlığı'nın 2016 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık

Dış İlişkiler Bakanlığı (2016) Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 11.08.2016)

Dilli, B. (2007), Enerji Kaynaklarının Taşınmasında Türkiye'nin Konumu, *Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, SAREM Yayınları, Ankara, s.93-107.

Doğanay, H. (2011), Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık

Dokuzlar B. Yılmaz, H. ve Pala, C. (2006) Çin'in Orta Asya Enerji Politikası, Avrasya Dosyası, ASAM Yayınları, 12 (1)

Dokuzlar, B. (2006) Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğal Gaz, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,

Doster, B. (2014), Türkiye'de Enerjinin Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, Kocaeli Üniversitesi, İzmit.

Durmuşoğlu, S. (2015) *Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Komşu Ülkeler ile Uluslararası İlişkilerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi

Ediger V. Ş. (2007). Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki, Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Genel Kurmay ATASE Başkanlığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM), Genelkurmay Basımevi Ya. No: 2007/47, Ankara.

Ediger, V. Ş. (2008) Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruretl, *Doğal Gaz Dergisi*

Ediger, V. Ş. (2011) Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi,

Ediger, V. Ş. Berk, İ. (2011) Crude Oil Import History: Historical Analysis of Determinants and Implications since 1968, *Energy Policy*, vol. 39

Ediger, V.Ş. (2010). Enerji Güvenliği Dünya ve Türkiye, Enerji Güvenliği Dünya ve Türkiye Paneli, 40-52.

Edward C. M. (1976) *Interdependence in World Affairs*, James N. Rosenau, et. al. (der.), *World Politics: An Introduction*, New York, The Free Press,

Ege A. Y. (2004), *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu, AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye*, (Ed.) A. Yavuz Ege, Ankara: Upav Yayınları: 3-43

Ege, A. (2009) *AB'nin Enerji Politikası Ve Türkiye*, Ankara, *Ulusal Politikalar Araştırma Vakfı*

EIA (2015) *BP Statistical Review of World Energy*

EIA, 2014, *Japan International energy data and analysis*
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=JPN>

EIA, *Country Profile Turkey*,

<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf>

Ekinci, Arzu Celalifer. (2007) İran- Türkiye Arasındaki Doğal Gaz Kesintisi Sorunu, *Usak Stratejik Gündem* <http://www.usakgundem.com/yazar/542/iran-%E2%80%93-t%C3%BCrkiye-arasindaki-dogalgazkesintisi-sorunu.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.2011)

Ekonomi Bakanlığı (2016) Nijerya Ekonomik Durumu, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Nijerya/>, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

Ekonomi Bakanlığı, (2016) Azerbaycan Ekonomik Görünüm http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan/ekonomik-gorunum?_afLoop=766460329500170&_afWindowMode=0&_afWindowId=19c9u03cvt_790#!%40%40%3F_afWindowId%3D19c9u03cvt_790%26_afLoop%3D766460329500170%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D19c9u03cvt_906, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

Ekonomi Bakanlığı, (2016) İran Ekonomik Görünüm, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/İran/ekonomik-gorunum?_afLoop=762927874594817&_afWindowMode=0&_afWindowId=19c9u03cvt_66#!%40%40%3F_afWindowId%3D19c9u03cvt_66%26_afLoop%3D762927874594817%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D19c9u03cvt_186, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

Ekonomi Bakanlığı, (2016) Rusya Ekonomik Görünüm http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/ekonomik-gorunum?_afLoop=764665142165535&_afWindowMode=0&_afWindowId=19c9u03cvt_365#!%40%40%3F_afWindowId%3D19c9u03cvt_365%26_afLoop%3D764665142165535%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D19c9u03cvt_485, (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

Elik S., Ehteshami A., (2011) Turkey'S Growing Relations With Iran And The Arab Middle East, Turkish Studies, vol.12, s. 643-662,

Elmas, Ç. (2012) The Analysis of The Balkans in New World Order Intems of political Georaphy and Geopolitics, Balkans Studies Geogrphy end Geostra, Istanbul,

Enerji Sektör Raporu (2014),

<http://www.dogaka.org.tr/planlamadetay.asp?P=52&Planlama=sektorel-arastirmaraporlari&PD=524&PlanlamaDetay=eneji-sektor-raporu-2014>, (Erişim Tarihi: 30.05.2015)

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2015) *Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu*

http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSekt%C3%B6r+Raporu%2fHP_DG_SEKTOR_RPR.pdf, (Erişim Tarihi:12.09.2015)

Engdahl, W. (2008) Petrol Para İktidar, Anglo-Amerikan Politikası ve Yeni Dünya Düzeni, İstanbul

EPDK (2013) *Doğal Gaz Sektör Raporu*

http://www3.epdk.org.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Dpd_Rapor_Yayin_Sektor_Raporu_2013.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2015)

EPDK (2013) *Petrol Piyasası Sektör Raporu 2013,*

http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 28.06.2014)

EPDK (2013), *Petrol Piyasası Sektör Raporu (2012)*, T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Ankara: Petrol Piyasası Dairesi Başkanlığı.

EPDK (2015) *Doğal Gaz piyasası 2014 Yılı sektör Raporu,*

<http://www.epdk.org.tr/TR/Dokuman/2500>, (Erişim Tarihi: 30.07.2016)

EPDK (2012) *Doğal gaz Piyasası Sektör Raporu,*

[http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2F2012+Do%C4%9Falgaz+Piyasas%C4%B1+Sekt%C3%B6r+Raporu+\(EPDK\).pdf](http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2F2012+Do%C4%9Falgaz+Piyasas%C4%B1+Sekt%C3%B6r+Raporu+(EPDK).pdf), (Erişim Tarihi: 30.04.2016)

Ercan, H. (2004) AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye, Ankara, UPAV Yayınları

Erkan, A. Ç. (2015) Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz, Karadeniz Araştırmaları, (45), 127-150

Erol, M. S. (2010), İran'ın Orta Asya Politikası, Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, Tayyar Arı, (Der.), MKM Yayıncılık, Bursa.

ETKB, (2010), *Stratejik Planı (2010-2014)*, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı.pdf, (Erişim Tarihi: 10.11.2010).

ETKB, *2010-2014 Strateji Planı*,
http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı.pdf,
(Erişim Tarihi: 29.06.2015)

Eurogas, 'Natural gas demand and supply, long term outlook to 2030'.

European Commission Directorate-General for Energy (2011) EU-Russia Energy Dialogue: The First Ten Years: 2000-2010

Freedman, L. (1992) Order and Disorder in the New World, Foreign Affairs, 71 (1), 20-37.

Fuller, G. E. (2008) Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul, Timaş Yayınları,

Geeraerts, G. (1995) Analyzing Non-State Actors in World Politics, Pole Paper Series, 1 (4)

GEKA (2012) Enerji Sektörü Raporu,
http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e2r6ssd9c17ug6pi11lr8.pdf (Erişim Tarihi: 09.10.2016)

GEKA (Güney Ege Kalkınma Ajansı) (2012) *Enerji Sektör Raporu*

Glebov, S. (2009) The EU's Policies Toward the Ukraine, der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors, Universal Publishers, 329-351

Goldthau, A. (2007) 'Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply', *Energy Policy*, 36 (2)

Griffiths M. (2002) International Relations: The Key Concepts

Griffiths, M. Roach, S. C. Solomon, M. S. (2009) Fifty Key Thinkers in International Relations, Oxon, Routledge

Gülalp, H. (1983) Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Birinci Baskı, Ankara: Yurt Yayınevi, 1983

Gürkaynak, M. ve Yalçiner, S. (2009) Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası İlişkiler*, 6 (23), s.73-92

Güvenek, B. Alptekin, V. (2010), Enerji Tüketimi ve Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi, <http://web.enerjiuzmanlari.org/Portals/0/Dosyalar/Dergiler/Dergi-2/Makaleler/Guvenek-Alptekin.pdf>. (Erişim Tarihi: 13.07.2013)

Hakman, S. (2009), Türkiye'nin Enerji Arz Politikaları, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi 26. Toplantısı, 27-28 Nisan 2009, İstanbul.

Haluk Ö. (2008) Uluslararası İlişkilerde Güç:Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63 (3)

Hasanov, M. (2014) *Some Remarks of Economic Benefits of TANAP for Turkey*, Caspian Report, 126.

HASEN (Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi) (2014) *Azerbaycan Enerji Görünümü*, http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/24_10_2014_Azerbaycan_Enerji/AZERBAYCAN_1_.pdf

Hodaloğulları, Z. H. (2015) *Enerji Arzı Güvenliği Bağlamında Türkiye'nin Doğal gaz Açısından Rusya'ya Bağımlılık Durumunun Türk Dış Politikasına Etkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Isparta

IEA (2012). *Golden Rules for a Golden Age of Gas*, Paris: OECD/IEA.

IEA (2013) *Energy Information Administration, International Energy Outlook 2013: with Projections to 2040*, U.S. Energy Information Administration Yayınları, Washington

IEA (2014) *Energy Balances of Non – OECD Countries*, IEA Statistics, (EBNO), s.91-417.

IEA (2014) *Energy Balances of OECD Countries*, IEA Statistics,, (EBO), s.191- 334.

IEA (2014) *Key World Energy Statistics*.
[Http://Www.Iea.Org/Publications/Freepublications/Publication/Keyworld 2014.Pdf.](http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/keyworld_2014.pdf),
 (Erişim Tarihi: 09.08.2016)

IEA (2014) *Oil Market Report, OECD Asian Economies Building Storage to Take Advantage of Globalized Trade*, page 33 and Bloomberg, *Japan Expands, Extends Oil Storage Lease Contract With Abu Dhabi*, (Erişim Tarihi: 9.11.2014)

IEA, (2015) *Ülke Analizi: Türkiye*
<https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=TUR>, (Erişim Tarihi: 09.08.2016)

IEA, *International Energy Agency-Energy Statistics Manual (2004), What Are Primary and Secondary Energy Commodities*, (Paris: Head of Publication Service);
<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2004/statisticsmanual.pdf#searc=%22Energy%20Stattic%20Manual%2C%22>, (Erişim Tarihi: 09.03.2016)

International Energy Agency (2004) *World Energy Outlook*

International Energy Agency (IEA), *Monthly Oil Data Service*, accessed June 10, 2015.

Işıksal, H. (2004) To What Extend Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 3 (2&3)

İKV (2004), Avrupa Birliği'nin Enerji ve Ulaştırma Politikaları-Türkiye'nin Uyumu, İstanbul

İnat, K. (2009) Türkiye'nin İran Politikası 2008, Orta Doğu Yıllığı 2008, Ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran, Küre Yayınları, İstanbul

İnat, K. (2015) Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri *SETA Analiz* Sayı: 132

İpek, P. (2013), Enerji Güvenliğinde Orta Doğu Bölgesi'nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında Muğlak Bir Devrimin Yansımaları, [Geopolitics of the Middle East in Energy Security and Repercussions of an Ambiguous Revolution in Energy Markets], *Orta Doğu Analiz*, 5(50), 10-24.

İşcan, İ. H. (2002), Küresel Değişimin Getirdiği Yeni Stratejilerle Enerji Güvenliği Sorunu ve Türkiye, *Avrasya Etütleri*, Sayı: 22

İTU (2007) Türkiye'de Enerji ve Geleceği, 2007: 27, İTU, İstanbul

Jong, J. (2008) The Energy Story: A Key Common Interest der. Andre Gerrits, The European Union and Russia: Perception and Interest in the Shaping of Relations, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, http://www.clingendael.nl/publications/2008/20081101_paper_gerrits_eu_russia.pdf, (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

Karabulut K. Alper Y. (2012), Türkiye'nin Güney Kafkasya Ülkeleri ve İran ile Ekonomik-Siyasi İlişkileri,(Ed.) Hasret Çomak vd., Uluslararası Kafkasya Kongresi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları: 167-192

Karadaş, F. (2008), *Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye'de Enerji Sektörü ve Politikaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Karagöl, E. T. Ateş, S. A. Kaya, S. Kızılkaya, M. (2016) *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, SETA Rapor, Ankara

Karagöl, E. T. Kaya, S. (2014) *Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru*, Seta Analiz Sayı: 108

Karlık, R. (2009), *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, İstanbul: Beta Yayınları.

Kavrakoğlu, İ. (1981), *Ülke Ekonomisinde Enerji Sorunu ve Çözüm Yolları*, Yayın No: 8, İstanbul: İstanbul Sanayi Odası.

Keohane, O, Nye, J. (1989) *Power and Interdependence*, Harper Collins Publishers, Preface to Second Edition

Keohane, O.R. Nye, J. S. (1977) *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Brown Company, Boston.

Keohane, R. and Waltz, K. N. (2000) *The Neo-realist and his Critic*, International Security, Vol. 25, No:3

Keohane, R. O. (1975) *International Organizations and the Crisis of Interdependence*, International Organizations, 29 (2)

Keohane, R. O. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, New Jersey, Princeton University Press,

Keohane, R. O. (1998) *International Institutions: Can Interdependence Work?*, Foreign Policy, No 110

Keohane, R. O. (2002) *Power and Governance in a Partially Globalized World*, New York, Routledge,

Keohane, R. O. Nye, J. S. (1987) *Power and Interdependence Revisited Power and Interdependence*, International Organization, Autumn, 41 (4)

Keohane, R. O. Nye, J. S. (1987) Review: Power and Interdependence revisited, *International Organization*, 41 (4)

Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (2001) *Power and Interdependence*, 3. baskı, New York, Addison Wesley Longman,

Khan, B. H. (2006) *Non-Conventional Energy Resources*. New Delhi: Tata McGraw-Hill,

Khusainov, E. (2014), *Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Güvenlik İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Kısacık, S. (2014) 21.Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık mı? Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı? Uluslararası Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-turkiye-rusya-federasyonu-enerji-iliskileri-karsilikli-bagimlilikmi-yoksa-giderek-artan-tek-tarafli-bagimlilik-mi/> ,(Erişim Tarihi: 27.06.2014).

Kinnander, E. (2010) *The Turkish-Iranian Gas Relationship: Politically Successful, Commercially Problematic*, Oxford Energy Institute, Oxford,

Klare, Michael T.: (2002) *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*, New York, Metropolitan Books Henry Holt

Kroll, J. A. (1993) The Complexity of Interdependence, *International Studies Quarterly*, 37 (3)

Kroll, J. A. (1993) The Complexity of Interdependence, *International Studies Quarterly*, 37 (3)

Krugman, P. and Wells, R. (2010), *Microeconomics (for AP)*, New York: Worth Publishers.

Kruyt, B. vd (2009) Indicators for Energy Security, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421509000883>, (01 Şubat

2013) <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> (Erişim Tarihi: 13.04.2015)

Külebi, A. (2007) Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gereklilik, Ankara, Bilgi Yayınevi

Kürkçüoğlu, Ö. (2011) Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35 (1)

Laçiner S. (2006) *Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji Siyaset İlişkisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 1 (1)

Laçiner, S. (2006) *Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji Siyaset İlişkisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 2006,C.1,No.1,

Laçiner, S. (2006) *Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi*, *OAKA*, 1 (1), 36-66.

Lehmkuhl, U. (2001) *Lehr und Handbücher der Politikwissenschaft: Lehrmkuhl, Theorien Internationaler Politik (International Policy Theories)*, Oldenburg, 3.Baskı

Lemke, C. (2001); *Internationale Beziehungen Grundkonzepte, Theorien und Problemfelder (International Relation Basic Concepts, Theories and Problem)* 2. Auflage München

Lenin, V. İ. (2009) *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Agora Kitaplığı,

Löschel, A. Ulf M. and Dirk T.G. Rübhelke (2010), *Indicators of Energy Security in Industrialised Countries*, *Energy Policy*, 38(4), 1665-1671. <http://dx.doi.org/10.1016/j.enpol.2009.03.061>, (Erişim Tarihi: 13.04.2015)

MacMillan, J. (2007) *Liberal Internationalism*, Martin Griffiths (der.), *International Relations Theory for the Twenty First Century*, Routledge, New York,

McElroy, D. ve WateRusyaield, B. (2008). *Vladimir Putin Threatens Europe over Energy Supply*, *The Telegraph*.

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/2656824/Vladimir-Putin-threatens-Europe-over-energy-supply.html>, (Erişim Tarihi: 13.04.2015)

Meyers, R. (1979) *Weltpolitik in Grundbegriffen, Ein lehr und ideengeschichtlicher Grundriss*, (The World Politic in Main Component) Droste Yayınevi

MFA (2015) Türkiye'nin Enerji Sreatejisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 20.09.2015).

MFA (2016) Kazakistan Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>

Milli Güvenlik Akademisi 54. Müdavimleri: (1994) Enerji Yer Altı Kaynakları ve Ulusal Güvenlik, Ankara, Milli Güvenlik Akademisi Yayınları, Yayın No:6

Milliyet, 23 Ocak 2014 Faturaları, Pahalı İran Gazı Şişiriyor,

MMOB (2014) Türkiye'nin Enerji Görünümü, Yayın No: MMO/616 <http://docplayer.biz.tr/9816925-Turkiye-nin-enerji-gorunumu.html>, (Erişim Tarihi: 02.10.2016)

Monaghan, A. (2011) Russia-EU Relations: An Emerging Energy Security Dilemma, <http://www.carnegieendowment.org/files/EmergingDilemma1.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

MÜSİAD (2006), *Türkiye'nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün Geleceği*, (Eds) İbrahim Öztürk & Sohbet Karbuz, MÜSİAD Araştırma Raporları, No: 49, İstanbul: Tavashı Yay

MÜSİAD (2006), *Türkiye'nin Enerji Ekonomisi ve Petrolun Geleceği*, İbrahim Öztürk ve Sohbet Karpuz (ed.) Araştırma Raporlar:49, İstanbul.

MÜSİAD (2014) *Cari Açığa Karşı Kobi'ler ve Tarım 2014 Türkiye Ekonomisi Raporu*, Araştırma Raporları: 92, İstanbul

Myers, N. (1993) *Ultimate Security: The Environmental Basis of Political Stability*, New York, W.W. Norton

Narin, M. (2008), Türkiye'nin Enerji Yapısı ve İzleyeceği Öncelikli Politikalar, Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ankara.

Nautilus Institute for Sustainable Development and the Center for Global Communications (1999) *Energy Security Environment in Northeast Asia (ESENA)*, Project Final Report. <http://nautilus.org/projects/by-name/energy-security-and-environment-in-northeast-asia-esena/esena/>

Nevins, J. (2004) Resource Conflicts in a New World Order, *Geopolitics*, 9 (1), 255-263.

Nye, J. S. (1990) Foreign Policy is currently published by Carnegie Endowment for International Peace, Foreign Policy, No:80

Nye, J. S. (2004) Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History

Nye, J. S. (2011) The Future of Power, New York, Public Affairs

Nye, J. S.(2004) Power in a Global Information Age, London, Routledge

OECD. (2008). Nuclear Energy Outlook. Ocak 20, 2015 Tarihinde <https://www.oecd-neo.org/neo/summaries/english.pdf>. Adresinden Alındı

Oğan, S. AYTEKİN İ. (2002), Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık, Stratejik Analiz, 3 (32) : 66-74

Oil & Gas Journal, (2014) Worldwide Look at Reserves and Production, (December 1, 2014)

Öke, M. K. (2001), Küresel Toplum, Ankara: Asam Yayınları

Özdemir, A. (2005) *Petrol Ürünlerinin Makroekonomik Büyüklüklere Etkisi*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Özdemir, H. (2008) Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. 63, S. 3

Özden, S. Y. (2006), Küreselleşme Ekseninde Dünyada Enerji Politikaları ve Geleceğe Yönelik Perspektifler, Türkiye’de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 59-67

Özemre, A. Y. (2002). Ah, Şu Atomdan Neler Çektim. İstanbul: Pınar Yayınları

Özertem, H. S. (2011) Türkiye’nin Azerbaycan ile Olan İlişkilerinde Samimiyet Testi, *Analist Dergisi*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK) Yayınları, Sayı: 7, Ankara

Öztürkler, H. (2012) İran Ekonomisinin Genel Özellikleri, *Orta Doğu Analiz*, 4 (40)

Pami, A. (ed), (2007) ‘The EU-Russian energy dialogue: Europe’s future energy security’, ‘Energy dialogue and the future of Russia: politics and economics in the struggle for Europe’ (Viatcheslav Morozov), Aldershot, Ashgate,

Pamir, N. (2006) Türkiye Arz Güvenliği ve Bölgenin Önemi, *Petrogas*, Sayı 61.

Pamir, N. (1999) Enerji Politikaları Ve Küresel Gelişmeler, www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 13.05.2015)

Pamir, N. (2005) Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler, *Stratejik Analiz*

Pamir, N. (2007) Türkiye’nin Enerji İletimindeki Rolü, Ekonomisine ve Güveliğe Etkileri, Ankara, Kara Kuvvetleri Komutanlığı’nda Yapılan Konferans Sunuları

Perovic, J. (2009) Introduction: Russian Energy Power, Domestic and International Relations, (içinde) Eds. Perovic, J., Orttung, R. W., Wenger, A. Russian Energy Power and Foreign Relations, Implications for Conflict and Cooperation, CSS Studies in Security and International Relations, Routledge, USA and Canada.

Pierre, N. (2009) A market between us: reducing the political cost of Europe’s dependence on Russian gas, University of Cambridge, Electricity Policy Research Group, Working Paper 916

Proedrou, F. The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence, *European Security*, 16 (3-4), Eylül-Aralık 2007, s. 329-355

Randall, N. (2011) ‘Oil, carrots, and sticks: Russia’s energy resources as a foreign policy tool, *Journal of Eurasian Studies*, 2 (2)

Rathore, M. M. (2010) *Thermal Engineering*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Education

Reuters (2014) Japan's JOGMEC says could accelerate investment in oil, gas, June 19, 2014 and Petroleum Association of Japan, *Petroleum Industry in Japan 2014* (September 2014),

Richard, R. (1981) Reward, Punishment and Interdependence, *The Journal of Conflict Resolution*, 25 (1)

Richardson, J. L. (2008) The Ethics of Neoliberal Institutionalism, Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (der.), *The Oxford Handbook of International Relations*, New York, The Oxford University Press

Roberts, J. (2007) *Pipeline Politics: The Caspian and Global Energy Security*, London, Chatham House Publishers

Rzayeva G., (2015) The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspectives, OIES Research Associate

Rzayeva, G. Punsman, B. G. ve Göknel M.M. (2015) *TANAP Raporu*, Hazar Enstitüsü Araştırma Merkezi, 2012,

http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/2012_09_19_tanap_raporu/TANAPRaporu_121107.pdf , (Erişim Tarihi:28.04.2015)

Saatçioğlu, C. Küçükaksoy, İ. (2002), Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi, , <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/11/19-41.pdf>. (Erişim Tarihi: 13.07.2013)

Sak, H. Zengin, A. (2015) Uluslararası Doğal Gaz Boru Hattı Projeleri; Türkiye'nin Doğal Gaz Ticareti Açısından Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) Projelerinin Değerlendirilmesi, WPS NO/ 06 / 2015-09

Saygın, H. (2004) Sürdürülebilir Gelişme Gündeminde Nükleer Enerjinin Sorunları, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, 42 (423), 32-40.

Sevim, C. (2009) Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13

Sevim, C. (2012), Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, [Global Energy Jeopolitics and Energy Security], *Journal of Yasar University*, 26(7), 4378 – 4391.

Sevim, H. (2006) Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek, *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9)

Sezgin, A. G. (2015) Rusya'daki Ekonomik Gelişmelerin Türkiye'deki Sektörlere Olası Etkileri, , Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırma Bölümü,

Shadrina, E. (2010). Russia's Foreign Energy Policy: Norms, Ideas And Driving Dynamics, Pan-European Institute, Turku School of Economics, Electronic Publications of PanEuropean Institute 18. www.tse.fi/FI/yksikot/erillislaitokset/pei/.../Shadrina_final_netto.pdf, Erişim Tarihi:

Siegfried, S. Spindler, M. (2006) Theorien der Internationalen Beziehungen, Opladen Hill Yayınları,

Soydal, H. Mızrak, Z. Çetinkaya, M. (2012) Makro Ekonomik Açıdan Türkiye'nin Alternatif Enerji İhtiyacının Önemi, Pamukkale Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.11

Şahin, K. (2015) Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi Sitesi,, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 27.08.2015)

Şahin, N. (2007) Türkiye-İran Enerji İşbirliği, *Türkiye'nin Doğal gaz Politikası, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Uşak, Yıl 1 Sayı 1,

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2009), *Türkiye'nin Enerji Stratejisi*, Enerji, Su ve Çevre İşleri Genel Müdür Yardımcılığı, [http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20\(Ocak%202009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20(Ocak%202009).pdf), (Erişim Tarihi: 23.12.2010).

Taşken, C. (2014) *İran'la Doğal gaz Anlaşmazlığı*, Ankara Strateji Enstitüsü, <http://www.ankarastrateji.org/haber/iran-la-dogalgaz-anlasmazligi-1146/>,(Erişim Tarihi: 11.02.2015).

TBMM (2010), *Madencilik Sektöründeki Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss544.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.12.2015).

TBMM (2010) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 27 Ağustos 1973 Tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Sonrasındaki İlgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanaqları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/988), Yasama Yılı:5, Dönem:23, 10 Aralık 2010, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss617.pdf>, (Erişim Tarihi:15.09.2015)

TBMM (2010) Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 27 Ağustos 1973 Tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Sonrasındaki İlgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanaqları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/988), Yasama Yılı:5, Dönem:23, 10 Aralık 2010 <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss617.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.09.2015)

TEİAŞ (2014) *Sektör Raporu*, <http://www.teias.gov.tr/Dosyalar/SektorRapor.htm>, (Erişim Tarihi:11.09.2015)

Terriff, T. (1999) et al., *Security Studies Today*, Polity Press, Madlen,

TETTAŞ (2014) *Sektör Raporu 2014*,
<http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FTETA%C5%9E+2014+Y%C4%B1%C4%B1+Sekt%C3%B6r+Raporu.pdf>, (Erişim Tarihi:14.09.2015)

Tezekici, S. (2005) *Türkiye’de Enerji Sektörü ve Elektrik Enerjisi Talep Projeksiyonu (Kaynaklar-Politikalar)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Thetonio D. S. (1975) *Bağımlılığın Yapısı, Azgelişmişlik ve Emperyalizm*, der: Atilla Aksoy, Birinci Baskı, İstanbul: Gözlem Yayınevi,

TİM (2015) *Türkiye Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu 2015*

TMMOB (2013) *Türkiye Enerji Görünümü*,
http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/57b7be2541fe860_ek.pdf?tipi=68&turu=X&sube=1 (Erişim Tarihi: 09.10.2016)

TMMOB, M. M. (2014) *Türkiye'nin Enerji Görünümü*.

TPAO (2015) *2013 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*,
<http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/2013-YILI-HAM-PETROL-VE-DOGAL-GAZ-SEKTOR-RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 15.09.2015)

Tugal, N. (2014) *Enerji Talebi ve Enerji Talebini Belirleyen Faktörler: Türkiye Uygulaması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, s.25

Türkiye Makine Mühendisleri Odası (TMMOB) (2014) *Türkiye'nin Enerji Görünümü Oda Raporu*, Genişletilmiş 3.Baskı, Yayın No: MMO/616, Ankara,

Türkiye Petrolleri (2014) *2014 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*
http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FHP_DG_SEKTOR_RPR.pdf (Erişim Tarihi: 19.04.2016)

Türkyılmaz, O. (2015) *Ocak 2015 İtibarıyla Türkiye Enerji Görünümü Raporu: Enerji Politikaları Artan Bağımlılık Çıkmazında*,
[Http://Www.Mmo.Org.Tr/Yayinlar/Kitap_Goster.Php?Kodu=379](http://www.mmo.org.tr/yayinlar/kitap_goster.php?kodu=379). (Erişim Tarihi:02.04.2015)

Tüzer, Mutlu (2008) *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye'nin Uyumunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uğurlu, Ö. (2006) *Türkiye'de Çevresel Güvenlik Bağlamında Sürdürülebilir Enerji Politikaları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara

Uğurlu, Ö. (2009) *Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları*, İstanbul, Örgün Yayınevi

Ullman, R. H.(1983) Redefining Security, *International Security*, 8 (1), 129–153

Ulutaş, M. (2008) Küresel Eneji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu. *Cumhuriyet Gazetesi Enerji Eki*, 10-12.

Umbach, F. (2010) 'Global energy security and the implication for the EU', *Energy Policy*, 38 (3)

Union, E. (2011). *EU-Russia Energy Dialogue: The First 10 years 2000-2010*. Brussels: European Commission-Directorate General for Energy.

Uslubaş, F. (2009) Küresel Enerji Jeopolitiği ve Türkiye, *Jeopolitik*, İstanbul, 8 (65). 18-29.

Uyar, E.Ö. (2009) *Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Kurulacak Olan Nükleer Reaktörlerin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü

Üşümezsoy, Ş. ve Şen, Ş. (2003). *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*, İnkilap Kitapevi Yayını, İstanbul.

Üzgel, İ. (2013) ABD ve NATO ile İlişkiler, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II:1980-2001 Baskın Oran (Ed.) İletişim, İstanbul,

Wagner, R. Harrison (1988) Economic Interdependence, Bargaining Power and Political Influence, *International Organization*, 42 (3)

Wallerstein I. (2002) Tarihsel Kapitalizm, çev. Nemciye Alpay, 3. baskı, İstanbul: Metis Yayınları,

Waltz, K. (2008) Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı, çev. Burcu Yavuz, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (17)

Waltz, Kenneth N. (2000) Structural Realism After The Cold War, *International Security*, 25 (1)

WEC, *Türkiye Enerji Sektörünün Görünümü*, http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/15.pdf (Erişim Tarihi: 04.11.2015)

Wec. (2013) World Energy Resources. London: World Energy Council

Weitz, R. (2010). Russian-Turkish Relations: Steadfast and Changing, *Mediterranean Quarterly* 21/3, 53-74.

William R. (2003) Information and Economic Interdependence, *The Journal of Conflict Resolution*, 47 (1)

Woehrel, S. (2009) ‘Russian energy policy toward neighbouring countries’, CRS report for Congress,

World Nuclear Association. (2013) [Http://www.worldnuclear.org/info/country-profiles/countries-o-s/south-korea/](http://www.worldnuclear.org/info/country-profiles/countries-o-s/south-korea/).

World Trade Organization (2010) *International Trade Statistics 2010*, 2004 Survey of Energy Resources World Energy Council http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/world_region_export_09_e.pdf (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2015)

Yardımcı, O. (2012) Öncesi Doğal gaz Piyasası Depolama Faaliyetleri, *Enerji Piyasası Bülteni*, Enerji Uzmanları Derneği, Aralık, 2012, S.24

Yavuz, C. (2009) Enerji Hatları: Asrın Yeni Stratejik Hatları, Jeopolitik, Yıl: 8, Sayı:65, İstanbul: s.6-12.

Yavuz, C. (2007). Küresel Felaket-Enerji Güvenliği İkilemi ve Milli Güvenlik, *2023 Dergisi*, 71, 18–29. <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/mart2007/3.htm>. (Erişim Tarihi: 19.06.2016)

Yavuz, E. (2004) Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, Ankara, UPAV Yayınları

Yavuzaslan, K. (2009) Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Nükleer Enerji İhtiyacı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yazar, Y. (2011) *Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye Ve Orta Asya Ülkeleri Rapor*, Ankara

Yergin, D. (2015) Ensuring Energy Security, *Foreign Affairs*, 85 (2), s. 69-82.

ETKB, *2010-2014 Stratejik Planı*,

http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı.pdf,

(Erişim Tarihi: 19.06.2015)

Yorkan, A. (2008) Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye: Fırsatlar ve İşbirliği Alanları, İstanbul, Tasam Yayınları

Youngs, R. (2009) *Energy Security, Europe's New Foreign Policy Challenge*, Routledge